

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

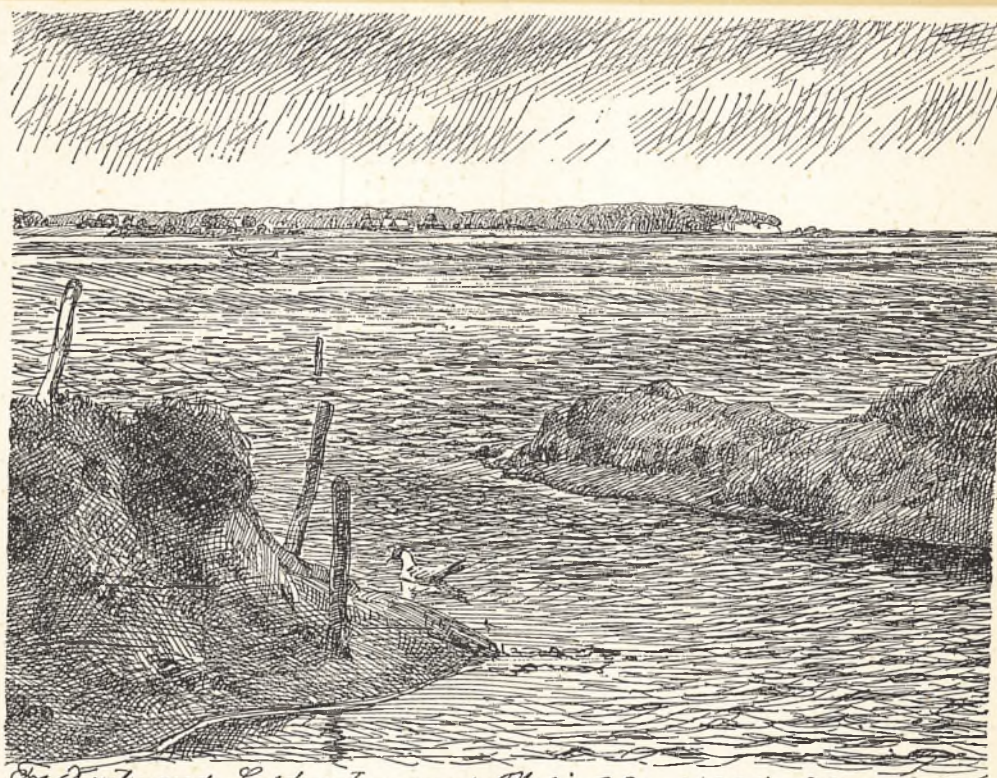
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ACHTON FRIIS

Fra Lyseten ved Gyldensten mod Ebelø. 3 Juni 1935. H.L.

DANMARKS STORE ØER

FYN · LANGELAND · SJÆLLAND
LOLLAND · FALSTER · MØN · BORNHOLM

MED ILLUSTRATIONER AF
JOHANNES LARSEN · ANDREAS FRIIS · KNUD KYHN
OG FORFATTEREN

GRAFISK FORLAG

DANMARKS STORE ØER

ACHTON FRIIS

DANMARKS STORE ØER

FYN · LANGELAND · SJÆLLAND
LOLLAND · FALSTER · MØN · BORNHOLM

BIND I

Øst Lyngby ved Gydensten mod Ebelø. 3 Juni 1935. 2L

MED ILLUSTRATIONER AF
JOHANNES LARSEN · ANDREAS FRIIS · KNUD KYHN
OG FORFATTEREN

GRAFISK FORLAG · KØBENHAVN

© 1962 by *Marta Achton Friis*

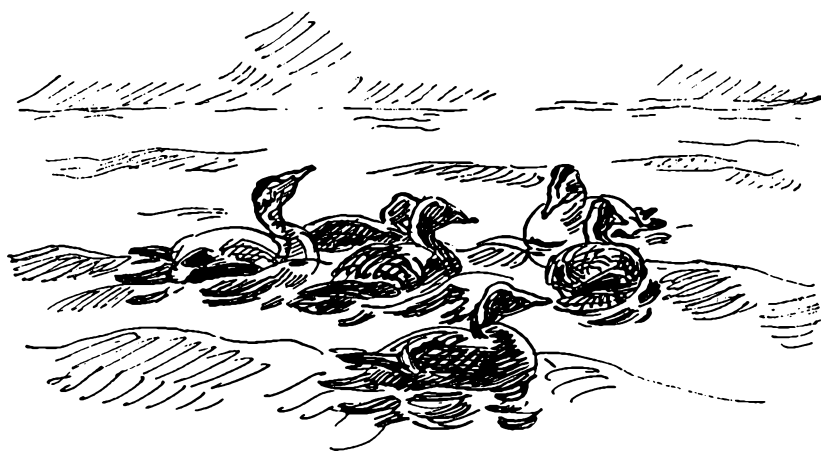
ANDEN UDGAVE

*Danmarks store Øer er sat med 10 punkt Baskerville
og trykt hos
Grafisk Institut AIS · København 1967
Papiret er matglattet 605
og krideret kunsttryk fra De forenede Papirfabrikker AIS
Indbindingerne
er udført af Oscar Møllers Bogbinderi
og luksusudgaven af Anker Kysters Eftf.
med sidepapir tegnet af
Axel Encke*

Forord

Jeg kunne sige det ganske kort: Læs forordene til de to foregående værker „De danskes Øer“ og „De jyders Land“. Thi da jeg i dem hovedsagelig beskæftiger mig med bevæggrunden til disse rejser, og da denne stadig er den samme, er der kun såre lidt at tilføje. Denne bevæggrund har jo været at bevare mod forglemmelse noget af det, som den moderne tid med alle sine forbedringer i teknisk henseende og med sit rivende tempo mere og mere truer, eller som den allerede er ved at udrette i det danske landskab. Dræning og afvanding, tørlægning af hele søer og fjorde, opdyrkning af heder, beplantning af disse og af klitlandskaber, moderne bebyggelse osv. tager mere og mere fart.

Økonomisk betyder dette i mange tilfælde en gevinst, og en skønne dag bliver denne vel så stor, at hver bonde i landet står med hænderne fulde af brød og flæsk og ser sig længselsfuld, men forgæves om efter en plet med kampesten og ukrudt. Bekvemmelighederne stiger, alt bliver mere hensigtsmæssigt; og med de mere ensartede vilkår vil befolkningens særpræg i de forskellige egne udviskes sammen med landskabets.

Det har jeg talt om før. Men lidt nyt er der dog at tilføje her. Småøerne og Jylland, som dannede værkets to første hovedafsnit, afgav allerede hver for sig et højst forskelligartet materiale. Medens jeg på rejserne til de førstnævnte, især naturligvis på de ubeboede holme og på herregårdsøerne, fandt en mængde helt uberørt natur, som måske endnu længe vil kunne bevares, så jeg derimod, at Jylland er et land, der fra ende til anden helt er i smeltdigelen og landskabeligt gennemgår en krise, hvis afslutning endnu måske er

langt borte, men hvis udfald ikke kan betvivles: dets særprægede naturs fuldkomne tilintetgørelse. De store heder, halvøens mærkeligste landskaber, er næsten helt forsvundne. Hvor før kun lyngen bredte sig, vinder ploven for hver dag mere og mere land. Jyllands vide, øde klitlandskaber forsvinder under bjergfyrrer og andre nåletræer. Og hurtigere end andre steder i landet synker de gamle boliger i grus og viger for cementpesten.

Men på landets store øer er forholdet anderledes. Her har man i lange tider næppe kunnet tale om virkelig, oprindelig natur. De har været alt for tæt beboede, alt for nemme at dyrke. De har for længst som landskaber antaget den skikkelse, som de sandsynligvis vil bevare, indtil en helt anden form for dyrkning måske vil afløse den nuværende. Jeg tænker mig et kollektivt landbrug med flere tusinde tønder land tomater, rødkål eller sukkerroer, hver i sine rektangulære felter, hvor bølgeblikskure på størrelse med Københavns Rådhus er det eneste, der rager op over agrene. – Vi styrer henimod det, og før eller senere vil vi nå det.

I Jylland er så godt som ethvert synligt minde om Blichers hede forsvundet, når undtages nogle sørgelige lapper. Men på Fyn, Langeland, Sjælland og de andre store øer kan man endnu bestandigt hundreder af steder standse betaget og mindes Grundtvig, Oehlenschläger, H. C. Andersen, Christian Winther. Det er, som landet allerede på deres tid havde antaget sin nuværende form, denne blanding af kultur og natur, som vi må kalde det ideale danske ølandskab, og som i al fald foreløbig synes at skulle kunne vedblive at bestå, trods alt.

At finde det bedste af dette og at sætte det et lille minde i en stor billedbog – det har været hensigten med mine rejser over vore store øer. Gid det må vare længe, inden dette værk bliver et gravskrift!

Der er forløbet femten år siden den strålende majdag, da „Rylen“ første gang stævnedes ud fra Kerteminde og vi begyndte denne rejse, som skulle blive så uformodet lang. Hvis jeg dengang havde anet, at dette arbejde, hvis forberedelser var begyndt allerede et par år i forvejen, skulle komme til at strække sig uafbrudt over sytten år, ville jeg utvivlsomt være gyst tilbage for det. Tanken om, at en enkelt mand skulle kunne gennemføre en beskrivelse af hele Danmark, når hensyn tages til værkets art, ville vel ikke være helt urimelig. Urimeligheden ved den synes jeg blot er, at det netop skulle blive mig!

Men – heldigvis eller uheldigvis – var jeg på dette tidspunkt ikke så forudseende. Opgaven „De danskes Øer“ syntes mig overkommelig. Men allerede da denne rejse var endt og bogen skrevet og mit forlag foreslog mig at gå videre med Jylland, blev jeg betænkelig – og mistænksom. Imidlertid gik jeg godtroende i gang med arbejdet, og på fem år var også det tilendebragt. Så

kom det tidspunkt, da min mistænksomhed viste sig at være begrundet. Thi nu foreholdt man mig, at efter at de *to* tredjedele af landet var raseret, da hæftede jeg absolut for den sidste tredjedel! Man havde rent ud sagt betragtet det som en trussel, der hang over hovedet på mig! Sådan går det den, der gi'er Fanden en finger . . .

Jeg har prøvet at være en tro tjener i vingården, med krop og sjæl. Og nu, da arbejdet nærmer sig sin fuldendelse, har jeg intet fortrudt. Tværtimod er jeg opfyldt af taknemlighed over, at skæbnen, eller tilfældet, har ført mig ind på denne bane, og at jeg har ført løbet til ende.

Jeg ved, at jeg på mange områder må kræve den største overbærenhed, at meget kunne være gjort langt bedre. Men jeg har udført min del af arbejdet så godt, jeg kunne, og det er mig en trøst, at ingen anden har villet forsøge, eller at de har nølet for længe. Jeg har da i al fald den fortjeneste frem for andre, at jeg har gjort det!

Dette værk om Danmarks store øer foreligger i enhver henseende som en fortsættelse af dets to forgængere. Det omhandler resten af landet, nemlig Fyn, Langeland, Sjælland, Lolland, Falster, Møn og Bornholm. Desværre er der hændt dette, at min trofaste fælle fra de to første rejser, Johannes Larsen,

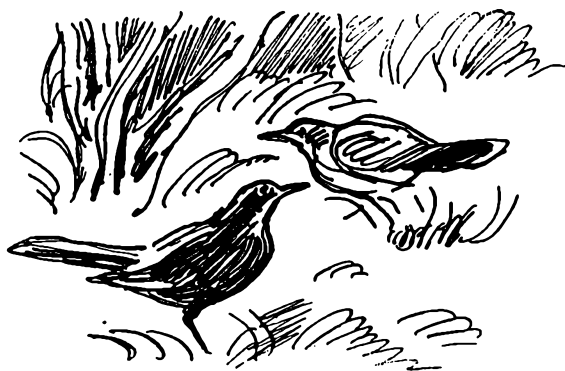
kun har kunnet gøre halvdelen af den sidste færd med. Han har illustreret teksten om sit hjemland Fyn og om Langeland, som vi berejste allerede i 1921, men som ikke kom med i det første værk. Herefter har han af mange grunde måttet trække sig tilbage. Men i hans to efterfølgere, malerne Andreas Friis og Knud Kyhn, mener jeg at have fundet de to danske kunstnere, som bedst kunne tage arven op efter ham. Den første tegner landskaberne, den sidste vignetterne til resten af værket.

Til slut må jeg rette min hjertelige tak til mine tre udmærkede fæller Johannes Larsen, Andreas Friis og Knud Kyhn, der har smykket bogen, og hvis medarbejderskab ikke kan overvurderes.

Endelig må jeg udtrykke min dybe taknemlighed mod alle de mange landsmænd, jeg har mødt på min vej, og som har støttet mig med råd og dåd, har åbnet deres dør for mig og givet mig stof til så mange af bogens blade, og som ved deres fortrolighed og tillidsfuldhed har givet mig så smukke minder.

Januar 1936.

ACHTON FRIIS.

1936

Indhold

	Side
Forord	5
F Y N	11
Kerteminde-egnen	13
Mellem Odense Fjord og Båring Vig	35
Fra Båring Vig til Tybrind Vig	63
Omkring Vissenbjerg	79
Syd for Odense Fjord	97
Assens-egnen	119
Omkring Fåborg	140
Nord for Svendborg Sund	162
Omkring Nyborg	186
LANGELAND	201
SJÆLLAND	257
Mellem Isefjord og Sejerø Bugt	259
Mellem Sejerø Bugt og Jammerland Bugt	313
Jyderup-egnen	326
Omkring Holbæk Fjord	347

P O R T R Æ T T E R

	Side
Hans Peter Nielsen. Nordskov, Hindsholm	21
Anna Dinesen. Strandlykke, Bovense Mark	29
Mørk type fra Sletten	57
Slettens pige Rita Nielsen	61
Henrik Pedersen, Middelfart	71
Laurits Laugesen. Årup	95
Oda Petersen. Assens	131
Ung mand fra Østfyn	183
Sigrid Skou. Østfyn	197
Den gamle fisker fra Bagenkop	251
Niels fra Teglværksgården	301
Peder Jespersen fra Nordvestsjælland	307
Pige fra Nordvestsjælland	311
Jens Peter Jensen fra Tuse Næs	351

F O T O G R A F I E R B A G I B I N D I

124 fotografier til Fyn, Langeland, Nordvest- sjælland	365
---	-----

Fyn

Kerteminde-egnen

Ørken sol og tørke! Foran og bag mig en bugtet vej af farve som pimpsten, med skygger af poplernes kroner som blækklatter med lige lange mellemrum. Til siderne åbne, bakkede marker, der hæver og sænker sig i bratte toppe og tunge fald, med heggenes rækker, hvor de stynede træer står som soldater med fuld oppakning på geled, skyttekæder bag og foran hinanden, så langt man ser. Over det hele en falmet, bleggrå himmel. En bakketop løfter sin gule, svedne krop op under en lille, hvid sky, der ligner damp fra en geiser. Alt forneden er gult og bleggrønt – sæd, græs, moser og kær er knastørre. De enkelte små lette skyer, der danner sig og forsvinder igen, står bomstille på det evindelige blå. Ingen udsigt til regn – det har ikke regnet ordentligt i halvandet år! Kvæget står og gumler, mere af gammel vane, end fordi der er noget videre græs at tygge på. Enkelte steder har man tøjret køerne i de udtørrede moser for at prøve, om de kan æde siv, inden man griber til det sidste middel: at høste den elendige, kortstråede sæd og kaste *den* for dem.

Er dette virkelig Fyn? Ja, det er i al fald *Hindsholm* i det herrens år 1934, midsommer. Sådan finder jeg landskabet på min vej ud til Fyns Hoved.

Jeg kører forbi Dalby og Martofte. Det samme billede, samme indtryk af tørken. Det er ikke vanskeligt, selv i dette solhelvede, som en modsætning at forestille sig landet, således som det ligger under vintervejret, der få steder på den rige ø kan være mere ubarmhjertigt end her, hvad enten det er frostvejrskage med isgangen skruende langs de åbne kysters lange strandvolde, eller det er brandstorm og sludfulde nætter, når himlen står i ét tværs over halvøen fra kyst til kyst – når „Fynshovedmanden“ er løs og jager lavt hen over bakker og gårde på sin rasende hest foran den hylende storm.

Men langs vejens sider ligger de dejlige fynske landsbyer med deres skønne bindingsværkslænger bag de rige, velpassede haver. Vidste jeg ikke, at der bag hver af disse stuehuses mure sidder bekymrede folk, som véd, at selv om regnen nu kommer, er det snart for sent herude på det barske land, ville disse byer forekomme mig at være et Eden.

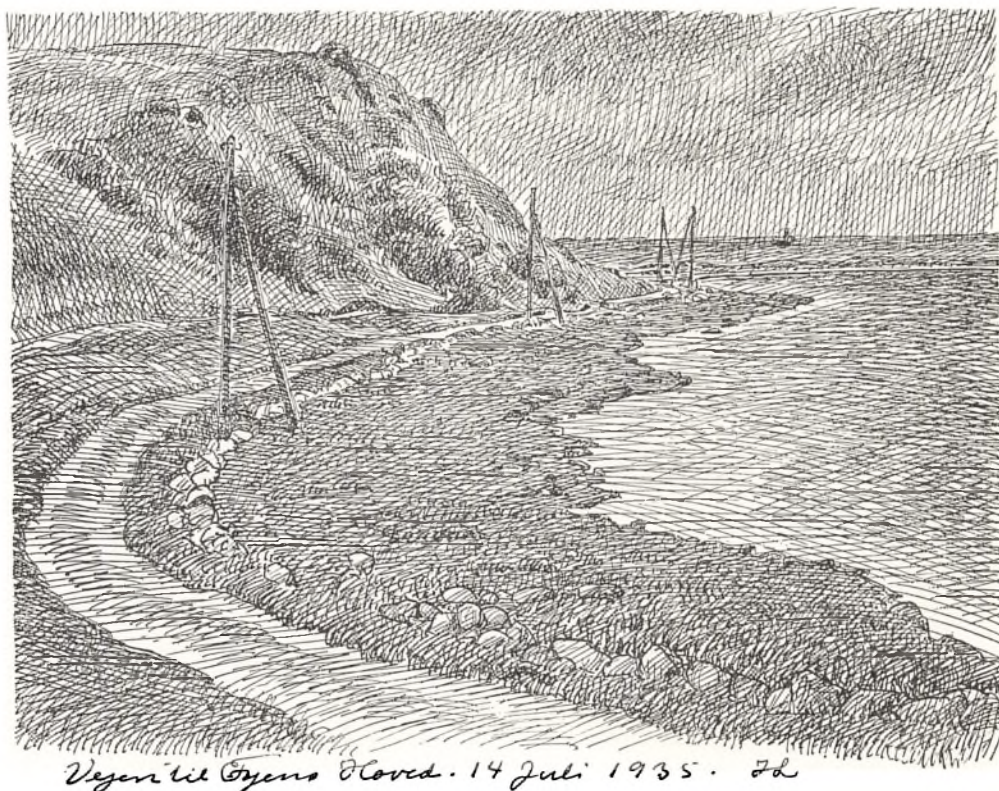
Havpræget er dette land. Fjord, bælt og det vide Kattegat omringer det og søndrer det, fra hver en bakketop ses vandene blinke bag de hældende markers tavl. Landskabet omkring Nordskov med udsigterne over den herlige bugt Korshavn og dens vindhærgede småøer er et af de friskeste, mest udpræget ødanske, jeg kender. Dette virvar af halvøer, øer, hav, fjorde og sunde er vidunderligt. Det er ikke blidt, dette land. Men den venlige ø har råd til denne

gestus ud mod det barske hav, til at holde et stykke ram natur ved siden af sine velplejede yndigheder – en gestus, som den for ligevægtens skyld gentager på sin sydvestlige side med halvøen Helnæs.

Helt ude på de 16 m høje banker ved *Korsøre* kulminerer landskabets vilde skønhed. Stedet er i sin art det mærkeligste på Fyn. Som en vissen hånd med forkrøblede fingre rækker landet ud over havet mod Samsø, stivnet i en krampagtig gebærde, fingrene krummede i et sidste desperat greb. Sådan ender den skønne gestus, den er blevet dødelig alvor.

Det er det enklest mulige landskab, kun hav og øde kyst. De voldsomt krummede linjer skiller havets blåt fra bakkernes gråt og gult og rallens gustne ligfarve. – Men vidt over havet til alle sider vandrer blikket, til Sjælland med Røsnæs, til Samsø fra Lushage til Vesborgs gule klint, til Jyllands kyst med Bjerre herreds pukler, foran dem ses Æbelø som en blå, lav tågebanke og hele Nordfyns kyst helt til Agernæs. Søen bruser derude om *Fyns Hoved* for den friske nordøstvind og trækker broddet i lange, hvide striber under klinerne.

Rundt om mig på kammen af den bratte klint gror bag buketornshegnet konvolvolus, blåmunke, løvetand, krageklo, snerre og store violette tidsler. Ind over en solbleget, halvvisnen rugager går valmuer i tusindtal på korstog

Vejen til Fyns Hoved. 14 Juli 1935. JL

mellem de stive, spredte strå og segner i et hav af deres eget blod. Bag klinten jubler lærkerne over de bølgende banker, over det visne græs og det magre korn. En bomlærke synger sin lille ørkentørre visestump fra toppen af en tjørn.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Svaler jager under klintekammens læ – kommer de blot et øjeblik over den, sender blæsten dem atter med et hug ned i dybet.

Vender jeg blikket mod syd, ser jeg ud over en mægtig, sandet flade, delt af små brakvandssøer, og bag denne over Korshavns red med dens øer som store panserskibe i slaglinje bag hinanden. Vandet går for nordøsten lige mod deres skummende bov, det ser ud, som er de på ilfærd med hemmelige ordre.¹

Men derude i nord, hvor den døde tange ender, løfter landet sig voldsomt i et sidste kast mod havet, hævende sig i vold bag vold, til det ender brat i brændingen.

Derude bor *Fynshovedmanden*, siger de gamle. Og herfra er det, at han lillejuleaften kommer drønende ind over tangen, så hestens sko trækker lange gnister af den raslende, våde ral, jager op over bankerne og sydpå som et uvejr, farer over „Skoven“ og Gabet til Enebærodde og videre mod vest. Hans ærinde er at fri til en jomfru, som bor derovre vestpå et sted. Hvert år forsøger han, men hver gang får han nej! Natten til helligtrekonger vender han tilbage fra sin færd, og Gud hjælpe den, han da møder på sin vej! Når han foran vinterstormen jager gennem de mørke landsbyer, da græder barnet i søvne, og bonden trykker sit blege ansigt mod ruden, mens han skælvende spejder ud i mørket. Og ingen vover sig ud, når den sorte rytter er løs.

Fynshovedmanden er en af de mærkeligste skikkelser i vor folketro, ikke mindst fordi han optræder i så godt som alle egne af vort land – i andre nordfynske egne kaldes han „Palle Jæger“ eller „Kasper Jæger“ eller som her på Hindsholm og på Samsø ofte „Marsk Stig“; i Sønderjylland er han „Kong Abel“, på Sjælland har vi ham ved Gurre og ved Vordingborg som „Kong Volmer“, ved Stevns Klint og på Bornholm som „Ellekongen“, på Vestmøn som „Grønjæger“, mens han i hele Nordjylland er „æ Vojensjægger“. – Det er *Odin på sin Slejpnir*, der går igen, ikke som den strålende, tronende skikkelse i Valhal, men som en „ræde“, hvis saga ender i amnestuen eller ved kartekonernes tælleprås. Han hører hjemme i det guddommelige invalidekorps. Men i sine mange forklædninger har han levet i bondens tanke i tusinde år. Mærkeligt, at hans navn netop her nær ved hans fynske hjemstavn, „Odinsvi“, hvor „han tog bopæl“,^{*} er blevet så forandret, mens det er tydeligt bevaret i det jyske „Vojensjægger“!

Sagnskikkelsens kraft er nøje forbundet med landskabet og vejret. I de skovrige, blide egne farer han hen gennem natten blot som et trækfugleskrig over trætoppene eller med glam af halsende hunde. Men i de barske, øde egne jager han korporligt hen over jorden og farer tværs gennem gårdene på sin vej; derfor må portene stå åbne, når han ventes, så han uhindret kan rase igennem. Uden tvivl er det det barske landskab, som bevirker, at han netop her på Hindsholm optræder i en af sine mest voldske skikkelser. Man kan dog selv herude forlige sig med ham. F. eks. gør han hver nytårsnat på sin udfærd en afstikker til smeden i Korup, hvor han henter tre friske sko til sin hest og lægger tre guldsko i stedet. Men glemmer smeden at opfylde denne kontrakt, kan

* Snorre Sturlesson beretter i sin Norske Krønikes første del, at „Othin og Asiaterne“ tog bopæl på „den Insul kaldet Odinsey ved Fyen“ efter at have undertvunget mange riger hos Sachserne, og at han herfra sendte Gefion over sundet mod nord for at søge efter nye lande.

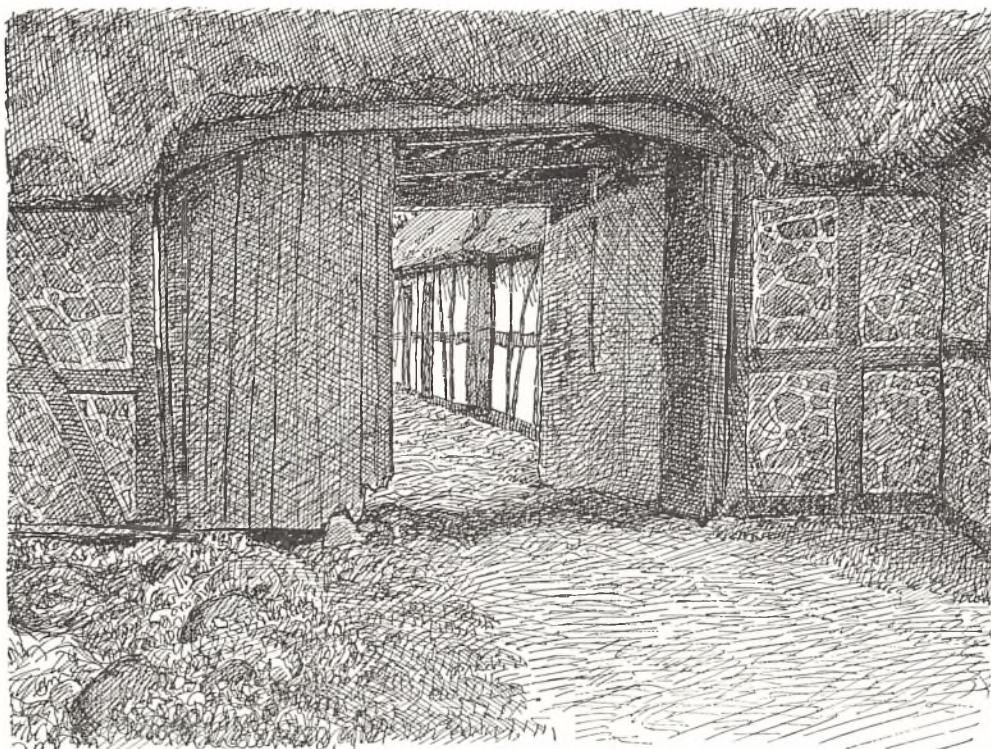
der hænde ham slemme ting, således som da „jægeren“ havde flyttet hans største ambolt helt op i Seden kirketårn, hvorfra smeden selv måtte slæbe den ned igen.

Vanskeligt at genkende mytologiens værdige Odin i dette træk, der dog er hentet fra egne umiddelbart op ad hans gamle „vi“!

Der er endnu minder nok om Fynshovedmandens ridt gennem Hindsholm. Både i Nordskov og Martofte findes gårde, han red igennem på sin færd.

I *Nordskov* tog han vejen tværs gennem Rasmus Andersens gård.³ Både den halvfjerdsårige ejer og hans kone udtalte sig dog meget forbeholdent med hensyn til sagnet, og da jeg endelig fik dem lidt på gлед, var det med forlegne smil og en hovedrysten, de ytrede sig om sagen – sådan noget snakker man dog ikke om! Parrets voksne sønner udtalte sig derimod ganske åbent og tilstod, at dette havde man fortalt dem gang på gang, lige fra de var ganske små. Og en af sønnekonerne berettede, at det sydligste sted i byen, „Skraldhavegården“, hvor hun er født, var den næste gård, rytteren passerede på sin vej mod syd. Naturligvis gik det i omvendt orden på tilbagefærden helligtrekongersnat.

I Peder Martin Pedersens gård i *Martofte*, der ligesom Rasmus Andersens er et smukt eksempel på gammel fynsk byggeskik, fandt jeg ligeledes den ene

Martofte 14 Juni 1935. 52.

port bevaret endnu i den vestre længe, gennem hvilken Fynshovedmandens ridt er gået tværs over gårdspladsen til en nu forsvunden port i den modstående længe.¹ Herfra gik færden til Marius Jakobsens gård, hvor rytteren fór ind gennem en nu forsvunden port i den østre længe og tværs gennem pigekammeret i den vestre. – Det må have været et noget uroligt sovekammer!

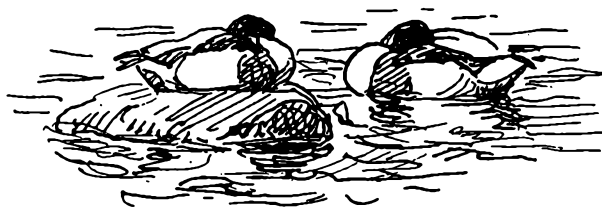
Marius Jakobsen og hans kone er ganske unge folk, som tog imod mig med en gæstfrihed, der mindede mig om den berømte jyske. Der var fremmede til kaffe, og jeg blev straks bænket imellem dem og deltog i festen, mens snakken gik om Fynshovedmanden. Alle kendte sagnet og konstaterede, at det netop er de to nævnte gårde i byen, som spøgelsesridt er gået igennem.

Sagnet er arvet fra slægt til slægt til den dag i dag. Et mærkeligt eksempel på, hvor hårdnakket det lever i beboernes bevidsthed, har man fra de aller- seneste år. Tildragelsen er nedskrevet i 1929 efter beretning af flere beboere i den lille landsby *Tårup* og lyder således:

Den 27. maj 1901 er der sølvbryllup i Holmegård i denne by. Henad kl. 4 om morgenen går gæsterne hjem; en flok af dem er netop nået ud for kirkegården, da de bag sig hører lyd af galoperende heste. De tror straks, at det er nogle dyr, som er løbet bort fra gildesgården, og kvinderne farer til side ud i vejgrøften, mens mændene gør sig rede til at fange de skræmte heste. Men der viser sig intet. Kun lyden bliver ved at runge, hovslagene drøner rundt om, indtil bulderet endelig taber sig ud over „Stenagerløkke“, en mark vest for vejen ud mod fjorden.

Også andre gæster fra gården havde hørt denne mærkelige lyd, men ingen så noget, skønt markerne er åbne rundt om. Uhyggelige til mode skyndte folkene sig hjem.

Kan der være tvivl om, hvad det er, der har spøget i disse folks tanke? Det er den sidste beretning, vi har om den ottefodede Slejpnrs fart over Hindsholm!

Det ganske Hindsholm har vrimlet af sagn. I den smukke landsby *Dalby*, hvor det trods megen nyere bebyggelse endnu spores, hvordan den gamle by har ligget samlet omkring sin kirke, og hvor vejen stedvis danner et henrivende gadebillede,² har underjordiske fra de mange kæmpehøje drevet deres

farlige spil, og en stor gase, der huserede på kirkegården, varslede død og ulykke for beboerne.

Her var det, den uhyggelige hændelse fandt sted ved en ligfærd, da man efter gammel skik før begravelsen samledes til en dans omkring kisten, en fest som kaldtes „ligved“. En karl havde hemmeligt taget liget ud af kisten og stillet det op i kroen bag stueuret, hvorefter han lagde sig selv i kisten. Da nu dansen begyndte, sprang den døde mand frem, greb kisten med karlen i og fór ud ad døren med ham. Ingen så dem nogen sinde mere. Men karlen spøggede siden på marken mellem Dalby og Mesinge, og efter solnedgang kunne intet levende menneske eller dyr færdes dér uden at blive anfaldet. Den, der ikke var inden for Dalby byled inden solen sank, var fortabt. Men siden blev spøgelseset manet ned i et læs gødning og kørt over isen til Romsø, hvor han nu går om natten og hujer over havet til de søfarende.

I den smukke *Stubberup Kirke* skal Marsk Stig være begravet.* Sagnet siger, at da han var død på Hjelm, blev hans lig ført hertil og hemmelig jordfæstet af hans svende, „thi de vilde ikke, at nogen skulde vide hans Leiersted, at ikke Grumhed skulde hans Legem vederfares“. Men en pige fra stedet så om natten lys i kirken, og at et lig blev båret derind. Dette gav hun præsten til kende, og graven blev ransaget. Men da præsten ikke vidste, hvem graven gemte, tav han og tog det fløj, som var over kisten og gav pigen en part deraf. Men samme pige var forlovet med en af marskens svende, og da han engang så fløjlet på en af hendes puder, spurgte han, hvorledes hun havde fået det. Pigen røbede det, og da svenden frygtede, at hans herres hvilested med tiden skulle blive åbenbaret, „dræbte han hende, til trods for at han havde hende saare kær“. Det hårde og det blide i fynboens karakter mødes i denne sætning.

Men der er i øvrigt noget overvejende hårdt ved sagnene herude fra halvøen, de ligner landet og vejret. Det samme præger beboerne; men bag deres tætte, faste ydre har de meget af fynboens milde sind. En typisk Hindsholmbonde er den gamle Hans Peter Nielsen i Nordskov, den bedste „hindsholmer“, jeg fandt. Han er 72 år og har otte voksne børn, fire af hvert køn – orden i tingene! Jeg traf en søn og en datter af ham, folk med samme racepræg som den gamle. Datteren talte et kraftigt klingende fynsk ligesom de fleste kvinder heroppe, mens mændenes tonefald mærkeligt nok er jævner, mindre syngende. For alle gælder det, at stemmelejet er højt; man tror ikke, det kan drives højere op, men slutningssætningen ender altid med et lille fløjt eller hvin, et *glissando* opefter, omtrent som om man pludselig stikker en kildende finger ind mellem sidebenene på den talende, lige idet han ender snakken. Kun på Svendborgegn har jeg fundet denne syngen i endnu mere udpræget grad.

* Marsken ejede Scheelenborg, det daværende Eskebjerg.

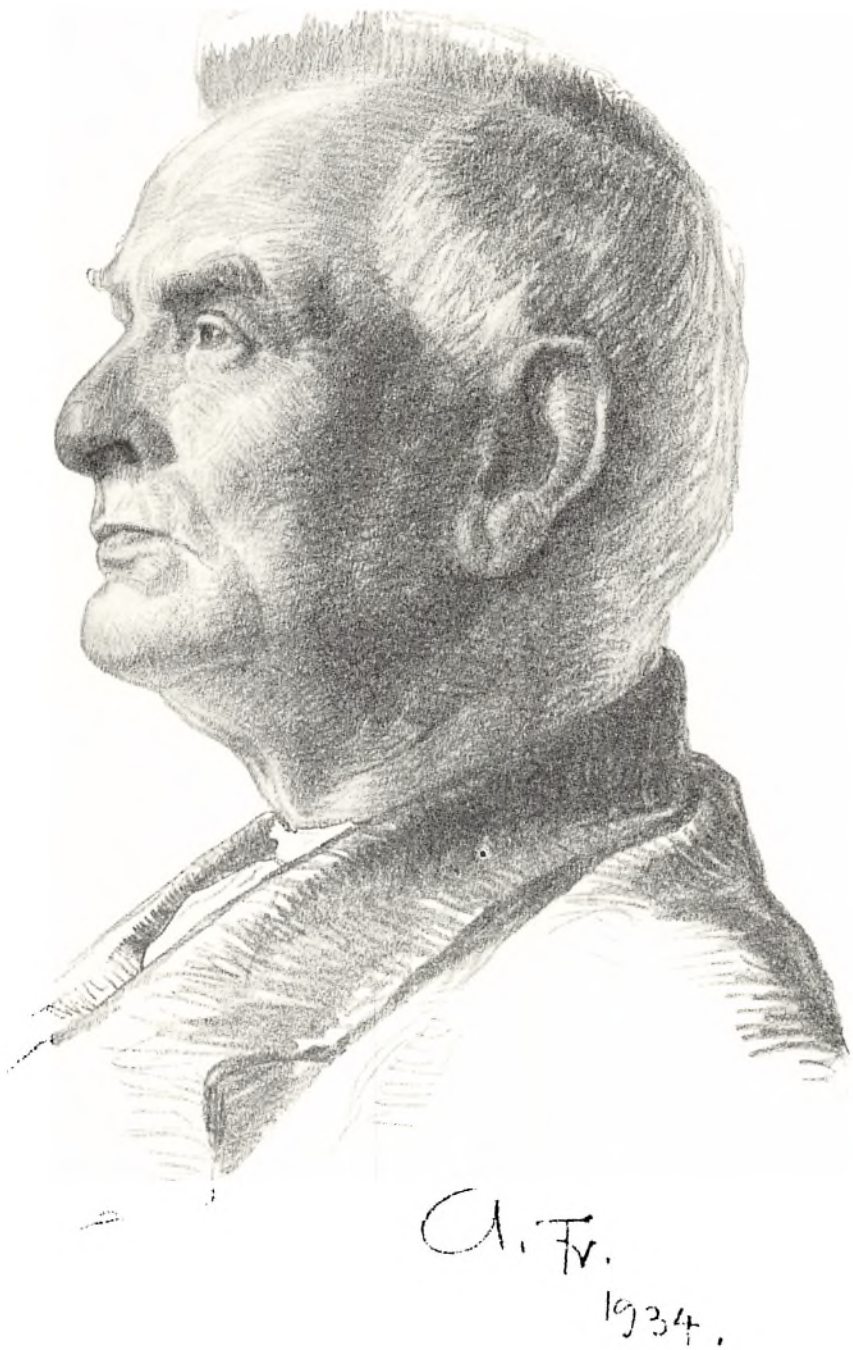
Også dette bølgende sprog med den pludselige, overraskende stigning ligner Hindsholmboens landskab – og det har sin modsætning ude på „Sletten“ i det jævne glidende tonefald, der går så gelinde og helt mangler det lille slutningshvin.

Også Hans Peter Nielsen ved naturligvis god besked om Fynshovedmanden. Angående en berømt „kobberport“ i Nordskov, som skal have stået i byens sydlige del, og som rytteren fór igennem, da havde den gamle nok hørt om den, men vidste intet nærmere om dens plads eller bestemmelse. Sagnet siger, at den har stået frit på vejen; men anledningen til, at den skulle være rejst her, synes ganske gådefuld. Nogen æresport for at formilde spøgelse kan det vel næppe have været!

Mørke er også sagnene om „røverne fra Nordenskov“, som selve juleaften overfaldt en bondegård ved navn Grønlund – det ældste navn for det nuværende *Brockdorff*. Her udspillede det drama, som endte med, at herremanden fra *Eskebjerg* og hans folk tog banditterne til fange, og med disses henrettelse, hvilket gav stof til den dramatiske folkevise, der indledes med ordene: „De røvere ligger under Nordenskov ...“ Der er et overmål af forjættende og dyster uhygge i denne optakt. Man aner straks gangen i hele sagnet, fra røvernes overfald på gården, Eskebjergmandens og hans karles anfald – til vestenvindens tuden om de blodige røverskrotter på „Steilhøy“.

Jeg mindes på lavkomisk og drastisk vis om dette sagn, da jeg kommer ud på den knogleformede halvø *Skoven*, der sammen med Enebærøde indsnævrer løbet til Odense Fjord. Jeg står på dens højeste sted, en 22 m høj banke med en eventyrlig udsigt over land og vande. Skoven svarer ikke mere i fjerneste måde til sit navn, men må uden tvivl have gjort det i forrige tider. Den er nu fuldkommen blottet for skov og så puklet som bagsiden af en æbleskivepande. Man befinder sig som på en ø, hav og fjorde til alle sider undtagen i sydøst, hvor den er sammenhængende med Hindsholm. De gule farver i ukrudt, græs og sæd stråler mod fjordenes blændende blå. Den mørke, kratklædte Enebærøde i vest skyder sig som en truende arm ud mod denne lyse kyst – den er det eneste mørke i landskabet, sortblå mod luftens og havets lette toner.

Det er heroppe jeg kommer til at tænke på folkevisens „Stejhøy“. På de åbne bankers højeste sted står ved en hønsegård, der vrimler af halv vokne ællinger og kyllinger, to skrækindjagende „ræmænd“, hvis opgave det er at holde krager og ræve borte fra kræet. De er det eneste, som rager op over den nøgne banke, og de ligner til fuldkommenhed et par henrettede røvere, som er sat på stage i hele deres længde, tørrede og røgede af sol og støv og med de rådne ansigter glanende ud over landet – røverne fra Nordenskov! Eller er det måske et par vedetter for tørken, posterede her på den højeste, solsvedne bakke? ³

HANS PETER NIELSEN. NORDSKOV, HINDSHOLM

2° Danmarks store Øer I

Men over de ørkentørre banker med deres ensfarvede agre løber lange stendiger, der huser en vrimmel af vilde urter med blomster i alle farver; langs veje og stier følger de en overalt, hvor de kan få lov til at være i fred – hele fanfarer af farver over det af tørken hærgede landskab. Det er, som om „ukrudtet“, landets naturlige vækster, ligefrem gasser sig i dette vejr. Helt ind i landsbyerne følger det mig på min vej. I *Tårup*, hvor det gamle gadekær er fuldstændig udtørret, breder blomsterfloret sig fra stendiget langt ud over den sprukne, knastørre bund. Det er, som om ukrudtet får en opstrammer af de forhold, som for de kultiverede planter betyder udslettelse. Nogle ældgamle stråttækte huse indrammer det tørre bækken, som bærer navn af byens gadekær.²

Den lille by *Midskov* herude har ligesom de fleste byer på halvøen ypperlige eksempler på god fynsk byggeskik; det samme gælder den sydøstligere liggende *Viby*, hvor et par ældgamle gårde, der ligger over for hinanden ved vejen, er mærkelige ved stuehusenes fremskudte midterparti og ved det ret usædvanlige fænomen, at bindingsværket er helt overkalket. De to bygninger må være henved et par hundrede år gamle.⁴

Intet andet landskab på Fyn er som Hindsholm præget af oldtidsmindesmærker. Mens denne fra ende til anden gennemdyrkede ø så godt som slet ingen bronzealderhøje har tilbage og disse er udslettet i tusindvis, har det været vanskeligere at få has på stenaldergravene. Hindsholm sammen med de to andre halvøer, Horneland og Helnæs, har endnu smukke mindesmærker af denne art, de to sidstnævnte dog langt færre end Hindsholm, der sammen med de to nærmest liggende sogne, Munkebo og Drigstrup, har ikke mindre end 35 stengrave tilbage, deriblandt alene ved Brockdorff fem anselige jættestuer. Usædvanlig smuk og stor er *Mårhøj Jættestue*, som med sit 10^{1/2} m lange, mandshøje kammer er et af landets prægtigste oldtidsmindesmærker.⁵ Enkelte af stenens flader mod gravkammeret når en udstrækning af 1^{1/2} m på hver led. Den pompøse høj, som dækker kammeret, er fritliggende i et typisk Hindsholmlandskab, åbne bølgende banker med sædemarker og poppelhegn. Desværre er der ved højens fod under indgangen plantet en høj poppelrække, som ødelægger oldtidsmindets arkitektur, der yderligere er vansiret af et fæhus, som ligger klos op ad det. To andre jættestuer findes lige i nærheden, synlige helt ude fra landevejen.

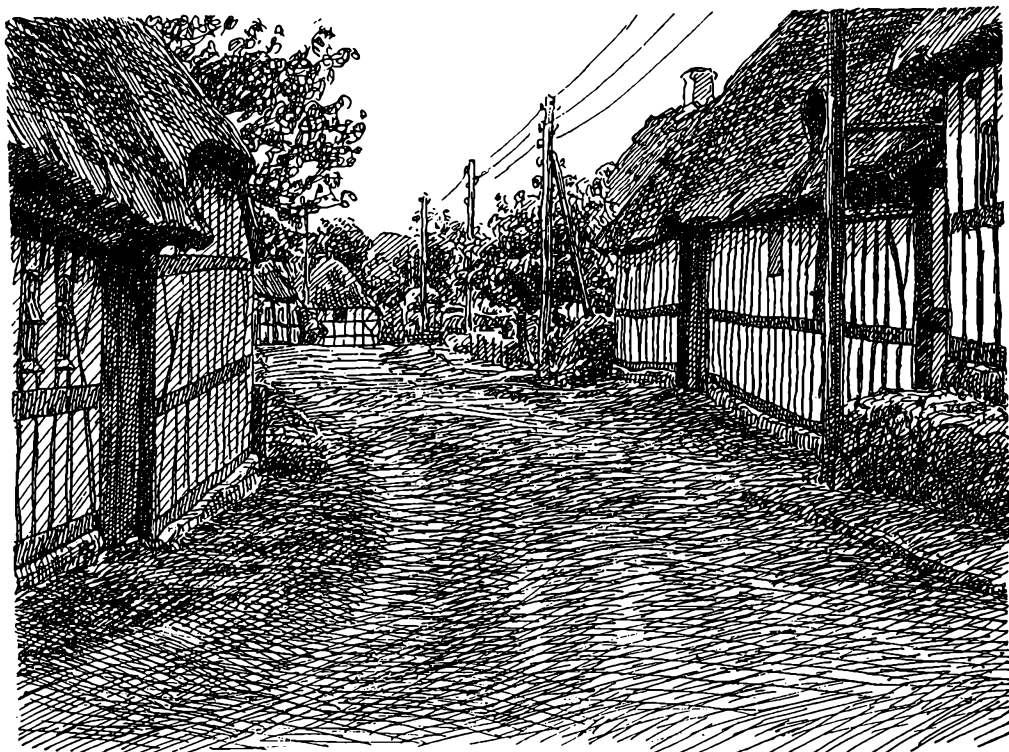
Måske er det denne rigdom på oldtidsminder, som har bevirket, at Hindsholm har huset en så usædvanlig mængde sagn om bjergfolk og underjordiske og tro på deres magt over menneskene.

Et mærkeligt sagn fra landsbyen *Munkebo* bør frem i denne forbindelse:

Der var bryllup i landsbyen, og midt under aftenens fest og dans var bruden gået alene uden for gården, da hun pludselig fik øje på tre klare lys ved en høj langt ude på marken. Disse lys fik en underlig magt over hende, så hun måtte gå efter dem; og før hun vidste af det, var hun kommet over markerne og stod lige foran højen. Denne åbnede sig nu, og under den dejligste musik kom en skare gildesfolk ud af den. Højfolkene blev grebne ved synet af den unge, smukke brud, førte hende ind i højen, gav hende vin at drikke og dansede med hende.

Da dansen var forbi, gik hun tilbage til gården; men her fandt hun alting fuldstændig forandret – hun genkendte hverken gården eller husene og hørte intet til bryllupsfesten. Heller ikke kendte hun en eneste af beboerne, da hun kom ind i gården, og blev heller ikke selv genkendt. Klagende og grædende vendte hun sig til en gammel kone og gav sig til kende for hende. Og pludselig udbød denne: „Åh, så er det dig, der for hundrede år siden forsvandt ved min bedstefars brors bryllup!“ Ved disse ord sank bruden død til jorden.

Ikke alene findes et lignende sagn fra Nørre Broby og enkelte andre steder i landet. Endnu mærkeligere er det at sammenligne det med det amerikanske sagn om Rip van Winkle, som Washington Irving har genfortalt, og hvis handling er henlagt til Catskill-bjergene ved Hudsonfloden. Men Rip, som

Munkelo 7 Juni 1935. DL

har levet i et ulykkeligt ægteskab med en drage af en kælling, og som på sin vandring havner i en bjergkløft mellem en bande afdøde, forsorne hollandske sørøvere, er langt heldigere. Han vender tilbage efter en gemytlig nat med keglespil og drukkenskab, og i de kun tyve år, der er forløbet ved hans hjemkomst, er hans værre halvdel oven i købet vandret heden. Han tilbringer siden en fredelig alderdom hos sin gode datter og bliver landsbyens helt og et stadigt trækplaster i byens krostue på grund af sine utrolige oplevelser.

Mens hovedvejen gennem Munkebo har lidt betydeligt under de seneste tiders rædselsvækkende byggeri og den gamle herlige kro er totalt ødelagt af en tilbygget veranda, der ligner et flueskab, er der endnu langs vejen, som fører gennem byen fra landevejen mod nord, bevaret så meget af det oprindelige, at man her endnu har et fremragende billede af en gammel landsbygade med dens skønne bindingsværksbygninger, så velbevarede, som man sjældent træffer dem uden for Fyn eller dens småøer.

Fra den nærliggende *Munkebo Bakke* har man en af de videste udsigter på øen. Før jeg kendte Fyn så godt som nu, tænkte jeg, at det også var den smukkeste; men senere har jeg ændret mening. Landskabet virker for ensartet herfra. Hver eneste gård i det omgivende milevide lavland har *sine* grønagre, *sine* sædemarker og poppelhegn – så langt øjet rækker. Dette landskab er herligt at færdes i ad dets veje, overalt møder man dets soignerede ydre, ikke en plet har undgået at blive behandlet af skønhedsmidler. Men det tåler ikke at komme på afstand; så bliver det en spraglet ensartethed, som trætter øjet.

Terrænet, der skråner jævnt op mod højden, forekommer ganske fladt herfra og brydes kun af fjordens skøntformede S, der som en „line of beauty“ bugter sig igennem det fra øst mod vest og med sine dybblå strømskæringer fortsætter ind i norets spejlblanke flade.

Fyns Hoved er langt smukkere, det lavere landskab omkring det langt ejendommeligere. Men vid og blændende er dog udsigten fra dette sted.

Himlen er blå og høj over mig; rundt langs hele horisonten ligger en lav og tæt vold af faste småskyer, der er ligesom murede op over hinanden nogle få grader over synskredsen med voldsomme farver i gyldent lys og dybviolette skygger. Er det regnen, som endelig sender sine forposter over landet? Under dem ses milevidt borte de tætliggende landsbyers haver som en ring af sammenhængende skove. Længst i øst skimter jeg Kertemindes lave tage, denne yndige by med sin mærkelig lange og smalle havn, hvorigennem tidevandet sender sine skiftende strømme ind og ud ad fjorden som en hvirvlende flod, der mumler mod bolværkerne og brydes og brøler om broens piller – den uroligste bådehavn i landet, men uroen i system, hvad der er fynsk – den er ligesom sat til at skifte i vagthold. Byen med landets braveste kuld af øbo-

fiskere, der allerede fra fjortenårsalderen trækker i fatters gamle sixpence og er med ham på dravater i farvandene fra Kattegat gennem bælteerne til den sydligste Østersø! ⁵

Gå op på Munkebo Bakke en sen, stille sommernat, når alt landet er mørkt, mens vandene rundt om spejler de skiftende farver fra himlens blanke metal-skjold, vestens messing og ir og østens dybviolette stål. Når alt er i ro og alverden synes at sove, når kun bilernes lygter øjnes milevidt og kryber langsomt som lysende sankthansorme ad de fjerne veje – når den fuldkomne stilhed kun brydes af en vildfaren skarnbasses brum forbi dit øre. Da er du her på Munkebo Bakke højt oppe over hverdagen, og stjernerne nær.

Det utrolige er sket, regnen er endelig kommet. Det virker som et mirakel efter de mange måneders tørke. Da jeg dagen efter mit besøg på Munkebo Bakke tog vejen vesten og sønden om Kertinge Nor, strømmede der vande ned fra en ensfarvet grå himmel med fuldstændig vindstille. Jeg er så meget dansker, at det samme vejr blot ti dage i træk bliver mig en plage. Hvilket usigeligt velvære at færdes i denne stilfærdige, men ustandselige regn, som opluges af den tørstende jord og de grå buske og træer, der står med oprakte arme mod himlen. Folk går ude og lader sig gennembløde, de vil føle væden

Vejen til Øverringø. 27 Juni 1935. 52

lige ind til skindet! Og allerinderst i mig selv sidder i en gemt krog en gammel bondemand og gnider sig i hænderne af tak for himlens våde nådegave.

Jeg står ved norets bred mellem Ulriksholm og Kølstrup, et lille sted, hvor regnens susen i sivskovene og i træernes kroner og dens prikkende fald over det grå, rolige fjordvand er den eneste lyd, jeg hører. Når man står her på dette uendelig blide sted og ser over mod Munkebo Bakke og Drigstrup, er det, som om noret og Kertinge Fjord skiller to hinanden fuldkommen fremmede verdener fra hinanden. Hist det voldsomt formede, åbne og barske landskab, her de yndefulde, ret jævne strøg med parker, haver og skove. Over de frugtbare jorder hæver sig overalt småskove; levende hegn med stynede popler indrammer alle marker. Landsbyerne er som sammenhængende haver og ligner på afstand store parker. En eneste vidtstrakt idyl.

Den yndige landsby *Kølstrup* med sine gamle gårde og rige haver virker næsten lige så parkagtig som egnen om det nære Ulriksholm. Byens præstegård er en fremragende bygning, hvis ypperlige bindingsværksslænger indrammer en gårdsplads af usædvanlig store dimensioner. Særlig indkørselsporten i den vestre længe er smuk.

Det frodige, ret jævne landskab med dets rige bevoksning har næsten helt ud til østkysten det samme præg. Hver eneste by rummer skatte af gamle boliger, velbevarede som ingen andre steder uden for denne ø ligger de bag deres dejlige blomsterhaver, hver for sig et bevis på, hvilken omhu disse bønder anvender på bevarelsen af deres hjem.

Nær *Skovsbo* står ved vejen det berømte trækors, som er rejst af fru Anna Rønnow i 1660. Det bærer foruden sin ufortjente berømmelse et tarveligt skulpturarbejde, forestillende den korsfæstede Kristus, dækket af et lag tyk emaljefarve, som om det lige er kommet fra et malerværksted. Det virker næsten komisk.

Kun ét sted svinger terrænet sig op til en nogenlunde anselig højde, nemlig ved det 44 m høje tvedelte *Skalkenbjerg*, hvis ene top er tæt granbeplantet, medens den anden endnu mærkelig nok er sparet og åbner fri og uhæmmet udsigt over egnen.

Det var i dette landskab, „på Tave bondens ager“ ved det nære *Birkende*, at „der gik en lille plovdræng og sang under sky,“ mens han „messed som klerken og drev på treven hest.“ Hvor hele dette billede er frodigt, idyllisk – udpræget fynsk! Her groede reformatoren Hans Tavsen op af øens stærke muld.

Helt ude ved bæltet ligger *Nordenhuse* med den dejlige strandskov ud mod en kyst, som er en af de smukkeste på hele øen og søgt af tusinder af feriegæster. Hele strækningen mellem skovbrynet og stranden fandt jeg dækket af

Lundsgaards Klint 23 Juni 1935. Ds.

telte, hvis halvnøgne beboere krøb i ly for regnskyttet bag deres teltdug. Værre er det dog gået stranden ved *Lysemose*, som har fået „faste boliger“ i form af en mængde små sommerhuse, hvis rædsler minder om dem, man møder langs den berygtede strand nord for Kerteminde.

Inde på en fredelig, verdensfjern plet, hvor skoven lukker sig om et boelsted med dets små marker, bor en gammel kvinde, hvis søn nu driver stedets jordbrug. Hun er blid og venlig som det landskab, hun bor i, forlenet med et elskeligt sind, nogle forbavsende talegaver og en gemytlighed, som er hendes

A. Fr.
1934.

**DEN GAMLE BONDEKONE, ANNA DINESEN.
„STRANDLYKKE“ BOVENSE MARK**

landsmænd egen, og som fremhæves af det syngende sprog. Da jeg spurgte hende, om jeg måtte tegne hende, svarede hun: „Ja – de ka da't gør novel!“ Dette var i øvrigt rundt om på øen et hyppigt tilbagevendende svar på denne forespørgsel, og det minder mig om historien om hendes landsmandinde, en anden bondekone, som havde gæster, og som opfordrede dem til at tage for sig af maden med disse ord: „Spis nu dow bare – de bryer vi os da et novel om!“

Da jeg dagen efter kom for at tegne hende, havde hun alligevel fået skrupler, og hun så ret betænkelig ud. Lige før jeg begyndte, brast det ud af hende: „Si mej nu, der er vel ingen sådan nævneværdie ugifter for os ve *de*?“

På det punkt kunne jeg dog berolige hende.

En dame, som kender den gamle meget godt og ofte har besøgt hende, fortæller, hvor fuldkommen ukendt hun er med den verden, som ligger uden for hendes hjem og dets allernærmeste omegn – et forhold, som man knap finder magen til i de mest afsides jyske hedeegne, og som virker højst forbavsende på denne tæt befolkede ø. En gang talte den nævnte dame med den gamle om fremmede sprog og hensatte hende derved i en tilstand af næsten målløs forbavselse over de mærkelige ord, som f. eks. englænderne har, selv for ganske almindeligt husgeråd og møbler, der dog lige så godt kunne hedde det samme på alle sprog!

„Ja se, en stol den hedder nu *chair*,“ sagde damen.

„Ih, men gu' dow, sikken et underli ord! Hvodden kommer det sig, a di kalder en stol sådan?“

At et bord hedder *table* og et tag *roof*, forekom hende næsten endnu mere forbavsende. At en kakkelovn kaldes *stove*, kunne den gamle bedre gå med til: „Ja, for se, stov, det har vi jo da osse på Fyn, sæl om det nu ette ligefrem betyer kakkelovn!“

Hvad mon omvendt en englænder, der havde lært sig dansk, ville sige til følgende indskrift på et skilt? Det fandtes her i nærheden og bærer umiskendeligt fynsk præg:

Agang Forbut Udvekom!

Mon ikke han ville udbryde med Holberg: Det mesopotamiske sprog er et underligt sprog!?

Helt oppe ved Revninge finder man *Jershaves* og *Voldsgårds* voldsteder, af hvilke især det sidste er overordentlig smukt med sin træbevoksning og den vandfyldte grav, som endnu er bevaret på de tre sider. Jershave er en isoleret banke, omgivet af jævne, åbne marker. Den er så tæt bevokset med store løvtræer, at man på afstand tror at stå over for en lille lund. Jacob Madsen nævner herremanden Ulfeldt Kristoffersen her, og kort fra slutningen af det 18. århundrede viser endnu en herregård på stedet.

Når man ad vejen mod nord har passeret den nydelige herregård *Risinge*,⁴ som inde i sin park spejler de fine bindingsværksmure i dammens rolige flade, er man straks efter på det sted, hvor kystens skønhed kulminerer. Det er den mægtige *Lundsgård Klint*, som står med sine skovbevoksede, næsten 30 m høje, bratte vægge ud mod havet. Klinten, der forneden består af grå, blød mergel, foroven af moræneler, skrider årligt stærkt, ikke så meget på grund af søens brydning som af vandets nedløb og frostsprængninger. Mod havet

har man forsøgt at værne klinten ved en cementstøbt mur, men dette tarvelige materiale er næsten helt ødelagt og nedbrudt af bølgerne. Udsigten fra klintekammen er med rette berømt for sin enestående skønhed.

Lundsgårds skove nær herregårdens park rummer Danmarks fineste bøgeskov, hvad der hovedsagelig skal skyldes stedets fine muldjord og det milde klima med den forholdsvis ringe nedbør. Egnen har gennemsnitlig 40 % færre frostdage om året end det nærliggende Odense.

I Kerteminde fortalte man mig følgende historie om fynboernes tilblivelse – den er for øvrigt ikke blevet til på øen, men er serveret her på stedet af en jyde:

Da Vorherre var i gang med at lave danskerne, skabte han først jyderne og derefter sjællænderne, mønboerne, lolland-falstringerne og bornholmerne osv. Gabriel, som stod og så til, sagde til ham:

„Skal du ikke lave fynboerne?“

„Ne-nej,“ sagde Vorherre, „fynboerne skal ikke laves.“

„Hvorfor ikke?“ spurgte Gabriel.

„Nej – de bander så væmmeligt.“

Men Gabriel blev ved med at overtale Vorherre, indtil han endelig blev utålmodig og sparkede til en stor hestepære, som lå ved siden af ham. Og ved sparket røg den i stykker, og ud af den fór en fynbo.

„Her er fandenpineme *je!*“ råbte han.

Man må beundre den guddommelige forudseenhed, som kan bestemme egenskaber hos folk, der endnu ikke eksisterer. I øvrigt er det min erfaring, at sjællænderne bander langt værre end fynboerne. Men de sidstnævnte er åbenbart ikke populære i himlen, efter mange skrøner at dømme, f. eks. denne:

Sankt Peter, som var blevet træt af bestandig at stå på vagt uden for himmeriges port og mente, at han dog en enkelt gang burde unde sig en fridag, overtalte en af de andre apostle til at overtage sin bestilling for et døgn. Men vikaren fik i sidste øjeblik betænkeligheder og sagde: „Jeg er så dårlig bevandret i sprog, så det vil knibe med at forstå alle dem, der kommer her og vil ind.“

„Hvad er det for sprog, du er svagest i?“ spurgte Sankt Peter.

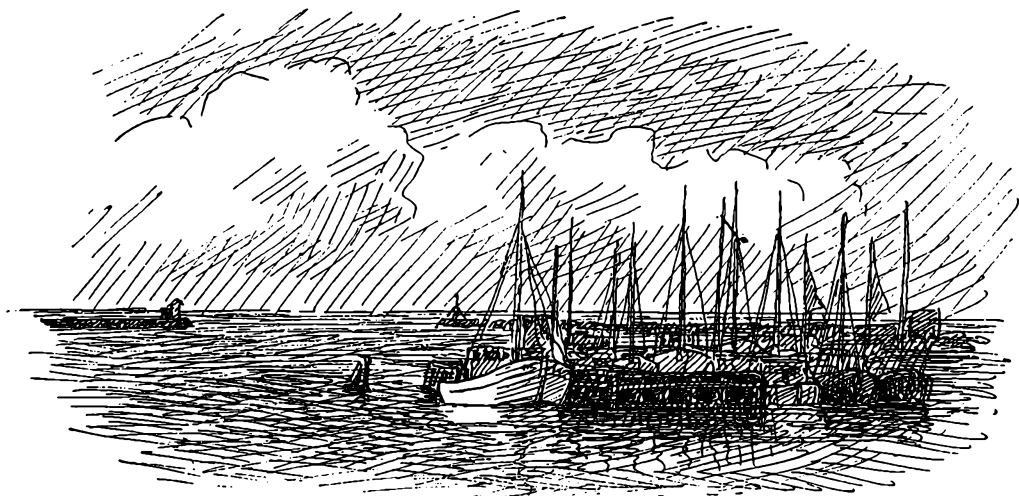
„Det værste er fynsk; det begriber jeg ikke et muk af.“

„Åh, det skal du såmænd ikke bryde dig om,“ sagde Peter. „I al den tid, jeg har stået her, har der ikke været en eneste fynbo!“

Denne historie er til en afveksling sjællandsk.

Beboerne af Kerteminde-egnen har den ejendommelighed at give hinanden øgenavne i en grad, som næppe har noget sidestykke i landet. En mand fra Kerteminde samlede i byen og dens opland henimod to hundrede øgenavne,

som var i brug endnu i vore dage. Jeg mindes dog, at jeg på min lange rejse med Rylen kom til en lille sjællandsk ø, hvor så godt som hver eneste beboer havde fået et tillæg til sit navn, der for flertallets vedkommende mildest talt var af nedsættende art. „Jens Christian Sørøver“ og „Anders Morder“ var et par af dem. Jeg skal nok vogte mig for at nævne øens navn.

Mellem Odense Fjord og Båring Vig

Det er virkelig sandt, at jeg har hørt folk, som kun kender Fyn fra jernbanerejsen eller bilturen Nyborg-Middelfart, præke om det fynske landskabs forbavsende ensartethed! Dette passer ikke, og mindst af alt på landskabet langs landevejen ad den nævnte strækning. Men øen som helhed frembyder overhovedet ganske forbavsende modsætninger.

Kom blot fra Hindsholm tværs over fjorden til *Sletten*. Farer man fra det ene sted til det andet i en bil, er det som fra en kastegyngende at havne på en fodboldbane. Mens bræen under istiden har tumlet sig på Hindsholm som en kåd dreng og „klappet kage“, så det forslår noget, er Slettens landskab en næsten fuldkommen jævnt bølgende moræneflade, kun hist og her med en enligtliggende, lav ås. Det højdanske ord *Sletten* maler i øvrigt *ikke* dette landskab – men det gør det fynske „Slejden“, det svagt bølgende i dets klang rammer helt jordsmonnets karakter.

Èt har de to landskaber tilfælles, det er deres næsten fuldkomne skovfattigdom samt de levende hegn, som herude på *Sletten* oftest hindrer al udsigt. Disse strækninger er landskabeligt set Fyns kedsommeligste egne – vel at mærke når *kysterne* undtages.

Sletten strækker sig fra Odense Fjord til over mod åsene ved Gyldensten, og *Otterup* er dens hovedstad. Jeg havde aldrig tænkt mig, at noget så ensformigt som landskabet om denne by fandtes i landet. Den ene sædemark ligner den anden, og de er kun brudt af græs- og roemarker, adskilte af de evindelige hegn af kanadisk poppel. Man overskuer sjældent mere på en gang end tre-fire gårdes jorder. De få herregårdes parker virker i denne agrarørken som oaser.

Som landskabet, således sproget. Det har som før omtalt ikke hindsholmernes lille hvin i slutningsordet og går overhovedet hvad tonefaldet angår så gladelig lige ud ad landevejen.

Men i begyndelsen virker dette sprog næsten helt uforståeligt på den fremmede og ganske overraskende, når han kommer hertil østfra. Grunden hertil er udtalens gennemførte forandring af alle rigssprogets vokaler til diftonger – a til ai, e til ei, o til oi, o til ou – udtalt kort og hurtigt og afsluttet med en lyd, der farer ud gennem næsen på lumsk vis og forsvinder sporløst. At prøve på at opfange den er som at gribe efter et møl i tussmørke.

„Slettesproget“ tales for øvrigt forbi Odense til hen imod Middelfart og forekommer endogså helt nede ved egnen omkring Assens. Det har intet af det

udtværede og slæbende, som er karakteristisk for sproget på den overvejende del af Fyn. Men talen, der ellers de fleste steder på øen går så „davle“, kan stige til et hærskrig, når flere folk står sammen og diskuterer, selv det neutraleste emne og med de fredeligste ord. Så går vejtrækningen med seks hestes kraft; den fremmede tror, at underhandlingerne er på grænsen af slagsmål, og bliver forundret, når han et øjeblik efter ser de skrigende mennesker skilles med et smil og et: „Nå – nu gli'er jé!“

En halv mils vej vest for Otterup står en vældig sten, som taler et helt andet sprog. Den bærer denne indskrift:

„Ragnhild satte denne sten efter Alle, søn af Sølve, gode for helligdommen, hirdens høje herre. Alles sønner gjorde dette mindesmærke efter deres fader, og hans hustru efter sin ægtefælle; men *Sote* ristede disse runer efter sin herre. Thor vie disse runer!

Den skal blive til en ræde,* som øver vold mod denne sten eller drager den bort for at rejse den over en anden.“

* rita (el. rata) o: et udskud i samfundet. Inskriptionen, som den er gengivet her, er noget ændret af Erik Moltke efter Wimmers tydning.

Det er *Glavendrupstenen*, det berømteste mindesmærke af sin art i Danmark, og den bærer den rigeste runeinskription. Stenen står nu på det sted, som efter historikernes mening er dens oprindelige plads. Hertil blev den flyttet i slutningen af forrige århundrede – efter at Vedel Simonsen havde opdaget den allerede i 1806 i en grusgrav i nærheden. Resterne af den tilhørende prægtige skibssætning er restaureret i 1892–94.

Ikke skal det rives sletteboerne i næsen, at de ikke går rundt og snakker som gamle gravsten, det ville være et hårdt forlangende – især over for en fynbo. Men det er værd at erindre sig, at da stenens indskrift blev til, var der slet ikke noget landsmål, som kunne kaldes fynsk, lige så lidt som sjællandsk eller jysk. Splittelserne i det store, fællesnordiske sprog „dansk tunge“, som oprindeligt taltes nogenlunde ens i alle tre riger, indtraf først i det 11. århundrede, da det norsk-islandske begyndte at skille sig ud fra det dansk-svenske. Og dialektforskellighederne inden for Danmarks grænser kommer først langt senere. Dog spores allerede i de gamle lovbøger, som f. eks. Skånske Lov, Sjællandske Lov, Jyske Lov og andre skrifter fra det 13. århundrede, ikke ringe forskelligheder, og disse dialekter afviger stærkt, især fra det samtidige norsk-islandske, som vi kender fra sagaerne.

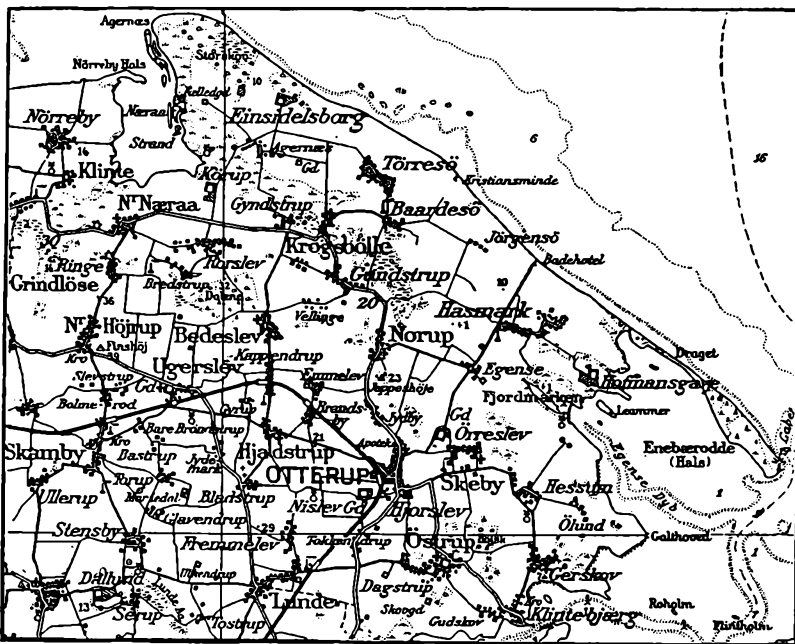
I slutningen af det 17. århundrede finder vi de tre danske hoveddialekter meget udprægede i den håndskrevne litteratur og i opbevarede anekdoter. Der er ingen tvivl om, at f. eks. Birgitte Trolle, at dømme efter breve fra hende, har talt et udpræget fynsk (hun skriver f. eks. Oense for Odense), eller at Peder Okses hustru Mette Rosenkrantz har talt et drævende sjællandsk (Pæer for Peder, eud for ud, kiel for kedel). En jysk adelsmand skriver sit fornavn Erik som Jerrik!

De tvelyde, som det fællesnordiske oldsprog ejede, men som i modsætning til i svensk og norsk ret hurtigt forsvandt fra dansk, er mærkeligt nok endnu, som foran omtalt, bevaret i det fynske slettesprog. Og på hele øen er i talesproget ligeledes bevaret *de tre køn*, som det oldnordiske sprog havde, og som endnu findes i dansk litteratur i det mindste indtil midten af det 16. århundrede, f. eks. i Christian III's bibel: „ . . . huercken ved Himmelen, thi *hand* er Guds stoel, oc ey ved Jorden, thi *hun* er hans Fodeskammel, oc ey om Jerusalem, thi *det* er en stoer Kongis stad.“

Når vi andre undres over i Henrik Harpestrengs lægebog at finde en badstue omtalt som „hun“, en sten som „han“ osv., vil en fynbo anse dette for fuldkommen naturligt. – Ligesom i rigsdansk hæftes på fynsk den ubestemte artikel bag til ordet for at give dette bestemt form. Den ubestemte artikel er i hankøn *eñ*, i hunkøn *en* og i intetkøn *et*. For så vidt er alting klart nok. Der er dog straks udtalemæssigt en vanskelighed med det foranskrevne bogstav ñ, der kun forekommer i en stavelses slutning og nærmest skal klinge som nj,

men med så stærk nasallyd, at det næsten kommer til at lyde som et i. Lad os se på ordet *mand*, der på fynsk hedder *maañ* (med langt a) og som altså bestemt skulle hedde *maañeñ*. Det klinger imidlertid i en fynbos mund som *maañi* eller blot *maañ*, det sidste med stærkere eftertryk på det i, som *nj*-lyden indeholder. – Mand er altså *hankøn*, hvad man kunne vente. Men det går straks galt med det tilsvarende ord *kvinde*, som får *hankøn*netts særkende til endelse og i bestemt form hedder *kviñ* – mens *kone* og so bliver til *konen* og *soen*, altså *hunkøn*. Alle regler synes at gælde til Wandsbek. Det hedder *et* kop og *et* tallerken; men medens *kop* bestemt bliver til *koppet*, bliver tallerken til *tallerkni*.

Frøken Christine Reimer fortæller i sin bog *Nordfynsk Bondeliv*, at hun under sin skoletid i Viborg havde stor fordel af sit fynske hjemstavnsmaal i tysktimerne, når der var tale om substantivernes *køn*. Hun ramte næsten altid det rette, når hun benyttede sit barnesprog som grundlag. Ganske svarende til tysk er på fynsk f. eks. *solen* hun, *moni* han, *kakkelouni* han, *sausen* hun, *tobakspiben* hun, *pelsi* han, *gåuri* (gården), *humi*, *katti* bliver han.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Det vil føre for vidt her at komme ind på så interessante ting som artiklernes, pronominerne og verberne bøjning, af hvilke især de sidste frembyder store ejendommeligheder og ofte viser fynboernes forbavsende evne til at sluge endelser af ord, uden at dette kan give fjerneste anledning til misforståelser. Pronominer anvendes til overflødighed, ofte umiddelbart sammen med det substantiv, de svarer til, f. eks.: „Konen hun e'er et æwle“. – „Smei hañ æ gal idav.“

Her på Sletten udtales tvelydene som før nævnt oftest kort og hurtigt, hvorved sproget får mindre af det udtværede, som ellers karakteriserer fynsk. Sletteboen siger spottende om sydfynboen, at man godt kan høre på ham, at han er „fra Svendborg a-av“, og at det er „faile, hvor di dær tæier launt ån't“, (farligt, hvor man trækker langt ud på det). Til gengæld hånes histnede sletteboens „hæir“ og „dæir“ og „ailestæir“ og hans „øun“ og „vøvn“ og „kakeløvn“.

Hårde lyde i sproget, f. eks. følgen af konsonantfordoblinger, hader fynboen af sin ganske sjæl. Han udrydder dem overalt, hvor han kan komme af sted med det – eksempelvis bliver lette til „læte“, pille til „pe-ile“, gemme til „gjæme“ osv. – Bogstavet *t* bortkastes ofte af samme grund hyppigt i slutningen af ord, og selv det skikkelige bløde *d* er han på kant med. Den fremmede taler vittigt om fynboens stumme *d* i *brø'* og *grø'*, i *fa'* og *ma'*. De to sidste ord hedder i bestemt form „fa'et“ og „māi“. – Ved at kupere ordenes endelser vinder fynboen lidt tid til at dræve på en mængde ord, der hales ud som en harmonika, således som *bläämer* (blommer), *gæmeøl* (gemmeøl *o*: gammeløl), *giile* (gilde), et *kræmehus* osv. Ofte forandrer han vokaler, så fremmede folk aldeles ikke kan kende ordet igen.

Fynsboens interesse for slægtskabsforhold og den inderlighed, hvormed han fordyber sig i disse, giver Christine Reimer en nydelig prøve på:

„Jo, hør naa Du kun naa! Mads haar Du jo før hørt snakke om; han var jo Faer te Ole, der kom heir og fik Per Hansens Daavder Sofie. Di haa'e en Søn, der he' Lille Mads – og je katte vi'e, om den Pejer, I snakker om, om ette de' sku være en Søn af Mads.“

Sikken en knevver! Man kommer det ægte fynske ordsprog i hu: „Snak kun, munden varer dig nok u'!“

Men fynboen kan også udtrykke sig kortfattet. To kvinder træffer hinanden på torvet i Odense efter længere tids forløb. „Hvor er du nu?“ siger den ældste til den yngre, som svarer: „Je er ingen ste'er, je er gift.“ De forstår halvkvædet vise: „Vi ska'tte ha så lang en u'tydning!“

Forfatterinden har en lang liste over sine landsmænds eder, hvor „den Onde“, „Satan“ og „Fanden“ bruges efter behag i forbindelse med tordne, lyne, gale, hente, partere, raspe, fløjte eller piske, efterfulgt af „mig“. Kraft æde mig brugtes til afveksling. Listens ordforråd er ikke stærkt forskellig fra lignende sjællandske og vistnok fattigere end en tilsvarende jysk kunne blive. Mere originalitet finder man i anvendelsen af udtrykket „ie' helvedshov“ (en helvedes hoben) som f. eks.: „Han har ie' helvedshov pæ'e (penge)“. Engang, da Fyns Stifts landemode var sluttet i Sankt Knuds Kirke, udbød en bonde udenfor på torvet: „Det vår dov ie' helvedshov præster, der vælter u a kirken!“ – Det minder om svenskernes udtryk „prästfan“ og om Engströms bonde,

der efter kirkegangen siger til en nabo om den ny præst: „Jo då va allt fasen te præst te predike. Han predikte om hälsike ända som han hadde vøre barn-född där.“

Naturligvis forekommer fynsk klangligt at være et svagt sprog, især sammenlignet med det midtjyske med dettes dybe stemmeleje, de rungende konsonanter og åbne, klangfulde vokaler. Men på *mig* virker det fynske tonefald med en mærkelig charme. Jeg finder det på enhver vis i slægt med den venlige, milde og lyse ø, og det er den smitsomste dialekt i Danmark. Man kan ikke færdes på øen i blot en måneds tid, uden at ens eget stemmeleje er vandret mindst en kvint op, og uden at have anlagt sig et tilløb til det lille hvin, som afslutter hver periode af sætninger. En københavner fortalte mig, at da han efter hjemkomsten fra en længere rejse på øen havnede i familiens skød, blev alle dens medlemmer straks slagne med stumhed, da han åbnede munden, hustruen af bekymring for hans sindstilstand, børnene, fordi de var ved at kvæles af latter. Selv vidste han ikke af, at han „fejlede noget“.

Det blev lidt langtrukne meditationer over sprogændringerne på øen fra Glavendrupstenens rejsning til vore dage. Når jeg nu vender tilbage til udgangspunktet, ser jeg mig nødsaget til at sige, at det fremragende runemindesmærke med dets skibssætning og de to gravhøje er blevet skæmmet på barbarisk vis ved den fuldkomne uforstandige måde, hvorpå dets omgivelser er behandlet i den seneste tid. Det er sket ved rejsning af nogle anmassende moderne mindesmærker over stedet uvedkommende personer og begivenheder, lige fra Ansgar til Klaus Berntsen og Zahle, foruden et genforeningsmonument. Hertil kommer et mægtigt rødmalet skrummel af et forsamlingshus, som er bygget klos op ad skibssætningen. Endelig findes uden for det meningsløse anlæg, som er plantet omkring oldtidsmindesmærket, en mægtig gymnastikplads, helt dækket af et bræddegulv og indrammet af tolv flagstænger. En trettende er rejst på en af stedets to gravhøje.

Her skal på større festdage kunne samles 5–6.000 mennesker. Pilsnere og sodavand! Det leder tanken hen på „viets hæderværdige vogtere“. Og man mindes Oehlenschlägers ord:

„Mystisk Helligdom omsvæver
Deres gamle Tegn og Mærker.“

Men det næste bliver vel kastegynger og kraftprøver.

Man må håbe, at folk, når de engang kommer til fornuft, vil rense stedet for alt uvedkommende ragelse, indbefattet beplantning og moderne mindesmærker, og lade oldtidsmindesmærket få lov til at ligge *i fred på åben mark*, så det kommer til at virke efter sin hensigt.

Ikke langt herfra, på Skamby Mark, ligger to oldtidsgrave, *Torshøj* og *Karhøj*, til hvis navnes oprindelse et sagn giver følgende forklaring:

To mægtige kæmper på egnen hed Thor og Kar; den sidstes søn skulle ægte Thors datter, og der foranstaltedes en prægtig bryllupsfest. Men som de to fædre over bordet talte stort om deres bedrifter, kom det til trætte mellem dem og derefter til strid med blanke våben. Kars søn sprang imellem for at afværge blodsudgydelse, men ramtes og dræbtes af Thors sværd. Kampen blev nu almindelig og voldsom, Thor og Kar og mange andre mænd faldt. Og da til sidst den dejlige brud stod næsten ene mellem de mange lig, dræbte hun sig selv.

Der var endnu i mands minde en gård i Grindløse, hvis porte en nat i høst-månedene måtte stå åbne, for at den hele brudeskare kunne jage igennem den.

Det er værd at lægge mærke til, at landsbyen Torup ikke ligger langt fra Torshøj. Denne er en mægtig rundhøj; den ligger på en linje midt mellem Glavendrupmindesmærket og Karhøj, ren og smuk i sin form. Fra dens top er en dejlig udsigt over det jævne landskab, hvorover det lette tågesløv, som nu har afløst regnen, spiller i perlemorsfarver og giver vidunderlige fjern-toner. Det er stille lummerhede med summende fluer, med lærkesang over marker og hegn. Fra haverne høres solsort og drossel, haner galer til hinanden fjernt og nær. Havrens silkesvøb får glans under den gyldne himmel og for-toner sig i sølvdisen ud mod horisonten, hvor de levende hegn smelter sammen og ligner fjerne skove.

Fra den nære Karhøj, der ligger på en aldeles jævn og lav flade, usynlig ude fra vejen, ser man i lige linje over Torshøj til anlægget om Glavendrup-stenen. Karhøj er en pragtfuldt bygget, åbentliggende dysse med et kammer på henimod 3 meters længde, 2 m højt og med en indgang på ca. 4 meters længde – et arbejde, som er udført med usædvanlig omhu. Overliggerne består af to sten, hvis sammenstødende flader er så nøje passet til hinanden, at man skulle tro, det er én sten, der for længe siden er revnet. Begge stenene er af vældige dimensioner.⁷

Egnen har adskillige andre oldtidsminder; i Uggerslev sogn alene findes omkring en halv snes stengrave.

Også på sagn er denne egn usædvanlig rig. Et af de mærkeligste knytter sig til „pesttjørnen“ på *Skamby Kirkegård*, hvis alder siges at gå tilbage til Den sorte Døds tid i 1350, da „alle beboere døde i Skamby sogn på to nær“. Tjørnen blev da plantet på pestgravene, for at dette sted ikke måtte røres, da man frygtede for, at smitten i så fald skulle bryde ud igen.

Man skyede graven til helt op mod vore dage, og det påstodes, at den, som vovede at gå tre gange baglæns omkring tjørnen, ville falde død om på stedet.

Da man i forrige århundrede lavede en grav tæt op ad stedet, stødte man virkelig på en mægtig fællesgrav. – Imod tjørnens opgivne alder taler dog den

omstændighed, at den ikke findes omtalt i Jacob Madsens visitatsbog, som ellers meget omhyggeligt nævner alle træer på de af bispen besøgte kirkegårde. Den menes dog at have været en af landets ældste trævækster, og den stod endnu, indtil den vældige storm, som hærgede hele landet i efteråret 1933, væltede det mægtige træ, som længe havde været affældigt og var holdt sammen af svære jernbånd. Tjørnen blomstrede kraftigt hvert år, lige til den faldt. En bar plet i græsset viser endnu dens plads, som var nær op ad den oprindelige kirkegårds vestside, men som efter udvidelsen findes midtvejs mellem kirken og det nye dige.

Et sidestykke til de gamle tiders „sorte død“ var svenskekrigens rædsler, der efter kirkebøgerne at dømme har ramt de fleste fynske egne. Skamby sogn blev slemt medtaget. 1659 anføres i sognet 23 døde mod det sædvanlige gennemsnit af 12–14 personer, deraf udtrykkelig bemærket om en, at han er blevet skudt (*trajectus globulo*). Endnu værre er det i 1660, da der i sognet er begravet 75 mennesker eller 500 % mere end normalt. Der nævnes i kirkebogen: Søndagen sexagesima 3 personer, 16. marts 3 personer, 17. marts 3 personer. Der er lig hver 3.–4. dag, ofte flere på én gang. Kirkebogen nævner til sidst intet om dødsårsagen; man er vel blevet træt af at notere hungerdøden eller drabene.

Ikke langt fra Dallund Slot, hvis skønne park og sø med de omliggende småskove danner en behagelig afbrydelse i det ensformige, åbne landskab, fandt jeg ved Søndersø Skov en lille gård, hvortil der knytter sig et usædvanlig uhyggeligt sagn. Bygningen, som har det venligste og fredsommeligste udseende, bærer det afskrækkende navn „Myrdehuset“ på grund af nogle beghenheder, som i gammel tid har fundet sted her. En skytte, som boede på stedet og havde besvangret en pige, lokkede hende ind i stuen, hvor han skød hende efter at have bundet hende til en stolpe, hvorpå han kastede hendes krop i en nærliggende mose, som siden blev kaldt „Ternens Hul“. Forbrydelsen blev opdaget, og skytten flygtede, men vendte et par år efter tilbage og skjulte sig hos sine forældre i gården. Her kom han en dag i træt med moderen og gjorde forsøg på at skubbe hende ind i den ophedede bageovn; men faderen kom til på hendes skrig og dræbte sønnen med en økse. Den gamle skjulte sønnens lig i en lade; men her blev det fundet af nogle børn, og manden kom for retten. Efter forhøret frikendtes han, hvorimod sønnens lig blev lagt på stejle på Galgehøjen på Villestofte Mark.

Det var ikke med store forventninger, jeg besøgte skuepladsen for disse rædsler. Om slige ting taler bønderne ikke gerne, når det er hændt på deres egen grund, selv om det er nok så længe siden. Den gamle kone, som jeg traf hjemme, stillede sig da også meget mistroisk over for mig, og jeg var klar over, at mere, end jeg allerede vidste, var der ikke at hente her. Jeg måtte

dog i al fald have rede på, om jeg var gået rigtigt. Men der var ikke et ord at slå af hende. En ung søn og en datter, som var hjemme, var mere indladende, de gav mig lov til at fotografere stedet, og da jeg spurgte datteren, om hun ikke kendte et gammelt sagn, som knyttede sig til gården, svarede hun efter lidt tøven: „Ja-ah, di kalder det jo Myrdeste’et!“ – Det lød såmænd helt gemytligt og oplivende på hendes syngende sprog.

Stuehusets facade og længen med porten står endnu i deres gamle skikkelse; i senere tid er stedet ved tilbygninger blevet en sammenhængende firlænget gård med en lille bitte gårdsplads.⁶

I *Søndersø* søgte jeg den berømte sulelade, som viste en byggeskik, hvortil der her i landet uden for Fyn endnu kun findes sidestykker i Salling i Jylland. Laden, som var et af de smukkeste eksemplarer i landet, er efter ejerindens ud-sagn allerede blevet nedbrudt for 20 år siden, fordi den lå i vejen for havens udvidelse, og fordi man ikke kunne få tilstrækkelig høj betaling for at frede den. Adskillige andre steder på øen fandt jeg imidlertid velbevarede længer med samme mærkelige bjælkekonstruktion, hvad jeg lejlighedsvis skal vende tilbage til.

Slettens nordøstgrænse ud mod Kattegat går så lige som en lineal helt fra Agernæs til Enebærøddes spids, en strækning på omtrent halvfjerde mil, den eneste kyst i sin art på Fyn, der ellers for det meste er så indskåret og uregelmæssig som få andre steder i landet.

Det er velgørende at komme ud til det åbne, friske hav og denne mærkelige natur efter den lange færd i det indre. Forskellen viser sig straks påfaldende ved *Nørre Nærå Strand*, hvor der over den forhenværende fjordbund løfter sig tre gamle bakkeøer i række fra syd til nord, Lilleø, Storeø og Mellelø, tre kuplede banker med lavt, solsvedet græs – det har åbenbart slet ikke regnet på denne egn – knastørt og krattende under sålerne som gamle rugstubbe, men med mængder af løsgående kreaturer. Over de grågule bakkeøer og de omgivende flader, der ikke har mere vegetation end en overtrampet fodboldbane, hænger hærskarer af syngende lærker. Luften er fuld af lyde på dette verdensfjerne sted: hættemågernes, vibernes og præstekravernes stemmer, og en bestandig tonende summen af spyfluer og bremses. – Jeg søger forgæves efter den klydekoloni, som stedet skal rumme. Men imens får jeg set mig om i landskabet.

Mod de visne farver i denne ørken står fjordens bleggrå vande med de krappe strømskæringers dybe blå, skilt ved den vide sandstrand med dens vrimmel af alle mulige vadefugle, med stormmåger og en koloni af rugende terner. En gravand letter fra sandfladen foran mig. En hejre kommer sej-lende over sit spejlbillede nordfra over fjorden, skrålende som en besat, og da-

ler ned på fladvandet, hvor den slår sig til ro og står så stille, at den ligner et monument over sig selv. En ko brøler tørstigt langt borte.

I nord ses Egebjerggård Storskov som en lav, mørk sky over alle de blege farver; og over det stille, blanke vand skimtes gennem varmedisen Æbelø, Endelave, Samsø og Jylland som lette tågebanker.

Yderst mod havet ligger *Agernæs Fælled*, kaldet „Flyvesandet“, en gammel, vældig havbundsflade med lave klitter ud mod nordstranden, en umådelig, gulgrå sandørken, der ganske jævnt går over i det lavvandede hav og minder om Skallingen eller sandene ved Tipperne i Ringkøbing Fjord. En blændende solrefleks slår imod mig fra sand og vand; det er, som om en flok af store, ildhvide vinger rammer synet og får mig til at svimle. Hvad er det, som med et brus trækker forbi mit øre? – En skrækslagen gravand, som haster forbi langs havstokken. Endnu en hejre trækker over fjorden, dens vingeslag er langsomme, som vil den tælle sekunderne, mens den krydser over det blanke vand til Storskoven derovre på fjordens fjerne bred. Ude på fladerne og de lave vande står hundredvis af vadere og stormmåger, urørlige som nipsenåle, der er stukket fast i sandet. Folk går i små hold inde på sandene, sorte som tørveskruer, og graver efter strandskaller til deres høns. Højt over horisonten løfter sig den nære Æbelø med sine små ællinger, Dræet, Ejlinge og Æbelholm, der forsigtigt holder sig inde ved kysten.

Omkring vigen har ligget ikke mindre end tre helligdomme for Njord, der her til lands dyrkedes som en af de mægtigste guder, og hvis navn spores i Nørre Næra – det gamle Niærthærhøghæ – ligesom i Nærum på Sjælland. Han var fader til Frej og Freja og gift med Skade, hvem han til sidst bliver skilt fra, fordi de aldrig kan enes om arten af de landskaber, hvori de vil bo. Mens Skade elsker de vilde bjergegne med sne og ulvehyl, trives Njord kun ved de lave strande med søfuglenes skrig, hvor han skænker kvæget trivsel og giver lykkelig søfærd. Hvad enten det er hans egen eller andres smag, som har knyttet ham til dette sted, lader dette i al fald formode, at her i oldtiden har været store skove med læ for rige græsgange, og at vigen har været et betydeligt tilholdssted for søfarende.

Den nærliggende Storskov ved Egebjerggård kan dengang have bredt sig helt omkring vigen. Endnu rummer skoven en pragtfuld gammel egebevoksning, hvori der findes en af landets største hejrekolonier. Man kommer til denne, når man omtrent i skovens midte bryder af mod nord fra hovedvejen og går ad en smal vej ca. 500 m, til man når en stor lysning med en gammel mose. Herfra går man 100 m mod vest og står så pludselig midt mellem de mægtige ege, hvor fuglene har deres reder.

Træernes toppe er afbladede og skovbunden opædt, ligesom hvidkalket, af

hejrernes ekskrementer.⁷ Her ruger ikke mindre end 63 par; men fuglene var meget utrygge, de lettede på langt hold, skrålede og forsvandt. Jeg så kun enkelte af dem, deres vældige skygger jog over nøgne grene, over løv og skovbund som mørke ånder, mens de selv som hekse på kosteskafter fór bort over de høje trætoppe mod den solfyldte himmel.

Ikke den mindste lyd høres efter at de store fugle er trukket bort; der bliver en dødlignende stilhed, i hvilken kun et par tavse skovduer letter fra egenes toppe. Det er, som om alle skovens træer holder vejret i åndeløs venten.

Den over to mil lange kyststrækning fra Egebjerggård til Hofmangave er fuldkommen åben og næsten så lige som en stram snor fra nordvest til sydøst. På en strækning af henimod et par km er den dækket af sommerhuse, små træskure, som ejerne af Hofmangave og Egebjerggård har givet tilladelse til at bygge, efter at befolkningen havde opdaget den fortrinlige badestrand. Stamhusbesidderen på Hofmangave fortalte mig, at stranden, længe før disse huse blev opført, hvert år i sommertiden var dobbelt belagt med „almue af begge køn“, som drev nøgenkultur med en frimodighed, så man ikke kunne være der for splitternøgne foretagender. Så gav han sig til at udleje smålodder til bebyggelse, og det har skabt orden på stedet. Nu passer lejerne selv på, at suspekter personer holdes borte, og at selv de mest snerpede folk kan færdes langs denne kyststrækning uden skyklapper.

Jeg nødtes til at spise frokost på et af de små hoteller, som danner midtpunkt i denne koloni. Frokosten var ypperlig. Men de ulykkelige mennesker, der må betragte sommeropholdet på sådanne badhoteller som en forlystelse! De fleste steder er jo ens, man befinder sig som under et orgie i en negerlandsby. Et pigebarn synger jazz, et andet tærsker klaver som en firhændig orangutang. Salen og pladsen udenfor er fuld af larmende børn og råbende forældre.

På det nære *Hofmangave* besøgte jeg stamhusbesidder Hofman Bang, som i 25 år har været direktør for Statens Landbrugs-forsøgslaboratorium i København, men nu nyder sit otium her i fædrenehjemmet sammen med sine søstre. Skønt ganske fremmed mødte jeg hos denne fine og fornemme mand en gæstfrihed og elskværdighed, som var overordentlig hjertevindende. På dette dejlige sted, hvor tiden synes at stå stille, og hvor det gamle torneroseslot ligger omgivet af sin storslåede park, i hvilken ejerens olde- og farfar har plantet alle mulige sjældne og mærkelige træsorter, tilbragte jeg et par uforglemmelige timer.

Her var så stille som i en urskov, mens vi sad på en plet i parken, hvor dybe skygger omgav os, med udsigt over de solbelyste enge og den lavvandede fjord over mod Munkebo Bakke, et fuldkommen ideelt dansk lavlandslandskab. Par-

kens vældige løvtræer og dens rolige skygger danner en mørk ramme om de solsvedne enge og fjordens blå flade. Hejrer trækker med tunge vingeslag over vandet, harer hopper i sollyset på marken lige uden for parkens hegn.

Min vært taler om sin barndom på dette vidunderlige sted, alle drengeårenes minder blusser op i hans sind. Jeg hører om andre mennesker og om en anden tid, som er ved at forsvinde. Intet vil han forandre her, parken gror, som den vil, og aldrig bliver et træ fældet – det hele skal blive stående i *hans* levetid som et monument over forfædres værk og barndommens skønne dage.

Og alt imens banker den nye tids udsending på porten med sin hårde hånd – nødvendigheden kalder den sig.

En modsætning til dette sted møder jeg på den besynderlige *Enebærodde*, hvis magre, milelange arm rækker over mod Hindsholm. På dens smalleste del, Drejet, der på sine steder kun er 30 m bredt mellem fjorden og Kattegat, består den udelukkende af sand og ral uden anden bevoksning end pletter af stridt græs og småurter. Man synes at kunne skræve tværs over tangen fra hav til fjord. Hvor den senere udvider sig, findes mellem to nåletræsplantninger dens mærkeligste del, en jævn strækning, som kun bærer stedets oprindelige vegetation af lyng, enebær og birkekrat. Det er det eneste sted på Fyn, hvor der er flad hede med sammenhængende lyngtæppe. Aldeles pragtfuldt må her have været på denne tange mellem de to vande, før plantagerne kom til. Yderst ved fjordens indløb, hvor det lille fyr ligger på den sandede pynt, ser man over mod det nære Skoven på Hindsholm, hvor agrenes gule og bleggrønne tavl løfter sig brat over fjordens stride, dybblå strøm.

I det åbne terræn mellem de to plantninger er et kompagni soldater i færd med at øve sig på at lave skyttegrave. De fleste er nøgne til bæltestedet, og de svedglinsende kroppe har af solen fået alle farver fra blegrødt over okker til mahogni. Hvilke prægtige svende! Jeg ser de kraftige musklers fine spil under den lydefri hud, der lyser mod de mørke farver i lyngen, enebærbuskene og fjordens blå. Rygge rettes og bøjes, arme af stål svinger de tunge hakker som i leg; huerne er skudt om i nakken over de ungdommeligt forsorne ansigter, der smiler imod mig og misser mod solen. Sundhed, styrke, ungdom, det bedste og fineste i verden. – Ti millioner sådanne drenge faldt på Europas slagmarker, mange gange flere lemlæstedes. Men det er jo allerede en lille snes år siden. Er det da ikke på høje tid, at man præparerer nye ofre, nogle millioner til – for fredens skyld!

Over dæmningen ved Fjordmarken, som har afspærret den inderste del af Egense Dyb og forvandlet den til vide engdrag, nåede jeg til den lille landsby *Hessum*, hvor jeg – efter lang og forgæves søgen andre steder på egnen –

Fra Hofmanagave mod Munkels Banks. 1 Juni 1935. 72

endelig fandt et af de sidste levn af en gammel mærkelig, nordfynsk byggeskik i boelsmand Hans Rasmussens gård. Mens de fleste af egnens boelsteder er trelængede med den åbne gårdsplads vendende ud mod vejen, er denne åbning her lukket af en længe, hvis tagrygning er omtrent et par alen lavere end de andre. Oprindeligt har længen haft sin portåbning i midten, men denne er nu flyttet til siden og forsynet med en port, der kan skydes til side og åbner adgang til gårdspladsen, som er den mindste, jeg nogen sinde har set. Dens udstrækning er ca. 5×6 m; en vogn med forspand kan altså umuligt komme herind, for ikke at tale om at vende. Alt det øvrige, også stuerne i beboelselængen, står i forhold dertil. Den lille længe anvendes mest til redskabsskur, mens de to andre yderlænger er henholdsvis stald og lo. Som næsten alle gamle boliger på øen er også denne nydeligt vedligeholdt.⁶

Konen var alene hjemme med en datter og katten, som sad på trappestenen og ikke var til at rokke. Den havde det sureste ansigt, jeg har set på nogen kat, i modsætning til de to mennesker, der modtog mig med samme venlighed og gæstfrihed, som jeg mødte overalt på øen. Næppe var jeg kommet ind, før jeg blev budt på hjemmebrygget øl, som var lavet for 14 dage siden og var vel-smagende og læskende. Konen fortalte, at en nabofamilie nylig har brygget øl af 16 spande vand for 6 kr. i alt; kun lidt humle og malt danner udgifterne.

Folkene i disse boelsteder, der som regel kun har omkring 8 tdr. land, lever utrolig spartansk og usandsynlig billigt. Der dyrkes mest kartofler, som danner hovedernæringen sammen med mælken af et par køer; en gris, som slagtes til jul, giver årets hovedforbrug af kød og flæsk. At dømme efter de sunde og velnærede folks udseende må det være rigeligt. Deres vennesælhed og mildhed synes at have sit grundlag i tilfredshed med tilværelsen.

En morgen går jeg fra Otterup ad vejen mod nord for at finde den gamle Rasmus Rasmussen, som jeg havde set den foregående aften på hotellet ved en fest for egnens gamle, hvor jeg straks havde lagt mærke til denne morsomme og livlige olding med det spøgefulde ansigtsudtryk og hørt lidt af hans muntre tale ved bordet.

Skønt tidligt på dagen er det en trykkende hede, og solen stråler ondt som en smelteovn. Men over de knastørre roemarker nærmer sig en lille blåsort sky, uhyggelig ensom på den solklare himmel. Jeg ser den hastigt glide hen mod vejen, dens skygge falder tung over de lyse markfelter – og pludselig rejser sig under den nogle hvirvelvinde, der bliver til tre-fire små skypumper, som på række vandrer hen forbi mig og rejser støvet til proptrækkeragtige støtter over roernes gule toppe. Tværs over landevejen spadserer de og ind over en bondehave, hvor en flok høns kommer i panik og farer rundt mellem hinanden med høje skrål, som om Fanden selv var efter dem. Det hele er væk lige så hurtigt som det er kommet, skyen vandrer bort mod øst, og solen er alene på valpladsen.

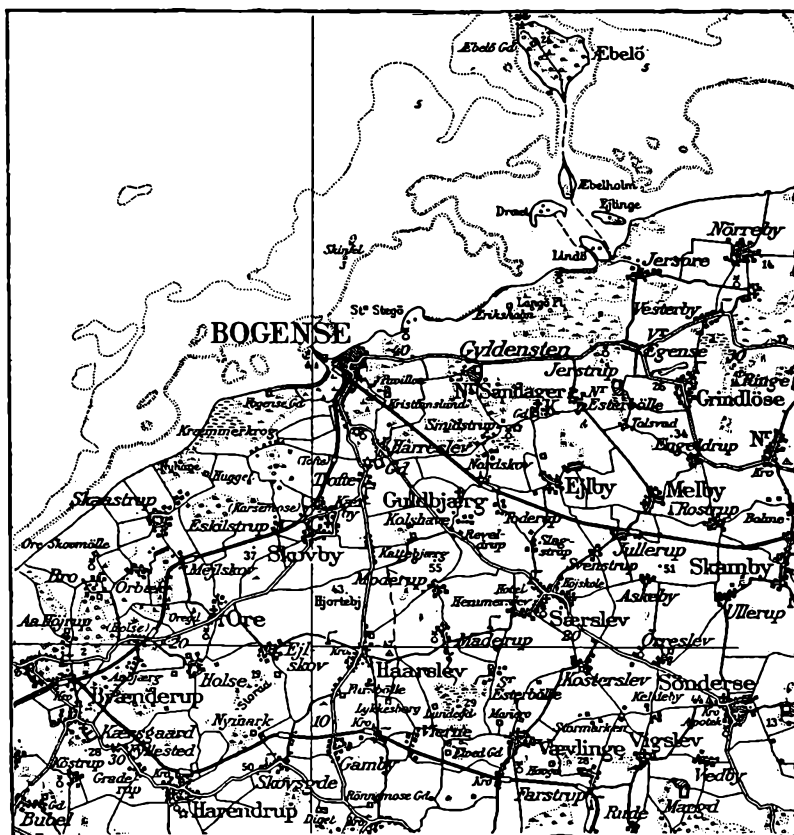
Jeg kom først ind til en *forkert* Rasmus Rasmussen, som jeg aldrig havde set før, og som jeg måtte forlade igen med uforrettet sag. Bagefter mødte jeg ude på marken en lang, knoklet gamling, der havde et ansigt som en rovfugl, og som gik og rodede med sin stok mellem de halvvisne roetoppe med en højst betænkelig mine. Da jeg fortalte ham om mit uheld, sagde han: „Ja, herude hier di sgu allesammen Rasmus!“ „Hedder *De* da også Rasmus Rasmussen?“ „Ne-øj dov, je hier Ole Møller. Men nu ska je sie Dem novel, den rejdie Rasmus Rasmussen han bor derheñ!“ Og så pegede han med stokken.

Jeg gik i den angivne retning og fandt en stor gård med et anseligt, nyt stuehus med høj stue og bred trappe op til hoveddøren fra haven.

Den gamle var hjemme og ventede mig. Han er en lille bitte gesvindt knag, en af de mindste mænd, jeg har set, men spillevende, munden op til begge ører og med et net af latterrynker ud fra øjenkrogene. Det eneste store på hans person er hænderne, som er blevet udviklede under livtag med jordånderne på hans mark. Trods sine 86 år deltager han endnu i næsten al slags arbejde i gård og i mark; han har endnu ikke nået at blive veteran, men er stadig kæmpende, og hans smil er en gammel sejrherres. Det blegnede først,

da han blev stillet foran mit fotografiapparat. I samme nu, som jeg satte fingeren på aftrækkeren, stivnede hans ansigt, som om han skulle henrettes. Det var først ved anvendelsen af lumskeri, at jeg fik billedet af ham.⁸

Både han og datteren og svigersønnen er nogle af de muntreste øboer, jeg har mødt. Den gamle fortalte ustandseligt, især om sine ungdomsår, da han var fæstebonde på Egebjerggård. Han var den første af dettes bønder, som købte sin

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

gård af godset og blev selvejende. Mens vi snakkede, trakterede datteren med jordbær, af hvilke der findes ikke mindre end seks forskellige arter i haven.

Under mine besøg i fynske bønderhjem måtte jeg ofte tænke på Christine Reimers ord, at disse menneskers horisont er blevet betydelig udvidet, siden gårdmændenes højeste nydelse for et par menneskealder siden var kortspil med høje beter og drøje eder og med svir til langt ud på natten.

Det er rigtigt, at en stor del af tidligere tiders naive skikke og forlystelser samtidig er forsvundet her såvel som andre steder, særlig naturligvis i det

ungste slægtled. Men man kan jo dog lige så lidt som at håbe at finde en ungdom, der endnu går rundt i folkedragter, vente, at den skal sidde rundt om på gærderne og synge om Agnete og Havmanden og bestandig være præget af højskolefernis. Ungdommen fløjter negermelodier og danser jazz – og alderdommen med – alverden over i denne overgangstid. Det er ikke tiltalende; men det er i det mindste lige så „naivt“ som det andet.

Hvorvidt de fynske piger under disse forhold stadig kan bevare natten som deres egen, ved jeg intet om. Deres smil røber ingenting.

Et henrivende eksempel på, hvordan en fynsk bondepige kan se ud i vore dage, fandt jeg her på Otterup-egnen. Racemæssigt er hun langtfra typisk for øen, dertil er hun blandt andet alt for mørk – hvad der for øvrigt ikke er helt ualmindeligt på Sletten. Men ellers er hun en god fynbo, sund og smuk som sin ø, og med et præg af den soignerede og veludviklede uskyldighed, som er i slægt med dens blide landskaber.⁸

Halvvejs mellem Otterup og Bogense begynder landskabet at forandre karakter; allerede ved *Skamby* ser jeg Sletten løfte sig til et „bjerg“ på over 50 meters højde, og længere vestpå møder jeg *Guldbjerghøjlandet*, hvor banker med så mærkelige navne som „Kattebjerg“ og „Hjortebjerg“ åbner vide udsigter, mod nord over Gyldenstens skove, Kattegat og Æbelø, i nordvest til Jyllandskysten, som løfter sig højt gennem disen med sin takkede silhouet. Kommer man hertil fra Odenseegnen, kan dette landskab vest for Skamby virke mærkelig øde og trist – ingen skove, kun spredte hegn over de fuldstændig åbne, dyrkede agre. Jorden er åbenbart ikke frugtbar, thi kun få boliger ses uden for de langt fra hinanden liggende landsbyer.

Dette landskabs kedsommelighed kulminerer nær Bogense. Til gengæld er kysterne til trods for deres lavhed og fuldkomne fladhed ofte af overraskende skønhed. Lave er de sandelig – det fik folkene i den lille samling huse, *Kræmmerkrog*, at mærke under stormfloden i efteråret 1921, da havet væltede næsten 2 km ind i landet, så beboerne måtte redde livet ved at kravle op på lofterne, mens masser af kreaturer druknede i staldene, hvor kun køer og heste ragede med hovederne op over vandet, mens svin og får gik til i hobetal. Folk fra omegnen måtte med hestekøretøjer ud gennem flodvandet og redde de nødstedte mennesker ud af husene. Og mange år efter mærkedes saltflodens ødelæggende virkninger på markerne, hvor havsaltet blev ved at vise sig som en hvid skimmel, når ploven trak sin fure gennem mulden.

Barsk kan denne kyst være; det mærkes på alting, at man er kommet fra Odensefjordens nærhed om på landets nordvestside. Og barske er de sagn, som knytter sig hertil, lige fra Fynshovedmanden, hvis spøgelsesridt ender her, til herremanden på *Harridslevgård*, som bandt sin søster til halen af hesten

Øst Kysten ved Gyldensten mod Ebelø. 3 Juni 1935. D.L.

og jog hende til døde, fordi han havde besvangret hende – et ridt, som han måtte foretage på ny hver nat efter sin død. Til den gamle borg, som omtales allerede i 1327, men er ombygget i 1606, knytter sig mange skumle sagn om røvere og stimænd, og den kaldtes endnu for et par menneskealdre siden af omegnens befolkning aldrig andet end „Røverborgen“. En pige, som for et halvt hundrede år siden tjente på gården, har fortalt, at der et sted blev opdaget et hul, som var lukket med en lem, og i hvilket der fandtes lutter menneskeben og hjerneskaller, som hun selv og mange andre havde set. Dette hul skulle røverne have brugt til at kaste både døde og levende ned i, når de havde udplyndret dem.

Stedet forekom mig endnu skummelt, skønt det var på en solhed, stille julidag, jeg gæstede det. Men dets fredelighed understregedes stærkt ved synet af fire-fem mægtige svin, som lå langs vejsiden og pæsedede i heden, 2.000 pund flæsk en besvimelse nær på rad op ad hegnet. Da jeg pirrede til en af klumperne med min stok, udstødte den et skrig, som var det selve Leviathan, jeg havde harpuneret, men i øvrigt uden at røre sig det mindste. Kun dens ører var i stadig virksomhed for at jage de tusinder af fluer væk, som samlede sig på dem.⁹

Ved den lille bitte hyggelige landsby *Smidstrup* hæver sig nogle høje, åbne banker, på hvis ene top der endnu knejser en gammel, fin vejrmølle. Efter dette spontane udbrud af højhedsvanvid synes landskabet at have overanstrengt sig og lægger sig atter til hvile ud mod *Gyldensten*, ligesom nedtrykt ved tanken om det lidet, det har præsteret. Fra *Gyldensten* og vesten om *Langø Plantage* er landet som et billard; *Amager* er et alpelandskab sammenlignet med denne flade. I modsætning til den grimme plantage er et par store kanaler af fortrinlig virkning i dette landskab, de hører fladen til og fremhæver dens skønhed. Og helt pragtfuld og ejendommelig bliver denne kyst, da jeg når ud til et kanaludløb mellem engene lige ved stranden.

Det er en stegende varme med ørkenstilhed og havbleg – himmel og hav er blyfarvede af heden. Tykke, bovnende tordenblåner ligger lavt i den vestlige horisont, men over havet ikke en sky. Bag græsholmene i nord løfter den nære *Æbelø* med de tykke løvskove sine dejlige konturer gennem varmesløret som et *Cythere*, en drømmeø, hvortil ingen burde nå, men som mere og mere bliver udflugtssted, mens dens kyster plyndres for sten af emsige forretningsfolk.

I forgrunden ved kanalen ligger et par fiskerhytter tækkede med tang, der skinner som musegrå silke mod luften og det blege græs. En hvidmalet båd ligger halvt trukket op på kanalens bred, hvor vældige violette tidsler, høje som garderkarle, blander sig som på et broget marked mellem hærskarer af rølliker og andre civilister tværs over dæmningen og ind over de flade strandenge.⁹ Irgrøn strandmalurt danner farvegrænse mellem det blågrå hav og den benradblege havstok. Et par hvide heste, der ser ud, som om solen har falmet dem, står tøjrede nær stranden; deres hoveder nikker ustandseligt, en fuldkommen mekanisk bevægelse for at holde fluer og bremses borte. Ingen anden lyd fjern eller nær end insekters ustandselige summen.

Tunge fiskerbåde ligger og sover derude på vandet for deres ankre – alting sover, heste, mølle, både, skyer og hav. „In die ungeheure Weite reget keine Welle sich . . .“ En ensom måge glider lydløst forbi på stive vinger. Inde fra plantagen høres pludselig en gulspurv pippe, det eneste, som bryder insekternes evige lyd.

Tordenskyernes kupler løfter sig højere i vest, deres gletscherhvide tinder og blåsorte buge spejler sig dybt i havet. *Skulle* det blive regn? Hele jorden er stedt i våde og ligger afmægtig, ventende på væden, som den har tørstet efter måned efter måned.

Jeg går langsomt tilbage gennem plantagen, hvor heden er mere forfærdende end noget andet sted. En fasanflok bruser op en alen til siden inde i krattet; en hare lunter dovent af sted foran mig, men sætter til sidst i lange, skæve hop ned ad en brandlinje, som om den har fået solstik. Senere spadserer

en agerhøne ganske roligt over stien et lille stykke forude, og ved plantagens udkant sidder en lækat på numsen og kigger nysgerrigt efter mig fra et baghold mellem nogle tuer. Jeg så lige akkurat dens lille slangehoved over græsset. Så forsvandt også den.

Det er ikke nemt at forstå, at man i dette landskab befinder sig nær ved Fyns gamle *humleegn*, og dog er jeg her på stedet kun et par miles vej fra de sogne, som er humledyrkningens oprindelige hjemstavn, og hvor den nåede sin højeste udvikling. Det var fru Anne Trolle Bille til Kærsgård ved *Brenderup*, som i året 1700 sendte et par af sine bønder til Preussen, for at de kunne sætte sig ind i humledyrkningen, og som herved grundlagde den fynske humleavl. Fra *Brenderup* og *Ore* sogne bredte virksomheden sig til nabosognene *Skovby*, *Harendrup*, *Ingslev*, *Asperup* og *Skåstrup* og herfra videre over store dele af øen. Men det var de førstnævnte sogne, som lige op imod vor tid blev dens egentlige hjemstavn, hvor der til næsten hvert eneste hjem hørte en humlehave, og hvorfra handelsmænd med denne vare på deres vogne berejste landet helt til det nordligste Jylland.

Humlehavernes størrelse rettede sig naturligvis stærkt efter ejendommens. Til *Ore* Skovmølle hørte en have på ikke mindre end 2 tdr. land. Havernes størrelse angaves i øvrigt for det meste ved antallet af „stakke“, dvs. de kegler, som humlestængerne dannede, når de om vinteren efter endt brug var opstillede i haverne ligesom geværpyramider med sammenbundne toppe, og som skulle rumme 100 stænger hver. En enkelt have i *Skåstrup* var „en 30 staks have“; det vil sige, at den rummede 3.000 stænger, og de andre haver i byen stod ikke meget tilbage for denne. Det må have været et overdådigt syn, når alle disse rafter, som kunne nå indtil 12 alens højde, ved sommertide var opstillede i haverne og tæt dækkede af frodige ranker, som bar de duftende „humlekopper“.

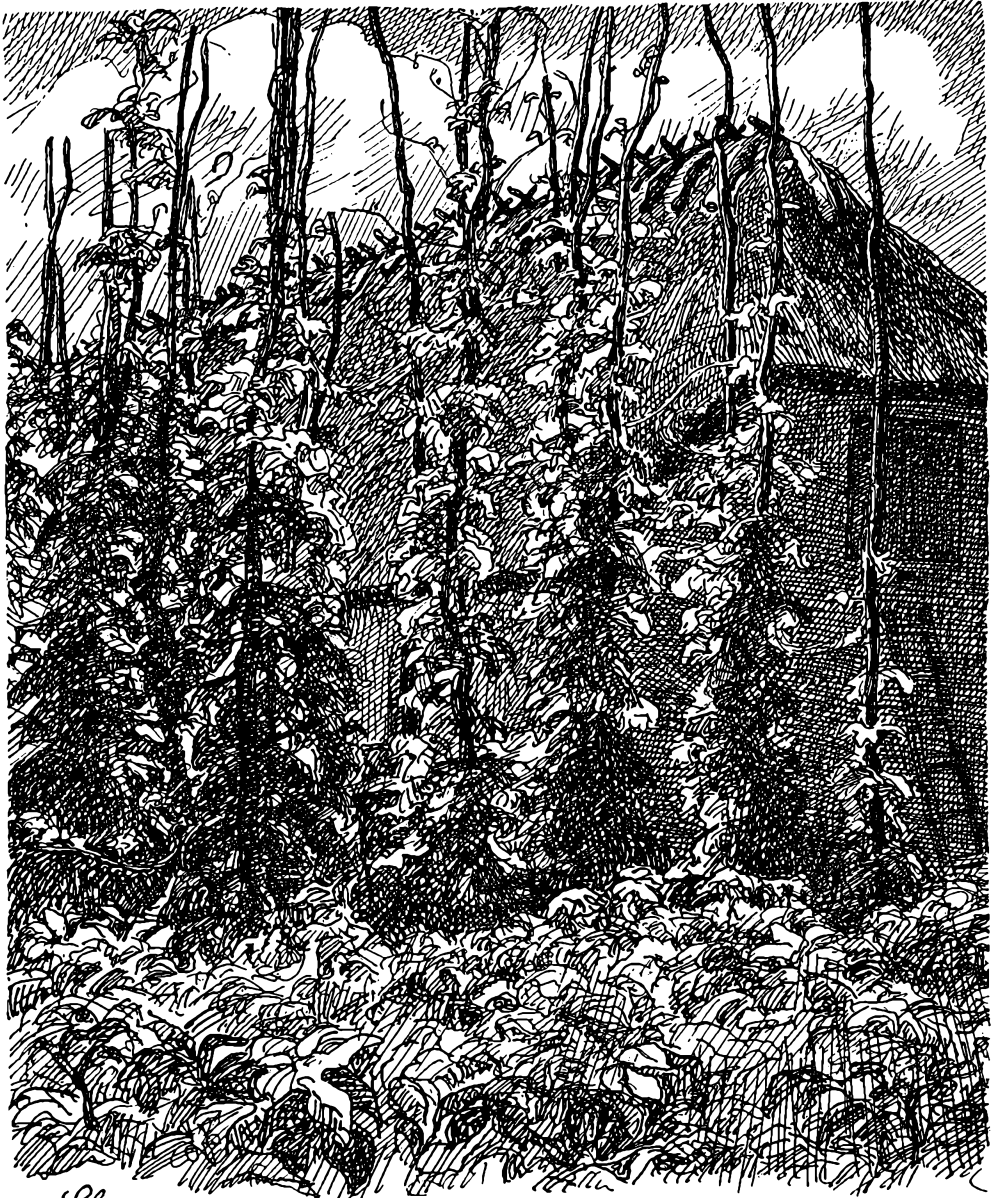
Den, der endnu tror, at „Oldtids Kæmpegrave staar mellem Æblegaard og Humlehave“, han vil selv på denne egn blive slemt skuffet. Æblehaverne findes endnu, men med kæmpegravene er det gået slemt til agters, og af virkelige humlehaver fandt jeg bogstavelig talt kun *én eneste*. De store bryggerier har givet den hjemlige humleavl dødsstødet ved at anvende udenlandsk avl, som er mere aromatisk og mindre bitter end vor egen. Også til hjemmebrug købes denne indførte plante; kun ganske få brygger nu af egen avl.

Det skal have været styrtende, hvad fynboerne kunne drikke i forrige dage, da de selv fremstillede både det fine „gæmeøl“ og det simplere „davleøl“, af hvilket det første blev brygget i marts måned og ofte blev nydt med en „pind“ i, som regel dog kun ved festlige lejligheder, mens man drak af det tyndere davleøl straks efter brygningen, og dette bestandig stod fremme. Fynboen var altid „tidig“ til at drikke og bad om noget at „slykke sig på“. Her på øen havde man formen at blive „sloet“ ligesom i Jylland at blive „sæt“.

Det var i *Skåstrup* hos den gamle Niels Jørgen Thomsen, at jeg fandt egnens – og Fyns – eneste virkelig anselige humlehave, hvori der endnu findes 400 stænger – mod forhen 2.000! Den næststørste have findes ved Skovmøllen i *Ore* sogn og rummer nu knap 200 stænger. Det er et henrivende syn, disse tætbevoksede rafter, som med deres 10–12 alens højde står hinanden så nær, at næppe en solstråle kan trænge ned imellem dem. Både deres vækst og bladernes form er vidunderlig smukke; men endnu skønnere er synet naturligvis hen i august-september, når „kopperne“ sidder tæt på rankerne, der klynger sig nær til de slanke stokke.¹⁰

Den 73-årige ejer er en prægtig skikkelse, stor, velnæret og jovial, en sjælden form for fynbo, en stærk modsætning til det overvejende flertal af sine landsmænd, der gennemgående er små, vævre og lette folk med et *allegro* tempo og uden embonpoint – i al fald mandfolkene. Efter ydret og hans sindighed kunne jeg have anslået ham til at være jyde, men hans væsen ligner i øvrigt godt nok hans hjemland; det godlidende smil, som aldrig synes at forlade hans ansigt, er i slægt med den frodige humle i hans have og leder tanken hen på det gode „gæmeøl“. Hjerteligt og gæstfrit bød han mig ind for at smage hans ypperlige hjemmebryggede drik.¹⁰

Den berømte hørtørringsovn ved Laurits Hansens gård i *Skåstrup* er for et par år siden styrtet fuldstændig sammen, og bukketornshegnet, hvori den lå, er groet hen over dens rester. Efter disse at dømme har den ikke været så smuk og stor som den, jeg for få år siden fandt i „Haven“ på *Ærø*. Endnu for 14–15 år siden var den i brug. To andre, som engang fandtes på stedet, er for mange år siden forsvundne.

Skaastrup 24 Juni 1935. J.L.

Vejen hertil har ført mig over et dejligt sted, en høj, brat banke på *Storådalens* nordside, omgivet af småskove og lunde, hvor rødt kvæg i mængde og store gåseflokke færdes over den frodige, grønne dalbund – et mærkeligt sted, denne bakke med dens kløft midt i det forholdsvis jævne landskab.

Brenderup har nu ikke en eneste humlehavn tilbage, men i øvrigt er byen næsten én sammenhængende have med mængder af frugttræer og endnu med enkelte gode gamle gårde, således især præstegården. Byens kirke, hvis skib

og kor er af kvadersten, har en vidunderlig beliggenhed bag stedets gamle vandmølle-dam.

Kirken i det nærliggende *Harndrup* har et højst besynderligt tårn, svært og undersætsigt, bygget omtrent midt på skibets sydside. Kirken ligger på en høj bakke, og tæt om den ligger lavt en samling prægtige gamle huse – det hele et morsomt gammeldags billede af landsbyen omkring dens kirke.

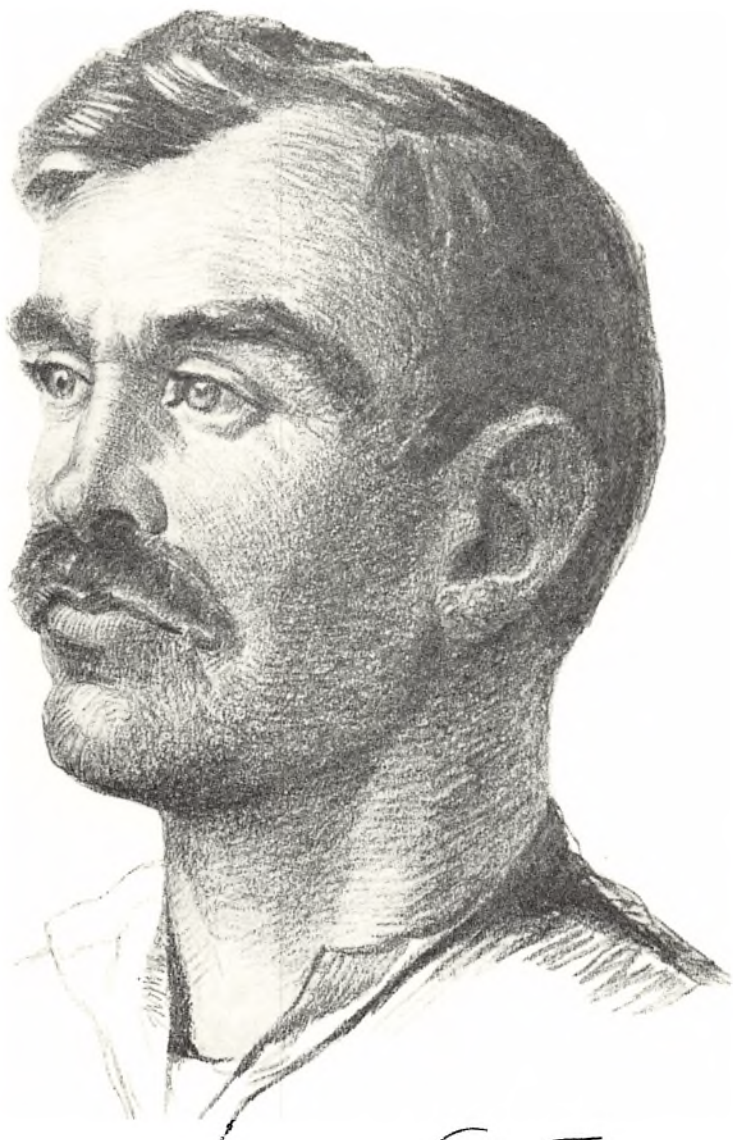
Man kan aldrig blive træt af at beundre denne udpræget fynske byggeskik fra de skovrige egne. Den er mere i familie med den østjyske end med den sjællandske, i hvilken det tømmerfattigere bindingsværk altid skjules af hvidtekalken. Her er det solide egetømmer, som omgiver tavlenes lyse farvetoner, altid trukket op med en mørk farve, som oftest kønrøg blandet med kærnemælk, og det blide landskabs karakter understreges af denne pyntelighed i boligerne, der ofte fremhæves ved små rundbuede eller større bindingsværksprydede kviste og af stråtagenes blødt rundede hjørner.

Et eksempel på denne karakteristiske byggeskik, som meget sjældent træffes uden for Fyn, fandt jeg i nærheden af *Ore*. Det er en af de rundbyggede gårde – „trundbyggede“ kalder fynboerne dem – hvis afrundede hjørner er fremkommet ved, at man har sammenbygget de oprindelig adskilte længer, hvorfor man ikke sjældent finder indkørselsporten i et af disse hjørner. Den omtalte gård hører til en samling huse, „Pythusene“, på Ejlskov Mark, men har for nylig antaget det mere anselige navn „Nørrelykkehus“. Og den kan nok trænge til at fikses lidt op med et velklingende navn, for den er en af de mest beskedne gårde, jeg har set på øen. Gårdspladsen er utrolig lille, og set ude fra vejen bølger længernes ulige høje – eller måske snarere ulige *lave* – tagrygge op og ned bag hinanden som i de voldsomste dønninger.¹²

Mens de ældste vestfynske sulebygninger, som kendes, skriver sig fra det 17. århundredes midte, er de runde hjørner næppe ældre end fra begyndelsen af det 18. århundrede. Den omtalte gård kunne udmærket godt se ud til at være mindst sine to hundrede år gammel.

Der findes et sagn på Brenderupegnen om en bonde, som narrede en præst til at døbe en pattegris, der var så vel indsvøbt, at præsten intet opdagede, før den hellige handling var forbi og bonden gjorde grin med ham. Det endte nu ikke så godt, for præsten blev afskediget, og bonden og hans kone blev brændt på en høj østen for *Ore*, som siden fik navnet „Brænehøj“.

Under min forgæves søgen efter dette sted kom jeg ind for at spørge om vej hos en meget gammel mand, der bor i et hus nær ved *Ore*. Han fortalte mig, at han var 84 år, og at han alene sammen med sin jævnaldrende kone passer huset og landbruget på deres lod. Den gamle struttede af liv og humør, og da jeg sagde, at med de fireogfirs på bagen kunne man vel snart tænke på at lægge op, udbrød han:

C F

1934.

MØRK TYPE FRA SLETTEN

„Nåda! – Nej kom te mig, når jeg bliver *fireoghalvfems*, så kan vi snakkes ved om alder! Pyt – stadig på højkant, min far!“ Han havde et af de snurrigste ansigter, jeg har set, en ræv bag øret og en skælm i hver øjenkrog. Men fotograferes – nej tak! Det ku' *vær* det samm, ikke tale om det!

Han fortalte, at navnet Brændehøj overhovedet ikke kendes på egnen, han har aldrig hørt stedet nævne. Og højen fandt jeg aldrig.

Denne lille gesvindte gamling er langt mere typisk fynsk end den føromtalte Niels Jørgen Thomsen i Skåstrup. Jeg fandt ikke få af hans slags på øen, mandfolk i alle aldre. Der er en vis verdensmandsagtig facon over deres væremåde, talen går let og fermt – men de åbner sig kun til en vis grad, og de *røber* sig sjældent således som jyderne, der kan lade sig rive hen og overgive sig helt til den fremmede med en rørende tillidsfuldhed.

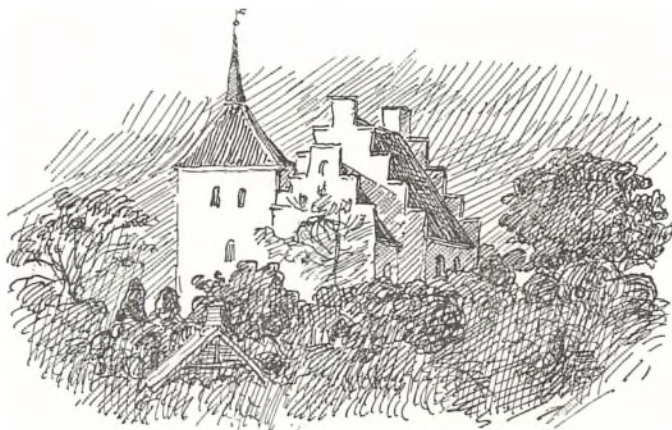
Under min færd på Sletten havde jeg opmærksomheden henvendt på de mørke beboere af Nordfyn, som professor Steensby omtaler som mulige slægtninge af „anholterracen“, og som han også mener at have truffet enkelte eksempler på i Vestjylland. Jeg så her virkelig folk, der havde farver, men absolut ikke træk tilfælles med anholterne. Især gælder dette om en midaldrende mand, som jeg traf på Bogenseegnen, hvor han er født, og som har været herregårdsarbejder, indtil han nu er kommet i statens tjeneste. I hans væsen var intet fremmedartet, men hans overordentlig mørke, brunlige hud og hans ganske sorte hår i forbindelse med hovedets mærkelige linjer og forhold virkede overraskende fremmedartet. Man tænker dog mere på en blanding af alpin race og Middelhavsrace end på „anholterracen“. Når man betænker, hvor Fyn i tidernes løb har været overrendt af fremmede soldaterkorps – spanioler, franskmænd, svenske tropper og vore polske hjælpetropper, ja helt tilbage til vndernes dage – så ligger en forklaring ret nær. Det yngste af hans børn, en lille seksårig pige, var en ren „bambino“, en lille mørk skønhed, som uden at vække opsigt kunne gå ind i et billede af en gammel florentisk kunstner.

I øvrigt tror jeg, det gælder om mindst 75 % af Slettens befolkning, at den er udpræget lys, nordisk. Stærkest udtalt finder man besynderligt nok dette hos de unge kvinder. Her finder jeg virkelig „Slettens pige“, som Chr. Wilster besynger: „... hvor bøgen kranser land og ø, som uskyld Slettens pige.“ Hun er sund og slank, hendes gang er let og smuk. Huden er brungylden, men dog lys i sin lød; hun har lyseblå eller grå øjne, håret er nu ved sommertid endnu lysere end huden. Et udpræget *nordisk væsen*! Skønt disse ansigter sjældent har regelmæssige træk, er de næsten altid smukke, fordi de stråler af sødme og ungdom. Den 19-årige Bogensepige på omstående tegning kan være en generalnævner for dem.

Blandt de unge mænd fandt jeg ingen fremherskende type. Mørke og lyse

findes i omtrent lige antal mellem hinanden. Trækkene er uden særpræg, ret udviskede og kedsommelige. Men heri adskiller den unge fynbo sig kun i ringe grad fra hans jævnaldrende rundt om i det øvrige land. Man finder almindeligvis de samme typer mellem bønderkarlene i landets forskellige egne som inde i hovedstaden. Cigaretten i den ene mundvig er deres fælles emblem.

Jeg kom forbi en skovfogedgård nær Hofmangave og så konen komme trækkende ud fra gårdspladsen med en kåd hest, som skulle tøjres på marken. Dyret galoperede rundt om hende i det fulde tøj på den solbeskinnede toft, så jorden dundrede og kanonen i hestens agterkastel smældede. På ryggen af det blanke, røde dyr og uden tøjler sad en sekstenårs pige overskrævs. Hun var kun iført en badedragt, og hendes gyldne arme, skuldre, ben og nøgne ryg strålede i solen, mens hun med højtløftede arme fulgte rytmen i hestens galop. Hun skreg af henrykkelse, de små bryster hoppede som et par kid, der vil ud af indelukket. Hun var ét med dyret og landskabet, i familie med solen, en lille planet på sin bane, en ung gudinde til hest. Det var Frejs datter, som var steget ned på sin ø igen, med evig ungdom og tusinde år gammel.

A. Fr.
1934.

SLETTENS PIGE, RITA NIELSEN, 19 ÅR

Fra Båring Vig til Tybrind Vig

Det nordvestlige hjørne af Fyn er et uroligt land, en god pendant til Hinds-holm på Slettens østre side, næsten lige så søndret af havarme som denne halvø, lige så voldsomt formet, men med et langt mere forskelligartet landskabeligt præg. Denne store krop mellem Båring Vig og Tybrind Vig, hvis øverste pukkel er Røjle i nord, og fra hvis side Hindsgavl som en knogle rager ud mod vest, hvor sydligst Fønsskovhalvøen langer et spark ud efter Fænø og med tåspidsen sender den ind i Lille Bælts snævre gab – denne krop er den del af Fyn, som er stærkest beslægtet med det nære Jyllands fjordskårne kyst, kun skilt fra denne ved bæltets rivende strøm, der nord for Hindsgavl blot når en bredde af 1.000 m, men er det vanskeligste og mest stridbare farvand i landet at besejle.

Selv meget kloge folk har troet, at denne stride strøm for bestandig skulle blive skel mellem øen og fastlandet. Men også kloge folk får stundom uret. For længe siden burde de have sagt sig selv, at det måtte gå galt med denne flirt, som den lange Jyllandskarl drev med øbopigen, her hvor han bestandig vendte sit mest forførende smil mod Fyns søde ansigt. Og nu har vi set det! Nu spænder Lillebæltsbroen sit yndefulde og stærke net over skellet. De to elskende er endelig kommet sammen.

Jylland gifter sig, så det slår gnister af sten og stål over det stormende bælt. Og Fyn har mistet sin ødom.

Selv om man benytter et for en opdagelsesrejsende så tarveligt befordringsmiddel som jernbanen, opdages det hurtigt, når man kommer østfra, at man er nået ind i en natur, som er vidt forskellig fra Slettens. Allerede nær Asperup skærer baneanlægget stedvis så dybt ned i bakkerne, at man til begge sider kun ser de højtskrånende volde. Snart efter hvistes man op og får vid udsigt over landet, over Kattegat og helt til Jylland. Endnu er landskabets præg hårdt. Det er først ude nær vestkysten, at øbopigen viser sit huldsalige ansigt, her hvor de grønne, blide skove kranser hendes pande.

Der gives ikke et livsaligere landskab i Danmark, ikke yndigere strand end her. Selv nu, hvor jeg kommer hertil på en dag med byger af vest, ringler bølgene ind mod stenene som for den lifligste brise med lyd som bryllupsklokker, med bud om kys fra bejleren derovre. Jylland virker så nær i den klare luft, at man synes at kunne lægge hånden på dets skulder.

Men bliver man træt af den evindelige blidhed, kan man fare ud mod nord,

hvor *Røjle Klint* fælder sine skrænter ud mod Kattegat. Her møder man en ny side af pigens omskiftelige, urolige sind, her er alle de elementer, som skal til, for at et ægteskab kan blive udholdeligt. Inde i den lille Røjle Skov er et øjeblik stilhed, før stormen bryder løs. Men ude på klintens kam møder jeg den som et kast, der bringer saltvandslugt i næsen, og bølgerne går i tunge drag langs den åbne strand mod klintens fod. Blæsten jager fra vest langs kysten med skum fra det forfløjne bælt og fra Kattegat, som raser i hvide skjorteærmer. Mægtige lerskred, det ene bag det andet, har taget træer og buske med på deres ryg helt ud i havstokken. Eg, bøg og asp gror videre på de store lerklumper ude i broddet; men deres dage er talte, snart skylles det bløde ler fra deres rødder, og de står som benrade tilbage og bleges af sol og saltfråde.¹¹

Vældige skyblokke står over havet i nord og vest. En bragende tordenbyge kommer halsende inde fra bæltet, hyller Jyllandskysten i mørke og rasler tyk af regn hen over mig, så jeg må krybe i læ under træerne. Men næppe fem minutter senere skinner solen som aldrig før. Jylland letter sig af den våde dis, og som en kæmpestor målerlarve skrider bygen ud over Båring Vig ad Børgense til. De store, hvide konvolvolus står fyldte af regnvand og hælder med

de tunge skåle. Blæsten fór væk med bygen. Alle de besindige træers kroner blinker i sollyset, og dråberne drypper som ild fra deres løv. Kyst hilser kyst igen; pigen smiler atter gennem tårer over bæltet til sin ven.

Allerbedst så jeg dog dette land fra *Katrinebjerg Bakke*, hvis 71 m høje knude bærer en gammel segnefærdig vindmølle på sin øverste top. Det er det

smukkeste udsigtspunkt, jeg endnu har set på Fyn, takket være den brogede blanding af lande og havarme, som omgiver det. Også herop følger bygevejret mig, skyer med tunge regnsløb, kolde skygger og blinkende soltragte haster over landet. Ude i bæltet går søerne krapt imod nordenvandet, de rejser deres stridende rygbørster og segner igen i en ustandselig march på stedet. Sorte byger og blændende lys, ild og vand kæmpende i luften, mens dampe som fra tidernes morgen løfter og sænker sig over landet. Når sløret løftes, ser jeg Stribs

gule sandstrand lysende mod det blygrå bælt, hele Jyllands kyst fra Trelde Næs og en halv snes mil mod syd bag Wedellsborgs mørke skove. Snart hylles kysten derovre på ny ind i et vældigt skybrud, mens Båring Vig til den anden side glimter som metal under morgensolen.

Yderst på min snævre, bratte bakkeknydes rand står mængder af små, bleg-røde konvolvolus; lavt under dem går kornmarkernes vældige, åbne felter, duvende under stormen og med brod som en brænding – havets bølgegang fortsat ind over landet helt op mod min bankes fod. Jeg står som på en høj ø, omgivet af milefjerne drømmeriger. Op over mig rager kun den gamle døde mølle som en spøgelseskildvagt med blæsten syngende gennem dens hullede krop og om skeletterne af dens strittende vinger.

Fra det 68 meter høje Dyrhøj i *Båring Banke* sønden for vigen har man en ny udsigt over dette mærkelige og pragtfuldt formede land, men hverken så vid eller smuk som den førnævnte. Båring by, som ligger på et højt og stærkt bølget terræn, gennem hvilket vejen slynger sig op og ned, har endnu enkelte meget store og velholdte bindingsværksgårde, på hvilke denne del af landet ellers synes fattigere end det øvrige Nordfyn.

De nærliggende landsbyer *Asperup*, *Nørre Åby* og *Ingslev* rummer store seværdigheder i deres gamle kirkedøre, som er forsynede med rige jernbeslag, hvis hovedformål har været at styrke det massive egetræ under angreb i de urolige tider, da kirkerne tjente som tilflugtssted for menigheden.

Disse beslag er fremragende smedejernsarbejder, og de brede, vandrette bånd, der er forbundet med inskriptionen – på latin med gotiske bogstaver – er af herlig dekorativ virkning. At samtiden, i al fald mestrene selv, har skattet disse arbejder, fremgår af en del af indskriften på *Ingslev-døren*, der lyder således: „Laurentius Jacobi me fecit. Ora pro eo“ (Lars Jakobsen gjorde mig. Bed for ham). I øvrigt bærer døren årstallet 1645, engelens hilsen til Jomfru Maria samt navnet på kirkens skytshelgen, Sankt Dionysius. Våbenhuset, hvori den er henstillet, er desværre så snævert, at jeg kun kunne fotografere dens ene halvdel.¹² – Også *Asperup-døren*, som ligner den i sin stil, er meget smuk, medens den i *Nørre Åby* er så primitiv, at den nærmest kun virker kuriøs. Inskriptionen mellem dens bånd består udelukkende af mystiske, rimeligvis kabbalistiske tegn, en bestandig gentagelse af et Y, et S og et kors. Døren virker fuldkommen barbarisk på baggrund af de to andres strenge og ædle stil.

Histude på Fyns vestligste kno, hvor bæltets slyngninger går som stride net af blå floder, skiftende i ebbe og flod mellem de skovklædte kyster – dér ligger på det mest fremskudte punkt ud mod Fænø Sund den gamle slotsbanke, hvorpå Hindsgavls kongeborg engang hvilede. Banken hæver sig som

et fort over de lave engdrag, der engang var et sund mellem alle de andre, da den løftede sig som en brat ø op over vandene. Nu er borgen øde, kun spredte brokker af gamle munkesten i grunden viser, hvor den har knejset med sine 11 alen tykke mure, bygget som for evigheden. Helt bevokset med skov på sine stejle skrænter, bl. a. af mægtige tjørne, ligner banken på afstand en lund af kæmpemæssige træer, der løfter sig over engene. Men når man ad den bratte sti er nået op til dens top, finder man mellem træerne en åben plads på det sted, hvor borgen lå, kun bevokset med et tykt krat af vilde urter, hvor vældige tidslers lette fnug sejler som båret af solstrålerne rundt i stilheden, mere stille end faldende sne.

Ingen ved, når borgen er bygget. Den gamle „Hæghnæthsogh“ nævnes allerede i Valdemar Sejrs Jordebog, på en tid da så mange befæstede borge rejste sig rundt om i landet. I 1287 afbrændte Erik Klippings landsforviste drabsmænd den sammen med det nære Middelfart, men allerede i 1295 er den rejst igen, da Erik Menved og den norske konge Erik Præstehader mødtes på slottet. Den gamle kongeborg lagdes i grus under svenskekrigen 1659, og henimod slutningen af det 17. århundrede faldt også dens ladebygninger. Hvor når dens sidste rester er forsvundet, vides lige så lidt, som når den er bygget. Alt er lige så tavst om den gamle borgs sidste tid, som de sagte dalende tidselfnug, der lydløst lægger sig til hvile mellem de smuldrende tegl, som rust-røde stirrer mod mig fra grunden.

Hvilket dejligt sted! Synet herfra mod den åbne, jyske kyst og ind gennem Kolding Fjord i hele dens længde er aldeles storslået, og ikke mindre skøn er udsigten mod sydøst langs halvøens skovklædte, bakkede kyst og over det smalle sund mod Fænø. Her når Lillebæltslandskabets idyller deres kulmination, efter at de har omgivet én hele vejen hertil fra Middelfart, hvis haver næsten uden overgang støder op til halvøens skove. I det *åbne* landskab

mellem disse finder man på selve Hindsgavl ikke megen natur – den er i al fald velfriseret – men både den store park ved hovedbygningen og skoven nær denne rummer hver på sin vis steder af fremragende skønhed. Et parti med store ege nær engene om voldstedet synes at have ligget i uberørt fred i hundreder af år.¹¹

Halvøen ejes i hele sin udstrækning på 900 tdr. land af Middelfart kommune, som har udlejet det nuværende slot til Foreningen Norden, der anvender hovedbygningen til kursusvirksomhed. Til trods for at stedet næppe er noget indbringende forretningsobjekt, må man håbe at kommunen vedblivende vil bevare de store skønhedsværdier, som Hindsgavl rummer, og især må kunne sikre den mod bebyggelse langs den enestående kyststrækning.

Landskabet skifter i en forbausende grad karakter, når man kommer ud på de nøgne kyster omkring Gamborg Fjord og på Fønsskovhalvøen. Man er fra fjordlandskabet kommet det store hav på nærmere hold, Østersøens barskhed mærkes herind – og stemningen spejler sig i beboernes sind og de stedlige sagn.

Selv helt inde på *Svinø* har man sagn om „havkvæg“, som kom op af Østersøen og gæstede de ensomme gårdes strandmarker. Gamle Esben Ydernæs, der tjente hos Hans Kusk, som ejede en af gårdene herude, kunne fortælle om havtyren, som kom op af stranden, når en tyregal kvie gik og brølede oppe på

øen, og gav sig i kast med den, mens en hel drift af havkvæg stod ude i flodvandet og ventede på tyren. En nat så Esben ikke mindre end et dusin komme helt op på strandengen; men en ejendommelig lyd ude fra havet kaldte dem pludselig tilbage til deres græsgange i dybet. Dette havkvæg var blå, og Hans Kusk havde en masse blå kreaturer i sin hjord, havtyrens afkom!

En anden, mere håndgribelig form for søkvæg, der skinbarligt tumler sig langs vore kyster endnu, har her givet anledning til en af de mærkeligste former for jagt, som er drevet i landet lige til vore dage. Det er *marsvinene*, de små tandhvaler på henimod 2 meters længde, som på deres vinterfærd fra og til Østersøen gennem bæltet i århundreder har været genstand for „marsvinsjavvernes“ efterstræbelser, og som har været en betydelig indtægt for Gamborg og for Middelfart by vistnok lige fra dennes første tid. Jagten nævnes dog først i historien omkring år 1500. I dronning Christinas regnskabsbøger fra 1508–11 findes nævnt udgifter til „marsvinsflæk“, hvilket tyder på, at dette har figureret på det svenske hofs spiseseddel. Kogt eller ristet eller indbagt i postejer hører vi det omtalt overalt i Skandinavien i tidligere tider, og i England anvendes det endnu ved hoffet omkring år 1600. Men smagen for det taber sig senere hurtigt, og det synker ned til at blive fattigmandskost. Endelig er det udelukkende den af spækket udvundne fortrinlige tran, som især anvendes til belysning, der bliver jægernes indtægtskilde. Odense havde tranlygter på gaderne lige til 1853, da de afløstes af gasblus. Også i københavnske garverier fandt trannen megen anvendelse. Skeletterne blev, når de var afpillet af fattigfolk, brugt til gødning sammen med de afsmeltede fedtegrever, således på Hindsgavl Gods, hvor de ved deres råddenskab udbredte en frygtelig *odeur*, som kun blev overgået af den, der bredte sig fra slagtepladsen „Marsvinsbakken“ ved Vestergade i Middelfart, hvorfra en „ond stank“ lagde sig over den nærmeste bydel – formodentlig mindede den ikke meget om den duft, der var over festerne ved dronning Christinas hof, skønt – hvem véd?

Marsvinslavet affattede i 1593 sin egen „skrå“, af hvilken der i Wedellsborg arkiv findes en afskrift fra 1693. Dens 27 punkter, som er meget strenge i deres bestemmelser, gjaldt næsten uforandrede til lavets ophævelse i 1892. Den strengeste mandstugt var nødvendig for jagtens heldige gennemførelse, og brud på lovene kunne medføre bøder på en tønde øl eller tab af fangsten for en eller flere dage.

Lavet talte 30 medlemmer, fordelt på 10 både; og hver dag i de tre måneder, da „trækket“ stod på – fra omkring mortensdag til kyndelmisse – stillede jægerne så tidligt om morgenen, at de havde indtaget deres pladser på bæltet og i Gamborg Fjord inden dag gry.

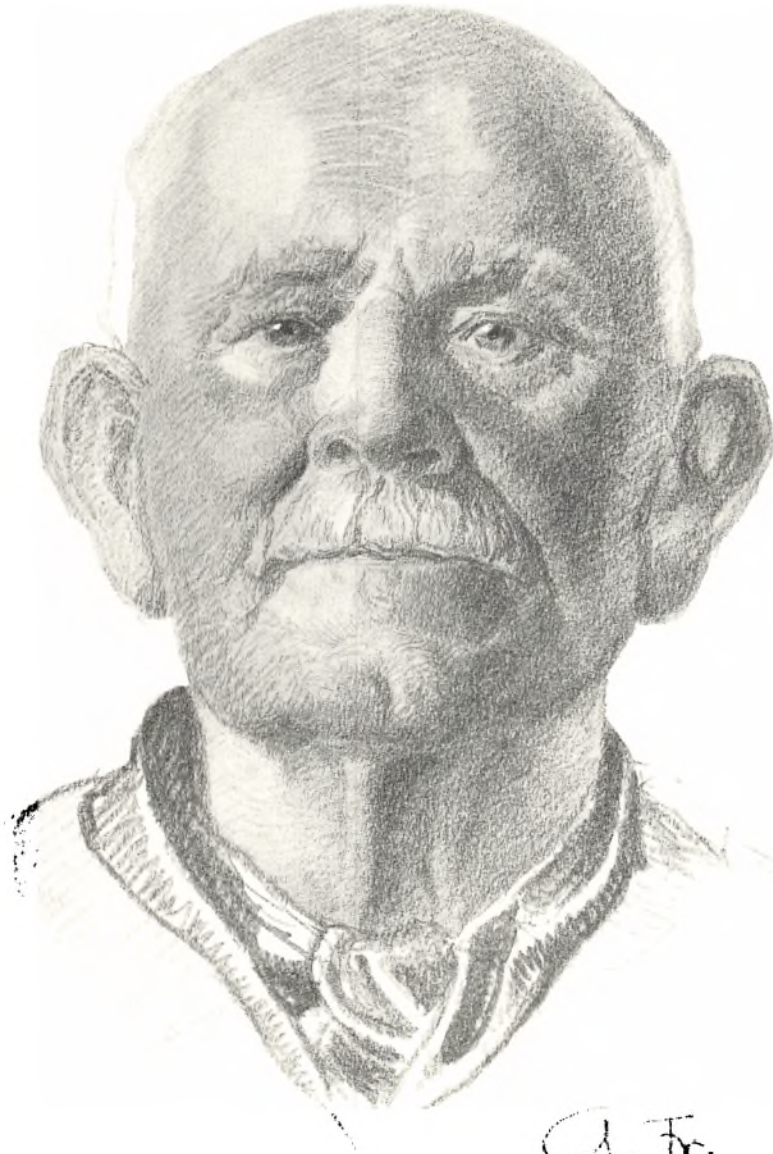
Jeg var så heldig at træffe to, der har været med til denne spændende jagt

og kunne give mig nøjagtige detaljer om dens forløb. Den ene er den godt halvtredsårige fiskeeksportør Christian Christiansen ved Skrillinge Strand, der som tiårs dreng var med i sin faders båd. Den anden er hans svigerfader, den 75-årige fisker Henrik Pedersen i Middelfart, der var med årligt fra drengealderen til han nåede henimod midten af trediverne. Af deres samstemmende beretninger gengiver jeg følgende:

Jagten tog sin begyndelse i de første dage af november, når marsvinene, rimeligvis forjagede af vinteren, trak fra Østersøen nordpå gennem bæltet. De kom helst med vind af vest eller sydvest. Bådene var delt i to hold efter deres opgave, søbåde og fjordbåde, fem af hver slags med tre mands besætning. De første skulle spærre marsvinene passagen gennem bæltet vest om Fænø og gennem „Lillesund“, dvs. Fænø Sund. Med dette formål var et par både anbragt mellem Gammel Ålbo på Jyllandssiden og Tyver på Fænø, to andre spærrede løbet mellem Kajshoved på Fænø og Teglgård på Fynssiden, og en enkelt lå inde i Lillesunds smalleste del. Endvidere fandtes en post mellem „Tanghytten“ på Fænø og Fønsskovs Rev, der kunne spærre marsvinene tilbagevejen, hvis de slog af ved indgangen til Gamborg Fjord. Når man lykkelig og vel havde fået dyrene drevet ind gennem dennes yderste munding, mødtes de her af „fjordbådene“, som spærrede for fjordens bredeste del mellem Sundhoved og Lille Voldbjerg og mellem Torbenhoved og Gavlen på Svinøs vestside. Herved blev deres eneste udvej den ganske smalle og korte Ellebæk Vig, der modtog dem som en sæk. Og her foregik drabet.

At så få både var i stand til at dirigere en hel flok marsvin ind i denne snævre *cul de sac*, havde sin grund i dyrenes stærke skyhed. Man jog dem langt hen bare ved at klaske i vandet med lange stænger, hvortil der var bundet en halmvisk el. lign. En mand, som stod på bådens pligt, signalerede til nabobådene om drevets gang, og antallet vistes ved, at man kastede vand i vejret med øsekarret, ét kast for hvert marsvin, når en flok passerede.

Inde i den lavvandede Ellebæk Vig nord for Svinø strandede dyrene, efterhånden som bådene trak sammen og indkredsede dem med de medbragte lange og dybtgående net. Inde på stranden stod „javverne“ og tog imod dem. Drabet foregik på den måde, at man vadede ud og tog dyrene ved halen og slæbte dem levende op på land. Dette foregik i bugten mellem de to odder, der skimtes i baggrunden på Johannes Larsens tegning. – Hidtil havde ofrene været ganske stille under denne handling og ikke gjort det mindste spræl, som om de var fuldkommen sløve eller lammede af rædsel. Men så er den grimme kniv der pludselig og jager i et sæt ind under den venstre forluf lige i hjertet. Og nu må manden af vejen i en fart, for nu er frygt og tålmodighed omsider til ende – og et tusind pund rasende spæk, som der er gået panik i, er ikke til at spøge med.

A. Fr.
1934.

**DEN GAMLE MARSVINJÆGER, HENRIK PEDERSEN
MIDDELFART**

Svinø 24 Maj 1935. 72

Dette var jagtens mest dramatiske øjeblikke, og skildringen af blodbadet kan minde om grindefangsten på Færøerne. Når man betænker, at der en enkelt dag er fanget over hundrede marsvin, forstår man spændingen ved denne jagt. Det normale tal lå dog langt lavere, og en dags fangst på en snes stykker regnedes for fin. Den årlige fangst kunne variere voldsomt, fra ca. 300 til 2.500 stk., og dermed naturligvis jægerens indtægter, som i de tre måneder kunne skifte fra hundreder af kroner til kun 40 kr. pr. mand.

Jagterne ophørte helt i begyndelsen af halvfemserne efter at være aftaget jævnt i betydning, mere fordi de stoffer, man udvandt, ikke længere anvendtes og var erstattet af andre, end fordi marsvinene aftog nævneværdigt i antal. Et lille forretnings-selskab, der også havde Christian Christiansen som deltager, genoptog fangsten i de sidste krigsår fra 1916–18, da tyskerne aftog både spæk og kød, der sikkert kom som et kærkomment tillæg til deres forråds-kamre.

De gamle marsvinsjægere er døde på få stykker nær, og fiskeriet har afløst deres tidligere, århundredgamle næringsvej. Christiansen, som nu driver en stor virksomhed som fiskeeksportør, begyndte som jævn fisker. Han var den første, som i 1921 begyndte på Skagen med makrel- og laksefangst ved hjælp af bundgarn. Skagboerne lærte af ham, og nu står der masser af bundgarn

på de steder ved nordstranden, hvor han foretog sine eksperimenter, som straks vakte de indfødtes smil og hovedrysten! Han er i sit væsen en typisk fynbo, har let ved at finde ord og er forlenet med det verdensmandspræg, som øens beboere nemt tilegner sig. Morsomt var det at høre ham fortælle om de gamle skagboers sprog, som han fandt helt hjemligt i tonefaldet, og hvor endog en mængde gloser lød helt fynske. F. eks. nævner han ordet en *kran*s, der begge steder udtales „*eñ kraa'is*“, og *ved stranden*, som også på Skagen udtales „*ve straañ'in*“ osv. Han er her kommet til samme resultat som Knud Hjortø i dennes sammenligninger mellem danske stedmaal.

Christiansens svigerfar, den 75-årige Henrik Pedersen i Middelfart, er den eneste tilbageværende af de ægte, gamle „marsvinsjævvere“. Han bor i byens vestlige del, hvor alle hans fæller i sin tid havde deres bopæl. Hans fader hed Herman Pedersen og var lods på stedet med en årsgage på 250 kr. Han havde fem sønner, som alle var fiskere. De var store vovehalse og vidt berømte under navn af „Herman'erne“, hvilket senere ændredes til „hermændene“. Den gamle Henrik Pedersen, som er den eneste nulevende af brødrene, dyrker endnu fiskeriet med liv og lyst – op hver morgen kl. 4 og ud på makrelfangst, ene i sin åbne sejljolle! Han kaldes „makrelkongen“, fordi han sidder inde med rekorden på stedet for dette fiskeri. Når han vender hjem fra sine dravater henimod middagstid, har spist og sovet til middag, går han på „Børsen“, to lange bænke nede ved havnen, hvor han hver eneste dag mødes til mundstævne med andre af havets gamle helte og „snakker skiv“.

Den gamle er den dag i dag en prægtig type og en af de stouteste karle, jeg har set. Da jeg spurgte ham ud om marsvinfangstens strabadser i de kolde vinterdage, rystede han på hovedet – det er en stor fejltagelse, at *det* skulle være værre end fiskeriet, tværtimod! Under jagten var man altid i bevægelse og kunne nemt holde varmen. Det hændte, at folk drak for meget af brændevinsdunken efter sådan en færd, og det var da snarest selskabeligheden, der gav anledning til strabadser! Nej, den ensomme fisker i sin sejlbåd ved vintertid, det er en anden tårn! Hvor ofte er han ikke selv kommet hjem langt ud på natten efter en døgnlang tur i 5–6 graders frost med en overiset båd og så forkommen, at hårene på hans hænder og håndled strittede af et tykt lag rim!

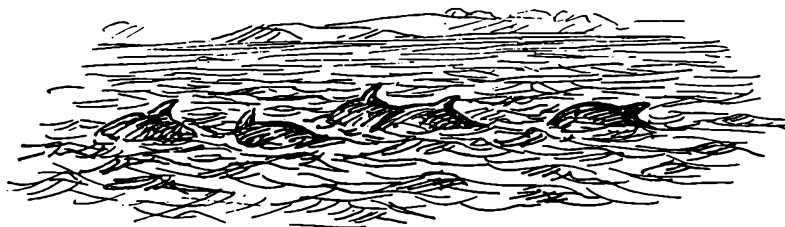
Bæltet er hundsk svært at besejle for folk, som ikke er durkdrevne og helt inde i forholdene; den stride strøm i forbindelse med storm gør besejlingen med sejlfartøjer til en kunst. Det er heldigt, at disse mindskes i antal, for Lillebæltsbroen har mangedoblet faren for passagen. Det er overordentlig vanskeligt at undgå påsejling af bropillerne, når de hvirvlende strømme spiller ind sammen med stormen, hvis vindstød slynges tilbage fra de mægtige piller. Man skal manøvrere fint med ror og sejl for at slippe igennem.

Alligevel føler han sig nu nærmest som en slags lystfisker sammenlignet med tidligere, da hans virksomhed strakte sig fra bæltet helt ud i Østersø og Kattegat. Hans gamle hustru fortæller om, hvor ofte hun har siddet og ventet på ham. Det hændte, at han engang lå vejrfast i fire døgn under Endelave for en storm af vest. Alle andre fiskere fra stedet var sluppet hjem eller kommet velbeholdne ind i Horsens Fjord, han alene var væk, og ingen anede noget om ham. Åk ja, sådan har hun siddet mange gange og ventet sammen med børnene, og uvished og angst har somme tider næsten pint livet af hende. Kun ét eneste af de otte børn, de har, fik lov til at gå *den* vej. Resten ville hun beholde, siger hun!

Så kommer sønnedatteren fra Skrillingestrand på søndagsvisit med hjemmebagte kager, og vi får kaffe, mens vi tegner og snakker. Det er et yndigt pigebarn på en seksten-sytten år. Nu er børnebørnene jo deres eneste fryd, efter at deres egne unger for længst er spredt for alle vinde. Jeg ser de gamles skuffelse, da hun alt for snart bryder op igen; men de unge skal jo på farten sammen – også *det* slægtled er ved at gå på vingerne. Og snart bli'r man vel helt alene ...

Fra Gamborg kommer man ad en bred dæmning over Ellebækvig's bund til *Svinø*, marsvinjægerens gamle fangstplads. Øen er dyrket; men de åbne agre veksler i de lavere strækninger med vældige sivskove, mindst halvdelen af øens areal er tydeligvis gammel fjordbund. Et sært og betagende sted med det bestandigt skiftende syn af lavland og vand omgivet af Gamborg Fjords smukke kyster. En gård ligger ensom ude på øens midte, og to andre helt inde ved den dæmning, som mod sydøst fører over til Fynskysten. Det er hele bygningen – ensomt og øde!

En mængde vadefugle ses flyvende over kysterne, og i vandet mellem sivene ligger tre gråænder og et skeande-par og snadrer.

Gennem Føns landsby med dens prægtige bindingsværks-præstegård kører jeg ud på *Fønsskovhalvøen*, hvis lave landskab har en for disse egne mærkelig barsk karakter, mere maskulin end Hindsgavl og den nære Fænø, præget af

naboskabet med det åbne, brede bælt, især på en dag som denne, hvor vestenblæst med kraftige byger drager ind over landet, og bæltet hvæsende slår sine hvide tandrader i stranden. Landets overordentlige lavhed er skyld i, at man trods denne landstrimmels ringe bredde næsten aldrig ser vand til begge sider. Kun fra enkelte punkter, af hvilke det største når en højde af 11 m, har man et dejligt syn over egnen. Man glæder sig under hele turen over det overdådige væld af vilde urter langs vejens sider. Aldrig før har jeg som i denne sommer set det lidet agtede ukrudt brede sig med en sådan frodighed. Især den herlige gederams fryder sig over dette vejr, som har været alle agrarers skræk.

Ved *Sparretornsgården*, der ligesom hele halvøen hører under *Wedellsborg*, opsogte jeg skytten, Salzwedel, som elskværdigt fulgte mig på hele turen ud til den yderste spids. Han fortalte om det rige fugleliv, som på visse årstider kan iagttages på de flade strækninger „Sparretorns Enghave“, hvor forskellige ænder og gæs i mængde holder hvileplads på vejernes bredder. Især ser man store flokke af sædgæs. Tidligere kunne man så godt som hver nat i oktober og november træffe disse i et antal på op mod 1.500, ja ved den sydligere liggende Tybrind Vig endogså i det dobbelte antal. Men siden den nye jagtlov har ophævet 50 m-spærringen langs stranden og alle mulige „jægere“ har lov til at ro helt ind til denne, er fuglenes antal aftaget i uhyggelig grad. Indtil tredive både ad gangen kan nu ligge klos op ad bredden, hvor de i modsætning til længere ude kan være i skjul for fuglene. Nu ses der sjældent mere end et par hundrede sædgæs på stedet, de aftager stadig i tal, og efter 1. november er de sidste af dem forsvundet – ikke skudt, men forjagede. Det samme gør sig naturligvis gældende med hensyn til ænderne. Dette til trods for at godset aldrig lader skyde her, men totalfreder stedet.

Ved forpagtergården *Ellegård* ude nær halvøens spids så jeg en imponerende bindingsværksbygning, en af gårdens lader, som måler ikke mindre end 60 m i længden og 10 m til tagrygningen. Det er som at stå i selve Noahs Ark, når man er inde i denne mægtige bygning med dens fortrinlige bjælkekonstruktioner.¹³ – Kælderen under den virker ganske middelalderlig, skønt det hele værk kun er ca. 100 år gammelt.¹³ Fra gårdens enge, der er omgivet af pragtfulde træer og hvor store kvægflokke græsser, har man udsigt over bælt og fjord til tre sider; mod Jyllandskysten og det nære Fænø, hvis romantiske landskab er fortsat over den smalle havarm til den barske halvøes yderste, smalle spids.

I *Sparretorn Skov* førte Salzwedel mig ind til en gruppe mægtige ege, som med hensyn til størrelsen og vækstens skønhed er Danmarks fineste egetræer. Med de høje, slanke stammer, grenløse helt op til de højtsiddende kroner, virker de som søjler i en vældig kirke. Et af træerne i yderkanten af denne

gruppe er omslynget af en kæmpemæssig vedbend, hvis stamme forneden måler sine 9 tommer i diameter og forgrener sig til et væv af en herlig, ornamental virkning. Det er, som om naturen her selv har famlet med at frembringe en stilart og er endt med at opfinde den strenge gotik.¹⁴

Jeg hører, at der på de grevelige klapjagter, som én dag om året arrangeres på Fønsskov, gennemsnitlig skydes 500 stykker vildt, deraf ca. 300 fasaner. Af harer fanges her årligt til udplantning og salg 300, mens et par hundrede skydes. Var jeg greve på Wedellsborg, ville jeg tænke på at øge den næsten forsvundne agerhønsbestand på dette sted, som ved sin isolation er som skabt til at huse og bevare dette fine vildt. Og når det var bragt i orden, ville jeg en gang imellem gå ganske alene herud på dette skønne sted, kun ledsaget af et par hunde, som supplerede hinanden godt. Jeg ville gå her og ha' det „wie Gott in Frankreich“.

Jeg er ikke greve af Wedellsborg. Men jeg sætter mig på et af hans gærder og tænder min pibe. Og min gamle, for længst afdøde gordonsetter kommer og sætter sig hos mig, over mine ben ligger min gode fuglebøsse af kaliber 20; jeg føler dens fine båndløbs svale stål mellem mine hænder, jeg mærker den ramme lugt fra den gamle jagttaskes læder. Jeg stryger stille hen over de bløde fuglekroppe i hønseremmen, og en lunhed stråler ud fra dem gennem mine håndflader og lægger sig som en varme omkring hjertet.

Jeg ejer ingen jagt mere. Men jeg kan sætte mig på et dige og mane for-gangne tider frem . . .

Til trods for sit for det meste ret lave terræn rummer det store *Wedellsborg Gods* dog et stærkt afvekslende landskab. Lave strandenge og vejler som „Flægen“ i bunden af Tybrind Vig løber ud mod dets dybt indskårne fjorde. De i havet stærkt fremspringende næs med deres spredte bevoksninger og det imponerende højdepunkt *Ørslev Bjerg* leder tanken hen på så forskellige egne som Trelde Næs og Himmelbjerget. Ganske vist er det sidste langt højere, men udsigten fra *Ørslev Bjerg* over løvskovene nede ved vigen, over *Wedellsborg* og bæltet til *Brandsø* og *Jyllandskysten* får ikke beskueren til at længes efter Himmelbjergets indlandsromantik.

Geologisk er stedet mærkeligt ved sine kraftige istidsaflejringer lige ud mod de lave flader.

Man kan sige, at Fyn opper sig på dette sted, selv om de 57 m ikke lyder af stort uden for øen. Forgrunden på denne fæstningsagtige knude ud mod de åbne sletter er klædt af mægtige skovfyrre, mellem hvis ranke stammer vidderne synes endnu fjernere.

Omkring selve *Wedellsborg* råder den rene idyl, måske mest udpræget ved skovridergården *Rørdam* og strækningerne langs kysten på dette yndefulde

sted. På slottet findes bl. a. to sådanne seværdigheder som geviret af Fyns sidste vildtlevende kronhjort og en lur, som er et af vore smukkeste bronzealderfund.

Eggen lige omkring Wedellsborg siges at være mærkelig derved, at vort almindelige røde egern så småt er begyndt at vise sig her, mens alle egern på Fyn ellers er *sorte* – eller meget mørkegrå med sort hale og ryg. Grunden til denne afvigelse skal være den, at en mand for få år siden førte et rødt egern hertil og slap det løs i Wedellsborgskovene. Man må håbe, at dets afkom må begrænses til lokaliteten, og at det ikke går med øens egern som i sin tid med vor sorte rotte, der blev totalt udryddet af den brune. Hvor gammelt det sorte egern er på Fyn, er det vanskeligt at få afgjort. Men da Hesselagergård i 1905 blev restaureret og et kalklag fjernet i den nuværende forhal, viste der sig en del kalkmalerier, mellem hvilke man bl. a. fandt tydelige afbildninger af sorte egern. Da malerierne stammer fra tiden, da herregården blev opført, må disse dyr formodentlig have været almindelige på øen i 1538.

Landskabeligt rummer denne halvø mellem Tybrind Vig og Sønder Åby Vig i én sum alle de yndigheder, som har kunnet sætte den lange fastlands-karl Jyllands sind i rørelse, og som forhåbentlig vil kunne holde det i bevægelse gennem et ægteskab, der efter al sandsynlighed vil blive langvarigt.

Omkring Vissenbjerg

For at få den rette stigning i de landskabelige indtryk, når man færdes ad den stærkt trafikerede Middelfart-Odense landevej, bør man tage den i retning fra vest mod øst. Den første del af dens omgivelser er ret kedsommelige, men stigningen kommer hurtigt, og mellem Årup og Rugård når man de første udløbere af det kraftfulde bakkeland, som i Vissenbjerg-landskabet når sin største pragt.

Er det et tilfælde, at sagnet netop her, hvor vejen begynder at blive træls, har anbragt „Sankt Knuds Sten“ ved vejsiden, hvor kongen efter sin flugt for de oprørske jyder fra Børglum i Vendsyssel helt til Slesvig og herfra videre tværs over Fyn skal have søgt hvile på sin færd mod Odense? Det havde været heldigt for ham, om han under sin hvile her havde overvejet og bøjet sig for sine venners råd og undgået opholdet i Odense. Herved var han måske nået frelst i armene på sine trofaste sjællændere. Den herskesyge konge, der selv mod sine nærmeste slægtninge havde handlet med samme hårdhed, hensynsløshed og brutalitet som mod bønderne i Jylland og Fyn – der begge nærede samme anskuelse om hans hellighed og retskaffenhed – han tog fejl, da han søgte frelse i Albani Kirke i Odense. Her satte de fynske bønder punktum for hans løbebane.

Det er bemærkelsesværdigt, at den forhadte konge efter drabet blev ophøjet til Danmarks skytshelgen; thi det viser, at han i hvert fald, selv efter sin død, har været brugbar for præsteskabet.

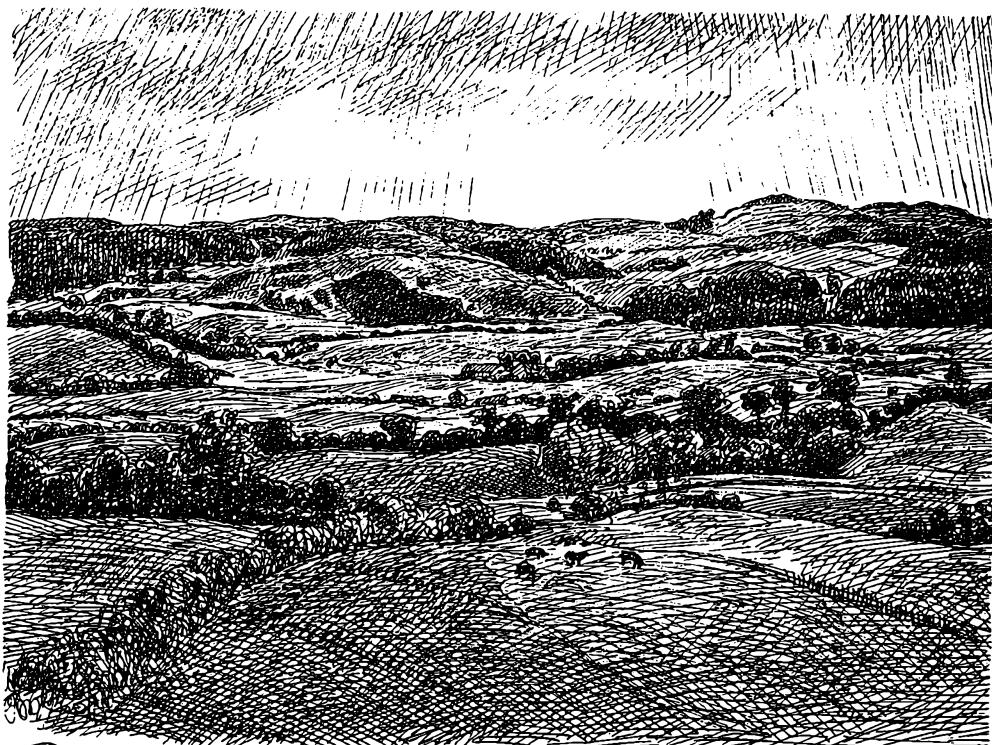
Stenen – eller stenene – ligger ved landevejene mellem Gribsvad og Vissenbjerg, næsten nøjagtigt midtvejs mellem Middelfart og Odense.

Det er langt fra ved selve Røverskov, at landet når sin kulmination, og den, som dette navn har fyldt med forventninger om at møde et romantisk landskab, vil blive skuffet. Hele skoven, som i udstrækning er ret lille og især ganske smal, gør nu til dags trods sine stedvis meget anselige træer absolut ikke noget imponerende og langt fra noget romantisk indtryk. Ved det berygtede S-formede vejsving, hvor forhen røverne holdt til og spændte snore over den gamle kongevej, som dengang var en dyb hulvej, er det eneste skrækindjagende, der nu møder øjet, rækker af moderne cementvillaer og iskageboder omkring den moderne chaussé, og røvernes efterfølgere er jagende bilister og knaldende motorcyklister – jaja, misforstå mig ikke, vi er jo med i javvet alle sammen!

Man skal sydvestpå fra dette sted og ud i de åbne banker, fra hvis tinder man ser vidt over den lave moseagtige forgrund, over landsbyen Breds tage, ådalen bag denne og milelangt mod syd, hvor i det fjerne den mægtige Frøbjerg Bavnehøj står som en skybanke i horisonten. Det er en vidunderlig plet, disse bratte, ensomme ørkenbjerge med det sparsomme græs over den sandede og stenede grund, men med det vide udsyn over dybe, frodige dale, hvor det græssende kvæg ser ud som små biller, der er tøjret på række, og hvor smålunde, levende hegn og fjerne skove indrammer marker og enge, så langt blikket når.¹⁴

Men her i dette rolige og fredelige landskab lever endnu bestandig sagnene om røverbandernes bedrifter, ikke alene om de professionelle ugerningsmænd, der holdt til i Vissenbjergs tykke skove, men endogså om sognets egne beboere, der ikke gav dem meget efter. Vedel Simonsen siger, at Fyn ganske vist var Danmarks hjerte, men at landet selv havde gjort det til en røverkule.

Det menes, at de Vissenbjerg røvere oprindeligt stammede fra bortrømte svenske soldater; men banderne hentede utvivlsomt siden sine rekrutter blandt al slags lovløst pak. Der var i forrige tider tre ting, den rejsende bad Gud bevare sig for: „Korsør Gryde, Vissenbjerg Gyde og den sorte Jyde.“ Dermed

Fra Tjebanken mod Brændholt Byg og Frøbjerg Bavnehøj. 1/2 31.2.

mentes den elendige mad i Korsør, den bugtede hulvej gennem Vissenbjergskoven og den sorte jyske hede.

Til sidst drev stratenrøverne på Vissenbjerg det så vidt, at man næppe ved højlys dag kunne færdes uanfægtet ad vejen, og utallige beretninger fandtes om de rædselsgerninger, som banditterne med koldt blod gjorde sig skyldige i. Flere sagn er overensstemmende i beretning om, hvordan en pige, som var kæreste med et af bandens medlemmer, blev skyld i, at man endelig fangede og udryddede den. Mellem sine *Danske Folkesagn*, trykt i 1818, har J. M. Thiele en yderst romantisk version, der lyder således:

„I Nærheden af denne forfærdelige Røverbande boede der en rig Mand, som havde en eneste Datter. Hende havde en ung fremmed Herre faaet kær, saa at han begærede hende hos Faderen. Da hændte det sig, just som deres Bryllup var forhaanden, at Jomfruen var gaaet ud i Skoven og kom uden at vide det hen til Hulen, hvor Røverne havde Tilhold. Efterdi hun intet formodede om sligt, gik hun ind og undrede sig meget, thi hun saa der for sine Øjne en stor Stue med Bord og Stole og alskens Husgeraad. Derfra gik hun dybere og kom ind i en anden Stue og saa der Guld og Sølv og mange Kostbarheder. Da kigede hun ind i det tredje Kammer, men blev forfærdet over al Maade; thi rundt omkring paa Gulvet laa afhuggede Arme og Ben, og mærkede hun straks, i hvilken Fare hun geraadede. Derfor tænkte hun paa som snarligst at forlade denne frygtelige Hule; men som hun var dermed i Begreb, hørte hun Larm og Menneskers Stemmer fra Indgangen. Da havde hun

intet at vælge imellem, men maatte skyndeligst skjule sig i det inderste Kammer under en Seng. Kort Tid efter kom en Røver derind og trak med sig ved Haanden en ung Jomfru, hende han paa en ynkelig Maade myrdede med en Kniv. Da blev Pigen, som laa under Sengen, vaer til største Forfærdelse, at Røveren var ingen anden end hendes Fæstemand. Røveren vilde nu tage en Ring af den dræbte Jomfrus Finger; men da han ikke hurtigen kunde faa den, greb han en Økse og huggede Fingeren af med saadant Slag, at den foer ind under Sengen. Da tog Pigen den til sig og forvarede den vel. Efter at hun nu i stor Angst og Nød havde ligget under Sengen indtil den mørke Aften, gik alle Røverne ud paa Rov, og lykkedes det hende nu at slippe ud af Røverkulen, hvorpaa hun skyndeligst kom hjem til Faderen, men fortalte dog intet af hvad der havde tildraget sig.

Nu kom Bryllupsdagen, og Brudgommen indfandt sig pynteligen paaklædt, og Naboerne var alle indbudne. Og som alle var forsamlede og Glæden var størst, fremtog Jomfruen den afhuggede Finger med Ringen paa, gav den til Brudgommen og spurgte tillige, om han kendte den. Men da han saa den, blegnede han og tilstod, at han var Anføreren for Røverne, hvorpaa han fluks blev greben af Gæsterne og derefter, tilligemed de af Banden, som man fik fat paa, henrettet. – Den gamle Fader døde kort Tid derefter af Forfærdelse og inderlig Bedrøvelse, men Jomfruen gik i Kloster og tilbragte der sine øvrige Dage.

Endnu vises omtrent nogle hundrede Skridt Norden for Kirken i den saakaldte Vissenberg Gyde et stort Uføre, i hvilket der for kort Tid siden er fundet mange sønderbrudte Vaaben og alskens Myrderedskaber, og siges samme Uføre at have været deres Hule.“

Utvivlsomt har digtning og kendsgerninger indgået en forbindelse i denne fremstilling af begivenhederne.

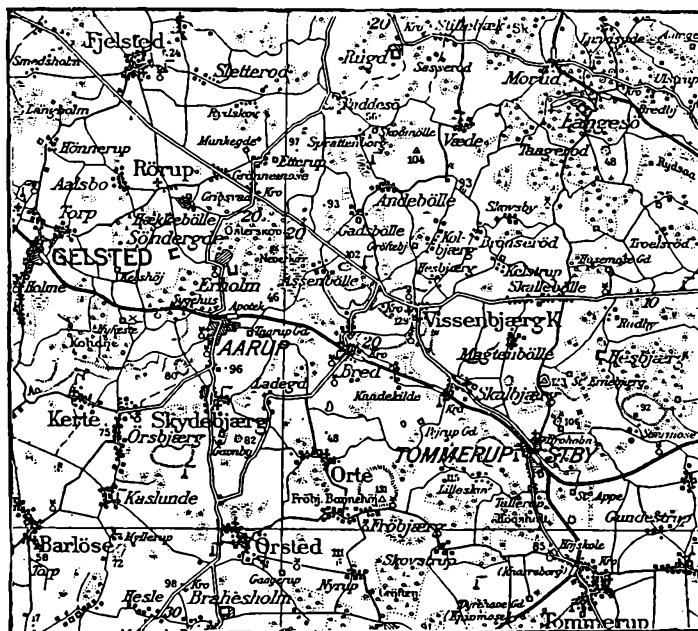
Men også L. M. Wedel fandt for hundrede år siden spor af røverhulerne nær den lange, bugtede hulvej, og for en god menneskealder siden lå endnu i Vissenbjerg sogn den berygtede „Skomagerkro“, hvor banditterne havde tilhold, indtil de blev overrumplede og uskadeliggjorte.

Det var langt fra dem alle, der blev fanget og måtte strække hals; størsteparten undslap, og de forsvandt alle sporløst og pludseligt fra egnen. Men samtidig hørte man visse steder hele landet over folk snakke om, at der pludselig kunne dukke en fordægtig person op, som slog sig ned på stedet, holdt sig for sig selv, levede stilfærdigt og indesluttet og ernærede sig som håndværker eller daglejer. Hvorfra han kom, vidste ingen. Men der var bestandig noget fordægtigt og sky over ham – og han *snakkede fynsk*.

I ingen af disse nedskrevne beretninger har jeg kunnet finde det mindste, som tjente til at *tidsfæste* dem. Men da jeg besøgte Otterup ude på Sletten,

blev det her fortalt mig, at den sidste af Vissenbjerg-røverne døde omkring år 1900 som ældgammel mand i byens daværende stiftelse, en lille bygning, som endnu findes nær kirken; den er i sin tid opført af en Sehested-Juul på Ravnholt og er nu indrettet til bibliotek. Folk, om hvis pålidelighed der ikke kan tvivles, påstod, at manden, hvis navn naturligvis skal forties her, i sin tidligste ungdom havde været aktivt medlem af banden i Vissenbjerg hulvej.

Skade, at jeg ikke er kommet til Otterup for bare 30 år siden! Den karl ville jeg gerne have mødt.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Det hævdes så ofte f. eks. om folkemindesamlere, at de er kommet til en egn i sidste øjeblik. Langt hyppigere kommer de for sent.

Da krohaven i Vissenbjerg, som støder op til den for sin skønhed berømte præstegårdshave, er lige så smuk som denne, foretrækker jeg den førstnævnte på grund af den udmærkede „fortæring“, man her kan få. Og med hensyn til *Præsteskov*en, da kommer udsigterne fra denne ikke nær op på siden af dem, man har fra de førnævnte banker sydvest for skoven.

Ad vejen fra Vissenbjerg mod øst til Skallebølle og herfra ad en bivej mod syd kommer jeg gennem et voldsomt formet land, hvor skovklædte åse veksler med frodige dale – et landskab, der minder om det sydlige Østjylland og hurtigt går over i åbne, vældige banker, hist og her med lidt lyng på en forblæst bakketop, der i bratte styrt skråner ned mod dybe, mosefyldte lavninger

– et af de uroligste landskaber, jeg kender. På et areal af omtrent 9 kvadratkilometer svinger det sig på seks steder op til højder fra 104 til 123 m. Et ægte morænelandskab, formet af bræen under dens tilbagetog, og fra hvis toppe der er udsigter så vide og prægtige, at ikke engang det vidt berømte Frøbjerg kan kappes med dem. Det er det 123 m høje „Store Ernebjerg“ eller „Dyrebanken“, af de stedboende folk kaldet „Pilebanken“ – kært barn har mange navne – som landskabeligt bærer prisen blandt alle Fyns bakker.*

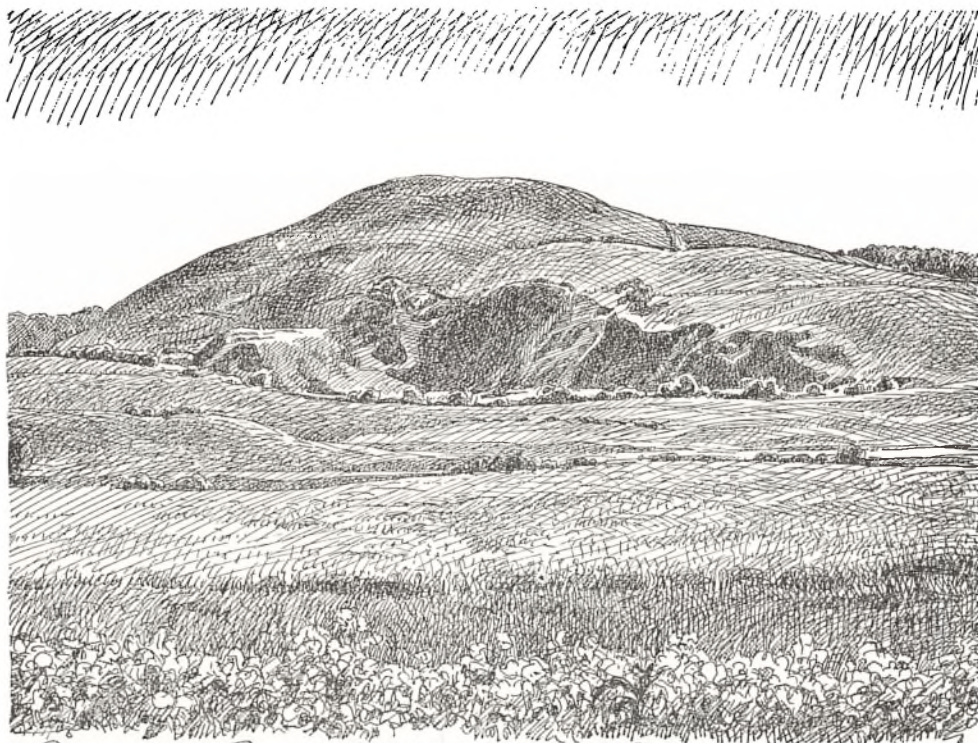
Overalt hvor vejen hertil løfter sig en smule, havde jeg haft vide udsigter fra det store højland over de vældige slettelande i nord, øst og syd. Men disse indtryk bliver ringe i sammenligning med den åbenbaring, der møder én på Ernebjergs top. Alt, hvad jeg mindes om øen, svinder ind til småtterier sammenlignet med dette. De umådelige, blånende sletter, en fjernhed af lande, ligger som et grænseløst hav bag en forgrund, der er en mil bred og yderst står som en stejl kyst ud mod disse dybe, endeløse vidder. Skove, moser, gyldne stubmarker med de lange travers fine skygger, gårde, levende hegn, det græssende kvæg – alt ender brat ved denne kyst, resten er kun en dyb blånen. Men bag ved denne ser jeg kendte lande dukke frem gennem disen – Visborg Klint på Samsø over Slettens vide flade i nord, Æbelø, Fyns Hoved og Refsnæs.

På den bratte, lyngklædte knold, hvor jeg står, holder alle sommerens småblomster stævne, en forsamling så broget som al landsens almue i folkedragter: krageklo, blåklokke og blåmunke, perikum, røllike og kællingetand, mens rødbynken rager som garderkarle i gala op over mængden. Himlen er skyfri og blå, den varme vind hvisker sagte gennem generalstabstårnets træværk over mig. Humlebier tumler døddrukne forbi på vej fra ét sold i dalen til det næste. Hvide sommerfugle er gået i drift med vinden, altid to og to sammen, så tæt, at blomsterne forgæves åbner deres kalke for dem.

På sydskråningen af bjerget, ikke langt fra dets top, findes endnu den engang så berømte helligkilde *Sankt Helenes Kilde*. Kilden, som ligger i Ubberud sogn, findes ikke nævnt i Aug. F. Schmidts: *Danmarks Helligkilder*. Det er ikke usandsynligt, at dens navn simpelt hen er afledt af „hellig-kilde“, en meget almindelig forvanskning af et fællesnavn, som er blevet til egennavn i tidernes løb.

I kildens nærhed træffer jeg en gammel kone, som går og nusser om to køer, der står tøjrede på det sandede bakkehæld. Konen fortæller mig, at køerne og hun selv tilhører boelsmand Hans Olsen på livstid, og at det er på hans mark, kilden findes. Køerne er ved at blive vandet, hvad der sker ved et trug

* Må ikke forveksles med det 1 km nordligere liggende „Dyred“, som kun er 110 m højt.

Brøndholt Byerg. 29 Juni 1935. H.

nær kilden, hvis vand synes at smage dem fortræffeligt – i fællesskab halvtømmer de det store trug. Men vandet i den gamle kilde rinder også troligt endnu og samler sig i den lille stensatte brønd; det kommer ud af bakken så krystalklart og himmelsk rent, som da det forhen helbredte de fromme pilgrimme. Lige friskt sprudler det, skønt dets opgave nu kun er at vande Hans Olsens to røde køer. Men *det* er jo også smukt. Køerne er glade for det, og det giver god mælk, helsen og sundhed til dem selv og Hans Olsens. Er det ikke helligdom og mirakel nok?

Til gengæld er kilden pænt holdt, med rækværk og prydsten omkring, alt i den bedste hensigt. Og ingen tosset beplantning, kun den bare bakkeside med fri udsigt mod syd til andre høje banker, hvor den store Frøbjerg Bavnehøj dominerer i horisonten.¹⁵

På vej herfra hen imod *Frøbjerg Bavnehøj* kommer man gennem et voldsomt formet land med mange anselige højder, der kulminerer i bavnehøjen, som med sine 131 m er Fyns største højdepunkt. Da jeg for nogle år siden for første gang stod på dette sted, imponerede det mig stærkt både ved sin skønhed og mægtighed. Nu efter besøget på Store Ernebjerg skuffer det mig, trods sin større højde. Også dets skønhed er ringere. En stor del af skylden for

dette bærer de meningsløse granplantninger, som skyder op på stedet, der mere end de fleste andre burde skærmes mod overlast. Mens selve bavnehøjen er kratbevokset med smukke naturlige, lave vækster, som intetsteds hindrer udsigten, og mens bakken vest for den kun er græsgrøet, er den vestligste top dækket af granskov, der som en hæslik mur hindrer enhver udsigt til denne side og virker fremmedartet og uharmonisk i dette udpræget ødanske landskab. Alene stedets navn burde have skærmet det mod et sådant udslag af barbari.

„Frøbjerg“ er Frøys Bjerg eller Frejs Bjerg, efter navnet på frugtbarhedens gud, søn af Njord og broder til Freja. Både sønden og norden for stedet har man „Njords-høje“, hvad der må synes et sikkert bevis for, at disse steder har været viet til dyrkelsen af guddommen. Endnu så sent som i det 10. århundrede har man beretninger om denne ægte hedenske forårsfest fra Gammel Uppsala, som var Frejdyrkelsens hovedsæde i Norden, og hvor en ung præstinde førtes i festligt optog gennem viets område. Men allerede Tacitus beretter (i 1. årh. efter Kr.) i sit skrift *Germania* om denne nordiske højtid, hvor en præst modtager den unge præstinde, som ager i en med køer forspændt vogn til den hellige lund, mens alt folket fester og alle våben hviler. Efter festen bades præstinden samt hendes klædning og vogn i en hemmelig sø. Vognen, som ingen menneskelig hånd siden må røre, sænkes i søens vand, og de trælle, som har ledsaget præstinden, druknes deri. Den romerske historieskriver henlægger skuepladsen til „en ø i oceanet“, hvor en gudinde, Nerthus (det urgermanske navn for Njord), dyrkes af anglerne og seks andre folkeslag, som bor „mellem Elben og havet“. Man har gættet på Sjælland og Rügen som sædet for denne kultus. Det ligger såre nær at tro, at denne gudsdyrkelse også har haft et hovedsæde her på Fyn.

En skribent har søgt at føre bevis for, at den „hemmelige sø“ her på stedet har været *Padde Sø*, som ligger ved Rugård kun et par mil norden for Frøbjerg, idet han mener, at søens navn gennem tiderne har været genstand for en række mærkelige forvanskninger. Oprindeligt, hævder han, må den have heddet Freyrs Sø, der først er blevet til Frøys Sø og senere til Frøs Sø. Men frø hedder på fynsk padde!

Det er efterhånden vanskeligt i det fynske „Pajde Sø“ at genkende navnet på guden Frej. Men forklaringen er da også både hårtrukken og usandsynlig; thi da ordet frø *fattes* i fynsk, mangler vi jo dette vigtige led i beviskæden.

Kommer man til Frøbjerg – der stadig er viet til folkefester – på en dag, hvor en sådan afholdes, og bliver vidne til det liv, der udfolder sig mellem granerne omkring flagstangen, hvor ølflasker, konservesdåser, madpapir og hvad værre er dækker jordsmonnet, da er det svært at forestille sig, hvordan her har set ud på en af de tidlige forårsdage, da den unge præstindes vogn,

Fra Bankerne ved Bred mod Frolberg. 17. Juni 1935. 82.

trukket af de ubære hellige køer, satte sine hjulspor i den samme jord, som dengang var viet til de høje guder. Det synes at være gået stærkt tilbage siden hine dage; ikke engang menneskeofringerne er bibeholdt . . .

Den mandlige Njord og den kvindelige Nerthus har sandsynligvis oprindeligt været en dobbeltskikkelse, et mandligt og et kvindeligt væsen, forenede i en frugtbarhedsgud, og således træffer vi dem bevarede til vore dage i folketro og folkeskik – omkring majtræet dansede de som gadebassen og gade-

lammet. Det er *vårbrudeparret*, frugtbarheden symboliseret ved foreningen af de to køn. På Als foregik majgildet endnu i vor tid således, at „majglasset“ under spisningen, hvor hovedmåltidet bestod af flæsk eller skinke, gik rundt fra mund til mund, ligesom gæsterne smykket med forårets smukke blomster; og værten måtte traditionsmæssigt holde en tale, i hvilken han viste, hvorledes Guds almagt kommer til syne i løvets og blomsternes pragt og skønhed. – Det er det rene hedenskab med gildesflæsk og blomsterkranset gildesbæger, bevaret til vore bedstefædres tid!

Den lille førnævnte Padde Sø ligger tæt ved landevejen mellem Hindevad og Gribsvad, en pragtfuld vej, som landskabeligt konkurrerer kraftigt med Odense-Middelfart landevej, men er lidet kendt og befærdet af fremmede. Syd for den lille skovkransede sø møder jeg den ene overraskelse efter den anden i et helt lille alpelandskab, fra hvis toppe jeg har milevide udsigter, især mod Lille Bælt med Tybrind Vig, der ligger solblinkende bag forgrundens dybe mosefyldte dale og små lunde. I nordvest ser jeg helt til den iøjnefaldende Båring Bakke med den karakteristiske trægruppe, der over land og hav virker som et sømærke, og ud mod den åbne Tybrind Vig, bag hvilken man gennem disen aner Jyllands høje kyster. Dette landskab, som med afbrydelser fortsættes langt forbi Årup, er helt igennem dejligt, et af de aller-smukkeste på Fyn.

Mod nordøst strækker bakkelandet sig helt ud omkring Langesø. Vejen der-til over Skallerup fører gennem et terræn, der overraskede mig ved sin bakkerigdom, et landskab i bestandig skiften fra den blideste idyl til storslåethed og kraft. Selve søen ved Langesø er jo nok ligesom de fleste små skovsøer et motiv for selvmordere, indeklemmt mellem de høje skovbryn – lidt lummer. Men man dvæler gerne en lille stund ved den frodige bred og hviler ud til nye, kraftige indtryk fra de omgivende åbne vidder.¹⁵

Jo længere jeg færdes i egnen omkring *Årup*, jo mere forbavser den mig ved sin skønhed. Tager jeg fra dette udgangspunkt mod sydvest over Hjærup, finder jeg mellem denne by og „Pindsende“ et fortrinligt højdepunkt, *Jarlebjerget*, åbent og med fremragende udsigt over land og bælt. Og syd for *Ørsbjerg Kohave*, hvor gården Mølleknappe ligger gemt mellem træerne, finder jeg atter et storslået og mærkelig kaotisk bakkeland, hvor store jorddynger vælter sig mellem hinanden, omgiver den mægtige slugt, som fra Årup strækker sig en hel mil i sydvestlig retning, og på hvis bund den lille *Brænde Å* snor sig hid og did i vildrede med, hvorhen den skal vende sig i denne forvirring – det er „ådalens poesi“ midt mellem de vildeste bakker. Nogle af disse bratte banker virker med deres lyngklædte sider fuldkommen jyske. Aldrig ville jeg på forhånd have troet, at det var muligt at finde et sådant landskab på Fyn. Det

Mølleknoppe 1 Juli 1935. H.

er en ø, man ikke skal lære at kende fra dens hovedlandeveje! Ikke alene ved sin skønhed, men også ved sine modsætninger overrasker denne egn mig. Det er øst og vest, som mødes her, de midtfynske idyller mod det åbne bakkelands barskhed. Og intetsteds finder jeg disse kontraster yndefuldere side om side end i dette besynderlige strøg omkring *Brænde Å-dalen*, især ved den førnævnte kløft fra Årup mod sydvest. Fra toppen af bakkerne, som begrænser den dejlige dal, hvor åens rislende strøm spiller med solstrålerne over de åbne enge eller dølger sig i skyggen under træernes tætte bladehang, har man blændende skønne udsigter dels over den lunefuldt bugtede, dybe dalsænkning, dels til de åbne, forblæste banker rundt omkring, hvor lyngen endnu spores hist og her på toppene og de bratte sider.

Desværre – også denne egn har gransygen smittet, også hertil har forst-uvæsenet udstrakt sin virksomhed på meningsløs vis. Små og store granklatter ligger som et ækelt spy over de smukkeste steder. Fra toppen af bakkerne og ned til den sorte, sumpede mosejord i dalene ser man stedvis granernes ækle konturer og fremmede, smudsige farver.

Ved Åstedet, hvor vejen fra Årup til Knoldehuse skærer åløbet nede på dalbunden, er et af de mest uberørte steder i dette fra naturens hånd romantiske landskab, hvor kløftens nøgne skrænter står som høje skærmende mure på

begge sider og værner den smalle dalbund mod alle vinde og tilsyneladende mod al verdens ondskab, mens åen vandrer gennem lys og skygge mellem træerne i denne yndige dal, hvor kun venlige ånder synes at have til huse – en modsætning til de hårde banker, som indrammer den.¹⁶

Fra vejen over disse, især på strækningen mellem Kertebo og Faverskov, har man det omvendte billede: forgrundens forblæste, skaldede knuder, og dybt under disse dalens slyngninger, hvor åen rinder ud og ind under de frodige trægrupper.

Og en vrimmel af smukke bønderboliger finder jeg langs vejene og i landsbyerne: her er *alt for overvældende meget* – det er ikke muligt at få det med alt sammen. Man har lyst til hvert minut at standse for at dvæle på et nyt og skønnere sted.¹⁷

Mærkeligt, at denne egn omkring Årup er så lidt omtalt, så lidet kendt! Når undtages de berømte steder, Vissenbjerg, Store Ernebjerg og Frøbjerg, finder man næsten ingen oplysninger om denne egn, som med hensyn til landskabelig skønhed er så fremragende. Men det gælder her som alle andre steder: bort fra hovedvejen, ind på de snævre stier til „de nedrige steder“!

Et gammelt sagn fra egnen fortæller, at der på *Ørsbjerg Mark* ved Kerte findes en høj, som kaldes „Torskebjerg“, et navn, den har fået i de papistiske tider. Engang gik her nogle hellige brødre for at forlyste sig, *eftersom der er en vid og skøn udsigt!* Da gik den af dem, som var den helligste, ned fra højen til et sted, hvor der løber en å, og ved sin bøns kraft fangede han torsk dér i åen, om end stedet er en mils vej borte fra stranden. Derfor hedder højen endnu Torskebjerg.

Det er ikke almindeligt, at et sagn ulejliges sig med at omtale et landskabs skønhed – det forekommer næsten lige så sjældent som torsk i ferskvand. Så meget mere bemærkelsesværdigt er det, at det netop er *disse* steder, der er nævnt. Jeg har ikke kunnet få bakken med det mærkelige navn opspurgt – men her er snese af steder, hvor man kan tro sig hensat til det landskab, som har vakt de gamle munkes skønhedsglæde, så de forglemte sig selv, indtil hungeren meldte sig så overvældende, at de måtte ha' torsk lige på stedet.

Men sådan er det – netop oven på den højeste åndelige nydelse kommer maven ofte pludselig og kræver *sin* ret på en måde, så det næsten minder om en hævnakt. Jeg må tænke på, hvor ofte jeg forhen, f. eks. efter opførelsen af et storslået skuespil, hvori fremragende kunstnere havde optrådt – det kunne virkelig hænde selv herhjemme endnu indtil for en god snes år siden – at jeg da efter forestillingens slutning kunne stå uden for teatret og pludselig overfaldes af en nagende hunger, der øjeblikkelig måtte tilfredstilles på den nærmeste restaurant. Det hændte, at jeg valgte kogt torsk. Det må dog retfærdigvis indrømmes, at den danske skueplads sjældnere og sjældnere pålægger

sine *spectatores* denne ekstraskat, der nu endelig helt synes at være gået ind. Men torsken forefindes stadig, og den kan heldigvis nydes uden *hors d'œuvre*.

I *Ørsted Kirkes* våbenhus fandt jeg den berømte runesten fra midten af det 12. århundrede med billedfremstilling af en ridder med skjold, ridende på en løve, som vender sit gab imod ham. Stenen bærer denne inskription: Eskil på gården udhuggede Samson, han dræbte dyret. Det er en meget ejendommeligt billedsten, og den er særdeles smukt behandlet; men desværre er opstillingen, som lader lyset falde fra døren plat på dens billedflade, så uheldig, at man vanskeligt kan se formerne i det overordentlig skønne relief. Den burde absolut flyttes hen på en af sidevæggene. Runerne er trukket op med sort maling, hvad der ser hæsligt ud.

Fra *Ørsted* tog jeg til *Barløse*, hvor jeg efter noget besvær fandt det sted, hvor maleren Dankvart Dreyers gård har ligget. De fleste af byens folk sov til middag, og resten vidste ikke, hvem Dankvart Dreyer var. Endelig traf jeg i skolelæreren en mand, som kunne give mig oplysninger. Gården – eller rettere boelstedet – har ligget ved vejen lige over for det største af byens to gadekær. En gammel mand, som bor ved siden af og netop var vågnet af sin slummer, kunne fortælle, at det sidste, der stod af stedet, blev revet ned, da han var fire år gammel – og nu er han 74. Gården er altså totalt forsvundet omkring 1864. Den har ligget mellem to gamle bygninger, et hus og et boelsted, og på dens plads er nu opført et nyt murstenshus med skifertag. Et ældgammelt, stort æbletræ står på grunden yderst mod vejen, sikkert mindst sine hundrede år gammelt. Det må have stået i kunstnerens forhave og er det eneste stedlige vidne til hans sidste ulykkelige leveår, da han, som var en af Eckersbergs mest talentfulde elever og en af vore ypperste og fornemste landskabskunstnere, trak sig tilbage hertil kun 25 år gammel og mere og mere levede som bonde, indtil han elleve år senere døde som et stakkels fattigt og mismodigt menneske, der søgte flasken som trøst mod sit livs bitre skuffelser. Men han vedblev at dyrke sin kunst omtrent til det sidste. Altertavlen i *Barløse* er malet af ham – som eneste vederlag for dette kunstværk fik han en kvittering for resterende landgilde!

Men det gamle æbletræ foran stedet, hvor han boede, bugner af frugt, endnu lige så friskt som hans fine kunst. Og over for stedet, hvor han levede sine sidste sørgelige år, ligger det store gadekær omgivet af de skønne bønderhaver, hvis træer det spejler sammen med kirkens gamle tårn – et billede, som han daglig har haft for øje, og som må have glædet hans følsomme kunstnersind.¹⁶

Byen rummer endnu en mængde dejlige bygninger, således den anselige Barløsegård, som ligger på gadekærets modsatte side, og hvis stuehus er en ren pragtbygning af bindingsværk med fortrinlige kviste både mod gårdsplads og have.

En kraftig modsætning til den fred og hygge, som dette sted rummer nu, kan man finde ved at søge i Barløse kirkebog under årene 1658–60, da svenskekrigen trak sine blodige spor over landet. Om de „forkerte“ kirketårne, som vender gavlene i nord og syd i stedet for i øst-vest, og som er karakteristiske for Midtjylland, siger sagnet, at de har vendt sig af sorg og harme over svenskerens rædselsgerninger. En talemåde, som har sin oprindelse fra samme periode og anvendes, hvor man er vidne til uorden og forstyrrelse, lyder således: „Her ser ud, som om svenskerne har været her!“ Den har holdt sig på disse egne i henimod tre hundrede år!

Den 30. januar 1658 gik Carl Gustavs hær over isen fra Stenderup og Hejls til Brandsø og videre til Fyn nord for Iversnæs – 9.000 ryttere og 3.000 mand af fodfolket foruden artilleri og træn. En stor del af hæren spredtes over Fyn, mens resten gik videre over isen til de øvrige danske øer. Allerede samme dag, som overgangen fandt sted, nåede en fjendtlig afdeling til Barløse sogn. Sognets præst, Hans Andersen, har ført en omhyggelig kirkebog, og man får et forfærdende indtryk af, hvad der her, som mange andre steder, er hændt den fredelige befolkning, først gennem fjendens plyndring og grusomhed, senere i næsten lige så høj grad gennem vore allierede, de brandenborgske og polske hærafdelingers hærgninger, og endelig gennem sult og sot, som altid fulgte i hærenes spor.

Straks den 30. januar dræbes af svenskerne otte af sognets mandfolk, og fire bortføres for at gøre tjeneste i de svenske hære. Flere tusinde blev på denne måde „udskrevet“ rundt om i landet og førtes til Nordtyskland, hvor de kæmpede under svenskerens faner mod russere, polakker og brandenborgere, og kun de færreste af dem genså deres hjemstavn. På samme måde fór senere de allierede frem. Disse dræbte kort efter her i sognet to mand, pinte en ihjel og bortførte tre.

Fra den 7. december 1659 til udgangen af juni måned 1660 døde her ifølge Barløse kirkebog 116 mennesker, medens der ellers i sognet normalt døde 3–4 mennesker *om året!* De omkomne var dels ihjelslåede, dels omkomne af sult, hvad der anføres i en mængde tilfælde især om kvinder og børn, dels var de døde af „sot“. Som tilstanden var i Barløse sogn, var den så godt som overalt på øen. Da krigen var endt, lignede landet en ruin, hele landsbyer var jævned med jorden, og i flere sogne var befolkningen næsten uddød.

Det er tre århundreder siden; men endnu ringer Svendborg kirkeklokker hver aften kl. 10 til tak for svenskekrigens ophør! Det må være en sjælden

egenskab, der ligger gemt dybt i den fynske bondes sind, som har kunnet få ham til at omskrive minderne om hin rædselstid i det ovenfor nævnte gemtligt klingende mundheld.

Hvad *befolkningstypen* angår, da afviger den i disse vest- og midtfynske egne ikke stort fra den, jeg hidtil har mødt. Det har forbavset mig, at fremmed indblanding gør sig så lidet gældende, skønt øen har været forholdsvis meget hjemsogt af folk af fremmed afstamning. Beretninger både fra svenskekrigen og den store nordiske krig viser, at i begge tilfælde er svenske soldater – for det meste fanger – og ofte hvervede tropper af fremmed race blevet bosiddende på Fyn, og at adskillige af dem har giftet sig og avlet børn. Da Magnus Stenbock i 1713 havde overgivet sig i Tønning med en hær på 11.000 mand, blev denne sendt i krigsfangenskab til Danmark, og en stor del af hærens folk anbragtes rundt om på Fyn for aldrig mere at forlade øen, hvilket vises af provstebereetninger fra tiden. Vendernes oversvømmelser i middelalderen, og selv spaniolernes indkvartering i 1808 har yderligere blandet øens befolkning. Men selv om man søger grundigt, er det forholdsvis sjældent, at man støder på folk med udpræget fremmede træk.

Jeg begyndte allerede på dette tidspunkt af min rejse at kunne danne mig et billede af gennemsnitsfynboen, og det blev ikke ændret siden. Disse bønder er gennemgående ikke af høj vækst, men tætte og kraftigt byggede. Jordens fortrinlige bonitet spores sjældent på dem, de er ret ofte magre. Det er slidere, som ikke nyder landets velsignelser gratis; omhyggelige, disciplinerede bønder, gesvindte folk, som herser med det gode, de har fået, for at gøre det endnu bedre. De frasagn, der går om fynboens utrolig mange måltider – indtil 8 à 10 i døgnet – stadfæstes ikke af mændenes ydre. De er vimse folk, som er på færde tidlig og silde. Jeg mindes historien om den fynske pige, som blev advaret mod en karl med de ord: „Ta dij i agt for Hans, han er så adræt!“ – Det er *adræthed* i enhver henseende, som præger fynboens ydre og væsen.

Kvinderne ser i almindelighed langt mere ud til at være i nærheden af madgryderne. Jeg træffer få bønderkvinder i alderen fra 50 og opefter, som ikke er alt for velnærede, skønt de uden tvivl er lige så myreflittige som mændene. De har sjældent disses udpræget skarpskårne ansigtstræk med den let krummede næse, er ikke så fine i trækkene, hvad der sikkert ofte skyldes deres trindhed. Der er her kun tale om de modne kvinder, og hovedsagelig dem i midt- og sydfynske egne. Betegnende er det, at jeg engang i min nød for at finde en model henvendte mig til en ældre læge, som har virket på øen al sin tid, og bad ham give mig anvisning på en *typisk* bondekvinde, som jeg kunne tegne. Da jeg dagen efter kom igen, efter at han havde ransaget

sin hjerne omhyggeligt, gav han mig en adresse. Og da jeg trådte ind i gården, fandt jeg en tohundredpundig kvinde på syv-otteogfyrre, for hvem jeg efter nogen tøven fremførte mit ærinde. Hun så på mig med et mistænksomt blik – det måtte da vist være for grin, dette forslag! Og hun kviede sig så meget, at jeg måtte opgive det.

Men lægen havde ret, hun *er* typisk. For resten havde hun et både smukt og indtagende ansigt med et vindende smil og de mildeste øjne, jeg har set. Manden var til sammenligning en næsten forfinet fremtoning, svarende til den type, jeg foran har beskrevet. – Det går mig her som næsten alle steder, det er de ældre mænd og de unge kvinder, der bærer prisen både som de mest karakterfulde og de smukkeste. Men når jeg ser en af disse unge piger, der er som en åbenbaring, et lille yndefuldt digt – men om femogtyve år vil materialisere sig som sidste forøgede udgave af frøken Jensens kogebog, „dann muss ich weinen bitterlich“ over livsens spøgefulde ondskab.

Det billede, jeg *på forhånd* havde dannet mig af den typiske fynske bonde, fandt jeg kun virkeliggjort i et par tilfælde. Den ene er den gamle Niels Jørgen Thomsen i Skårup, som forhen er omtalt. Den anden er en gæstgiver fra Midtfyn, som ved nærmere undersøgelse viste sig at være jyde. Så ravgalt kan det gå med forudfattede meninger om racepræg inden for et lille lands grænser – thi „Fyenbo, Jyde og Sjællandsfa'r, til eet Folk vi alle jo høre“. Jeg kunne ikke bare mig for at tegne ham, skønt han er af jysk afstamning; men han kom hertil i sin tidligste ungdom og har levet her som gæstgiver i over fyrretyve år, i hvilken tid han har nærret sig af landets safter og efterhånden helt føler sig som fynbo. Han har et af de mest venne-sæle og joviale ansigter, jeg har set, et symbol på øens højest boniterede jord. Han fortæller, at der her på egnen findes en mængde jyder, og at de alle trives aldeles storartet på øen. Omvendt mener han, at fynboerne klarer sig dårligt i Jylland; de er for meget hjemmemennesker og rejser meget mindre end jyderne, der oftere af de slette kår drives fra hjemmet og tvinges til at ernære sig ved handel, inden de nedsætter sig som bønder andetsteds i landet. – Det er en udtalelse, jeg tit har fået bekræftet, især på Sydfyn, hvor der i visse egne findes et stort antal bønder af jysk rod.

A. Fr.

1934

**DEN JYSKE FYNBO, GÆSTGIVER LAURITS LAUGESEN.
ARUP**

Syd for Odense Fjord

Det hændte en dag, da jeg gik gennem en af Odenses parker, at jeg mødte en ung kvinde. Hun var slank og lys, med bart hoved; det gyldne hår stod i et brus om hendes fine pande, hendes profil var ren som på en af Botticellis blonde møer. Hun havde disse kvinders kyske skuldre og fine hofter, sådan ville *deres* gang være, om de trådte ud af billederne og vandrede hen ad Frenz'es gader. – Med de smukke arme strakt ud til siden holdt hun ved hver hånd et lille barn, to lige gamle og fuldstændig ens småpiger på et par år, som lignede hende fuldstændig – uden tvivl hendes børn; hun må have været nøjagtig sådan for tyve år siden.

Hun strejfede mig med et lille smil, da jeg gik forbi. Så forsvandt den slanke skikkelse langsomt hen ad stien, mens jeg stod og stirrede efter den. For det var, som havde jeg mødt selve dette landskabs apoteose, så frodig, så velplejet, så smilende. Hun havde trods sit smil til mig noget fuldkommen åndsfraværende; hun var helt optaget af sin egen lykke, hun tænkte kun på at holde sine to børns små varme hænder i sine.

Ja, netop sådan er jo dette yndige Midtfyn, hvor havets luner aldrig spores, og hvor himlen kun spejler sig i den stille fjords vande eller de sagte glide-nde åløb. Rolig, drømmende, lidt indadvendt, fuld af lykke over sig selv er dette landskab. Ligesom den unge kvinde møder det den fremmede, som drager forbi, kun med et lyst smil. Ingen bratte overgange, ingen overraskelser, ynde på hver en plet, frodighed, frugtbarhed, harmoni.

Mine tanker falder på Jylland med dets bratte, voldsomme overgange, dets bestandigt skiftende sind fra det blideste til det mest oprevne. Mon denne dejlige, rolige kvinde i længden ville kunne holde en tilbøder fast? Mon man i al fald ikke må være af hendes egen stamme for helt at kunne forstå og betages af hende? Man kan fyldes af en pludselig, jublende glæde ved synet af hende – og gå forbi uden at længes, når hun er borte. Går jeg nu ikke her som Robert Burns og nynner:

My heart's in the Highlands, my heart is not here
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild deer and following the roe,
My heart's in the Highlands wherever I go . . .

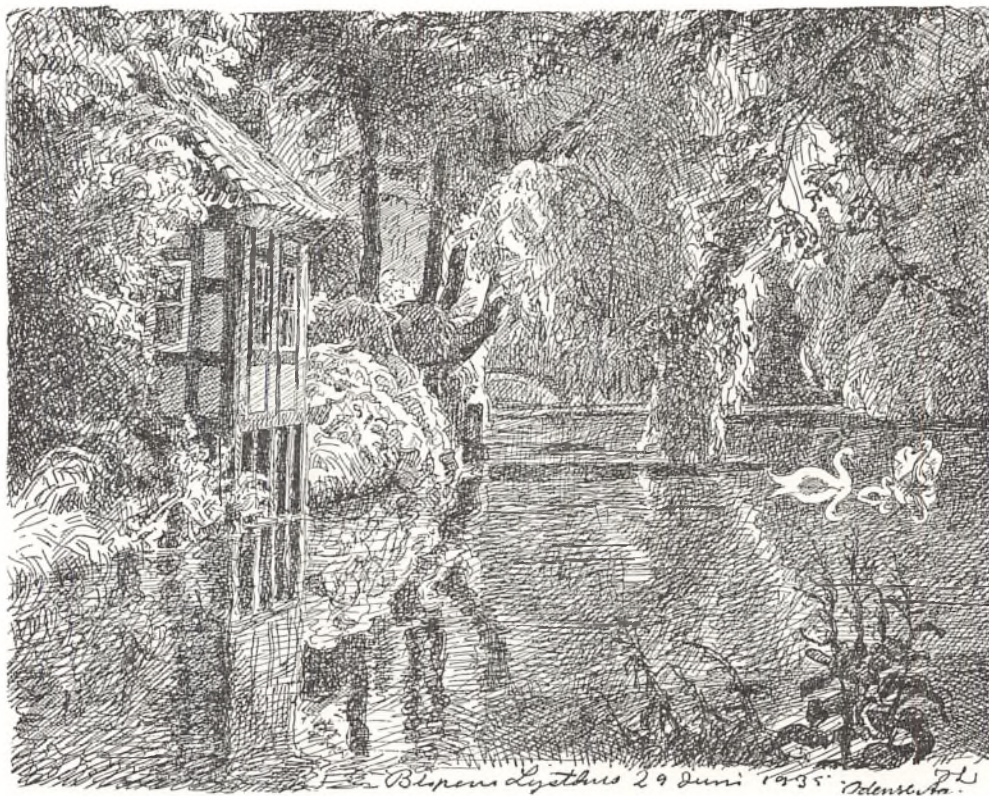
Men når man færdes ad veje og stier langs den sagte mumlende å gennem byens skønne haver, da melder sig i tankerne navnene på nogle af vort lands

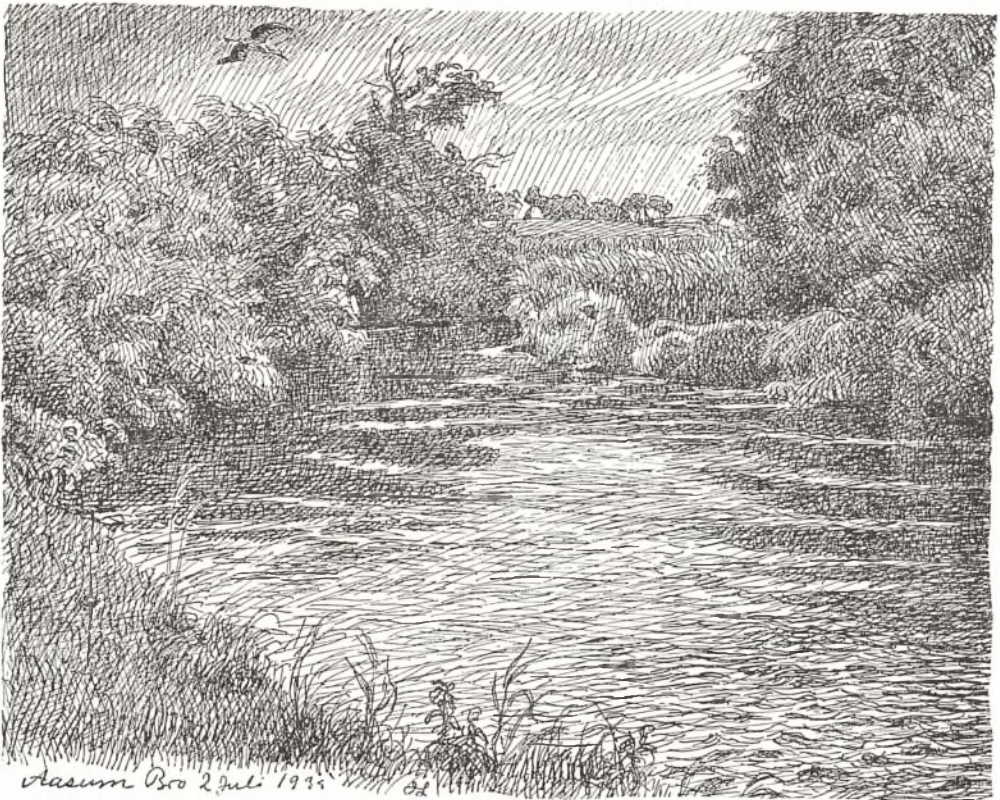
berømteste mænd, som er født her eller har levet her. Digteren Thomas Kingo, søn af den skotske væverfamilie i Slingerup, men bisp i Odense, de to husmandssønner Rasmus Kristian Rask og N. M. Petersen, Ambrosius Stub, Carl Bagger og Aarestrup – og den største af dem alle, han, hvis eventyr er rundne af mulden på hans blide ø og har lydt på alle tungemål med sine uskyldige og skønne ord, så jordens blødeste sprog fik en klang så dyb, at ingen glemmer hans tale.

„Der var så dejligt ude på landet . . .“

Den grimme ælling voksede sig stolt og smuk i den fynske mose, og den drog med de vilde svaners træk ud over alle lande. Om nogen sinde *hjemstavnen* har dannet marven og nerven og hjertet i en stor digters kunst, så er det i H. C. Andersens. Og det mærkelige hændte, at denne kunst, hvis rødder går dybt i dens hjemlands jord, skød blomster, som alle jordens folk kender og forstår.

Det landskab, som Odense Å gennemløber efter at have passeret byen, er kun omkring *Åsum* en smule bølget; nærmere mod fjorden bliver det fladt som selve Sletten og går ved de gamle fiskerbyer *Bullerup* og *Seden* næsten i ét

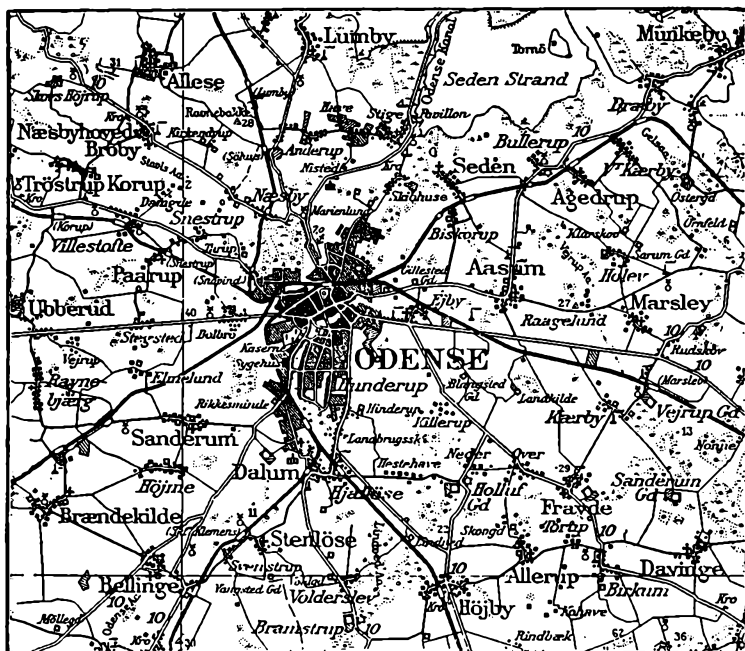

med fjorden. Smukkest er åen ved *Biskorup*, hvor den gamle bro med den morsomme trækonstruktion desværre er ødelagt af et moderne jernrækværk, men hvor omgivelserne i al deres enkelhed og strengthed med den langsomt glidende å gennem de grønne enge og vejtræernes kraftige silhouetter er indtagende og skønne.¹⁸

Men anderledes blidt er dog landskabet om *Åsum Bro*, hvor yndefulde trægrupper hæver sig og bryder engens ensformigt frodige, jævne flade.¹⁷ Man kan ligefrem se på dette sted, hvor tågerne ved sommeraftenstide samler sig, at her må sagn om ellefolk have til huse. Det måtte Anders Nielsen fra Åsum, bedstefar til Anders Hansen på „Solbakken“, bekende, da han en nat var på hjemvejen fra Odense, ridende på en mægtig vrinsker. Da han kom forbi Kokkehøj, stod den på fire gloende pæle, og ellefruerne, som dansede ud og ind, kom farende og ville trække ham med i dansen. Hesten blev balstyrig og rendte hjemad med ham, og ellefolkene rendte med og greb efter tøjlerne. Men åen reddede ham, for troldpak kan jo ikke komme over rindende vand. Hesten stormede over broen og fór ind i gården, så gnisterne strentede fra skoene. Men Anders var blevet vild, han forlangte, at de skulle slukke ild og lys i gården og ville tilbage for at komme med i dansen. De fik snakket den gale mand fra det; men han gik og var sær i hovedet i lange tider efter.

Ved *Åsum Bro* udsplillede et gruopvækkende drama, om hvilket minderne endnu lever blandt egnens folk, skønt det fandt sted for omtrent halvfjerde hundrede år siden. Det var, da herremanden Hans Strangenette fra Hinde-mae blev dræbt her af sine bønder, da han vendte tilbage fra Odense, efter at han på landstinget dér havde vundet en sag imod dem. Åsumbønderne gik til hovarbejde på herremandens gods, og der havde længe hersket et spændt forhold imellem dem og ham. Den tabte sag blev dråben, som fik bægeret

EFTER GEODATISK INSTITUTS KORT

til at flyde over. Byens seksten gårdmænd samlede sig ved broen for at passe herremanden op, og da han red over den, slog de ham ihjel med deres hø-leer, hvorefter de huggede ham i småstykker. Alle seksten langede ud til ham for at være lige gode om det, og sagnet siger, at han blev så forhugget, at bygvællingen rendte ham ud af maven lige så frisk, som han havde fået den i Odense. Retten vurderede dette sammenhold mellem bønderne højt – alle seksten blev halshugget og lagt på stejle på „Kokkehøj“ øst for byen. Begivenheden, som fandt sted den 9. september 1598, stadfæstes i alle sine hovedtræk af *Danske Atlas* og Vedel Simonsen, selv om det ikke her udtrykkelig siges, at bønderne var fra Åsum. Men den stedlige tradition skal nok have ret.

Åsummændene, der tidligt fra fæstere var blevet selvejende, havde en god bunke selvfølelse i sig. Bylavet bestod i gamle dage af både gårdmænd, hus-mænd og håndværkere, og det var ikke nemt selv for ansete fremmede, som

fik gård og grund i byen, at blive regnet for fuldgode mænd af lavet. Når en mand fra byen sagde: „Der skal en god røv i bovserne for at være mand i Åsum,“ så udtalte han hele lavets mening om *den* ting!

Det var hårde halse, de Åsum bymænd. En af dem, om hvem de ord var faldet, at han ikke nemt kunne få sine penge til at slå til, tog ved et brændevinsgilde sin blå, strikkede pengepung, der var tung af gode specier, og drev den i hovedet på en af rygtesmedene, så han drat under bordet. „Nu kan du vel mærke, at de kan slå til!“ sa'e han.

Et forrygende slagsmål, hvor det gik på kniven løs, var der længe frasagn om. Det opstod mellem to partier i byen, der samledes henholdsvis om Lars Knudsen og om „Jespersønnerne“, indehaverne af sognets to største gårde, og det drejede sig for hver af parterne om intet mindre end magten i sognet. Slaget blev vel forberedt – „Fikskrædderen“ kunne senere røbe, at han havde været med til at slibe knivene, dagen før det brændte løs. En af Jespersønnerne blev under kampen så ilde medtaget, at han „måtte rende med tarmene i sin hue“ hjem til gården.

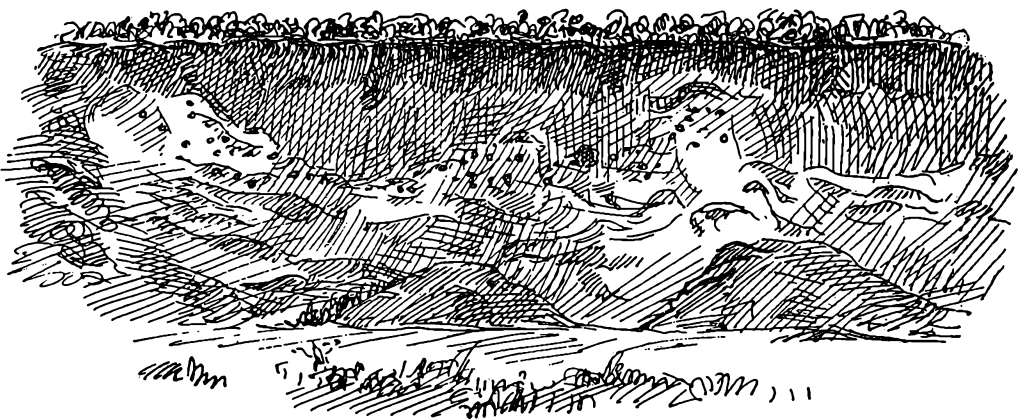
Dagen efter mødte hans fader på bystævnet og rystede de blodige, forskårne klæder ud af en sæk foran de forsamlede bymænd; og fra den dag bestemtes det, at byen skulle deles i to gildeslag, ovenkrogs og nedenkrogs, for at undgå fremtidige stridigheder. Alligevel opstod der senere grove slagsmål mellem de to lejre, når de mødtes ved festlige lejligheder, f. eks. ved fastelavnsløjerne. Selv løjer syntes i Åsum at stå i forbindelse med brodne pander. Mærkeligt er det at tænke sig begivenheder som disse knyttet til dette fredfyldte sted, og at denne å på sin vej gennem byen og det rolige landskab har så mange mørke sagn knyttet til sig, som f. eks. dette, at en præst blev levende begravet på det sted, hvor Sankt Jørgens Kloster har stået, fordi han havde besvangret en pige og dræbt barnet. Hvor åen falder i „Pjentedam“, går han igen, og undertiden ser man ham med hovedet under armen. – Uhyggelig er også den tro, at åen hvert år kræver et menneskeliv; sker det, at den ikke får dette bytte, da vil den i årets løb stige over sine bredder og afstedkomme ødelæggelser. Derfor må man aldrig klage, når nogen drukner i den!

Størstedelen af den gamle smukke *Åsum by* har måttet vige for moderne, smagløs bebyggelse. Fremragende i sin art er den gamle bysmedje med dens næsten kvadratiske grundflade og pyramideformede tag, opført 1817. Den er senere udvidet ved en tilbygning, som er udført i 1915 af den nuværende smed i egen person, en gammel pragtfuld, kæmpestor mand med svær mave og med et intelligent og fornøjeligt ansigt. Tilbygningen er fortrinligt lavet, idet smeden har anvendt murværket fra det nedrevne stuehus i den gamle „Åsumgård“ for ikke at bryde stilen. Selve det gamle værksted har i øvrigt også gennemgået forandringer, idet det har fået nye og større vinduer, mens

det oprindelig på disses pladser kun havde trælemme, som måtte stå åbne for at skaffe lys.¹⁹

I den ovennævnte *Åsumgård*, som 1915 fik splinternyt stuehus af røde mursten, er endnu bevaret de fortrinlige bindingsværksyderlænger, som omgiver en gårdsplads af enorme dimensioner. Det er en af de smukkeste gårde, jeg har set på øen.¹⁹ Helt velbevaret er en stor, meget smuk trelænget gård med et mærkeligt formet stuehus, hvor taget har et stærkt fremspring ind mod gårdspladsen. Den er opført af en hjulmand, som havde værksted under dette fremspring, i hvis læ han kunne arbejde i al slags vejr.

I en grusgrav ved *Åsum* fandt jeg den ene skrænt så tæt fyldt med svalehuller, at det så ud, som den havde været mål for et bombardement med shrapnels. Men de flittige svaler, der som en bisværme kredsede over stedet og gjorde jagt på myriader af myg og småfluer, viste, at man var langt fra krig, hunger og bolignød på dette fredens sted, hvor det lille svalefolk har slået sig ned og dannet et af deres små samfund, som allerede fra verdens skabelse har løst alle politiske problemer, og som vel sagtens er så nær ved at have fundet lykken, som man overhovedet kan komme.

I den nærliggende lille landsby *Rågelund* fandt jeg i Simon Niensens gård en udmærket sulelade, som jeg med stort besvær fik fotograferet efter nogle halsbrækkende balancekunster over det skrøbelige loft, som gav efter for hvert trin og var fyldt med kvas og al slags ragelse. Denne bygningsform, som går helt tilbage til oldtiden, og som nu næsten kun kendes fra Nordfyn og Salling, udmærker sig ved en række lodretstående „suler“, bjælker rejst i bygningens længdeakse og bærende en vandret „ås“, en bjælke, som ligger lige under tagryggen og hvorpå spærene hænger. Synet af denne lade virkede mærkeligt. Det er den rene middelalder. Sammenlignet med mange andre

sulelader, jeg har set på Fyn, f. eks. den langt større og mere velbevarede i Bendt Bendtsens prægtige bindingsværksgård i Allesø, bærer denne prisen ved sin primitive stil og sit præg af uhyre ælde.¹⁸

Det var regnvejr, da jeg kom ud til fjordkysten med de gamle fiskerlejer *Bullerup, Seden og Stige* – ikke byger med rusk og blæst, men et stille og stadtigt drys, som lagde et perlegråt slør over himmel, fjord og lave enge, alle elementer forenede i en stilfærdig grågylden tone. Der gik en stille lyd af dråbernes fald over egnen, alle de uhyre vidtstrakte flader af land og vand enedes i en sagtmodig hvisken.

Det forekommer hartad naturstridigt, at landjord kan være så lavtliggende som her, og at man kan vandre tørskoet rundt på denne gamle fjordbund. Og i et sådant vejr er det da for resten også ret ligegyldigt, om man går her eller i fjorden, som i sin indre del kun når godt en alens dybde, og hvor man kun risikerer at plumpe i til over skrævet i den dybtskårne kanal, som fører ind til Odense.

Denne del af fjorden var de gamle ålestangeres domæne. I de første forårsdage, når påskeøsten pustede med fulde kæber ned over fjorden fra bakkerne ved Dræby og Munkebo, tørnede de gamle Seden- og Bullerupmænd ud til årets første stangetur – en fangstmetode, som nu næsten helt er afløst af ruserne, der stadig stiger i antal. Men det var dog „blusningen“ i de lyse nætter, som satte det ejendommeligste præg på dette landskab, når lysene fra de hundreder af både glimtede vidt og bredt over den lave fjord og spejlede sig dybt i dens stille vande.

„Blusset“ var en petroleumslugte i prammens forstavn, ved hvis lys stangeren kunne se ålene bugte sig over den lave bund og hugge efter dem med sit jern, mens han langsomt stagede sig frem.

Denne form for fiskeri er ikke ophørt, selv om den er stærkt aftaget; og endnu kan man i de stille og lune sommernætter se de langsomt glidende blus trække hen over vandet.

I ældre tider brugtes en endnu mere primitiv metode, hvor ingen båd anvendtes, da fiskere vadede tre og tre sammen langs kysten, mens den ene bar et knippe langhalm på ryggen, af hvilket han rev totter, som han stak ild i, mens de to andre huggede efter ålene.

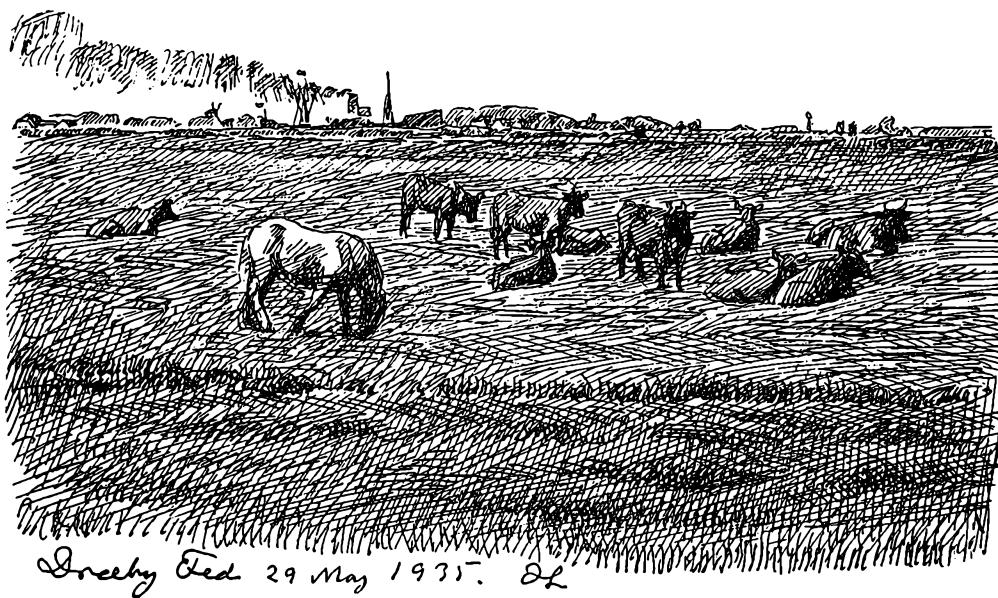
En anden form for ålefiskeriet var glibningen, som nu næsten helt er vejet for andre metoder. „Gliben“ er en træramme med bøjler, over hvilke der er spændt et fintmasket net. Ved hjælp af en „krøjde“, et redskab, der lignede en rive uden tænder, jagede man ålene ud af tangskovene og ind i gliben, hvorfra de hældtes i en pram, man trak efter sig, og som i øvrigt indeholdt en

velforsynet madkasse. Også her gik man i hold på tre stykker, men både mænd og kvinder sammen.

Det var i hine tider, da „ålekonerne“ færdedes vidt og bredt over egnen med fangsten i en kurv på ryggen og solgte den til bønderne. Nu er ålekonerne forsvundet sammen med det meste af dette mærkelige liv på og omkring fjorden. Næsten ingen af de gamle fiskere er tilbage i Seden, siges der, og det samme er tilfældet i det helt moderniserede Bullerup.

Ad landevejen fra syd mod *Stige* og forbi denne ad dæmningen langs Odense Kanal kommer man gennem et fuldkommen hollandsk landskab med sluser og vandgrøfter og græssende kvæg, hvor kun pumpemøllerne rejser deres magre kroppe over det flade land, og hvor bredmavede kuf'er og tjalke og store skonnerter med skrogene højt synlige over de vide enge færdes på deres vej til og fra Odense havn. Overalt vand og lavland i én *pêlé-mêlé*, kun den vældige Munkebo Bakke svinger langt ude i øst sin top højt op over de uendelige arealer af enge og vande.

I *Stige* by findes endnu adskillige fiskerfamilier. Men i øvrigt præges stedet mest af de store gartnerier, der er kommet sådan i sving, at byen har fået råd til at anlægge en bred, privat kørevej langs kanalen helt ned til Odensevejen i nærheden af Næsby. I byen fandt jeg et ganske henrivende gammelt hus med en dejlig forhave, fuldkommen H. C. Andersensk i sin eventyrlige skønhed – ægte fynsk i sin stil med det gamle stråtag over det fine bindingsværk og de sorttjærede gavle.

Når man fra fjordens kanalfurede, flade enge nærmer sig *Allesø*, bliver landskabet hurtigt levende i formen, bakke op og ned, dog i behersket format, som det meste her på lav. Karakteren er bestandig frodig med dyrkede marker og levende hegn.

Allesø har en bysmedje fra 1670, som imidlertid kun i alder kan stå mål med den i Åsum; den er langtfra så velbevaret og har fået nogle slemme, mindre tilbygninger. Bemærkelsesværdig er byens før omtalte fortrinlige bindingsværksgård, som tilhører Bendt Bendtsen, og hvis stuehus er fra 1750, mens de andre længer, af hvilke den ene rummer en sulelade, er noget yngre. Alt her er smukt bevaret, et ypperligt eksempel på, hvor disse fynboer dog kan værne om deres gårde, og på den veneration, som de nærer for fædrenes byggeskik. Særlig imponerende ved sin størrelse og skønhed er stuehuset, som har en ypperlig facade ud mod den store have.

I dette stilfærdige, lidet iøjnefaldende landskab havde jeg en af min rejses smukkeste oplevelser. Den kom så pludselig, at den havde karakter af en åbenbaring. Jeg havde fået god instruktion om, hvor stedet skulle være, dog af en, som aldrig havde været der selv. Og hvem har overhovedet været der uden for oldforskernes snævre kreds? Det berømte navn står ikke engang angivet på noget kort, og stedet ligger fuldkommen skjult bag bakkerne ganske nær landevejen.

Da jeg ad Odense-Bogense vejen havde passeret 10 km-stenen og var nået lige ud for ruinen af en gammel vejmølle uden hat og vinger, opdagede jeg en lille smal markvej, som førte fra landevejen mod nord op over bakkerne. Blot 100 m op ad disse, så lå stedet foran mig.

En dyb, jævn lavning, en mørk, moseagtig dal indesluttet på alle sider af blødt rundende, høje banker. I dens midte en vandfyldt mose med sivbevoksning langs sine bredder og omgivet af små klynger af gråpil – gråt og grønt i alle nuancer om det vindkrusede mosevand, et lille digt af dyb alvor midt i al den agrariske herlighed. På vandet nogle blichøns, der dykker efter føde. Rundt om på bakkehældet græssende heste, dybt under mig et par røde kvier helt nede på den jævne moseflade. De omgivende græs- og sædemarker standser brat, hvor bankernes fod rammer dalbunden. Langt ude på denne ligger mosevandet, den sidste rest af en sø eller fjordbund.

I den fuldkomne stilhed hører jeg en bynkefugl skvætte fra toppen af en lille hyld i hegnet ved min side. En hest rasler med en stump af sin lænke; jeg hører den tygge foderet, mens den af og til rusker en ny tot græs til sig. Fjernt, fra dalens modsatte side, lyder et par legende børns lyse stemmer. Ellers er her, som om alting var dødt i dette mørke, alvorlige landskab.

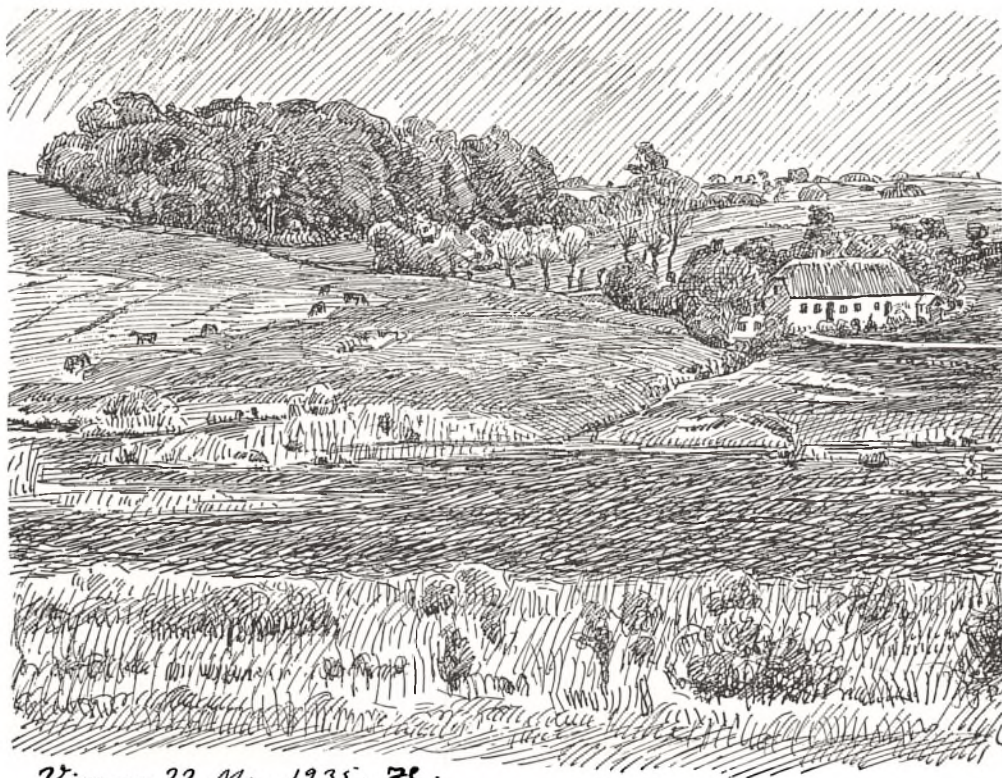
Det er *Vimose*, det gamle, hellige sted. Her er det, man har gjort det rigeste mosefund i Danmark, våben og genstande af forskellig art, henlagte af sejrherrenerne i et stort slag, som må have stået her i begyndelsen af det 4. århundrede e. Kr., i den urolige kampperiode, da de store folkeforskydninger fandt sted i landet, og da denne rige ø må have været stærkt omstridt, hvad lignende fund fra andre steder på den også vidner om.

Første gang man stødte på genstande på dette sted var i 1848, og senere fremkom der årligt ved tørvegravning sager herfra. 1859 og 1865 foretog Nationalmuseet de første udgravninger på stedet, senere fulgt af flere andre, og i alt er der i årenes løb bragt over 4.000 genstande for dagen. Findestedet er en 900 kvadratmeter stor plads et stykke ude i den over 600 m lange mose, væsentlig i et 35–70 cm tykt lag, hvis dybde var 2/3–2 m under mosens overflade.

I sit værk *Vor Oldtid* har Sophus Müller vist, at disse mængder af genstande ikke har været sænket i mosens *vand*, hvad der tidligere har været antaget af enkelte forskere, men er lagt ned på tørt land, og desuden at det ikke er et „depotfund“, hvis sager er gemt her for at hentes igen, men at det er et udpræget kampfund, hvis genstande ifølge skik og brug er henlagt som et *offer til guderne*, som tak for en sejr – en overbevisning, som allerede næredes af Worsaae. Enkelte genstande var stukket omhyggeligt ind under de øvrige, spydstager var jaget lodret ned i grunden, og der var spor af bål på stedet. Desuden bærer enkelte træsager tydelig mærker af lang tids påvirkning af luften og er gennemhullede af ormegange, og nogle af dem har kun disse mærker på den *ene* side, den, som har vendt opad. Disse genstande af træ ville have flydt ovenpå og var blevet spredt over terrænet, hvis de var henkastede i en sø. Betydningsfuldt er det også som bevis, at en mængde staver med fletning af riskviste imellem dannede en indhegning på stedet. – Pladsen har været en fast, tilgroet moseflade, på hvilken genstandene er henlagt *synlige under åben himmel*, men som vegetation senere har dækket med et tæt lag, der har forvandlet oldtidslaget til en dybereliggende, blød masse.

De fundne genstande giver bl. a. et fuldstændigt billede af, hvordan en krigsmand fra folkevandringstiden har været udrustet. Her fandtes således en ringbrynje, bestående af omtrent 20.000 ringe – et års arbejde for en rap håndværker – her var hjelme, livbælter, skulderremme, spænder og andre beklædningsgenstande, sværd af forskellig form, fæster, skeder og dupsko, buer og koggere, skjolde, økser og sporer foruden masser af dele fra ridetøj som bidsler og tøjler. Ligeledes en mængde redskaber af forskellig art som vognhjul, river og harver m.m., og desuden en mængde dyreknogler, især af heste.

Lignende fund, om end langt mindre righoldige, er her på øen gjort ved Illemose og Kragehul, foruden otte større og mindre af lignende art i Øst-

jylland, Sundeved og Angel og et enkelt i Vendsyssel. Øst for Fyn er sådanne fund endnu ikke kommet for dagen.

Hvad er der hændt på sådanne steder, som kan forklare denne massehælgelse af våben og redskaber?

Sophus Müller siger i tilknytning til disse votivfund følgende:

„... Paa den tilgroede Moseflade, der dannede en aaben Plads i Skoven eller ved Kysten, har en Skare Krigere gjort Holdt. Efter Pladsens Størrelse og Vaabnenes Mængde kan der antages at have været Hundreder af Mænd. Der var bygget Hytter af Grenværk, og Risgærder dannede en Indhegning. Haandværkere, Kvinder og Børn var med i Troppen, hvad der kan sluttes af de talrige Redskaber i Vimosefundet til Træarbejde og Smedebrug, af Kvinde-smykkerne, Halsringe og Glasperler, og af Lertøjet, navnlig flere Spilletoppe som de, Børn nu lege med. Man var vel forsynet med alt, hvad der hører til Livet i Felten, Heste og Vogne manglede ikke. Man har levet nogen Tid paa disse Steder, beredt sin Mad, arbejdet, kortet Tiden ved Brædspil og – kæmpet.

Der er foregaaet en hæftig Kamp paa selve Stedet eller tæt derved. Mangfoldige Vaaben bærer Mærker af Hug og Stik. Spydspidserne ere bøjede,

Sværdene overbrudte, Lansestager og Buer huggede igjennem. Det har ikke været en let Skærmydsel, men en afgørende Kamp, som har gjort en af Parterne til Sejrrherre. Lejren er bleven erobret med alt dens Indhold.*

Det er Byttet efter Kampe, som disse Fund indeholder. Meget er dog i den Grad beskadiget, at dette ikke kan hidrøre fra selve Striden. Flere Skjoldbuler ere ikke blot forhuggede, men ogsaa sammenbøjede. En stor Bronzekjedel er gjennehugget paa kryds og tværs og derefter fuldstændig sammentrykket.“ – „Sejrrherren har forsætligt ødelagt de tagne Sager og oftest henslængt dem mellem hverandre i den største Uorden.“ – Andet var dog samlet og henlagt i en vis orden, således fandtes en del spydspidser og sværdklinger indsvøbt i en ringbrynje. Det hele er efterladt på pladsen – slagmarken eller dens nærhed – både værdifulde sager af sølv og guld og sønderbrudte våben, trug, lerkar og nedhuggede heste.

Det er mærkeligt at sammenligne Cæsars beretning om gallerne, som siger, at „naar de gaar i Kamp, love de som oftest Byttet til Guderne. Naar de har sejret, ofrer de Dyrene og samler de øvrige Sager paa ét Sted. I mange Stater ses sammendyngede Hobe af saadanne Sager paa hellige Steder. Kun sjælden hænder det, at nogen er ligegyldig overfor det hellige, saaledes at han enten skjuler Byttet hos sig eller borttager det, der er henlagt, og herfor er der sat den strængeste Straf.“

Hvad er det for hæere, som her er stødt sammen, og af hvilke den ene er blevet tilintetgjort? Primitive folk, „barbarer“! – Men er det ikke mærkeligt at tænke på, at disse tusinder af ting af stor værdi for disse folk er blevet henlagt her i dalen som tak til de gode sejrsguder, og at de har fået lov til at ligge under åben himmel måske i hundreder af år, uden at nogen har rørt dem? Det giver et smukt billede af disse oldtidfolks ærbødighed for det, som var dem helligt.

Jeg har aldrig stået på noget sted, som bedre kunne tænkes at have rummet en fredviet plet. I læ for alle vinde ligger den lave flade under de skærmende banker, fuldkommen verdensfjern i sin dybe stilhed.

Men jeg tænker på slaget, som har raset her hen over bakkerne, kamptum-melen, hærskriget, hestenes vrinsken, den vældige støvsky, våbnenes glimten, spyddenes susen og sværdenes sang. Jeg ser offerfesten med de blomstersmykkede fanger, der føres frem foran de hvidklædte præstinder, offerknivens hårde kurve i luften, blodet, der slår ud som en mørk valmue i solen . . .

Den grå himmels lette skylag begynder at splittes, sol og skygger farer skiftende over mosens grå og grønne, og dens vindfurede vand bliver blå. Men

* Det må altså i det foreliggende tilfælde være *angriberen*, som har sejret. A. Fr.

selv da solen helt har fået magten og alle skygger er borte, vedbliver dalen at have et skær af vemod over sig, af dyb melankoli. Det er, som om et slør fra fortiden bestandig overskygger dette underlige sted.

Da jeg længe efter kom tilbage til landevejen med dens trafik og tummel, kun et par hundrede meter fra dalens bund, var det, som vågnede jeg efter en dyb og mærkelig drøm, hvor jeg i et glimt havde fået en åbenbaring af vort folks oldtid.

Landskabet lige SV for Odense omkring Sanderum er kedeligt, fladt og uden særpræg. Det er frodigt, men mangler fladlandets charme som ved Stige, hvor fjordens vand og skibenes færden ad kanalen mellem de grønne enge bryder ensformigheden. Hen mod *Bellinge* bliver landet mere bølget, men er bestandig utrolig frodigt; alt, hvad her gror, kan spises! Hver kvadratmeter er velplejet som i en have. Kommer man ind på den smukke kirkegård i byen, finder man alle dens gange revet så fint, at man kvier sig ved at betræde dem. Kirken, som er omgivet af mægtige træer, har en henrivende beliggenhed med udsigt over den store lavning, hvori Odense Å glider, indrammet af små skove. Der er en summen af bier i tusindtal over kirkegårdens buske og blomsterbede.

Sagnene siger om en mængde kirkegårde, at den første, som blev lagt i jorden, var dømt til at spøge og gå som varsel, når nogen skulle dø. Derfor begravede man først et dyr i den indviede jord, et hvidt lam, en hest eller en kalv. Således opstod blandt andet kirkelammet og kirkegrimen eller helhesten. Men om Bellinge Kirkegård siges det, at da man anlagde den, begravede man en kvinde først. Og siden måtte *hun* gå igen som dødsvarsel.

Gravede man dyrene *levende* ned, var fremgangsmåden særlig virkningsfuld, især når der var tale om at ville beskytte sig mod onde magter. Et levende, hvidt lam, gravet ned under selve kirkebygningen, skærmede denne mod alle Satans anslag. Levende dyrs nedgravning var almindelig, også uden for kirkegårdene. Et sted i en gård, hvor den afdøde bonde gik igen og lavede ulykker, gravede man en levende hund ned under portens tærskel – over *den* turde den døde ikke gå. Hvis man ville have sine heste fine og blanke, nedmurede man under krybben en levende hundehvalp, som endnu ikke havde fået øjne. En gammel mand, som opførte en ny staldlænge, lod en levende hund grave ned i grunden under den for at undgå spøgeri og trolddom. Når kørerne ville kaste kalven, var det et probat middel at putte en levende hugorm i en flaske og begrave den under staldens dørtrin.

Man kan vanskeligt tænke sig noget mere tiltalende sted at spøge på end Bellinge Kirkegård og dens omgivelser. Hvis kvinden blev afskaffet og jeg kunne få plads som stedets helhest, ville jeg ofte have min stille gang omkring et boelsted, som ligger lige op ad kirkediget bag sin lille blomsterrige

forhave; men jeg ville passe omhyggeligt på, at jeg ikke kom til at forskrække beboerne, hverken det unge ægtepar eller deres fire dejlige lyslokkede unger, ja end ikke hundehvalpen, som er deres yndling og legekammerat, og hvis tilblivelse synes at skyldes gådefulde hundevæsner fra ubestemmelige steder på jorden. Dens oprindelse er mindst lige så mærkelig som hin berømte hunds, der af en begejstret mand blev skildret som en blanding af „en ægte Sarah Bernhardt og en mønjehund“. De fire søde unger ville absolut ha' den med på billedet; og det kom den.²⁰

Ved Bellinge Bro passerede jeg på min vej mod herregården *Bramstrup* på ny Odense Å, som her er skønnere end noget andet sted. Idyllerne synes fra nu af at stige for hver kilometer, jeg kommer frem.

Bramstrup, de Brockenhuus'ers og Rosenkrantz'ers gamle sæde, opført i sin nuværende skikkelse 1689, er vistnok en af de mærkeligste gårde, jeg har set på øen. Ikke dens lille bitte hovedbygning, som er uanselig og kedelig, men de imponerende yderlænger, som er sammenbygget med den. Jeg havde aldrig tænkt mig, at der skulle møde mig et syn som denne ældgamle, sydlige længe, der i hele sin monstrøse udstrækning er af teglhængt, solidt egetræs-bindingsværk. Den må have spillet en betydeligere rolle som beboelseshus i tidligere tid end nu, hvor den i sit uhyre forfald kun anvendes til udhus og delvis til mejeri. En af gårdens funktionærer fortæller mig, at sådan som den nu, træt og mæt af dage, hælder sig ud over voldgraven, har den hældet i mindst halvfjerdsindstyve år, dvs. så langt tilbage, som noget menneske kan huske. Synet af den, således som den spejler sig i den store voldgrav, der endnu strækker sig helt rundt om bygningerne, er noget af det ejendommeligste og smukkeste, jeg har set.²⁰

Indvendig er den lige så storslået. De mægtige egebjælker bærer øverst en tagkonstruktion, som i soliditet minder om det indre af de gamle, seje Ostindienfarere. Den synker ikke sammen lige straks! Og det bliver et træls arbejde at pille den fra hinanden, om man engang finder på at rive den ned. Det ske sent! Denne bygning burde sandelig fredes og restaureres.

Ved Bramstrup og i *Langholm Skov*, som hører under gården, var der i forrige tider et grimt spøgeri og uvæsen, hvortil grunden var følgende: De Volderslev bønder havde en strid med fru Brockenhuus til Bramstrup om ejendomsretten til skoven, og herregårdens ridefoged Maes Kalv mødte da op på tinge efter først at have taget jord fra skoven i sine støvler og kviste fra dens træer i sin hat. Han svor nu på, at hvad der var over og under ham hørte Bramstrup til, og reddede på den måde ejendomsretten for sin frue. Men da han kom og meddelte hende sagen i dens enkeltheder, forskrækkedes hun og udbrød: „Er Langholm nu min, så er helvedes pine din!“ Efter denne for-

bandelse fik Maes Kalv aldrig ro, end ikke efter at han lå i sin grav. Ude i skoven havde hans genfærd sin bolig inden i en gammel, hul bøg, hvor han sad i en kalvs skikkelse, og mange har i varme sommerdage set kalvehovedet stikke ud af et hul i træets side, hvor det sad og gramsede efter fluer. Men i mørke efterårsnætter, især i vildt vejr, kom Maes Kalv op til borggraven på Bramstrup, og herfra lød hans brægen vidt og bredt gennem mørket og slog de vejfarende med rædsel, og langt omkring har egnens folk hørt den skrækelige lyd. Siden blev spøgelsesmanen ned ved foden af en gammel eg; men ud fra træets stamme flød fra denne dag en væmmelig saft, sort som tjære, og den vedblev at flyde, til den havde udtømt træets kraft og det visnede.

Mellem Hjallesø og Højby finder jeg en anden prægtig bindingsværksbygning af enorme dimensioner, *Lindved*, af hvis fire længer, der omgiver en uhyre gårdsplads, kun stuehuset er nedrevet og erstattet med et nyt. Yderlængerne, der i modsætning til Bramstrups er stråtekte, men overordentlig velholdte, er usædvanlig smukke.

Højby byder ikke på mange seværdigheder. En undtagelse danner stedets vejmand, som gik og slog de visne skræppeblade på vejkanterne ud mod det næsten helt udtørrede gadekær i den pæsende hede og svedte, så vandet drev af ham. Lang og knoglet og mager var han som et riveskaft, men vandet rendte over hans pande og kinder, så man syntes, det var synd, at al den gode væde gik til spilde i denne tørre sommer. Det var helt forunderligt at se ham transpirere, men i denne varme kan vel selv telegrafpælene svede. Han mindede i sit ydre langt mere om en beboer af Nordøstfyn end om folkene fra disse midtfynske egne – eller allersnarest om en nordjyde. Men hans mål røbede ham: sådan lærer ingen fremmed nogen sinde at udtale det fynske sprog. De mærkelige ing-lyde røg lige lukt ud af næsen på ham, nasallyde, som det er umuligt at efterligne.²³

Flinke, veltalende folk, disse fynboer; de er ikke straks forsigtige som jyderne, spørger aldrig først om ens ærinde, eller hvorfra man er, og de taler gerne om sig selv. Til gengæld går de kun til et vist punkt, så er bommen slået ned, de udleverer sig ikke i en stemning sådan som jyden. Vi svedte nogen tid i fællesskab, siddende på vejkanterne, mens han fortalte om sit lille kønne hus og andre emner, som faldt ham ind og passede til lejligheden og det varme vejr.

Det hændte engang, at en ærkejyde og en fynbo mødtes ved et lille gilde her på øen, hvor de kom til at sidde ved siden af hinanden. Da man bagefter spurgte jyden om, hvad han syntes om sin bordfælle, svarede han, at han jo måske kunne være god nok, men der var ingen rigtig *alvor* i ham. Han havde forgæves prøvet på at få fynboen ind i en samtale om døden, men det var

totalt mislykkedes, den anden ville bare fjante. Da man siden spurgte fynboen ud om, hvad han nu mente om jyden, sagde han, at *ham* kunne han ikke med. Han ville hele tiden sidde og snakke om døden, og det var da et emne, som passede dårligt til lejligheden – det burde man ikke drøfte, når man var kommet for at more sig. Den mand kunne der da ingen *alvor* være i!

Det siges, at der i et voldsted med grave omkring, kaldet Slotsbanken, som ligger nær ved Højby, findes en skat så stor, at den er en „kongeløsning“, dvs. at man med den ville kunne have løskøbt en fangen konge på den tid, da konger endnu var dyre. Men den kan kun opgraves en nytårsnat af en pige, som er mø. – Det siges for resten, at skatten ligger der endnu, hvordan *det* nu kan være.

På turen fra Odense mod sydøst til Davinde kom jeg gennem det mest udpræget idylliske Fyn, jeg endnu har set, et terræn, der går i svage bølger, men hvor man selv fra de mindste højder får udsigter over dette velplejede landskab med dets rige agre og smålunde. Omkring den smukke *Hollufgård* – atter med prægtige bindingsværks-yderlænger, og hen imod *Neder- og Over Holluf*, to byer, hvor der endnu mellem megen nybebyggelse findes mange gamle gårde langs vejen – bliver landskabet atter fladere; man ser her de fleste steder ikke stort andet end vejtræerne eller de nærmeste levende hegn. Men blot disse er turen værd. Ved vejen mellem de to byer findes på en længere strækning en række ældgamle pile, som må have været højt til års allerede i H. C. Andersens ungdomstid. De har alle mulige forvredne, troldeagtige former, stammerne er kun en forvitret, stenhård skal, marven synes fuldstændig borte. Har digteren set dem? – I ethvert af dem kunne heksen have sendt soldaten ned efter „fyrtøjet“. ²¹

Pilen er desværre efterhånden et sjældent syn, både som vejtræ og i de levende hegn; næsten overalt bliver den fortrængt af den kanadiske poppel. Hvor meget smukkere er ikke disse pile med det ædelt farvede, lyse løv, der overalt åbenbarer selv de fineste grenes net. Ubegribeligt, at man udrydder dem til fordel for de grove popler.

Det lader til, at bindingsværksstilen her på disse egne fejrer sine største triumfer. Den smukke *Fraugdegård*, opført af Oluf Daa i 1588, og siden i Thomas Kingos eje, er trods en hårdhændet behandling ved ombygninger i 1769 og en restaurering i 1882, da tre af bindingsværkslængerne blev rødmaledede, endnu delvis et fremragende eksempel på denne stil. – Omegnen af Fraugde er kendt som findested for den usædvanlig store gravplads fra jernalderen, hvor der i 1896–97 afdækkedes ikke mindre end 10 skeletgrave og 70 urnegrave, hvis rige indhold nu findes i Nationalmuseet.

Det landskab, som omgiver Fraugdegård, er typisk for disse egne. Med de fritstående trægrupper over det bølgende terræn, med dets lunde og småskove om de lave, grønne enge, hvor det røde fynske kvæg er den skønneste staffage, og hvor alting bugner af jordens kraft og fylde, er det udpræget midtfynsk. Jeg var just ved at fotografere på en eng nær gården, hvor jeg havde fundet en særlig prægtig ko som forgrundsfigur, da en lille skrutrygget, gråskægget gamling interesseret nærmede sig og gav sig i snak med mig.

„Nå – ska Di fotografere hende?“ sagde han. „Ja, det er skam også en køn ko, et ny'ligt dyr! Je har for resten en te', det er den derhenne. Men den har fåt en kal' i nat klokken tre, så vi vågnede ved at den brølede så gevaldit, å vi har jo'tte sovet si'en, vi måtte jo op å være joremor!“ – „Di tow,“ fortsatte han, „gir tilsammen 20.000 pund mælk om året.“

Han var ejer af et ganske lille hus i nærheden. Jeg kan forstå hans begejstring; for køerne, to mægtige dyr, der synede som rinocrosser ved siden af den lille bitte mand, er jo et helt mejeri for ham. Han så på dem med en forelsket mands udtryk i øjnene.²¹

Det var i *Lavindsgårds Mose* på Røjerup Mark nær Sanderumgård øst for Fraugde, at en sådan lille husmand i 1862 oplevede et eventyr, som formodentlig var hans livs største, da han gjorde det mægtige oldfund af elleve guldsåle til en metalværdi af over 2.000 kr., mens han en dag gik og gravede tørv i mosen. Det er et af Nationalmuseets fineste guldfund.

Aldeles dejlig er voldgraven med den lille sø ved Fraugdegård på denne

midsommerdag. Men her findes overalt i disse lykkelige egne så mange idyller, at det ikke er til at overkomme blot at nævne dem alle. – Jeg skal lige henvise til en af dem, kirkegården i Fraugde, hvis gamle indgangsport er en af de smukkeste, jeg har set.

På vejen herfra til Birkum passerede jeg den kendte helligkilde „Klokkekilden“, som er blevet overbygget med et lysthuslignende skrummel af overdreven hæslighed. Man kan for øvrigt knap få hovedet ind gennem det fæle tremmeværk og se kildens vand mellem stensætningen. Dette skulle man jo tro var en foranstaltning for at skærme stedet; men jeg så dog i vandet et gammelt iturevet skørt og stumper af et forklæde, nogle cigaretæsker, en sardindåse og flere andre pretiosa, som man har kunnet få ind gennem åbningerne. Udenom var markerne så soignerede, som overhovedet muligt. Bruges kilden til „affaldskurv“? – Det er øjensynligt gået stærkt til agters med troen på stedets hellighed.

Jeg må tilstå, at jeg blev endnu mere forundret over den overlast, som er overgået det berømte bystævne i Davinde. Jeg tør sige, at det eneste, som bryder stemningen i denne overmåde smukke landsby, er den måde, hvorpå man har trakteret dette sted. Det er skæmmet af en genforeningssten, som er

ganske ude af harmoni med stævnet, af en flagstang og en trefløjet vejviser på en stolpe, alt samlet inden for et forfærdeligt jernrækværk, som på lavkomisk vis fuldender ødelæggelsen.

Alle vegne, hvor man kommer, ser det virkelig ud til, at det er egnens mest uforstandige mennesker, som har taget „fredningen“ af sådanne steder i deres hånd. Var det ikke simplere at lade være med at røre dem i stedet for at udfolde denne tåbelige nævenyttighed! Gamle billeder viser, hvor langt smukkere dette sted var, før alt dette overgik det.²²

Den vældige, smuktklippede lind, som vokser gennem hullet i en møllesten på stævnets midte, er plantet allerede i 1815 af Johan Bülow til Sanderumgård. Ikke sjældent havde stævnerne et eller flere træer, hyppigst aske, hvad der tyder på en meget gammel tradition. Man kommer til at tænke på asernes gamle tingsted under Ygdrasil. Disse gamle tingsteder havde deres største betydning i fællesskabets tid, da man her traf bestemmelser om alt vedrørende markernes dyrkning og kvægets græsning. Men også stridigheder afgjordes her, og dom fældedes over forbrydere, alt med fuld gyldighed. Majtræet stod ofte i stævnets nærhed, hvor byens ungdom samledes til fest. – Bymændene kaldtes til tinge ved byhornets tuden, som varieredes efter de forskellige anledninger til stævnet. Til almindelige forhandlingsmøder indvarsledes med lang, vedholdende tuden; men var anledningen f. eks. ildebrand, blev lyden frembragt i korte, arrige, hurtigt gentagne stød. Der må have været noget rent ud panikagtigt i denne uhyggelige lyd.

Efter jordernes udskiftning omkring 1800 forsvandt skikken efterhånden; men det gik langsomt. I Volstrup i Ringe sogn var den bevaret lige til 1862. – Bystævner findes på Fyn foruden i Davinde endnu i Hjallesø, Volderslev, Åsum, Birkum, Allerup, Nørre Lyndelse, Dømmestrup, Højby, Kettinge, Marslev, Ellinge og vistnok endnu flere steder.

I nærheden af bystævnet, som næsten altid lå i byens midte, havde bysmedjen sin plads; og her var et almindeligt mødested for bymændene, hvor man udvekslede sensationelt nyt fra egnen. Smeden var derfor altid en velunderrettet mand; det hænder, at han er det endnu, og hans almindelige navn på Fyn er „den sorte avis“. Vil du den dag i dag have besked om et eller andet bemærkelsesværdigt på en egn, så gæk til stedets smed! Jeg har prøvet det tit.

Aldeles dejlig er Davinde Bybæk, som har sit udspring oppe i Rolfsted Bakker og rinder langs vejen gennem byen i hele dennes længde. Sprudlende og frisk blinker dens klare strøm under de gamle piletræer langs vejens side og mumler under de små stenbroer ved indkørslen til de smukke bindingsværksgårde. Så lattermildt og pludrende strømmer dens krystalklare vand, som om tørke overhovedet ikke fandtes i denne verden.²²

Men om vinteren, når regn eller sne øger bækkens vandmængde, kan den

være både bister og lumsk. Den svulmer da tit over sine bredder; og netop ved den gård, hvor jeg fotograferede den, trængte den engang ved vintertid ind i kostalden og lavede stor oversvømmelse.

Dens lystige snakken med sig selv langs den skønne bygade, hvor de gamle piletræer følger dens løb, standser ikke, før den falder ud i den store mølledam i byens østre side. Her holder den et foreløbigt hvil, før den styrter sig over det durende hjul i den gamle vandmølle og haster videre mod sit fjerne mål over de lave, grønne enge.

Vandmøllen i Davinde – ja, den stemning, der var over dette sted, således som jeg så det hin blide, sollyse søndagmorgen, vil jeg ingen sinde glemme. Ensom gik jeg langs bredden af den store mølledam, i hvis vande bygningen spejlede sine bindingsværksmure og det skønne stråtag, og hvor stilheden og freden lagde sig som en lægedom over sindet. Duggen hang endnu i græs og blade. Ingen lyd hørtes, knap nok en hvisken af den lette morgenvind i pilenes fine grene, gennem hvis løv solen spillede over vej og dæmning og det grønne vand.

Og så – lige dér ved møllerhusets dør stod hun lyslevende, „die schöne Müllerin.“ Jeg sagde godmorgen, sådan som jeg har lært af møllersvenden i visen. Og hun svarede med en lys, yndig stemme og smilede; ganske som om jeg var den, hun havde ventet på. Ak ja! ²³

Men jeg så det jo. Forårets skær er endnu over hende – men møllersvenden er for længst vendt tilbage, færdig med sin „wandern“, drevet af sin længsel. Og den smukke møllerpige har giftet sig med ham, og de er vandret sammen ind over tærskelen til den store sommer. – Men jeg mærkede det siden, da vi alle tre sad og talte sammen ved dammens bred, at vandets rislen bestandig fylder deres øren, at deres tanke følger med strømmen, hvorhen den går, at det vældige møllehjuls susen ikke har lullet dem i søvn, men at de helt vågne ser og elsker stedets skønhed, og at den bestandig fylder dem med glæde. Og også med længsel. – Det er en lykke at kunne længes.

Hvor var de elskelige! De tog imod mig, som var det selve Wilhelm Müller, der havde åbenbaret sig for dem.

Hvad vi talte om, husker jeg knap, så grebet var jeg af et uendeligt velvære, af denne underlige stemning af „for hundrede år siden“. Noget sådant oplevede jeg ellers kun på tryk, når jeg fik Hoffmanns eventyr eller Heines *Harzreise* i hænde.

Jeg husker, da de viste mig den lille kirsebærgang, som går langs mølledammen, hvor vi spiste af de små sorte kogeber med den friske smag af sødt og slåenbær, at hun trak en bovnende gren ned foran mig og rakte mig bærene, som hun plukkede.

Jeg sagde: „Se, her står vi nu som Adam og Eva under kundskabens træ,

Davinge Vandmølle 23 Maj 1935. JH

og De rækker mig frugterne, skønt Herren står og ser på det.“ – „Ja,“ svarede hun, „men det er da kun kirsebær!“

Jeg husker den lille høje node, som „kirsebær“ begyndte med, og blev glad over det sødtklingende fynsk – og over, at det kun var kirsebær. Hvorfor bestandig disse æbler?

Han var en herlig, smuk ung jøde fra Thyholm-egnen, dannet og veltalende, så åbenhjertig og indtagende, som man kan være det i hans hjemegn. Han sagde: „Her kommer af og til kunstnere og besøger os, og af alle de mennesker, vi træffer, er der ingen, vi holder af som dem. De er de eneste, der forstår, hvorfor vi kæmper for at blive på dette sted, som vi elsker. Tiderne er elendige, for os som for mange andre, møllen går snart ikke mere. Men vi klamrer os til dette sted for dets skønheds skyld, skønt mange anser os for at være gale. Jeg har lagt mig efter kartoffeldyrkning i større stil i stedet for korn. Bare det går, så vi kan blive her!“

„Hør,“ sagde han, „vil De ikke nok komme engang og besøge os, en dag, to dage, fjorten dage, og bo hos os? Jeg kan mærke, at *De* forstår os!“

Min dagbog om dette besøg ender sådan: „Jeg tog afsked med dem, men en lille del af min sjæl blev tilbage. Gid de to aldrig må behøve at forlade deres lille Eden – at ingen slange eller prokurator må drive dem ud af det!“

Og nu, da jeg skriver dette, har jeg fået brev fra ham. Det hele er forbi, møllen og alt skal til tvangsauktion, og de to er for længst flyttet et andet sted hen.

Hvem falder møllen nu i hænderne på? Kreditorer? – Vanskeligt at forbinde dette ord med ideelle egenskaber, men vel ikke umuligt. De danner jo ikke en samfundsfjendtlig klasse, heller ikke nogen forening til udryddelse af skønhedsværdier. Men i betegnelsen ligger heller ikke nogen garanti for nænsomhed.

Måtte dette dejlige sted trods alt blive skånet! Kunne man ikke gå til den yderlighed at bevare det som en seværdighed for turister, men for himlens skyld uden at gøre det til restaurant! Kunne bymændene ikke gøre noget for at skærme det, så det bliver en attraktion sammen med så meget andet i denne skønne landsby? Og for at få absolution for, hvad der er hændt bystævnet.

Assens-egnen

I hele den store trekant fra Glamsbjerg over Øksnebjerg til Helnæs-halvøen går landskabets karakter, efterhånden som man nærmer sig kysten, langsomt over til at blive udpræget sydfynsk. Det er ikke længere det smalle bælt, som præger det, men den store, åbne arm af Østersøen.

Man bør komme hertil nordøst fra, for at disse indtryk kan få den rette stigning. Det store højdedrag, som omkring indlandet ved Årup når op til højder på nær de hundrede meter, har sin vestgrænse omkring Brahesholm, hvor man fra en 98 m høj banke får det sidste overblik over de lavere egne ud mod kysten. Herfra synker vejene langsomt og roligt over småbølget terræn ned mod kysten, og snart ser man det brede, havlignende bælt blinke bag de røde tage i Willemoes' fødestad, den lille hyggelige Assens by.

Det er ikke *landskabeligt*, denne bys nærmeste omgivelser vækker interesse, især hvor udsigterne over bæltet ikke er medvirkende. Ensartet, svagt bølget, overalt opdyrket og ret kedelig er denne egn. Men få steder på øen har jeg fundet så mange ypperlige og velholdte gamle bønderboliger som netop her. Selv de mest moderne prægede landsbyer og stationsbyer har mellem deres nye rædsler rene pragteksemplarer af gammel byggeskik.

Desværre søgte jeg forgæves den berømte to hundrede år gamle *Rabølgård* i Holevad, der indtil for få år siden endnu stod, som da den var opført, med sine lave, klinede risvægge, og hvis folkestue havde murstensgulv og rummede en bilæggerovn med kobberør og låge med årstallet 1517. Gården, som burde have været fredet, er nu nedrevet, flyttet og nyopført. Men i de nærliggende byer Lundager, Gamtofte og Turup, og især i det østligere liggende Gummerup, får man alle steder revanche oven på denne ene skuffelse.

I *Lundager* fandt jeg således Saxo Jessens bekendte gård, som ganske vist er ombygget for ca. 100 år siden, men i hvilken den oprindelige stil er bevaret, samtidig med at alle gårdens gamle materialer er anvendt ved ombygningen. Når man ser den gamle indskrift på bjælken over indkørselsporten, får man indtryk af, at gården engang har været i hænderne på et ikke helt almindeligt karlfolk. Den begynder med disse ord: „Jeg holdt Proces med Herskabet i 5 Aar om Ejendomsretten!“ Ordene må jo betyde, at denne hårde hals har vundet sin sag. Gårdens sydøstlige hjørne er rundbygget, og den ene yderlænge rummer en fortrinlig sulelade.

Sulekonstruktionen, som tidligere er omtalt, er uden tvivl et oldtidslevn. Sulerne er en række svære egestolper, der som regel er anbragt i bygningens

skillerum og står på langs i bygningens midte, hviler på syldstenene i grunden og foroven bærer åsen, en stærk egebjælke, hvorpå spærene og næsten hele tagvægten hviler. Rundbygningerne er opstået ved senere sammenbygning af oprindelig fritliggende længer, hvis sulebjælkeværk ved ombygningen har fordret, at man skråt afskar hjørnerne med ét eller flere fag.

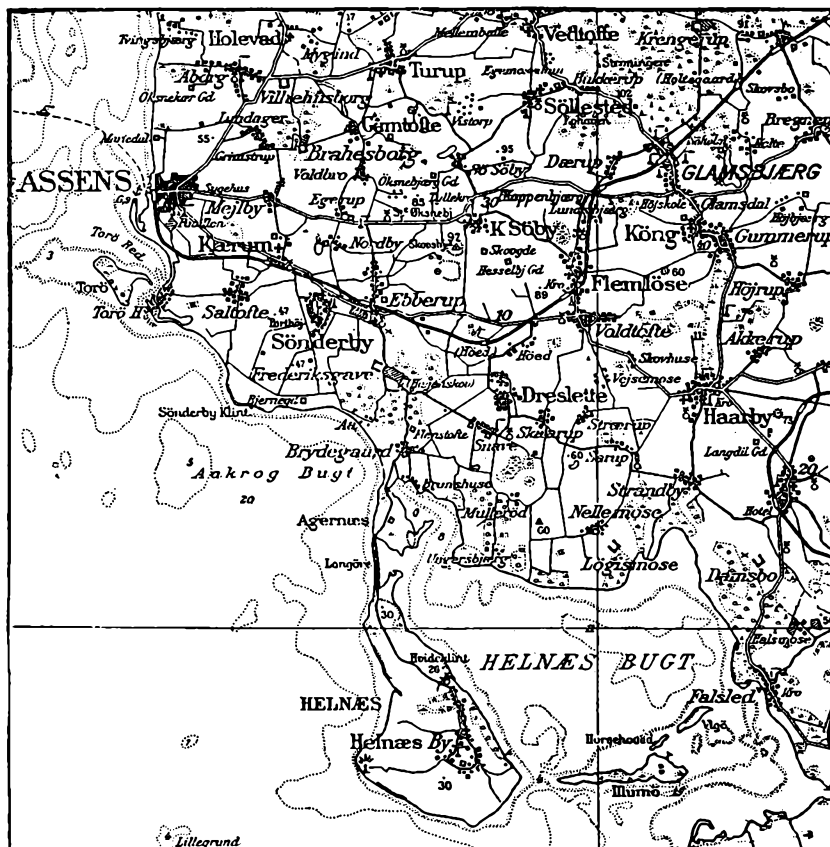
Der findes i disse egne adskillige ypperlige eksempler på både sulelader og rundbygninger. Den lige overfor liggende gård har ligeledes en sulelade, og det samme er tilfældet i Maren Kristoffersens gård i *Gamtofte*, hvis yderlænger sikkert mindst må være deres to hundrede år gamle, mens stuehuset er noget yngre – hvad man vanskeligt kan se på det.²⁴ En gammel bjælke i et hjørne på køkkenvæggen bærer årstallet 1780 samt nogle initialer. De rundbyggede hjørner på denne gårds yderlænger er usædvanlig smukt formede, bl. a. hvor længen ved det sydøstre hjørne er sammenbygget med stuehuset, og den runde form går igen på indersiden af den længe, der er sulebygget. Gården har været i samme slægts besiddelse, så længe nogen mindes, idet den er gået fra den ene datters eje til den næstes gennem mange slægtled, mens de mandlige besiddere har giftet sig til ejendommen. Dens nuværende ejerinde, som er ugift og ca. 60 år gammel, er en usædvanlig smuk og fin kvinde og den sidste af slægten.

I *Turup* ligger et berømt trelænget boelsted, som jeg for øvrigt ikke finder mere fremragende end så mange af lignende art, der er typiske for fynsk byggeskik. Et ganske herligt billede danner her en stor bindingsværksgård, som ligger tæt op ad det ualmindelig store og smukke gadekær.²⁴

Byens gamle vandmølle, som i 1530 skænkedes til Nyborg Fattigvæsen, og som endnu til for kort tid siden stod med sine klinede risvægge, er efter ejerindens udsagn brændt for otte år siden, så kun en lille rest af den er tilbage, nemlig kværnhuset med det gamle møllehjul. Det er et aldeles dejligt sted med en fortrinlig mølledam, omgivet af store sivskove og med masser af gule åkander over den store vandflade. Et øsende regnvejr forhindrede mig i at få et billede derfra.

De to byer *Gummerup* og *Køng* ligger så nær op ad hinanden ved vejen syd for Glamsbjerg, at de synes at være én sammenhængende landsby. I *Køng* søgte jeg forgæves den gamle sagnrige præstegård, men fandt på dens plads en ny bygning af røde mursten med skifertag. I *Gummerup* er den store, usædvanlig pragtfulde Landmålergård endnu ved magt, takket være at den er blevet fredet, og alle dens længer er ført tilbage til den skikkelse, de havde før 1860. Denne fredning skyldes i første række dens ejer Vilhelm Møller, som har fået sagen gennemført ved støtte af Ny Carlsbergfondet og Fyns Hjemstavnsforening, og der holdes nu en opsynsmand på stedet. Det store stuehus er indrettet som museum med det gamle bohove, og såvel her som udvendig

er alt sjælden smukt bevaret. Næppe nogen sinde har jeg set en mere imponerende bolig for bønderfolk. I to af gårdens yderlænger, den nordre og vestre, findes sulekonstruktioner, som hvad størrelsen angår overtræffer alt, hvad jeg kender. Den førstnævnte måler ca. 38 m i længden og er en fuldkommen pragtbygning. Desværre var det umuligt at fotografere sulekonstruk-

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

tionen, da der intet loft var at kravle op på. Det lykkedes derimod i den mindre, vestlige, hvor den stump loft, som findes på den ene side af indkørselsporten, rigtignok var så rådden, at opsynsmanden stærkt frarådede mig at gå derop. De møre brædder knagede og bragede under mig – men det gik dog.²⁶

Gårdens stuehus med sin store frontispice ud mod den vældige gårdsplads er en fuldkommen herskabelig bygning.²⁵ Vejen forbi gården og i øvrigt næsten gennem hele byen er aldeles herlig. Hvilken stil og gammeldags hygge her med de svære bindingsværksgårde, omgivet af store, skyggefulde træer!²⁵

En anden prægtig ejendom er Jens Andersens, Tjenergården, i den nærliggende Køng landsby, også en fortrinlig og velholdt bindingsværksbygning. Når

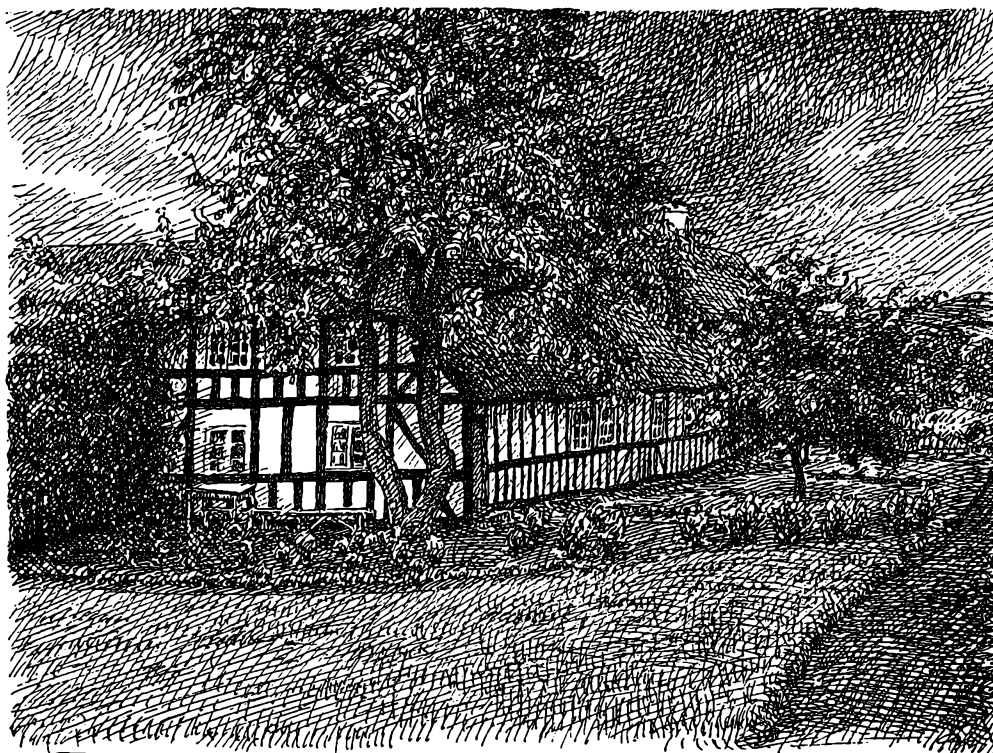
man ser disse boliger, som stadig holdes i ære af befolkningen, mindes man det vers, som Rasmus Nyerup fandt på en gammel gård her på øen:

Hold nu Stand,
Du Eftermand!
Og lad det ej fordærve.

Adskillige fynske bønder synes at kende dette vers og rette sig efter det.

I Gummerup fødtes i året 1705 Danmarks første store lyriske digter, Ambrosius Stub, søn af skrædder Kristoffer Pedersen Stub. Navnet Ambrosius stammer fra Ambrosius Charisius, ejer af Palsgård i Jylland, hvis søster Anna var gift med Morten Skinkel til Søholm, og hvis broderdatter Marie Charisius stod fadder til den nyfødte. Gudmoderen, som senere blev gift med Vilhelm Stokfleth til Brahesholm, tog sig af drengens opdragelse. Han besøgte Odense Latinskole, blev student og kom som tyveårig til København. Men allerede i 1720–25 dør både Stokfleth og hans hustru, og ligeledes Ambrosius' moder og hans velstillede broder Morten Stub, hvorefter faderen flyttede til Verringe.

Det har sagtens været Ambrosius' velynderes hensigt at gøre ham til præst;

Tjernergården i Tjøng. 13 Juni 1935. '82.

men de ti år, han tilbragte i hovedstaden, førte ham ikke i *den* retning. Musik, dans, sang og digtning var hele hans liv, og han forlod studierne uden nogen eksamen for at leve i fred mellem muserne. Og muserne tog imod ham som deres kårne yndling – men *de* har endnu aldrig haft interesse af at skænke deres yndlinge udkommet. Og med freden blev det så som så. Han førte et broget og omtumlet digterliv lige til sin død, ofte i den rene nød og usseldom.

Hans liv syntes på et vist tidspunkt at skulle tage en vending hen imod det borgerlige, da han tredive år gammel ægtede den 19-årige præstedatter Marie Katrine Skovsbo, som ejede en gård i Langsted, hvor parret tog ophold. Men allerede to år efter bliver gården solgt, og parret begynder sin sørgelige, omflakkende tilværelse, mens det ene barn efter det andet kommer til verden. Hustruen dør allerede 1747, mens de bor i Odense, og Ambrosius gør afregning med ægteskabet i et lille digt, som rummer følgende vers:

Nu er jeg befriet fra Kærligheds Pagt,
at slutte paany blir aldrig min Agt;
den føder saa ofte en sejglivet Harm,
som sjælden vil dø i en sukkende Barm.
Hvor fandt man et Par,
hvis Glæde ej var
en Rose, som stikkende Torne bar.

Da hustruen var død, vurderede skifteretten familiens bo til 25 rdlr. 2 mk. 14 sk., og gælden til 81 rdlr.! Hvorefter kreditorerne frafaldt alle deres fordringer.

Det var efter denne tid, Ambrosius Stub kom til Tåsinge som „skriverkarl“, dvs. nærmest en slags bibliotekar hos kammerherre Juel til Valdemars Slot, der synes at have vurderet ham højt, men med hvem han snart røg uklar, efter sigende på grund af en grovkornet spøg fra kammerherrens side. Stub siger selv herom, at han „kom halvdød derfra“. – Endelig flytter han til Ribe, hvor han bliver lærer, og hvor døden finder ham, da han endnu kun er 53 år gammel – en syg og ukendt digter.

I Gummerup er rejst en mindesten for ham i 1905 på 200-års dagen for hans fødsel. Den kunne have båret Goethes vers med de bitre ord:

Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
wer nie die kummervollen Nächte
auf seinem Bette weinend sass,
der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!

Egnen vest for disse byer rummer et af Fyns mest storslået formede landskaber. Navnene langs vejen fortæller, at man er højt oppe; Glamsbjerg, Lundsbjerg, Koppenbjerg, Øksnebjerg og Skovsbjerg, på række fra øst mod

vest. Øksnebjerg må med sine 85 m vige som højdepunkt for det mindre kendte, men 12 m højere Skovsbjerg. Det er dog ikke alene det store slag den 11. juni 1535, da Johan Rantzau slog lübeckerne, som under skin af at kæmpe for Christian II's sag søgte at blive herrer i landet, der har gjort stedet berømt gennem alle tider. Også med hensyn til landskabelig skønhed bærer det prisen fremfor det et par kilometer sydligere liggende Skovsbjerg.

Landet hæver sig så langsomt op mod Øksnebjergs tinder, at man ikke aner, hvor højt man er oppe, før man står der og pludselig får den blændende udsigt mod syd og vest til bæltet over de vide, lave flader. Man ser, at bjergets top snarest er et plateau. Det må have været en fortrinlig lejrplads, en ypperlig strategisk stilling for lübeckernes hær; og dog slog Johan Rantzau den på halvanden time efter en hastig march fra Assens, oprev den fuldstændig i en hidsig kamp, i hvilken dens fører, Johan af Hoya, faldt og ærkebiskop Gustav Trolle blev dødelig såret.

Landskabet bærer sin historie med fatning i sit fredsommelige ansigt. Det eneste, som bryder den agrariske harmoni på den gamle slagmark, er en lille græsbevokset knold på det højeste punkt, vistnok en rest af en bronzealderhøj, og nær denne et bredt og dybt hul i jordsmonnet, der endnu rummer en rest af stedets vilde fauna. Her gror tætte hyldebuske og blomstrende regn-

fang, og desuden flokke af rødbynke med farver som rust og blod, foruden falankser af sværtbevæbnede, harniskklædte tidsler. De får mig til at tænke på kampen heroppe. Sådan har vel hele terrænet været bevokset på hin tid, da de pansrede riddere og landsknægte rasede hen over marken.

Folkevisen siger:

I Øksnebjergs det hvide Sand
der hviler atten Hundred Mand,
i Søbydals det røde Ler
der hviler atten Tusind' fler.

Og sagnet siger, at grev Rantzau med præsten Hans Madsens bistand fik lübeckerne lokket ned i den nære Søbydal, idet de var i den tro, at de drog ind i Tokelund Skov. Dagen efter flød blodet fra dalen gennem Søby by ned i søen . . .

Foran mig på bakken står to heste og læner sig med hovederne over hinandens hals og blunder, en mørk silhouet op imod den gyldne og perlemorsfarvede himmelstribе, der ligger lavt i vest under de langsomt trækkende regnskyer og spår godt vejr til i morgen.

Mellem Kirke-Søby og Flemløse, nærmest den sidste by, ligger på Gravgårdens mark *Kragehul Mose*, hvorfra et af de berømte votivfund fra øen stammer. Det er ligesom Vimosefundet et kampoffer, bestående af de overvundnes ejendele, henlagt til guderne som tak for en sejr; og det skriver sig som dette fra folkevandringstiden, men er dog et hundrede år yngre, fra ca. 500 e. Kr. Det er talmæssigt langt fattigere; men genstandene, som i øvrigt viser spor af at være forsætligt beskadigede før nedlægningen, omfatter foruden en del brugsgenstande en mængde pragtvåben af stor skønhed, bl. a. sværd med skeder og skedebeslag, spyd- og pilespidser. De fandtes i en dybde af 1-1½ m dels under mosens overflade, dels på den lerede bund og det nærmeste tørvelag om denne. Det er håndgribelige minder om den storslåede og

bevægede kamptid, da vore første heltesagn dannedes, om Rolf Krake, om Vermund og Uffe, Ro og Helge – sagn, som kom til at danne grundlaget for hele den digtning, der blandt andet rummer vor gudesaga.

Stedet synes kun fattigt og ringe. En lille dalsænkning mellem lave bakker, en stensat dam på størrelse med et gadekær, halvt udtørret, er de sidste rester af den berømte mose. Der er ikke det storslåede og højtidsfulde præg over dette sted som over Vimose, alt her omkring er dyrket og ser bedrøveligt ud. „Kragehul“ maler stedet godt.

En drejer, som har sit hus i nærheden, og som for 14–15 år siden var inspektør Neergaard til hjælp med de sidste, forgæves forsøg på at finde mere i mosen, kalder stedet *Kragehôle*. Man har lov til at formode, at det er dets ældgamle fynske navn, og det burde afløse det nyere i alle geografiske og historiske værker.

Om Fyns storhedstid taler også to runestene fra det nærliggende *Flemløse*, der nu begge står ved Jægerspris. Ligesom Glavendrupstenen og flere andre vidner de om den mængde stormandsgårde, øen har haft allerede i tiderne omkring år 800. Den ene sten flyttedes allerede i slutningen af det 16. århundrede fra sin oprindelige plads på toppen af en høj nær ved kirken ind på kirkegården, hvorfra grev Trampe til Løgismose omtrent 200 år senere lod den slæbe bort og sønderhugge for at bruge stumperne til kirkediget. Da man i forrige århundredes midte atter ville samle stenen, var store stykker af den forsvundet; resten førtes til Jægerspris og endte på den høj, som er opkastet over grevinde Danner! Forskellige tegninger af den fra tiden før den ødelagdes, f. eks. i Ole Worms *Monumenta Danica*, har sat Wimmer i stand til at tyde den defekte runeindskrift. Den har lydt således: „Efter Rolf, som var Nore-Gode, står denne sten. Sønnerne satte den til hans minde. Aaver ristede runerne.“ – Stormandstale, hugget i sten!

Bønder har somme tider i deres uvidenhed ødelagt sådanne minder; der skulle en greve til *denne* vandalisme.

Flemløse landsby, som har mange udmærkede, smukke gårde, er meget højtliggende og med prægtige udsigter. Midt gennem det store bakkeland går den lille Hårby Å i sit lave og jævne dalføre, der endnu tydeligt viser sig som en gammel fortsættelse af vigen ved Løgismose og yderst er dækket af tætte sivskove. Vest for herregården finder man ved stranden nogle lave klinter, bakkelandets yderste fald mod havet. I øvrigt er både kysten og udsigten fra denne meget kedelige. Det er åen, som giver dette landskab liv.

På vej herfra over landsbyen Nældemose og ret mod vest, til vejen brat svinger nordpå, passerede jeg den 60 m høje banke med generalstabsmærket på toppen – kun et par hundrede meter fra vejen. Det er værd at se egnen heroppe fra. Udsigten er pragtfuld til alle sider, især over Helnæsbugten, som

ses i hele dens udstrækning, over halvøen Helnæs med dens smalle tange og helt til Jylland; mod øst over den førnævnte dalsænkning med Hårby Å til de vældige bakke­drag ved Jordløse på dalens østside. Et højst forbavsende sted, og efter alt at dømme ganske ukendt.

En ustandselig lærkesang lyder op imod mig, den kommer fra alle sider som et trillende kor over bakker og dale. I den lune, stille luft med det bløde gråvejr, som nu har afløst de sidste dages regn og storm, klinger den som én sammenhængende tone, en stor fuglesalme, der stiger som en tak mod himlen.

Hele det frodige land omkring mig damper af væden; det har endelig fået drukket sig mæt på hver eneste fodsbred jord efter den fortærende, lange tørke og hviler nu ud i sin rus, slumrer dybt under de sangglade lærkers kor.

I nord skimter jeg den store *Dreslette Kirke* med dens mærkelige, bastante tårn, som øverst har en stor platform, der bærer en lille spiragtig overbygning. Derhen styrer jeg min vej for at se den gamle kampestensportal over den vestlige indgang til kirkegården. Og jeg fortryder ikke denne afstikker.

Portalen, som stammer fra Valdemarstiden og sandsynligvis oprindeligt har indrammet en dør til kirken, er usædvanlig smuk, et værdigt minde om

sin tids fornemme romanske stenhuggerkunst, en pryð for stedet, hvor den står, og i fuld harmoni med det dejlige landskab. Dens relief forestiller den tronende Kristus, som ved sine sider har en mand og en kvinde i bedende stilling. Den er noget af det ældst bevarede ved kirken, men har i 1929 været udsat for en hårdhændet rensning, der utvivlsomt har skadet dens patina betydeligt. For nogle år siden flyttedes den fra en tidligere plads i diget, da kirkegården udvidedes, og den er i senere tid blevet forsynet med en tremmelåge, som vansierer den stærkt. Jeg fjernede denne, før jeg fotograferede portalen.²⁸

Kirken, som er af munkesten, men nu rødkalket over det hele, har en graduale fra 1637 med antegninger om sognets skæbne. Et sted i denne står der følgende:

„Anno 1658 den 31. Januari, som var den 4de Søndag efter Hellig tre Kongers Dag, da kom de svenske Fjender herind i Dreslette Kirke, og tvende Ryttere kom herind ridende og holdt midt paa Kirkegulvet, der Præsten var gangen paa Prædikestolen og Folket var faldet paa Knæ, og Prædiken skulde begyndes, og samme tvende fornævnte Ryttere vare uden Tvivl Polakker.* Deres Heste, som de sad paa, lode deres Urenlighed paa Gulvet, og de begærede at Præsten skulde gaa ned af Prædikestolen, hvilket han ogsaa gjorde, og da fulgte hannem Rytterne til Alteret og begærede Hundrede Rixdaler af hannem, og plyndrede saa Folket ud altsammen.“

Dette er blot et lille eksempel på, hvordan hærene, hvad enten det var venner eller fjender, fór frem over landet i hine ravgale tider.

Men glem alt dette og tag vejen mod vest hen til det skønne Frederiksgave, hvor det parkagtige landskab med agrenes neg og de stolte trægrupper smiler imod dig så blidt, at du helt forstår sagnet om nattergalens tolv stemmer, der *kun* høres her! Bedst lyder historien på det bløde fynske, som det tales her:

„Nå solen hon skin dæn tålde ma-i, å al tin vå bliv heilt lysegrønt, kom vo få-r gæne u på trappesteini å røvde på kålene å spure dem, om di vi tæ dæn store aårbesfjervøvn u å la-v dæn åm te sjarebang, få så sku vi allesammen i Fræsga-v Skøv å hoire, om nattergalen hå fåt si-ne tål stemmer. – Heile gåwri ble-w li mæ de sa-me sat på dån æne. Pierne flø lisse di vå tøvle frå dein a brygset te dån. Vo mo'er håe tra-velt mæ å vaske bønene å gø dem i stane! Dræni ræn huner å sytten ga-ne øvver gåwret u-en å vi, va han lev etter, huni skavte sæi, å hæstene begønde å skrønne lisse di osse veste, va dæ sko skej. Dæn eineste, dæ vå nøvlune role, vå den gamle rø-der, som sku bliv heime å passe heile gåwri . . .“**

* I så fald har de rimeligvis tilhørt vore allierede tropper, som alle vegne gik under fællesbetegnelsen »polakker«.

** Læg mærke til, at gårdspladsen hedder Gåw-ret, mens gården hedder Gåw-ri (intetkøn og hankøn).

Så kører endelig hele læsset, og den gamle røgter står og ser efter dem og tænker „på dæn gang han sjæl vå åvn å gla“.

Men i „Spindehuset“ ved indkørslen til godset lå der et lille hus, hvor man kunne få mjød, og her holdt man an og stod af.

„Skjøvi vå så kjøn. Pierne gik mæ hinån uner årmi å sång i di brej gange, å kålene låw å saw op i Vorherres blåw himmel eller gik ner te strån ve Åw (fiskerlejet Å). – I mørkni fek di makorri fram, å så spiste di allesammen ve et lant skøvbor, å så sa di heile tien: ‚Hys, nå sønger hon‘. Men kåli og pien ku ette hoire reiti ve bo-ret, å så gik di sammen lant in i skøvi.

Nå de så kom teba å sku te å heim, vå di så glå; få nå veste di, a nattergalen hå sine tål stemmer . . .“

Se det var nu sådan!

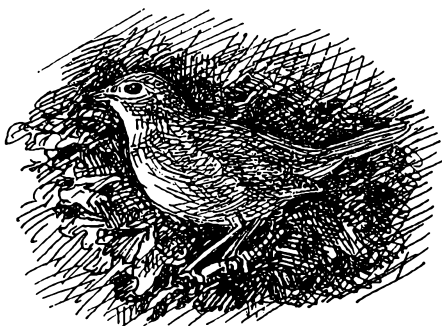
Jeg tegnede en lille pige fra Assens-egnen. Lidt barnlig mut, som man kan være i hendes alder – uden at mene noget med det; for smilehullet i hagen flyttede sig af lutter høflig imødekommenhed helt om til den side, hvor jeg sad. Og øjnene lod mig tro, at også hun engang vil vandre ved siden af en ung mand, lytte til nattergalens sang og lære af den at tælle til tolv – hele registret igennem.

Men skulle du selv komme her med din elskede en høstaftenstund, når

nattergalen er stum og alle andre fugle også tier, når hun *ikke* smelter og synker til din barm trods synet af skovbrynet ud mod de vide enge, hvor kvæget græsser, men ser ud, som om hun længes efter en ispind – så før hende med dig i din Rolls-Royce ind gennem skoven og stands ikke før under piletræerne ved den stille skovmølle, den gamle vandmølle lige ved vejen. Tag hende, uden at forberede hende på, hvilket syn der vil møde hende, ud af vognen og vis hende dette sted.²⁷ Og hun vil med et hvin slynge sine alabasterarme om din hals for evigt, *evigt!* – og så videre . . .

Men kører du videre herfra mod syd, så lad hende blive stående tilbage, for nu bli'r det ramme alvor.

En introduktion til *Helnæs-landskabets* barskhed får man ved synet af Sønderby Klint, som set ude fra Agernæs står med stejle nøgne fald ned mod den åbne strand, lysende som guld og kobber mod det dyblå bæltets bølger.

Jeg begiver mig herfra ud ad den 2 km lange, S-formede tange Langøre, som ikke er bredere, end at vejen lige kan være på den – og som under efterårsstormene for et par år siden blev gennembrudt af havet, der bortrev et langt stykke af den. Dens form tyder på, at den er dannet af det samme hav, der anfalder den, og som i tidens løb har skyllet grus og ral op, der efterhånden har forbundet Helnæs med hovedøen. Det er et typisk „drej“.

Sagnet siger, at tangen er lavet af Carl Gustavs soldater, for at han kunne føre kanonerne over den til Fyn, hvilket naturligvis ikke er rigtigt. At den helt op i den nyere tid kun har været et vadested, herpå tyder beretningen om, at en kapellan druknede ved overgangen hertil, da han skulle prædike i kirken på Helnæs, som oprindeligt var anneks til Dreslette. Denne ulykke gav efter sigende anledning til, at øen i 1738 fik sin egen præst.

Helnæs er et slag lige i synet på den, der netop kommer fra den førnævnte fynske herregårdsidyl. I samme øjeblik, jeg fra tangen når op mellem de væl-

C.A. Fr.
1934

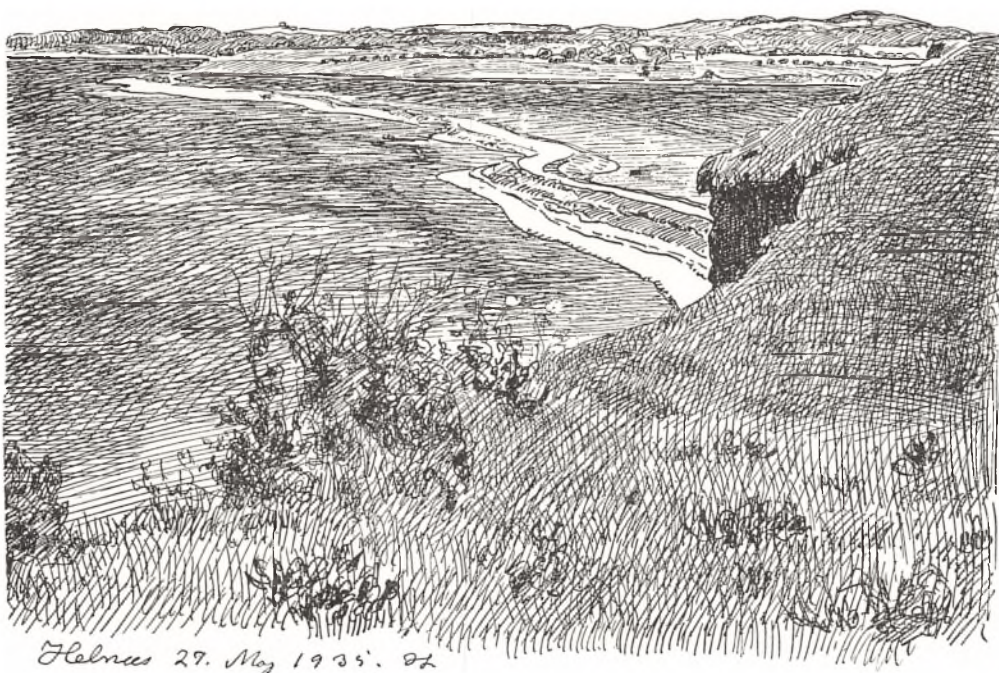
DEN LILLE ASSENS-PIGE, ODA PETERSEN. 14 ÅR

dige banker på dens nordside, rammes jeg af modsætningen. Den kunne næppe være stærkere; landskabets karakter er næsten nordjysk, en kraftig pendant til Hindsholm på øens nordøstside.

Med vældige klinter står bankerne ud mod vesterstranden, stejle toppe med rovs ned mod den stenkledte havstok med farver som rust og okker mod bæltets blå dybder og mod det smaragdgrønne lavvand under kysten. I forgrunden på klintekammen regnfang og tusinder af andre vilde blomster. For den solvarme østenblæst driver myriader af mariehøns over bankens top, lander på mig eller driver redningsløse vestpå over havet.

Det er et karskt og vildt landskab, jeg ser over; her virker alting friskt og ramsaltet oven på al den megen sødme. Det er vistnok det mærkeligste sted på hele denne halvø. Udsigten mod nord over tangen, denne gule og grønne navlestreng, som forbinder stedet med moderøen, er mægtig betagende. På begge tangens sider det dybblå, vindfurede vand, og bag dette den strålende Sønderby Klint og Frederiksgaves mørke skove. Langt ude i nord løfter Øksnebjerg-landet sine vældige højder over Fyns skove og ligger som en blå drøm i disen.

Hvilke linjer og farver! Mod syd atter en dyb lavning, et vældigt mose-
drag med grønne sivskove om vandhullerne, omgivet af gulnende stubmarker
med sæden i travet. Havet bag dette glimter som levende ild, hvidt og blæn-

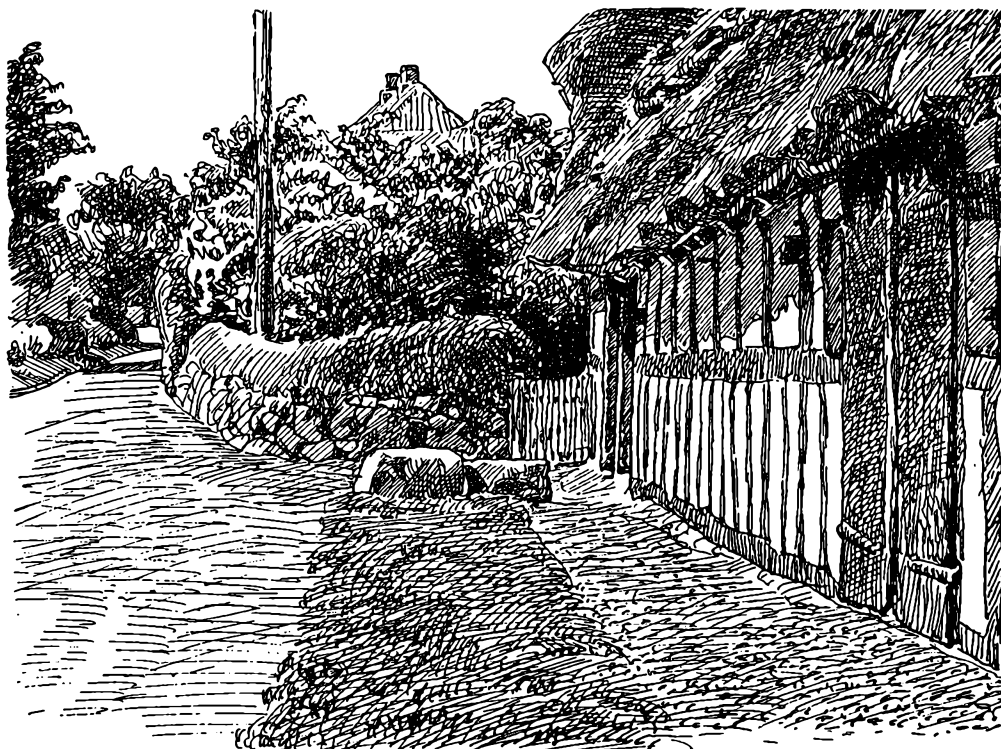

dende. Ind over landet er bakker og dale rodet mellem hinanden, toppe og huller skifter ustandseligt. Den kæmpe, som dannede dette land, har vandret på jamber.

Fra Galgebakke øst for dette sted er udsigten måske endnu videre, men langt fra så smuk. Man savner heroppe strandens nærhed, de dejlige farver i havet og klinten. Bakken virker som et stort, gult plateau med sine vide stubmarker, og over dettes rand ses kun en smal bræmme af fjerne landskaber.

Op og ned ad bakke går vejen herfra mod syd til øens eneste samlede bebyggelse, *Helnæs by*, som rummer over 100 gårde og huse med godt og vel 500 indbyggere. I øvrigt findes kun enkelte spredte boliger. Vest for byen ligger nogle vidtstrakte engflader, Maden, en tidligere havbugt, som når fra stranden helt ind til byens huse og er inddæmmet og tørlagt allerede 1785–86.

Byen, som ligger lavt mellem de høje bakker i nord og syd, er enestående smuk med sine ejendommelige gamle gårde og sine vældige stendiger, der omgiver alle veje og stier og indrammer alle marker, undertiden mandshøje og altid lavet med stor omhu. Hvilket slid, det har kostet at danne disse diger! Man tænke sig, hvordan dette land har set ud, før alle disse tusinder af store sten er blevet slæbt bort fra dets åbne marker! Noget lignende i retning af

Helnæs 27 Maj. 1935. 22

smukke diger har jeg knap nok set andre steder i Sydfyn, og uden for dette kun på Agersø og på Vejro i Smålandshavet; men dér i langt mindre målestok.

Et lille vejstykke, som er karakteristisk for stedet, fører fra hovedvejen op til Hans Sørensens gård, som med sin sulelade og sine rundbyggede hjørner er en af byens seværdigheder. Digerne er på dette vejstykke noget forfaldne i modsætning til, hvad der ellers er tilfældet herude. Det var det overordentlig maleriske ved dette sted, som fristede mig til at afbilde det.²⁷ – En af de ypperste boliger i byen er Ellebæksgård, som er opført 1777, hvad en plade over hoveddøren i det pragtfulde stuehus viser. Og den står endnu i næsten uændret skikkelse.²⁶

Det er helt igennem en sær og ejendommelig by, en gammeldags, hengemt og forglemt idyl, skjult med sine haver og diger mellem bakkerne i det åbne, barske land. Byen ligger i hesteskoform langs hele dalens østside. Mod vest ser man fra dens veje ud over den store lavning, der ligger grøn og jævn, med rødt, græssende kvæg helt ud til stranden. Yderst, hvor eng og hav smelter sammen, glider sejlskibe frem og tilbage – det ser ud, som om de sejler lige på engens yderste rand. Intet her i denne lavning tyder på, at man er tæt omringet af havet; man befinder sig i en dyb skål, hvis rand på tre sider dannes af høje banker. Kun de farende skibes sejl røber havets nærhed.

På min vej mod vest ud til fyret passerede jeg den 30 m høje *Trundkær Bakke*, der har nøjagtig samme højde som Galgebakken på nordenden og er af samme landskabelige beskaffenhed. Dens store, jævne højdeplateau levner kun udsigt til en smal strimmel land i horisonten, man må helt ud til dens rand for at opdage, hvor højt man er oppe. Fra dens nordlige fald ser man ud over byen med dens lave, vestlige engdrag og videre mod nord over Helnæsbugten til Fyn. Men dette syn kan langtfra stå mål med, hvad jeg så fra klinterne på halvøens nordvestside.

Ude ved fyret, som ligger på den vestligste pynt i havet lige inden for de lave sandklitter, findes rester af en gammel skanse lige på klintekammen, delvis nedstyrtet i havet. Et par andre sønden for stedet er næsten helt forsvundne. Sagnet siger, at de, ligesom endnu et par på øens sydende, skriver sig fra svenskekrigen; men der findes intet som helst historisk bevis for dette.

Udsigten fra dette sted langs øens vestside mod de nordlige, høje klinter er meget smuk. Bag fyret hæver landet sig i rolige bølger med de svære stendiger som det eneste, der rager op over agrenes felter. I sydvest rejser Als' højland sig knap synligt gennem havets tætte varmedis. Atter her ser jeg ligesom på nordpynten luften fyldt med sværme af mariehøns, som kommer drivende hjælpeløst for vinden, strander på stendiger, på buske, på mig og mit fotografiapparat eller føres til den visse død i Østersøens bølger.

Et trods sin ringe størrelse meget monumentalt og meget skøntformet dysse-

kammer rejser sig over marken kun hundrede meter inden for klinten nord for fyret. Det virker storslået på dette øde, ensomme sted.²⁸ Man er jo ikke forvænt med overraskelser af den art ovre fra Sydfyn, hvor der findes overordentlig få stensatte oldtidsminder i det overalt gennemdyrkede land; de må i tidens løb være blevet sløjftet i hundredvis. Nær dette fortrinligt bevarede kammer findes nogle næsten helt udslettede rester af et par andre, som står inde i digerne og er overgroet af buske og urter. Ved en bondegård i nærheden findes et fjerde, ligeledes omgivet af et stendige, men med overliggeren synlig over dette. De er alle sammen fredede – hvad der altså for de flestes vedkommende synes at være indtruffet for sent.

Foruden de her nævnte grave tyder mange andre fund på, at Helnæs har været stærkt beboet allerede i stenalderen.

Den berømte Helnæssten, en runesten fra omkring år 825, som nu findes i Nationalmuseet, viser, at også vikingetiden har sat sig minder herude. Stenen kom for dagen i 1860, men kløvedes ved optagelsen, og et stykke af den med nogle få runer på forsvandt. Wimmer har udfyldt det manglende, og indskriften lyder efter hans tydning således: „Rolf Nore-Gode satte stenen efter Gudmund sin brodersøn. De gæve mænd druknede ude på havet. Aaver ristede runerne.“

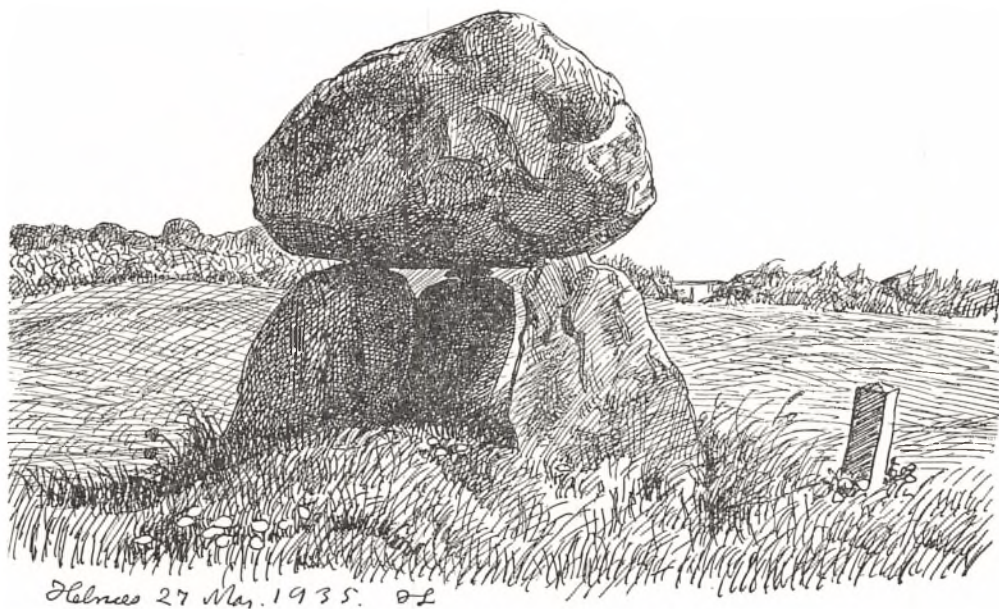
Nore-Gode betyder vogteren for norernes helligdom. Med „de gæve mænd“ må menes Gudmund og hans følge, og runemesteren er utvivlsomt den samme Aaver, som har hugget indskriften på de førnævnte sten fra Flemløse. Stenen er fra samme periode, og Aaver er et meget ualmindeligt navn. Det er den samme Rolf, som er omtalt på dem begge; Helnæsstenen har han selv ladet rejse, Flemløsestenen er sat over ham af hans sønner.

Helnæsstenen er mærkelig derved, at den omtaler drukning som dødsårsag. Kun endnu et af de hundreder af danske runemindesmærker, nemlig den ene af Larskerstenene fra Bornholm, nævner samme døds måde, idet den meddeler om Halvard, at han „druknedes ude på havet med hele sit mandskab“. Selv på stenene fra vikingetidens glansperiode år 800–1000, da havene vrimlede af dens skibe, hører vi, når dødsårsag overhovedet er nævnt, at mændene er dræbt i kamp, og hyppigst på landjorden. Kun undtagelsesvis nævnes søslag, f. eks. på den ene af Århusstenene om Full, „som døde østpå på havet, da kongerne kæmpede med hinanden“, eller på den anden af Larskerstenene over Bose „som blev dræbt i søslaget ved Udlænge“. – Vi har lov til at tro, at danskeren Sibbe den Vise, som omtales på Karlevistenen fra Öland, er faldet i søkamp, han, hvis følgesvende satte hædersmindet over ham på øens kyst og huggede de stolte ord i stenen, der nævner ham som „den mest lydefri, kampstærke vogngud på søkongens vide mark“.

Måske er det også et søslag, der er tale om på Mejlbystenen, der er rejst over Askel „som døde med Tore i Øresund“. Der nævnes på Strö-mindesmærket fra Skåne en „Asser, som døde nordpå i viking“, på Uppåkrastenen en Toke „som døde vestpå“ (dvs. på Englandstogt). På Vallabergastenen tales om Manne og Svenne „som ligger (jordede) i London“.

Man må, til trods for at det er vikinger, der er tale om, ikke se bort fra, at disse jo også kunne dø af *sygdom* på deres færd – selv om „naturlig død“ i den forbindelse vel var at blive hugget i stykker.

Men vikingerne var i al fald oprindelig først og fremmest *strandhugstmænd*, og vi ved fra fremmede landes krøniker, at når de i vikingetidens første periode overhovedet mødte modstand under deres utallige hærgninger af kirker, klostre og byer på fremmede kyster, så foregik den ulige kamp så godt som altid på landjorden. Herpå tyder også indskrifterne på en mængde af stenene, som nævner store virkelige slag, således på Hedeby- og Dannevirkestenen, hvor der findes nævnt en Erik, som var styrmand og dræbtes under belejringen af Hedeby, eller på den prægtige Tirstedsten, der siger, at Frode døde i „Fregers flok i Sverige, da alle vikinger omkom“. De tre Hållestadsten fra Skåne (980–985) omhandler den store katastrofe på Fyrisvoldene ved Uppsala, hvor så mange danske faldt, hvorefter de hjemvendende rejste stenene over Toke Gormsøn, over Ærre og Asbjørn, som dér gik sammen med Sjørupstenens Asbjørn, om hvem der står, at han „flygted ej ved Uppsala, men vog (dræbte) mens han havde våben“.

Vikingskibene var først og fremmest transportmidler. Og deres mandskab må have været ypperlige søfolk for at kunne udrette så fremragende bedrifter, som de efter alle fremmede, samstemmende krønikers dom var i stand til – da deres flåder i henimod et par århundreder som „uhyre fugleflokke“ dækkede havene langs alle Vesteuropas kyster og fór på togter langt ind i Middelhavet. Bedre søskibe end disse folk havde, fandtes ikke i tiden. De store, åbne både, som af sejl kun førte en bredfok, der ikke tillod at sejle bidevind, men som hurtigt kunne stryges for et opkommende uvejr, kunne for årerne alene stå sig mod den værste sø. Disse mænd frygtede intet vejr og ingen årstid. Derfor kan runestenene med rette nævne dem som „vidt berømte vikinger“ og „uforfærdede sømænd“, således som Torsjöstenen, Strö-mindesmærket og Gårdstångastenen fra Skåne. Og for deres fortrinlige sømandskab taler det yderligere, at kun *to* runesten mellem hundreder – stenene her fra Helnæs og fra Larsker – nævner, at mændene er „drukne på havet“.

Har Rolf Nore-Gode boet på Helnæs? Vi ved det ikke, og lige så lidt kender vi til Gudmunds boplads, som ikke behøver at være knyttet til beliggenheden af mindesmærket for ham. Runestenene sattes, hvor mange mennesker kom, ikke først og fremmest hvor den mand eller kvinde, som de rejstes over, boede eller var begravet. Vi må derfor antage, at Helnæs i vikingetiden har været et stærkt besøgt land, hvad også dens beliggenhed med udsigt over havet til alle sider ville kunne forklare. Et ypperligt tilflugtssted for sørøverskuder med mange smuthuller rundt omkring.

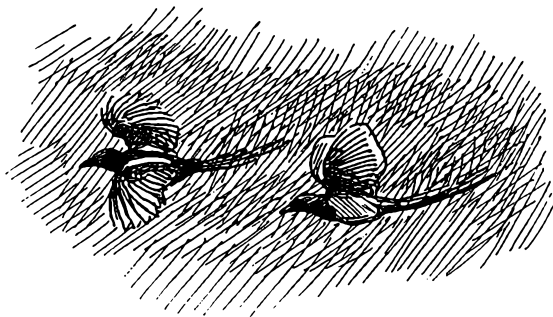
Tværs over øen til Helnæsbugten følger de mægtige stendiger mig bakke op og ned langs veje og markskel. Det må have givet adskillige slægtled krumme rygge at slæbe disse myriader af sten sammen og stable dem op. Ukrudtet gror tæt over stenenes hårde rygge, det stråler langt hen af regnfang, cikorie, kællingetand, vild kørvel og blåmunke, mens store tidsler står med strittende „morgenstjerner“ som for at holde orden på mængden.

Helt ude ved bugtens bred ligger på nordøstsiden den berømte Abkeldsgård, som er sine halvandet hundrede år gammel, men med sine røde mursten og sit bindingsværk er så velholdt, at den ser ud, som var den fra i fjor. Dens beliggenhed er fremragende smuk her på de åbne marker, som falder i bølger ned mod stranden med udsigter over hele bugten med dens øer og over mod fiskerlejet Falsled på Fynssiden. – Hvor er hele denne ø dog frisk og dejlig! Som et saltvandsbad virker den oven på Fyns idyller.

Det er egentlig kun sproget herude, som helt virker fynsk. Det er endda stærkt udpræget, forekommer det mig. Jeg faldt i snak med en meget vel-talende vejmand. De fleste vejmand ynder at snakke. Skulle der være seks-

dagesløb for palaver, ville jeg sætte en fynsk vejmand ind og holde ti mod én på ham.

Jeg har ikke før hørt sproget talt så syngende og så højtliggende som her. Det trættende ved denne øbo-dialekt er for øvrigt ikke dens syngen, men det alt for høje stemmeleje. Man skulle synes, at den talende altid måtte stå på tærne for at holde tonen, og man får lyst til at bede ham sætte sig ned på jorden og holde sig fast, for at han ikke skal ende med at gå til vejrs.

Omkring Fåborg

Kommer man nordfra på vej mod Fåborg, vil man allerede ved Hårby og Jordløse møde overraskende ting, som viser, at man må forberede sig på, at der hænder noget storartet. Det er de mægtige bakkedrag, som landevejen syd for Hårby fører igennem, og som foreløbig kulminerer ved *Jordløse*, udløbere fra De fynske Alper, der bestandig skimtes ude i sydøst som en kæde af høje toppe. Især fra de åbne 112 m høje bakker øst for Jordløse by åbner sig herlige udsigter over dette kraftigt formede land, som er perlen blandt de syd-fynske landskaber – trods de opvoksende granplantager, der nu som et ækelt udslæt breder sig mere og mere.

Ved Jordløse sender jeg en venlig tanke til den gamle præst, der levede her og antog byens navn som slægtsnavn efter at have oversat det til græsk – Achthon, manden uden jord, den *besiddelsesløse*. Tak, du gamle profet!

Man skal slå et slag ad bivejen mod sydøst til den smukke landsby *Håstrup*, som især i sin østlige del har udmærkede gamle boliger, og herfra rulle ad de bløde fald ned mod kysten til det morsomme fiskerleje *Falsled*, hvis lille bitte bådhavn er som en smal slippe eller smøge ind fra Helnæsbugten, og hvor landskabet er så lavt og fladt, at det danner den mærkeligste modsætning til de højder, man kommer fra. Byen, hvis befolkning af ydre er udprægede øbo-fiskere, har endnu trods megen nybebyggelse enkelte ypperlige gamle huse. – Har man indåndet lavlandsluft nok her og duft af fisk og tjære, kan man lige så gerne straks springe i det og tage tilbage gennem *Håstrup* op på *Trebjerg* – det vil sige fra den ene yderlighed til den anden.

Fra denne mægtige bakketop, øens højeste punkt efter Frøbjerg Bavnehøj, får jeg den videste udsigt, jeg endnu har haft på øen. Her føler jeg tydeligt, at jeg er himlen de 128 m nærmere, end da jeg stod nede ved Falsleds lave kyst.

Trods solskinet og den stærke blæst, der er som en hed ørkenvind, ligger der en lav dis over landskabet. Blæsten er af sydøst, og fra sydvest trækker et tordenvejr op. Men trods alt dette er der en pragtfuld udsigt helt over Helnæsbugten, som ligger lige under solglansen. Alle dens landarme krummer sig beskyttende om det kviksølvblinkende vand og om øerne, der ligner koralrev i et eksotisk hav, som udsender et bedøvende reflekslys. Man ser ingen detaljer i disse halvøers og øers mærkelige kroppe, kun en lys blå farve mod ildhavet. Landet ser til alle sider ud som et mægtigt kort med sine forskydninger af bølgede banker foran og bag hinanden; kun forgrundens levende

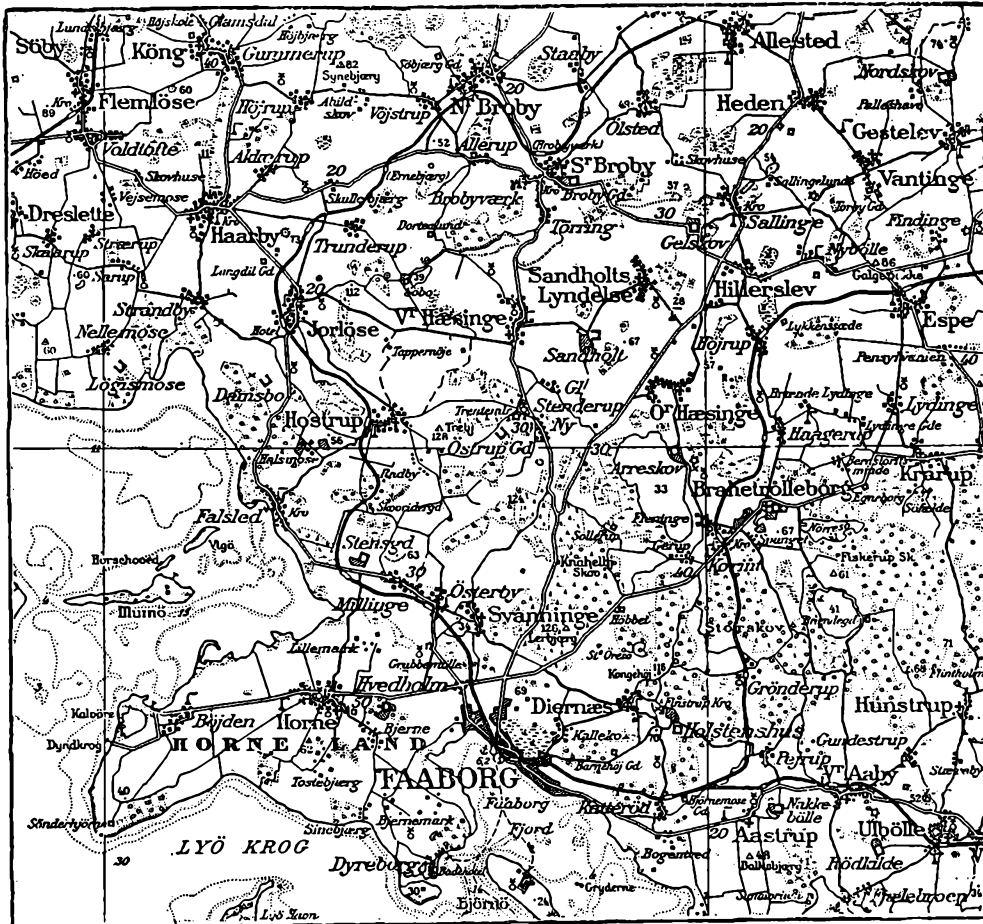
farver løfter sig kraftigt mod de fjerne landes blånen – vidunderlige toner på grund af soldisen og den optrækkende tordenluft. I den dybe stilhed i plantagens læ ved min side jager nogle store libeller med et spektakel som flyvemaskiner; deres snurren og blæstens lyd gennem grantoppene er de eneste lyde, der når mit øre. For naturligvis finder jeg en granplantning på toppen, efter at jeg har måttet forcere en halv snes pigtrådshegn for at nå herop. Plantningen synes ikke at have anden opgave end at skjule udsigten mod øst, hvad den også gør fuldstændigt. Mod sydøst har jeg frit syn lige til det store, granbefængte terræn i *Svaninge Bakker* – der er ødelagt, så det aldrig kan reddes. De tolv statshusmandsboliger, som ligger på række foran denne granørken, gør *deres* til at fuldende ødelæggelsen med de hvide og glørøde farver, der skærer i øjnene, så det svier. – Det er grundigt, hvad man laver her i De fynske Alper!

Granerne følger én næsten hele tiden på vejen over bakkerne herfra mod Fåborg. Helt nede ved Svaninge på vejens vestside har etatsrådinde Mads Rasmussen købt og indhegnet et større areal, som publikum i længere tid havde handlet ilde med, og afspærret dette. Stedet ligger ved vejen mellem Nørre Broby og Fåborg, og det hører til Svaninge Bakkers smukkeste steder, men

virker dog ved sin tætte bevoksning mørkt og tungt, sammenlignet med det sandede åbne terræn i dets østlige del, hvorfra man har den mest strålende udsigt helt til havet bag Fåborg med alle dets småer og mod den dejlige kyst ved Dyreborg på Horne Land. Dette er uden tvivl et af de smukkeste steder på hele Fyn. Med dets fattige bevoksning af lyng, gyvel og spredte skovfyr over den magre, sandede bund er det et stykke oprindelig og ejendommeligt natur, en god prøve på, hvordan dette landskab har været, før gransoten nåede det.

Svanninge Bakker, dette fattige og barske, men storslåede højedrag, burde i sin helhed have haft lov til at henligge urørt som en modsætning til alt det kultiverede og fede bondeland, denne ø er så rig på. Mere end de fleste andre steder ærgrer man sig her over den måde, hvorpå menneskene er faret frem mod naturen, og man søger forgæves efter en eneste fornuftig bevæggrund. Selv det 126 m høje *Lerbjerg* ligger begravet i tykke granskove, for bestandigt berøvet sin udsigt og sin skønhed.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Mens enhver kender beretningen om Svanningepræsten Hans Madsen, som holdtes fangen og blev pint af Lübeckerne under grevefejden, fordi han ikke ville røbe, hvor Jacob Hardenberg til *Sandholt* havde skjult sine skatte, og senere flygtede fra Odense Provstegård til Assens, hvor han kunne røbe fjendens felttogsplan for Johan Rantzau, hvad der førte til sejren på Øksnebjerg – så er der vel få, som har hørt den mærkelige beretning om, hvordan selve fanden drev sit spil med en anden Svanningepræst, den velærværdige hr. Mathias Hoff, der i det Herrens år 1708 selvfemte havde været med til at uddrive den Onde fra en stakkels murerdreng, som i desperation over, at han ikke blev svend, havde drukket sig fra vid og sans i fjorten dage i træk, hvorefter han blev besat af djævelen og i Katterød ved Diernæs dræbte to småbørn med sin murerhammer efter befaling af fanden. Da staklen var blevet dømt og ført til Finstrup for at rettes, søgte to præster længe forgæves at drive satan ud af ham, mens denne hårdnakket vedblev at udstøde de grueligste bespottelser af drengens mund og ikke lod sig rokke. Tre andre præster måtte til, blandt disse hr. Mathias Hoff, hvorefter djævelen endelig forsvandt af drengen, der nu som en angrende synder førtes til galgebakken og blev halshugget. Dette skete netop dagen før juledag.

„Men samme Dags Aften,“ siger Thieles folkesagn, „sad Mathias Hoff ved Juleaftens-Nadvere sammen med sin Hustru; og da der kom dem et Ord imellem, var Præsten sig selv saa lidet mægtig, at han greb sin Hustru ved Haarlocken og kastede hende paa Gulvet, saa at Folkene, der kom til paa hendes Skrig, maatte redde hende af hans Hænder. Og da disse to Folk baade før og siden altid levede i et christeligt Ægteskab, saa har denne Dags Begivenhed givet Anledning til et Ordsprog, som hyppigt falder dér i Egnen: Fanden fór af Fangen i Præsten.“

Hvor fanden siden fór hen efter at have huseret i Svanninge Præstegård, berettes der intet om i sagnet. Men i nyere tid har han atter drevet sit spil på egnen, da han i plantørers skikkelse sendte sine engle op i Svanninge Bakker.

Jacob Hardenbergs gamle smukke slot *Sandholt* ligger på bakkelandets nordlige udløbere ikke langt fra Odense Å-dalen. Gården og især landskabet om den er af fremragende skønhed. Bygningen er opført af Knud Rud i midten af det 16. århundrede, men siden stærkt ombygget flere gange.

Dens ejer, min ungdomsven stamhusbesidder cand. jur. Axel Lund, som har fået den i arv efter dens sidste ejer, frøken N. M. Nobel von Sperling, var heldigvis hjemme, da jeg kom, og førte mig rundt i slottet og i den pragtfulde park, der er henimod 12 tdr. land stor. Mens vi spadserede hernede, gav han mig nogle oplysninger, der knytter sig til det mærkelige sagn om stedet, som Thiele har optegnet, og som lyder sådan:

En fornem frøken på Sandholt lod sig bedåre af en ringe gårdskarl og blev med ham ved barn. Han dømtes til døden og hun til at se på hans henrettelse. Desårsag blev der gennem skoven hugget en lysning fra gården til galgebakken, så hun fra et vindue nødtes til at se ham opklynges. Denne åbning i skoven kaldes den dag i dag Jomfruhugget, og det siges, at man stundom endnu kan se samme frøken stå der i vinduet og stirre ud i skoven.

Axel Lund kender naturligvis både dette og flere andre sagn, som knytter sig til stedet. Jomfruhugget, den mærkelige og utvivlsomt kunstigt frembragte lange lysning i skoven, findes her endnu, hundrede år efter at Thiele samlede sine folkesagn, men kan på grund af parkens høje træer ikke mere ses fra gårdens berømte vindue. Den døde jomfru kommer der da næppe mere, men den brede, åbne markstrækning gennem skoven peger lige mod stedet. Axel Lund kender en tilføjelse til sagnet, som Thiele ikke nævner, nemlig at jomfruen siden blev indemuret i værelset, ganske som Rigborg Brockenhuus på Egeskov.

En gammel mand har til Evald Tang Kristensen fortalt, at da nogle murere engang arbejdede på slottet, fandt de levningerne af en pigebenrad, som havde været indemuret. Er dette en bekræftelse på sagnets tilføjelse, eller har fundet givet anledning til denne?

I øvrigt har man jo i Thieles sagn herfra næsten en pendant til det sjællandske sagn om Axel og Valborg.

Sandholt 25 juni 1935. 22.

Et berygtet spøgelse fra Sandholt, Hans Forrider, med tilnavnet „ildmanden“, viste sig hyppigt ved nattetid på broen over voldgraven. Hans havde engang på den nærliggende Lyndelse Kirkegård stillet skeletterne fra kirkens åbne begravelser op langs muren, hvor han gik og slog dem på siden af hovedet og råbte: „Før var du stor, men hvad er du nu?“ Bagefter spillede han bold med hovederne; men under denne sport faldt han pludselig død til jorden. Siden fik han plads som spøgelse på Sandholt, og mange har set ham, således en pige fra slottet, som en nat skulle til stævnemøde, men som i stedet for sin kæreste mødte Hans Forrider, der ville tage hende i hånden. Forsigtigvis rakte hun ham i stedet en snip af sit forklæde, som straks brændte op, da han rørte ved den. Da spøgelset slog kappen til side, så hun, at dets krop var gloende som selve helvedes ild. Pigen var forstyrret i lang tid efter denne nat. Da hun endelig kom sig, lavede hun en vise om sin oplevelse og gik siden omkring og solgte den på egnen.

Axel Lund fortæller mig et sagn, som siger, at Hans Forrider til en anden pige på gården forudsagde den gamle kammerherre Hans Nobel Nørregers død, da hun en nat mødte genfærdet på broen. Ildmanden tilføjede, at kammerherren, som næsten var helt blind, forinden sin død skulle blive seende igen. Og sådan skete det; da den gamle i året 1866 vandrede heden, havde han lige forinden fået sit syn tilbage. – Sådan går det så ofte, at man først får sine ønsker opfyldt, når man ikke længere har fjerneste brug for det.

Landevejen fra det nærliggende Vester Hæsinge til Nørre Broby fører gennem et mærkeligt, lunefuldt bakkeland; store og små sandbjerge med kær og moser i lavningerne – et meget usædvanligt syn på denne ø. I modsætning til længere mod syd er dette land meget lidt hjemsogt af granpesten, skønt den hist og her pletvis begynder at vise sig, især hvor lyngen er den dominerende vækst på større strækninger mellem de dyrkede agre.

En mængde af disse sydfynske veje, især bivejene, har langs deres sider tætte rækker af syrenbuske, hvad der må være herligt, når de står i blomst; men på denne årstid har de kun betydning ved at spærre for al udsigt – en uheldig egenskab, som denne evindelige frodighed ofte fører med sig.

Jeg fortsætter ad vejen mod nord gennem Sønder Broby og kommer forbi den eventyrlige *Brobyværk Vandmølle og Kro* ved Odense Å. Dens helt forfaldne bagside ud mod vandet giver ganske vist ikke noget billede af denne bygnings fornemme ydre ud mod vejen, hvor dens skønne bindingsværk vidner om en fin og fornem tid; men det ældgamle præg, som er over disse næsten faldefærdige yderlænger, er så usædvanligt på Fyn og så malerisk og ejendommeligt, at jeg næppe har set noget lignende her. Det gamle vandhjul findes endnu, men er indbygget og skjult.²⁹

Odense Å, som har tilløb både fra søerne omkring Brahetrolleborg, fra Kværndrup og fra Lørup ved Ringe, er allerede ved *Nørre Broby*, hvor disse arme er forenede, en anselig strøm, der forvandler engene omkring denne udprægede stationsby til et yndefuldt og bedårende landskab, som man nemt kommer til blot ved at standse på broen over åen. Det syn, som man har herfra ud over de nordlige enge, hvorigennem åen sagte glider, får mig til at glemme mangan viderværdighed fra turen gennem byen.

Jeg står her og tænker på den gamle billedskærer, som for 400 år siden udførte den altertavle, der findes i byens kirke og er så smuk, at der har dannet sig et sagn om den. Da man bar den til kirken, skete der et under, idet der, til trods for at det foregik under et voldsomt regnskyl, ikke faldt en eneste dråbe på det prægtige kunstværk. Da man spurgte mesteren, som havde udført altertavlen, om han ville være i stand til at gøre én til, som var lige så god eller bedre, svarede han: „Stik hellere mine øjne ud, at sligt ikke skal ske!“

Da arbejdet vistnok stammer fra den berømte Claus Bergs værksted i Odense fra begyndelsen af det 16. århundrede, ved man med temmelig stor sikkerhed, at mesteren ikke er blevet taget på ordet. Det er ikke hans allerbedste arbejde og næppe hans allersidste. Men hvilken henrivende replik at have ved hånden over for en køber!

Nu så vel som forhen skabes der meget få såkaldte kunstværker, som det ikke ville regne lige så stærkt på som på stationsbyhusene i *Nørre Broby*, hvis de ligesom disse blev eksponerede under åben himmel.

Var det ikke en idé på denne måde at skaffe den nu eksisterende form for censur en afløser, som dog måtte formodes at sidde inde med både retfærdighed og himmelsk forudseenhed? Måske ville resultatet dog i for høj grad forskrække det brave borgerskab. Men sagen kunne jo få praktisk betydning derigennem, at kunstværkerne måske ligefrem *fremkaldte* regnskyl, hvad man burde forsøge som et sidste middel mod så knastørre somre som denne.

I modsætning til *Nørre Broby* er den nærliggende *Vøjstrup* en meget smuk landsby, usædvanlig hyggelig og ægte fynsk, hvor de gamle gårde ligger omgivet af næsten helt sammenhængende, tætte haver. Mærkeligt er det at tænke på, at dette yndige sted har været skueplads for nogle af de sørgeligste begivenheder under Carl Gustavs besættelse af øen i 1659–60. Man har beretninger om befolkningens flugt for fjenderne og den frygtelige tilstand med hungersnød og anden elendighed, som fulgte. Ved et hus i byen, hvorfra forældrene var flygtede, fandt folk siden børnene liggende på jorden i haven, hver med sin kålstok i munden. De var døde af sult. – Også sagn om fjendtlige soldater, der dræbte småbørn ved at svinge dem ved benene og slå deres hoved

mod et træ, har man fra denne egn. Der findes i øvrigt ganske lignende beretninger fra verdenskrigen, og man befinder sig bedst ved at tvivle om deres sandfærdighed. Med hensyn til hungersnøds-beretningerne har vor egen tid ikke overdrevne sagn behov for at gøre indtryk på sindet. Nu sulter den ene halvdel af verden, mens korn og kvæg til milliarders værdi destrueres i forbrændingsanstalter i den anden halvdel . . .

De fleste af fortidens krige og deres følger bliver små stykker romantik i sammenligning med, hvad *vi* oplever.

Denne del af Fyn var forhen berømt for sine umådelige mængder af storke. Nu er det blevet anderledes: denne prægtige fugl forsvinder mere og mere her som overalt i landet.

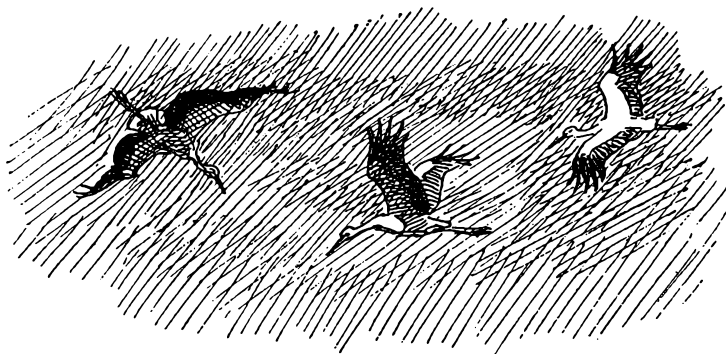
Samtidig bliver det stadig vanskeligere at bilde småbørn ind, at storkene kommer med spædbørnene i næbbet. Jeg har en ven på Fyn, hvis seksårige søn efter sin første skoledag kom hjem og sagde til faderen: „Hør, far, lærerinden fortalte, at storken var kommet med seks små killinger til hendes kat i aftes.“ „Hvad er det for noget vrøvl?“ sagde hans far, „tro ikke på det. Hvordan skulle en stork kunne gøre sådan noget?“ „Åh,“ sagde drengen, „den har måske en gammel kat hjemme!“

Det er over tredive år siden, at dette hændte, og eventyret om storken går efterhånden slet ikke mere, ikke engang blandt den yngste ungdom, bl. a. fordi der ingen storke findes, som kan påtage sig skylden for børnenes tilsynekomst, eller i al fald så få, at de ikke ville kunne overkomme en hundrededel af arbejdet. Nu må folk klare sig, så godt de kan på egen hånd.

Men det må have gjort en bemærkelsesværdig forskel i hjemmelivet. Jeg tænker eksempelvis på den nærliggende store Allested by, hvor der endnu omkring århundredskiftet fandtes tre-fire storkereder på hver eneste bondegård og over tyve på præstegården, alle beboede, og på Gelskov Mark kunne der endnu dengang ses 2–300 storke vandrende efter plovne ved efterårstid lige før trækket. Allested Præstegård brændte i 1908, men var efter opbygningen lige til 1913 kendt for sin storkekoloni, ligesom fuglene også i omegnen endnu dengang var ret talrige.

På hele min rejse i år gennem Fyn har jeg set *i alt tre storkereder* med fugle i! Og på Allested Præstegård fandt jeg *én* rede med et par gamle og fire unger – det er den sidste rede i byen. En ca. 40-årig kone fra stedet fortæller mig, at fuglenes antal her jævnt er dalet, så længe hun kan huske. Og sådan er det jo næsten overalt i landet, især på øerne, mens der ganske enkelte steder i Jylland i de senere år, især siden 1927, på ny har været en lille stigning i antallet. På Hindsholm kunne man til for en snes år siden ofte ved efterårstid iagttage henimod 100 storke efter en plovmand; nu findes der ikke *ét* ynglende storkepar på hele Hindsholm.

Endnu for 100 år siden fandtes storken i så stor mængde i Jylland, at den ligefrem var til besvær. Særlig nævnes Viborg, Skive og Holstebro som dens tilholdssteder. Sidstnævnte by „havde rede på hvert tag“. Og endnu i 1850 var der mange landsbyer på halvøen med 20–30 eller flere reder. Men fra foråret 1856 begynder fuglene mærkværdig pludseligt at aftage i tal, en iagttagelse, som er samtidig i vore nabolande. Siden har tilbagegangen været jævn overalt. Medens der endnu i 1875 var 50 reder i Skive by, var der i 1915 kun et dusin tilbage. 1896 havde Viborg 18 beboede reder, i 1911 er der kun 3 af disse tilbage. I Holstebro er antallet af reder samme år reduceret til 5. Fra alle vore mindre øer er storken totalt forsvundet, således Samsø, Tåsinge og Møn; også Lolland-Falster er næsten helt rømmet. Ja, selv på Sjælland er kun ganske få tilbage. Kun i Vestjylland kan man endnu tale om enkelte kolonier med ganske få individer. I løbet af den sidste snes år har tilbagegangen været rivende og viser en samlet nedgang på omtrent 85 %. Det er ikke alene i landene, som danner nordgrænsen for fuglenes udbredningsområde, at nedgangen har været så stor, det samme er tilfældet f. eks. i Ungarn og i Sachsen, som tidligere havde rige kolonier, men nu kun har en snes reder i alt.

Hvorfor har der været en så voldsom nedgang i storkenes antal?

Man har gættet på mange årsager. 1856, året som danner vendepunktet, fik en voldsom orkan skylden; den rasede netop over Middelhavsegnene under forårstrækket og skulle være årsag til en massedrukning af de trækkende storke. En ny orkan på samme årstid i 1860 fik endog skyld for at have drevet fuglene helt ud over Atlanterhavet og druknet dem dér.

Det er en dansk mand, adjunkt H. Chr. C. Mortensen i Viborg, som ved sine ringmærkninger af storke har rammet en pæl gennem mange skrøner og er kommet med svar på spørgsmålene om fuglenes trækveje, om målet for deres lange vinterrejse og om den sandsynligste grund til deres aftagen i antal.

Det kort over fuglenes trækveje, som adjunkt Mortensen har udarbejdet på

grundlag af sine ringmærkninger, viser et par overraskende ting. For det første at de mærkede jyske storke – som han har fået underretning om på få undtagelser nær – under efterårstrækket har taget vejen mod sydøst, bestandig så vidt muligt over land, *uden om Middelhavet*. Ved senere supplering af fremmede ornitologers ringmærkninger er det konstateret, at denne østlige trækvej foruden af vore hjemlige storke benyttes af deres fæller fra Holland, Sverige, Rusland, Øst-Tyskland og Ungarn.

Storkens vej fører over Karpaternes passer – den flyver som andre fugle ikke højere, end at den kan orientere sig – gennem Ungarn og Transsilvanien til *Porta Ciconiarum* – Storkeporten, på grænsen mellem Ungarn og Rumænien, gennem Törzburger-passet eller floddale, som fører gennem De transsilvanske Alper, og siden tværs over Marmarahavet til Asien. Herfra følger fuglen Syriens kystland til Afrika, trækker langs Det røde Havs kyster og ned langs hele den østlige del af det store afrikanske fastland over Ækvator til *sydenden af Afrika*, hvor rejsens mål er Syd-Rhodesia, Transvaal, det nordlige Natal, Oranje-fristaten, Basutoland og Kalahari. Dette er for de danske storke en rejse på 12.000 kilometer, en vejlængde, som de tilbagelægger på ca. 2 måneder, hvilket svarer til en gennemsnitsfart af 200 km i døgnet. De trækker kun om dagen, og rejsen foregår altså i ro og mag. Forårstrækket går dog noget hurtigere for sig.

Helt hernede i Sydafrika ligger „Storkelandet“, som vor barndoms eventyr lærte os var Ægypten!

En vestlig trækvej, som benyttes af storkene fra Vesteuropa – grænsen dannes omtrent af Weserfloden – går over Frankrig, Spanien, Gibraltar til Marokko og videre mod samme mål i Sydafrika – altså også *uden om Middelhavet*.

Dernæst har disse undersøgelser med temmelig stor sikkerhed givet oplysninger om grunden til fuglenes stærke aften.

Troen på druknedøden som årsag falder bort, efter at man har lært, at storkene aldrig trækker over hav, og at *der overhovedet aldrig finder fugletræk sted under uvej*r. Det har været en almindelig antagelse, at europæerne i Sydafrika ved at lægge gift for græshoppesværme, som dernede er storkens hovednæringsmiddel – den kaldes af hollænderne hernede „Sprinkhaanvogel“ og af englænderne „locust-bird“, begge ord betyder græshoppefugl – skulle være anledning til, at fuglene omkommer i mængde. Men hertil er der at indvende, at ikke en eneste af de til adjunkt Mortensen fra Sydafrika tilbagesendte døde fugle har vist tegn på at være omkommet af gift.

Den indfødte befolkning i Sydafrika såvel som europæerne dernede dræber ikke storken; den er fredet ved lov, og der er sat høj bødestraf for at dræbe denne fortrinlige bekæmper af græshoppeplagen. Desuden er dens kød ikke velsmagende.

Heller ikke er det menneskenes tiltagende arbejde herhjemme med jorden og dens plantevækst, som bærer skylden for fuglenes aftagen; mange egne i landet, hvorfra de er forsvundet, er endnu fortrinligt egnede for dem som ynglested, og føde findes de fleste steder i rigelig mængde. Desuden har storken stor tilpasningsevne og bliver nemt tørlandsfugl fra sumpfugl.

Der er kun én forklaring tilbage: storkene må omkomme ved vold *undervejs* på trækket. Og desværre er der al sandsynlighed for, at denne forklaring holder stik. Blandt de mængder af ringmærkede storke, som Mortensen har fået tilbage eller modtaget underretning om, er ikke mindre end 50 procent blevet *skudt!* Af resten bærer enkelte mærker af strejfskud. – Når storkene i den grad forfølges med skydevåben, da skal det nok mærkes hos en fugleart, hvor hvert par gennemsnitlig kun får tre unger. Det viser sig, at næsten alle de nævnte fugle er skudt på vejen gennem Europa. Men hvorfor dræbes de da her?

Jo, de er en fare for godsernes *karpedamme!* Og desuden tager de kyllinger fra fasanerierne og endelig harekillinger – alt sammen fra godsejerne.

Til det første er der at bemærke, at enhver karpedam kan skærmes mod storken, ved at man anbringer et net fra bredden og skråt op- og udefter til et sted, hvor storken ikke kan bunde, det vil i almindelighed sige et par alen ude. Den anden påstand er ganske sikkert forkert. Mortensen har i årene siden 1901 undersøgt gylp fra flere hundrede storke og heri kun fundet hår af mus og muldvarpe, dækvinger af store biller, muldvarpeklør, paddeknogler, fiskskæl og lignende, samt af og til af en eller anden mindre fugl, f. eks. en lærkeunge.

Hvad tror man vore bønder ville sige til at have en fugl boende på taget, som gjorde sig til gode med deres kyllinger og ællinger!

Størstedelen af de skudte storke er kommet Mortensen i hænde fra tyske godser, hvis herregårdsskytter har ordre til at skyde fuglene. Storken er en meget tillidsfuld fugl, og nogle skud ind i en trækkende flok eller endnu værre ind mellem de trætte fugle, når de hvilende efter trækket står på engen i tusmørket, vil kunne give rigeligt bytte. „Deutsche Jäger-Zeitung“ 1911 angiver, at der i jagtsæsonen 1911 i Pless alene er nedlagt 119 storke.

Men det er ikke godserne alene, som bærer skylden. Fuglenes fjer er – eller *var* – stærkt eftertragtede og afgav årligt et stort kontingent til damepynt. Det vises tydeligt og råt ved en angivelse som denne, at en enkelt fugleskinds-handler i St. Petersborg i 1898 alene afsatte 2.000 storkeskind! Man ville finde dette slemt nok, men mere troligt, hvis beretningen kom fra en negerstamme i Afrika.

Storken er ikke mere nogen hellig fugl. Den har været ved helt at forsvinde ud af det danske landskab sammen med kæmpehøjen. For fremtiden må vi se

at finde os til rette næsten uden dem. I kæmpehøjenes sted er trådt telefonpælenes rækker, højspændingsledningernes stativskeletter og den evindelige mejeriskorsten. I stedet for storken har vi fået flyvemaskinen.

Engang betød den store, smukke fugl meget mere end en staffage i landskabet; i næsten alle nordiske folks tro var den selve gudernes sendebud til menneskene med løfte om alt, hvad der var godt og skønt. På tysk hedder den *Adebar*, af gammel tysk *odeboro* o: den lykkebringende. Den kaldes også *Heilebart* af *heilbaere*, ligeledes den, der bringer lykke. Den kom med løfte om nyt liv til Nordens lande efter den lange vinternat. *Donar*, tordenguden og uvejrets hersker, var den viet til som mange andre dyr med fremtrædende rød farve: ræven, egeret, rødhalsen og flere. Derfor havde ilden ingen magt over dens rede. Om nabogården brændte, *hvor ingen stork fandtes*, da ville den tage vand i næbbet og oversprøjte taget omkring sin rede, så ingen gnist kunne fænge. Men øvede man ondt mod fuglen eller dens unger, da ville den straffe med ild, da kastede den gløder på stråtaget og tændte i brand, og den forfulgte misdæderen med armod, ulykker og død.

Dette ry som hellig fugl havde storken i øvrigt så godt som overalt; man kan følge det gennem Ungarn og Tyrkiet ind i Vestasien, ja helt ned blandt Kaplandets negerstammer.

I vort lands folketro ansås den for lykkebringende ligesom f. eks. svalen og lærken, og ligesom disse var det stor synd at dræbe den. Men i øvrigt optræder den i vor almues overtro med langt mindre højtidelighed end f. eks. i Tyskland, undertiden endogså med et lavkomisk præg over sig. Vore sagn om den forholder sig til de tyske omtrent som den lidt forhutlede jyske fanden med klumpfoden, paraplyen og den luvslidte silkehat til dennes højtravende fætter Mefistofeles. I Jylland beskyldtes den for at være præst, hr. Peder kaldtes den. Den blev i høj grad oprørt og ærgerlig, når man kaldte den ved dette navn, løftede vingerne og fløj fortørnet sin vej.

Men af storkens udseende, når den ankom til landet, tog bonden varsel om sommerens vejr; var den våd og skidden, blev sommeren regnfuld og sur, var den tør og hvid, blev vejret solrigt og mildt. Så man første gang storken stående, bragte det held, var den flyvende, spæede det uheld. Synet af den sorte stork spæede derimod ikke alene altid slet vejr, men også onde tider. I året 1808 hændte det, at to af disse fugle indfandt sig på herregården Højris' lade i Nordjylland, hvor de indlod sig i kamp med et par hvide storke og forjog dem. Og så kunne det da ikke overraske nogen, at vi snart efter blev indviklede i krigen med englænderne, og at denne fik et så ulykkeligt udfald.

Men hvert år, når vore storke om høsten samler sig for at drage mod syd på deres lange rejse, når de endnu i små flokke løfter sig fra de lave enge som en sky og kredser over det gamle land, hvorfra den barske vinter tvinger dem bort – så véd vi nu, at det langt fra er dem alle, der vender tilbage til deres egentlige hjem, hvor de har været unger, og som de hvert forår drages tilbage imod for at føde *deres* unger på det kendte tag mellem de kendte enge. Vi ved, at mange af dem falder fra undervejs.

Og sjældnere vil vi synge den gamle sang, thi bestandig færre vil forstå den:

Storken sidder på Bondens Tag;
han ser over Mark og Enge.
Det bliver saa dejlig en foraarstag;
nu kommer den favre Tid, jeg ventede saa længe.

Det sydøst for Allested liggende *Vantinge* har en kirke fra senere middelalder med et morsomt bindingsværkstårn, som kun rager en meter op over skibets tagrygning. Tårnet må være opført efter 1589; thi Jacob Madsen omtaler i sin visitatsbog fra dette år kirken som et „Templum uden Torn“. Skibets røde munkesten er på sydsiden, på østgavlen og våbenhuset for en menneskealder siden blevet overklisset med noget fælt cementpuds, som er fuldkommen ødelæggende for bygningens ydre.

De fynske Alper er et led i det mægtige bakketerræn, der som en bølgende kæde strækker sig langs hele Syd- og Sydvestfyn fra egnene nord for Svendborg til sønden om Middelfart, går over Koldingegnen på Jyllandskysten og videre langs denne helt ned til Flensborg Fjord. Denne bakkekædes dannelse stammer sandsynligvis fra israndens stilstandsperiode *efter* dens første tilbagevandring. Tager man fra Fåborg mod øst og nord, kommer man her på „Alperne“s sydøstkråninger gennem nogle af dette hjemlige bjerglandskabs skønneste egne med dets herregårde, søer og vældige skovstrækninger.

Straks ved *Diernæs* får man det første indtryk af dette urolige landskab, fra hvis mangfoldige bakketoppe der er udsigt over land og hav og over de utallige fynske småøer, således bag *Kaleko*, hvor der fra en høj banke åbner sig vid udsigt over bakkebølger og skove og over Fåborg Fjord til det dejlige Horne Lands kyst – et fortryllende landskab. Mod nordøst kommer man gennem de vidtstrakte skove omkring *Holstenshus*, der desværre for en stor del består af mørke, forstrevne granplantager, men dog også smuk løvskov. Pragtfuldt er dette landskab, især set fra det 116 m høje punkt Kongehøjen, alpernes kulmination på dette strøg. Vildt og bakket, men alligevel præget af en sær ynde er dette land omkring *Holstenshus*, mindre strengt end den åbne, vestlige del af Svanninge Bakker. Fra slottets dyrehave er en fremragende udsigt over de vide hæld ud mod kysten, den reneste fynske romantik.

Man ville tro, når man går på disse steder, at denne stemning her havde nået sit højdepunkt. Men den øges i egnene om *Brahetrolleborg*, som ligger gemt i en ring af vældige løvskove og omgivet af de tre søer Arreskovsø, Nørresø og Brændegård Sø, af hvilke den første er Fyns største indsø, den sidste en af vort lands smukkeste. Fra den 61 m høje banke på dens nordside ser man vidt over søens spejl, over skovene, som omringer de åbne enge ved dens bredder, og over de moseagtige lavninger i vest – for en gangs skyld en skovsø uden sentimentalitet og et landskab, hvis romantiske præg ikke avler selvmordstanker.

Ved *Brahetrolleborg* var det ikke selve den prægtige hovedbygning, som mest betog mig, men de vidunderlige gamle yderlænger og disses omgivelser.

Noget mere betagende smukt end voldgraven ved den gamle længe, som bl. a. rummer slottets smedje, skal man lede længe efter i et dansk landskab, selv på Fyn. Og jeg tænker med sorg på den skade, som en hårdhændet tid anretter og fremdeles vil volde på disse gamle herresæder. Hvilken kulturværdi rummer de ikke, blot ved deres ydre, fornemme præg, hvori kunst og natur forenes til et så vidunderligt, harmonisk hele.

Mærkeligt nok var det dette landskabelige miljø, som inspirerede den ellers lidet sentimentale Baggesen, der i udskiftningstiden 1787 opholdt sig som gæst på Brahetrolleborg, til at fæste en række nye, fæle navne på udflytterstederne, en handling, der måske foruden at være et udslag af tidens følelsesfulde og sværmeriske ånd kan finde sin forklaring i, at grevinden, som var ham behjælpelig, hed Sybilla. Navne som Yndighed, Lundsfryd, Akseglæde, Planteheld eller Lykkevalg overgås i komik kun af de navne, der er hentet fra den klassiske oldtid og passer som en knyttet næve til et blåt øje: „Troja“, „Sparta“, „Athen“, „Delphi“, „Korinth“ – og det værste blandt dem alle „Lakedæmonien“ ved Arreskov Sø. Af disse navne er enkelte endnu ikke udryddet af vore generalstabskort.

Næsten overalt hvor jeg færdes ad vejene heromkring, er det mellem to

Vandinge 8 Juni 1935. 21

rækker solide stendiger, hvortil der i disse egne har været et rigeligt materiale, som bræen har strøet over „Alperne“s skråninger. Det var særlig i udskiftningstiden, dette arbejde blev gjort, og en enkelt mand, kammerjunker Holstein til Holstenshus lod i løbet af fire-fem år sine hovbønder rejse 10.000 favne stendiger! Nu mildnes de hårde diger næsten overalt af de levende hegn, hvor slåen, tjørn, brombær, buketorn og roser hælder deres grene og ranker over de grå sten og ved forårs- og forsommertid skjuler dem under et væld af farver. – På vejen fra Brændegård Sø mod syd kom jeg ved Nørresø vestside ad en længere vejstrækning, hvor et af de anseligste stendiger, jeg har set, var næsten helt skjult under et væld af blomstrende kaprifolier. Naturen på denne blide ø sørger selv for med mild hånd at glatte hen over alt, hvad der er hårdt og barskt, og dens kærtegn synes at kunne få selv stenene til at smile. – Alt vender sig her til det bedste. Man tænker på ordsproget: En ulykke på Fyn er et fedt får i Jylland.

Skovrideren over Brahetrolleborgs skove bor på et berygtet sted. Her lå forhen en stor bondegård, som i mange slægtled ejedes af en velhavende familie, og som hørte under baroniet. Den var rundbygget, og dens eneste port

var forsynet med svære bomme. Gården, som bar det klangfulde navn „Gjaldebrede“, var skjult mellem tætte skove. På den tid, som fortællingen stammer fra, var dens ejer en enke med en mængde voksne sønner. Det var under sven skekrigen, og fjenderne forvildede sig ofte på deres vej gennem skoven hen i gårdens nærhed. Når beboerne så, at der ikke var flere svenskere i flokken, end de turde binde an med, lukkede de dem ind, hidsede store hunde på dem og slog dem ihjel med køller og knipler, røvede deres våben, kostbarheder og penge og gravede ligene ned. Da dette var lykkedes i nogen tid, uden at andre svenskere opdagede det, bevæbnede gårdens sønner sig med de dræbtes våben, lagde sig i baghold i skoven og overfaldt småtropper af fjender, idet de bestandig passede på, at ingen undløb, som kunne røbe dem. En støtte for dette sagns troværdighed er det, at der endnu for en god menneskealder siden i gården fandtes masser af våben, især kårder og andre håndvåben, og efterkommerne var endnu på den tid rige folk, der bl. a. ejede en mængde fremmede sølvmønter, som ingen kendte. Gården, som er nabogård til Sølvbjerg og Kragelund, er i den senere tid blevet nedrevet, og på dens sted er Brahetrolleborgs skovridergård bygget.

Tilbage gennem landskabet om Holstenshus og over det bestandig faldende terræn omkring Pejrup kommer jeg forbi Bjørnemose til *Katterød* – atter et smukt landskab – men *hvor* er der ikke smukt i disse egne? Den lille vej, som østfra fører ind til Katterød, er nær ved byen omgivet af hele skove af skræpper med så mægtige blade, at ethvert af disse kunne være en forsvarlig paraply. Solen brød gennem bygevejrsskyerne og skinnede på bladenes hældende skåler, som var fulde af vand efter regnskyllene. Her faldt den mig ind, denne linje af H. C. Andersen: „Der var så dejligt derude på landet . . .“ Netop sådan må der have set ud, hvor ællingerne trippede rundt i skyggerne under de brede skræppeblade. Denne optakt til digterens eventyr om sig selv klang i mit øre, og billedet stod pludselig lyslevende for mig.

Vejen, som fører fra Fåborg mod vest ud over *Horne Land*, er meget smuk, næsten bestandig har man vide udsigter mod syd over Østersøen med dens mængder af øer, mod vest over Helnæsbugten og til Als' kyst, mod nord helt til De fynske Alper. Ligesom Helnæs er denne halvø en værdig pendant til Hindsholm på øens nordøstside, men ganske forskellig i karakteren fra begge disse. Den er mere i slægt med det nære „fastlands“ blide romantik; dens bølgende terræn, hvis overflade i lille målestok minder om De fynske Alper, er frodigt og velplejet, om de fine gårde ligger store haver, alt er her så usandsynlig pynteligt og net, vidner om en sans for hygge og skønhed, som selv inde på hovedøen knap finder sin mage. Der er ved disse boliger sørget for, at alting tager sig ud til sin fordel, her er ingen uorden af nogen art. Havernes bede er holdt som jorden i en urtepotte, de fint revne gange synes aldrig at blive betrådt af nogen fod. Hylden gror skærmende omkring møddingerne, og selv om de ringeste udhuse slynger vildvinen sine ranker.

Hænger denne fynboens sans for pyntelighed, som her på stedet synes at nå sit højeste, sammen med hans karakter og med hans lyse syn på tilværelsen? Er det den samme ejendommelighed, som giver sig udslag i hans skælm-ske ordsprog, der viser ham som en lun, undertiden lidt bitter landsmand med et fond af verdenserfaring og humor, disse ordsprog, der altid har en indbydende og tillidvækkende skal, selv omkring en lidt bitter kerne, og som ofte lader den fremmede i vildrede med, hvor han egentlig har den talende:

Ta' te' bunds i fadet, fremmede – vore egn' ve' nok, hva' der er i.

Sid din ven nær, men sid ik' låret a' ham.

Vi ska' som'ti'er kys' den arm, som vi ønsker var a'e te' albøvi.

Han gi'r et' sin' gaver hen. (Om en gerrig).

Der er ingen, der må vri' sig ve' å vær' nar, når turen kommer te' *ham*.

Det er en vov (ringe) mødding, som aldrig en høn' ve' skrab' på. (Om sladder).

Hvilket fond af udpræget fynsk humør er der ikke i disse:

Nu har vi spillet gående, sa' kusken, da han vælted' i grøften med musikanterne.

Vi ska' aldrig æd' mer', end vi ka' æd' en pan'ka'e for hvermands dør.

Han går hel' da'en å le'er etter fyravten. (Om en doven person).

Snak kuns højt. Munden varer dig nok u'.

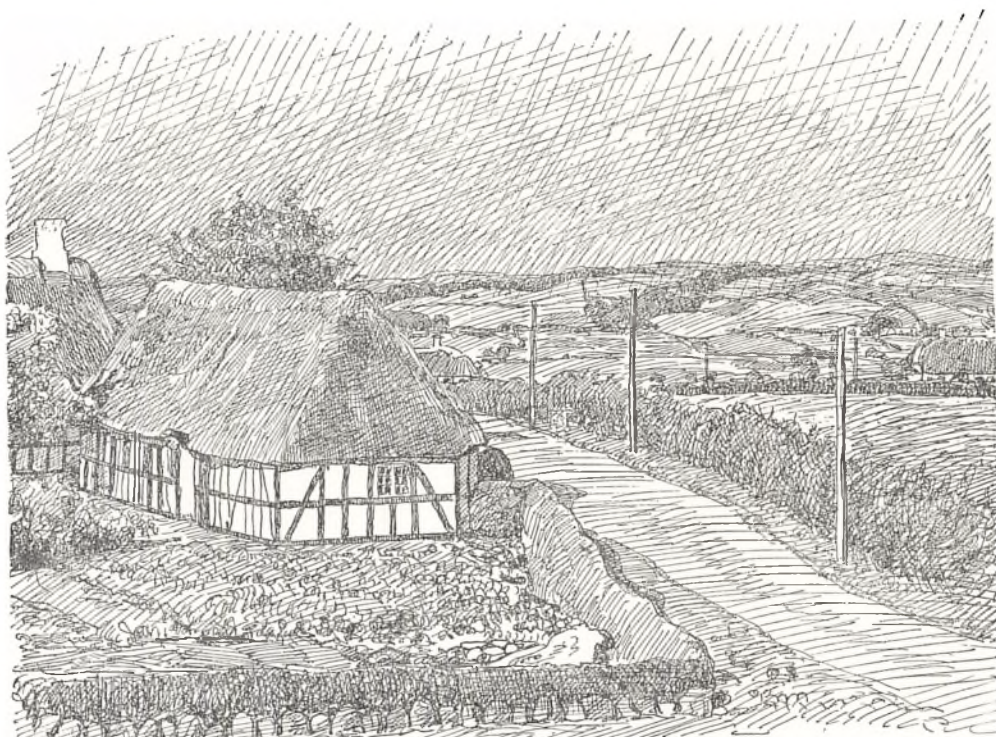
Skratkar'ne ska' nok hold'! (Dvs. de revnede kopper eller tallerkener).

Om en skrålhals siges der: Han vrajler, te' de' tu'er etter.

Det er belevne folk på denne ø, de har begreb om formens betydning. Men de får sagt alt, hvad de vil, og oftest på en indtagende måde.

Kirken i Horne har en mageløs beliggenhed. Fra dens højtliggende kirkegård har man en af disse egne skønneste udsigter, langt smukkere, om end mindre vid, end fra det bekendte *Tostebjerg* sønden for byen, halvøens højeste punkt. Og hvad enten man heroppe fra ser ud over den store, gamle landsby, som med sine bindingsværksgårde og de svære stendiger omringer kirken, eller man færdes nede på dens veje, finder man her et af de smukkeste landsbybilleder i Danmark. Undertiden ligger gårdene med deres haver et stykke lavere end vejbanen, adskilt fra denne ved et af de ypperlig holdte, undertiden mandshøje diger – alt så nydeligt og hyggeligt, at det er en ren fest for øjet.³⁰

Kirken er mærkelig derved, at den er en af Danmarks syv rundkirker. Den oprindelige rotunde, som er opført i romansk tid af kampesten med to meter tykke mure, har dog i tidernes løb fået så mange tilbygninger i øst og vest, at den er blevet den mindste del af kirkebygningen, der efterhånden viser prøver på snart sagt alle mulige stilarter, lige fra sengotik, som også har sat sit præg på rundkirkens ombygning, til tårnets fire renæssancegavle. Rundkirken har endnu spor af små vinduer, som har siddet øverst under murranden og viser, at den har været benyttet som forsvarstårn. Den gamle rotundes oprindelige karakter er indvendig stærkt forandret ved de i sen middelalder opførte piller

Fra Horne Kirkegaard mod Svaminse Bøker. 6. Okt. 1935 Ø.S.

og hvælvinger. De senere store tilbygninger, mellem hvilke den ligger indeklemmt, stammer fra så forskellige tider som anden halvdel af det 16. århundrede, fra 1714, 1721, 1849 og 1852. I 1893 blev den endelig restaureret. Den er nu nærmest kun et kuriosum, bl. a. ved sin umådelige længde, der er ikke mindre end 43 m, af hvilke rotundens beskedne diameter kun optager de 13. Man vender ret hurtigt blikket fra denne kirkebygning for at betragte det henrivende landskab, som omgiver den.

Sønderhjørnegård ude på halvøens vestligste pynt slår alle rekorder ved sin beliggenhed og ved landskabets eventyrlige fred. Ganske ensom ligger gården her på det yderste huk mod havet. Stuehusets prægtige bindingsværksbygning vender sin facade ud mod en stor, blomsterfyldt have med gamle frugttræer. Vindruer hænger i tykke klaser på deres ranker ved den østlige side ud mod en humlehave, som ganske vist kun har et halvt hundrede stokke, men danner et lige så smukt som sjældent syn.

Gården har nogle kolossale ladebygninger. Da en karl, som var i færd med at tage mod neg fra en fyldt høstvogn, så mig oppe fra loftet, råbte han ned til mig, der uanmeldt var trængt ind i haven: „Jeg skulle sige, at nu kommer fruene ned og hilser på Dem, hun er heroppe.“ Et øjeblik efter råbte han igen: „Nu kan fruene desværre alligevel ikke komme, for der er lige kommet nye læs ind, og hun skal til at ta' fra!“ Jaja, da! Men jeg gik længe omkring i den dejlige have og forsøgte at danne mig et billede af denne frue på den store, herskabelige gård, som selv står ved lugerne og ta'r neg ind midt imellem sine arbejdsfolk! Hun kom ikke, og det var vistnok synd for mig.

På tilbageturen fandt jeg nær bivejen, som fører herfra til den lille by Bøjden, et smukt men noget sammensunket dyssekammer. Det viste sig at være fredet, og en ensom bynkefugl, som sad på dets overligger, tog dette så alvorligt, at den allerede på lang afstand skældte mig huden fuld, da jeg nærmede mig. – Det blev ikke det eneste dyssekammer, jeg fandt på det skønne Horne Land.

Da jeg senere fra Dyreborgs maleriske, skovklædte strand tog mod nord ad vejen til Bjerne og kom forbi den gamle vindmølle på den 49 m høje bakke, opdagede jeg ganske tilfældigt et andet, ret højt og meget smukt dyssekammer et lille stykke nordøst for møllen. Og stående ved dette fik jeg øje på to andre, det ene ca. 400 m herfra i nordlig retning, det andet knap 200 m mod sydvest lige ved møllen. De var begge af anselige dimensioner, især det sidstnævnte, som med dets tre store overliggere oven på otte mægtige stenblokke synes at være et arbejde af giganter. Alle har de en usædvanlig dejlig beliggenhed i dette kraftige højland med udsigt fra de knudrede, åbne bakker, hvor hav og fjorde er synlige til alle sider. Sjældent så jeg noget mere beta-

gende end dette sidstnævnte oldtidsminde, som ligger tungt og alvorligt på sin højde med de vide udsigter over dette rige, udpræget danske ølandskab.

Her passer det virkelig endnu:

„... hvor Oldtids Kæmpegrave
staa mellem Æblegaard og Humlehave.“

Det var morsomt at stå og nyde udsigten ude på *Knolden* ved Dyreborg, den lille skaldede banke, som rager sine 30 m op over havet og fuldstændig har økarakter, omflydt på alle sider af vand, og ligesom det langt større Helnæs kun hænger fast ved moderøen med en smal navlestreng. Herfra ser man over hele den vestlige del af det sydfynske hav, hvor alle Fyns unger træder vande efter helt at have sluppet moderen og er begyndt for sig selv, dog ikke dristigere, end at mange af dem endnu som artige børn holder hinanden i hånden. Selskabeligt anlagte ligesom fynboerne hænger de sammen ved et „drej“, Avernakø med Korshavn, de to Drejører, Store- og Lille Svelmø. Ærø er begyndt selv at få unger ved Ommelshoved og Urehoved – ja endogså Lyø synes at være ved at formere sig og få tvillinger ude ved Lammehoved og „revet“. En frugtbar familie, som har arvet moderens indtagende egenskaber, udpræget kvindelige og yndefulde, med et ungpigesmil, som helt besjerer den fremmede, der ser dem på sin færd.

Deres levende symboler møder man på hver vej og sti heroppe, disse unge fynske piger, der ser ud, som om de aldrig bliver fodret med andet end nøddekerner og fløde – sådan er deres gyldne, solvarme hud, der næsten altid ved sommertid er en lille tone mørkere end håret. Et stof som museskind på kinderne under de mandelformede lysegrå øjne med de fine bryn og med det mærkelige *rene* blik. Et mere uskyldigt smil end de fynske pigers kender jeg ikke, det er som havet en solskinsdag omkring de små øer herude, når den lune østenbrise leger sagte hen ad dets blanke flade. Det kommer og går som små lunefulde ilinger, spejler det skæreste blå fra en skyfri himmel.

Den gamle præst fra Varde, Svansø, som besøgte disse steder allerede i det 16. århundrede, betror sig til papiret om dette emne i vendinger, der er ejendommelige for en ærværdig præstemand. I skovene, siger han, bor „lysfarvede Elverpiger, som breder de rosenduftende Lokker over deres Legemer, Lem for Lem. De vise sig som Piger med rødme Kinder, blidt spejder de med vagtsomme Øjne, og naar deres indsmigrende Mund taler, lyder det som bløde Lattertriller. Slanke er Elverpigerne med deres hældende Skuldre og smalle Bryst . . .“ og den gamle præst fortsætter med en indgående beskrivelse af disse dejligheder, under hvis fortryllelse han har været.

Denne begejstrede bekendelse er i sin frejdighed og åbenhed smukkere end den moraliserende vurdering af disse unge kvinder, som jeg finder hos en

Dyssen ved Knoldsborg. 7 Okt. 1935. J.L.

af øens egne forfattere. Efter citeringen af den sædvanlige sætning, at „natten er deres egen“, forsikres der med højtloftet pegefinger om disse fynske ungdommer, at det selv i ældre og bedre (?) tider kunne hænde, at der var dem iblandt dem, som stjal sig ud og „kærestes“ på en vis, „som helst må lades uomtalt“. Jaja, lad os for den såkaldte velanstændigheds skyld gå let hen over det! Men når forfatteren siger, at om *den* slags kæresteri kan nutiden sikkerlig ikke lade fortiden ret meget høre – hvad er så meningen? Hvordan bør man „kærestes“ retteligt? Kan vi få en opskrift ligesom på humlebrygningen eller præsekagen? „Ophedes langsomt“, står der vist om den sidste. „De kunne danse tre nætter i rad og dog passe deres arbejde!“ jubler forfatteren. Gjorde dansen dem da immune? Nej! De smukke piger ventede måske, til dette spændende tredagesløb var ovre. Men takket være den *fjerde* nat er øens befolkning ikke uddød. Og stadig har de fynske kvinder deres søde smil; de strenge moralister kan de møde med deres rene blik og med deres egen opskrift i lommen – eller med et barn ved hver hånd.

Nord for Svendborg Sund

Landevejen Fåborg-Svendborg er ganske smuk, men byder landskabeligt ikke på store sindsbevægelser. Udsigterne fra den over øhavet i syd er de fleste steder fuldstændig spærret af større højder syd for den, og selv om man bestiger disse, f. eks. ved Åstrup, ved Vester Skerninge eller ved Egense, får man aldrig her de samme skønhedsindtryk som fra Fåborg-egnens bakker. Det bedste ved denne vej er den mængde smukke boliger, som findes langs dens sider. Jeg behøver naturligvis ikke at henlede opmærksomheden på en så landskendt pragtbygning som Vester Skerninge Kro. Men jeg vil nævne en bygning, som sandsynligvis er langt mindre kendt, fordi den forbirejsende ikke ser den ude fra vejen, men må helt ind på dens gårdsplads. Det er *Ollerup Provstegård*, hvis stuehus er et af de mærkeligste og skønneste bygningsværker i sin art, jeg har set, uden noget sidestykke med hensyn til grundplan. Det herlige sammenspil af linjer i tagene på de forskellige længer og stuehusets kvist er enestående smukt. – Det er vel usandsynligt, at der nogen sinde findes et bygningsmateriale, som på værdig vis kan afløse bindingsværket i det danske landskab, således som det har udviklet sig rigest og smukkest i vore skovegne. Ollerup Provstegård er en af denne bygningsstils perler.*³⁰

Når jeg nævner strækningen omkring Hvidkilde, hvor fire smukke søer ligger på række langs vejen, har jeg omtalt det bemærkelsesværdigste på hele dette strøg, hvis største landskabelige tillokkelser som før sagt er udsigterne over Svendborg Sund. Trods disse ville jeg ikke kunne trives længe i denne sødladne natur. Svendborg Sund er kun udholdeligt i længere tid, når man ligger ude på det i sin egen båd med udsigt til begge bredder. Jeg kender det af erfaring gennem længere tid. Selv den blide kyst ved Skt. Jørgens byder mig imod. Når jeg betrådte den, var det altid med yderste forsigtighed, thi i præstegårdshaven står den berygtede kastanje, under hvilken en kendt dansk digter engang sank brat til jorden og omvendte sig – ligesom forhen teltmageren Saul fra Tarsus, der blev til apostelen Paulus efter at have mødt sin skæbne på vejen til Damaskus – og med afsky vendte sig bort fra den sti, han i sin ungdom havde betrådt. Af skræk for at blive udsat for det samme – thi jeg nærer en stærk troskab imod og en dyb veneration for minderne om min ungdoms såkaldte forvildelser, måske fordi de ikke lader sig gentage –

* Den smukke gård er nedbrændt siden mit besøg dér i 1934.

Fra Svendborg Kirkegaard mod NV. 12 Juni 1935 D.I.

nærmede jeg mig ikke det omtalte træ, og jeg skal heller aldrig i mit liv gøre det uden at være forsynet med gasmaske.

Hellere vil jeg på denne kyst mindes Harald Blåtand, som en sommernat af uvejr blev drevet herind og havnede i en bondes hytte, hvor han mødte datteren Æsa med de runde skuldre, den fulde barm og det yndige åsyn, og i hvis bløde arme han en stund glemte sine genvordigheder som hersker. Hun skænkede ham sønnen Svend Tveskæg, der senere rejste et vartårn på den høj, hvor nu Vor Frue Kirkes spir løfter sig. Samme Harald Blåtand jordedes efter sin død i Trefoldighedskirken i Roskilde, og præsteskabet ville have op-højet ham til helgen, hvad der besynderligt nok mislykkedes, skønt han fra hedning var blevet en ivrig troende, under hvem det danske folks omvendelse til kristendommen fuldbyrdedes. Det er dog usandsynligt, at det netop var under hans ophold på denne kyst, at dette omslag i hans liv fandt sted. Kastanjetræer fandtes ikke dengang i landet, ikke engang slægten *vulgaris*, som der her må være tale om.

Landskabet nord for Svendborg virker ensformigt og trættende ved sin bestandige frodighed. Her er ingen begivenheder i terrænet, de evindelige sædemarker med enkelte moser brydes kun af de store, stolte herregårde og de ud-

strakte arealer af skov, mest bøg og nåletræer, af hvilke selv de første oftest er så forstdrevne, at det virker ensformigt og kedeligt. Man skal ud i strand-skovene for endnu at finde den afveksling, som den naturlige bevoksning rummer, og hvor underskoven og bundvegetationen kan trives – og med dem fuglelivet.

Det er først norden for disse egne, i det mere åbne land, at man finder afbrydelser fra ensformigheden i det store bakkeland, som kulminerer i bankerne ved Egebjerg, Dongs-Højrup, Bobjerg og ved Gudbjerg, det 113 m høje Højbjerg, og fra hvilke man har frie og vide udsigter.

Svendborg-egnen er først og fremmest de store herregårdes land; det er dem, som ved deres alder og pragt giver hele amtet dets fornemste særpræg.

Ad vejen fra Svendborg mod herregården Egeskov kommer jeg gennem den smukke landsby *Kværndrup*. Fra dens højtliggende kirkegård, der med bratte skrænter falder ned til alle sider, har man den ypperste udsigt over de gamle stråtækte gårde og over vide enge både i øst og vest, et såre yndigt sted, som ikke lader ane, at denne egn har været hærget som få andre af uhyggelige sagn om gengangere, troldfolk og hekse lige op til vore dage.

Her, over en af kirkens hvælvinger, bor kirkelammet, genfærdet af det levende lam, som indmuredes under kirken, da den blev bygget. Det ser ud som et almindeligt lam, men dets uld er så lang, at den slæber efter det. Sådan viste det sig, når det vandrede ud for at varsle død mellem beboerne; mange havde set det, blandt disse den gamle degn Visbæk. Og hver lillejuleaften gik den gamle Maren Degns op og strøede rent halm til dets leje oppe over hvælvingen. – Når man så lammet stå og vente i nogen tid foran døren til et hus, og kragerne i kirkegårdens høje elletræer samtidig skrålede med hovederne vendt mod det samme sted, da var det så sikkert som amen i kirken, at man snart ville høre budskab om død fra det hus!

Man må ikke tro, det er længe siden, at kirkelammet færdedes på disse kanter. På den nærliggende Gislev Kirkegård så man det en søndag i 1886, da det ved højlys dag kom spadserende ind ad lågen for alles øjne og forsvandt ved et hjørne af kirken.

På Kværndrup gade færdedes en uhyggelig „grøn dreng“, der var en slags forløber for kirkelammet. Alle folk i byen måtte holde sig inde juleaften, for mødte de på denne den grønne dreng eller kirkelammet, gik de fra forstanden. Alle døre og vinduer stængedes, for kom genfærdene ind i husene, fulgte død og mange andre ulykker.

Høje og skove i byens nære omegn husede mængder af ildesindede bjergfolk og ellefolk, som forgjorde beboerne. Lys brændte over skatte på marker og høje, og nærmede man sig disse, kom man hjem halvgal og med munden truk-

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

ket skæv op til det ene øre. Uhyggelige spøgelsesvogne fór ved nattetid ad vejene med en hul drønen. De døde, som ikke havde levet redeligt, kom i mørket op fra deres kister og rumsterede ved den sydlige låge til kirkegården, så man aldeles ikke kunne få nattero i Kristian Møllers hus, der lå lige overfor.

Tre hekse levede samtidig i byen i begyndelsen af forrige århundrede: Maren Skjernings, Maren Ottens og Karen Lavse, af hvilke den sidste måtte have ild sat under sin seng, før ånden kunne fare af hende, da hun som ældgammel lå på dødslejet. Hendes søn hed Peder Buk; det var ham, som skar halsen over på Aas Møller og blev halshugget for det. – De tre hekse hærgede i levende live sammen med en fjerde, Mette Vævers fra Babs hus ved Gultved, hele egnen på kryds og tværs. Men Karen Lavse spøgede efter sin hedengang på kirkegården, hvor Abelone Offers fra Egeskov og en anden pige begge så hende en nat, da hun stod og lænede sig mod muren. – En mand, som havde flyttet skelpæle på bymarken, gik rundt i nabolaget som genfærd, og en jødisk bissekrammer, som var blevet myrdet på egnen, og hvis skelet fandtes i en dam nær Trunderup, bissede efter døden stadig rundt på sognets veje med hovedet under armen.

Kværndrup har ikke været noget hyggeligt opholdssted for *levende* mennesker i de dage!

Om det så er selve kirkemuren, lader den ikke én i fred den dag i dag. Her findes på sokkelen et i granit udhugget menneskeansigt, som skal forestille kirkens skytshelgen, Skt. Laurentius. Om dette hoved siger sagnet, at det bestandig synker ned mod grunden, og når det har nået jorden, skal verden forgå. Dette stenansigt, der som billedhuggerkunst er et ganske diletantisk arbejde, har et besynderligt levende udtryk, som i forbindelse med dets svage hældning giver indtryk af, at alverdens sorg og smerte rummes i det. Jeg kan ikke se det uden at betages af det uendelige tungsind, som præger det.³¹

Man får undskyldt mig, men i forbindelse med Kværndrup kan jeg ikke afholde mig fra atter at omtale svenskekrigen. De minder, jeg møder om den over hele øen, rider mig efterhånden som en mare; de er blevet til en byrde, som jeg må læsse af, når det kommer over mig – på samme måde som de forpinte og elendige beboere af og til væltede byrderne af sig, når de i desperation dreves dertil. Jeg tror på disse beretningers pålidelighed. Om man undersøgte sagen, således som jeg senere skal fortælle fra et enkelt sted på Sjælland, så ville det nok de fleste steder ligesom dér hænde, at ofrene selv, i de bare knogler og med knuste hjerneskaller, ville træde frem af mulden og vidne.

Beretningen her fra stedet lyder, at de sidste fjender, som ved krigens opbør lå i Kværndrup sogn, blev lokket hen i præstegården, hvor man beværtede dem, til de blev drukne, hvorpå byfolkene slog dem ihjel med vognkæppe og forke. De dræbte blev kørt ud til den del af bymarken, som kaldes *Albjergsmarken*, på et sted, der hedder „Tromskirke“, hvor de begravedes i en kule på en plet, som i syd og øst omsluttes af Filipsgyden og Albjergsvejen. Her stod i gamle dage en del mægtige egetræer, der gjorde stedet mørkt og skummelt og øgede den uhygge, som var over de dræbte fjenders gravsted, og ingen yndede at færdes her om aftenen.

Jeg fandt stedet, men først efter meget besvær; ingen mennesker i omegnen syntes at vide besked med navnene på de to veje eller det mærkelige navn „Tromskirke“, som ellers kun på dansk forekommer i gamle heksesagn som troldfolkets mødested med fanden sankthansnat.

Endelig var jeg heldig. Nær ved et par ensomme boliger løb jeg lige i armene på en gammel pæn bonde, der fortalte mig, at den ældgamle gård, som han ejer, ligger på selve stedet, og at vejen, som fører forbi den, netop er Filipsgyden. Manden, som hedder Peter Petersen, var meget interesseret i sagen og kendt med stedets historie. Han fortalte, at gården hedder Vandmosehus, og at ejendommen allerede findes omtalt i det 15. århundrede som krongods. I dens nærhed findes et sted, som kaldes Kongens Gyde, og et andet, som hedder Kongens Have. Forhen lå her *to* steder, som tilsammen bar navnet Vand-

mosehuse, men af disse to er kun hans gård tilbage. „Tromskirke“, siger han, er netop den lave top på det svagt bølgende terræn, hvor hans gård ligger, og traditionen holder på, at svenskerne ligger begravet på *begge* sider af Filipyden, vejen som fører lige forbi hans gård.³¹ – Til sagnet kan han føje den detalje, at en af svenskerne vågnede op under kørslen fra Kværndrup; men han blev straks slået ned med en vognkæp. Det smager godt nok af tiden!

De store ege er for længst borte, den gamle gård og et par vejtræer er foruden et par små nabohuse ved vejsiden det eneste, som rager op over „Tromskirkes“ bare stubmarker. Det mørke sagn og det øde, trøstesløse landskab fylder mig med uhygge.

Fra det nærliggende *Volstrup* findes et lignende sagn, og ofrene herfra begravedes i en lille tørvemose lige neden for Springet, en banke nordvest for byen. Og et andet sagn, også lignende, men af større dimensioner, haves fra *Lakkendrup*, en god mils vej SØ for Kværndrup, hvor ifølge beretningerne alle beboerne blev enige om på en bestemt nat at udrydde det indkvarterede svenske rytterkorps. Planen blev udført, og alle ligene førtes ud og sænkedes i Sortemosen, som dengang var et dybt morads, der lå i en halvcirkel omkring byen, men som nu næsten overalt er opdyrket.

Beretningen om denne store mordnat holdt sig i flere generationer på egnen, og en mængde våben er senere fundet herude foruden hestesko af en fremmed type, mindre end vore og forholdsvis bredere. De benævntes altid af egnens folk „svenske hestesko“. Dette sidste fund står naturligvis ikke i forbindelse med sagnet om de nedgravede lig, men med et andet om et svensk rytterkorps, som blev lokket ud i mosen. At hesteskoene i form og størrelse afviger fra dem, vi anvender nu om stunder, er ikke noget bevis for, at de stammer fra fremmede krigsfolks heste, idet hestene her i landet langt op imod vor tid var ikke så lidt mindre end nu, omtrent som de islandske heste. For øvrigt har også „spaniolerne“ efterladt hestesko her – af en form, som er mindre og stærkt afvigende fra vore egne, bl. a. ved større bredde fortil.

Beviset for rytterkorpsets tilintetgørelse på stedet er således temmelig tyndt, hvorimod sandsynligheden taler for, at beretningerne om drab af enkelte fjender eller småflokke nok som oftest holder stik. Man må erindre, at masser af bønder, som dreves fra hus og hjem, blev marodører og dannede store bander, og man har gennem kirkebøger og retsprotokoller pålidelige beretninger om, ikke alene hvorledes disse fredelige folk ofte i desperation blev forvandlet til ubarmhjertige hævnere, men at de ofte blev grebet for både røveri og mord og dømt til „galge og gren“.

Men selv efter datidens omdømme skulle der dog bevares en vis velanstæn-

dig form. Netop fra denne egn har man beretning om en svensk dragon, som blev dræbt her, om jeg så må sige i utide.

Han kom ved solopgang ridende fra Egeskov ad den vej, som kaldes Rams-herred, mens han siddende på hesteryggen sang sin morgensalme, da en af sognemændene lå på lur ved vejsiden og skød ham. Men for den mand, som dræbte den svenske soldat, mens han sang en salme, ville ingen ting siden trives!

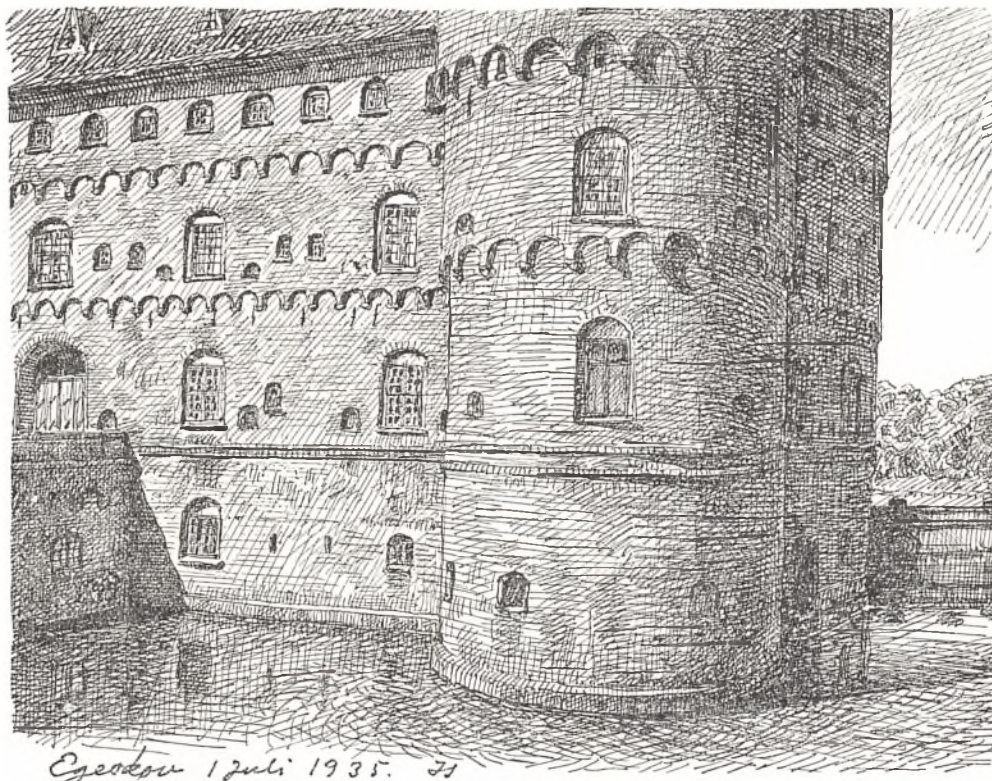
Den daværende præst i Kværndrup, Leegaard, anfører i kirkebogen: „D. 29. Decbr. 1659 begravet en Rytter, som Stephan i Volstrup havde myrdet.“ Muligvis er det netop den rytter, som sagnet omtaler.

Hvilket billede får man ikke af denne enkle beretning: Jeg ser den ensomme svenske soldat i sin brogede uniform komme ad vejen fra vest med ansigtet vendt lige mod solopgangen, siddende på den langsomt skridende hest. De enfoldige ord på et fremmed sprog lyder over vejen – og så skuddet, røgen, og manden, som tumler ned fra sadlen. Og drabsmanden, som løber . . .

Vi ved ikke, hvordan det er spændt af for Stephan i Volstrup; men da det var en fjende, han nedlagde, har lovens arm vel ladet ham slippe, og han er kun blevet mærket af det almindelige omdømme.

Krig er og har altid været en barbarisk handling; men disse påbudte og lovbeskyttede drab har vi altså vænnet os til. I den henseende har verden kun ændret sig med hensyn til dimensionerne. Men inden for det *civile* samfund ser det noget anderledes ud med humaniteten end på svenskekrigens tid. Et lille eksempel på brutalitet i datidens civile „retspleje“ har man fra den nærliggende herregård *Egeskov*, da Laurids Brockenhuus i 1599 lod sin datter indemure i et af slottets værelser, hvor hun sad i fem samfulde år til faderens død i 1604.

Den stakkels unge jomfru Rigborg blev som hofdame hos Christian IV's dronning kendt med en adelsmand, Frederik Holgersen Rosenkrantz, og som datiden skriver „da hun var meget ung og maaske endnu ej kendte Kærlighedens Magt, kom de hverandre for nær, saa at hun af en Hændelse nedkom med en Søn 1599, hvilket skete paa Lindved i Fyen hos hendes Moster Elsebe Skram, der var gift med Ove Bille“. I stedet for at lade de unge ægte hinanden fik Laurids Brockenhuus den unge Rosenkrantz kendt æreløs og dømt til at miste to fingre, en dom der „formildedes“ til landflygtighed – han dræbtes for resten et par år efter, da han var i ungarsk tjeneste. Men jomfru Rigborg skulle hendes fader „nu straks i hendes Levetid lade indsætte og hende uden al Vild i Fængslet forvare –“, hvilket Laurids Brockenhuus udførte til punkt og prikke. Hun blev indemuret i et værelse på Egeskov, hvor hun gennem et hul i væggen fik sin mad rakt ind; med sine omgivelser havde hun i

den lange tid ikke ringeste forbindelse. I sin hadskhed lod hendes fader, for at håne hende og bringe hende vanære, hendes billede sætte over indgangen til gårdens lokum. Først da Laurids Brockenhuus døde i 1604, blev hun løsladt af moderen, og efter dennes død gav hendes søskende hende som arvepart Nybøllegård i Hillerslev sogn, hvor hun levede under navnet fru Rigborg til sin død 1641. Hendes søn, Holger Frederiksen, fik i 1624 stadfæstelse på at være „en ægte Rosenkrantz“ og arvede sin faders godser Rosenvold og Stjernholm.

Det var i samtiden en almindelig antagelse, at det var selve kongen, som var far til jomfru Rigborgs barn, og at han havde bevæget Frederik Rosenkrantz til at lade sig udlægge. Der findes intet som helst bevis for dette, men Laurids Brockenhuus har nok delt den almindelige mening, hvilket fremgår af de ord, han sagde til kongen, da denne efter sigende forgæves bad om nåde for den stakkels Rigborg hos den barbariske fader: „Saa har Kongen vel selv været Fader til Barnet!“ Hvertil landsfaderen kort svarede: „Det skal vi lægge os fra!“

Mellem de Brockenhuusers og Ulfeldters kister i Egeskovs „benhus“ smuldrer nu også den stakkels Rigborgs levninger. Men på hendes kiste står der „ærlig och velbyrdig Frue“.

Trods en uheldig restaurering af slottet i 1880 af den svenske arkitekt Zetterwall og nogle tidligere forandringer, hvorved f. eks. de primitive kamgavle har fået stilløse forsiringer, virker denne mærkelige bygning, som med sine grårøde murstensmasser skyder lige op af voldgravens vand, med dyb mystik og vældig magt over sindet. Det siges, at borgen har lige så mange vinduer, som der er dage i året, lige så mange døre, som der er uger, og en skorsten for hver af årets måneder.

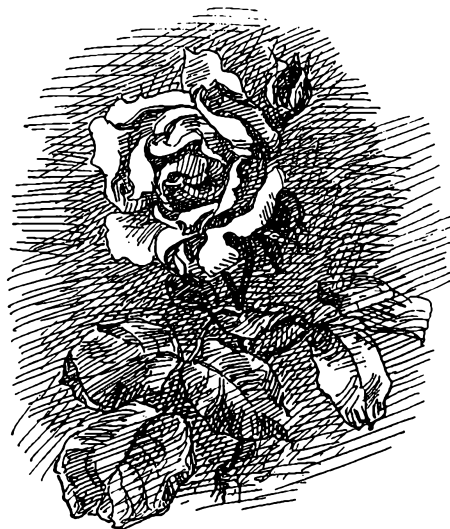
En rekonstruktion, som den nuværende ejer grev Ahlefeldt-Laurvig-Bille har ladet foretage i en farvelagt tegning, viser, at borgen står næsten uforandret, siden jomfru Rigborgs farfar, rigsmarsken Frands Brockenhuus opførte den i 1544. Kun er voldgraven, som forhen gik forbi porttårnet, til hvilket en vindebro førte over, nu opfyldt på dette sted, og en vej er anlagt derover. I øvrigt er den mægtige voldgrav bevaret i hele sin udstrækning, i dens spejl fordobles det overvældende indtryk af de vældige murflader, der er flankeret på hjørnerne af de bastante runde tårne med deres udkragninger og vokser opefter i bredde, kronet med de prægtige, kegleformede hatte af bly som kæmper på vagt. Hvilket billede på magt og adelsvælde!

Ved min ankomst var jeg så heldig at træffe greven og grevinden, som lige var kommet hjem fra en køretur. Med stor elskværdighed viste de mig rundt i slottet, hvor jeg naturligvis først og fremmest søgte det rum, der er blevet så sørgeligt berømt som Rigborgs fængsel. Fra et naboværelse til den store hal i anden etage kommer man ind i dette, et ganske lille kammer i muren ud mod den østre voldgrav. Efter alt at dømme har det været en af de gamle „hemmeligheder“, som endnu i mængde findes inden i de metertykke ydermure. De to småvinduer i dette rum, hvor man næppe har kunnet ligge ned, ses på billedet mellem de to større vinduer til venstre for hjørnetårnet i andet stokværk. Det er næsten utænkeligt, at dette hul kan have været eneste opholdssted for en ung kvinde i fem år!

Slottets store park er med sine i mange former klippede hække og buske et vidunder af stilfuldhed og så velholdt, at man uvilkårlig spørger, hvordan dette er muligt i disse tider. Grevinden meddeler mig, at man her går frem på den enkle måde, at der tages entré af alle de turister, som sommeren igennem kommer her, og at denne indtægt anvendes til parkens vedligeholdelse. Det er en overordentlig klog forholdsregel, værdig til efterfølgelse. En mængde af vore dejlige herregårdsparker forfalder på grund af tidernes ugunst. Og man forstår, at ejerne, der oftest ikke engang har råd til at bebo hovedbygningen eller vedligeholde denne, heller ikke kan eller vil spendere fra 30–40.000 kr. om året på vedligeholdelsen af en park. For det er ikke sjældent sådanne summer, det drejer sig om.

Slottets forpagtergård, hvis bindingsværksslænger vender ud mod voldgra-

ven, er i sin art et enestående smukt bygningsværk.³² På gravens brede vandflade under den skønne træbevoksning holder hundredvis af vildænder rast, men letter i store, skræppende flokke, så snart jeg nærmer mig. De er endnu *vildt* her, i modsætning til i de københavnske parker og søer, hvor de bogstaveligt blander sig i færdslen af fodgængere langs bredderne.

På min vej herfra mod øst til Glorup kom jeg gennem den smukke lille landsby *Brenderup*, hvor jeg ventede at finde en berømt gammel bindingsværksgård – og fandt hele *tre* på stedet, den ene smukkere end den anden. Men hvor finder man ikke smukke boliger på denne ø? Jeg er ved at blive blasert. – Mest betoges jeg ved synet af byens dejlige gadekær, som ligger omgivet af disse tre gamle gårde. Et så henrivende landsbybillede skal man lede efter, selv på Fyn. Desværre var det umuligt at få det hele med på samme billede. Jeg valgte gadekæret.

En mærkelig gammeldags hygge præger dette sted, men tillige en usædvanlig fornemhed, udslag af en kultur, som er ved at forsvinde.²⁹

Den lille bitte herregård *Rygård*, som hører under Glorup og ligger tæt syd for denne, forholder sig til det førømtalte Egeskov som en lille røverborg til Aladdins palads; men den er i sin art endnu mere forbavsende. Dens svære murstenslænger med deres udkragninger og buefriser trænger sig sammen om en gårdsplads, der er så lille, at en vogn næppe ville kunne vende, hvis den vovede sig ind gennem den ganske lave indkørselsport. Bygningen tilhører den gruppe af fynske herreborge, hvis oprindelse stammer fra grevefejdens tid; men skønt den er opført så sent, står der en gus af middelalder ud fra den, og trods dens lidenhed et skær af fasthed og herrevælde. I så henseende overgås den kun af én bygning i landet, Spøttrup i Salling; men i modsætning til den-

nes skandaløse tilstand er Rygård, takket være Glorups pietetsfulde ejere, holdt i fortrinlig stand.

De to små trappetårne, borgens eneste tårne, vender ind mod gårdspladsen, det ene rager ud fra den nordre fløjs midte, det andet fra pladsens sydvestre hjørne. Trods deres runde form og deres lavhed, som giver dem udseende af et par skumle tyksækker, hvis urokkelige ydre alvor synes at borge for et gemtligt smil, falder de på udmærket vis sammen med arkitekturen i de skarpt-skårne længer med deres strenge kamgavle. Tårnenes ejendommeligt formede spir rager kun ganske lidt op over længernes tegltage, som om de står på lur bag disse.

Rundt om borgen, tæt ind under dens mure og ind til dens lille have, strækker sig en stor, jævn lavning, der ikke lader en i tvivl om, at bygningen forhen på alle sider har været omgivet af vand. Den ligger endnu som på et isoleret voldsted, der kun er forbundet med omverdenen ved et par vejanlæg over den næsten helt moseagtige strækning med dens flokke af græssende kvæg.

Hvilket fredeligt sted! – Tæt uden for gården letter en agerhønsfamilie foran mig i sidste øjeblik, efter først at have løbet et langt stykke på vejen og søgt at redde sig til fods fra den ensomme fredsforstyrrer.

Her i Sydfyn må jeg gang på gang afvige fra mit princip, som delvis er dikteret af bogens omfang: at gå uden om alt, hvad der hedder herregårde og strengt holde mig til mit hovedemne, som er landskabet og dets befolkning. Men hvorledes overholde dette i egne, hvor herregårdene dominerer i den grad og ved deres skønhed giver landskabet dets stærkeste præg? Se blot på de sædemarker, som omgiver disse herregårde med deres parker! Ved *Glorup* danner de uoverskuelige arealer, bakke op og bakke ned, hvor tusinder og atter tusinder af travet nu i høstmånedene dækker de vide felter, som i synskredsen indrammes af de vældige herregårdsskove.

I øvrigt skuffede den berømte park ved Glorup mig efter alt, hvad jeg har mødt af landskabelig skønhed herovre. Den er for raffineret, og den kan i sin art ikke stå mål med Jægersborg Dyrehaves naturlige og storladne skønhed. Som havekunst foretrækker jeg den langt mindre park på Egeskov med dens fine klippede hække og dens strenge, fornemme stilrenhed. Det er da kultur – det andet er ikke natur nok. Den lod mig kold. Det samme gælder det kedelige slot.

På vej dertil mødte jeg et pragtfuldt syn. Vejen er omgivet af så kolossale skræppeskove, at jeg aldrig har set noget lignende, ca. 2 m høje eksemplarer i tusindvis med blade så store som en gammeldags parasol, og bag disse de prægtige, vældige stendiger, som løber langs vejsiderne. Et aldeles dejligt billede. – Jeg må mindes Christoffer Walkendorff til Glorup, som lod sætte en gravskrift over sig selv i Svindinge Kirke, hvor han, efter at have nævnet, at han har bygget Glorup og kirken, tilføjer: „Jeg haver ladet opsætte alle Stengærder om Glorups Fang. Af alt dette roser jeg mig intet, men takker Gud.“ – Også her følger disse dejlige stendiger mig overalt, hvor jeg kommer, og gør færdslen ad vejene til en oplevelse.

Den nærliggende *Hesselagergård* er endnu trods ombygninger stærkt præget af sit oprindelige donjon-agtige anlæg. Med sine røde munkesten, som tiden har givet den herligste patina, ligger denne mærkelige, høje kubiske klump bag sine brede vandfyldte grave som en mørk trussel mod omgivelserne, endnu en udpræget fortidsfæstning at se til, men også med et præg af rigdom og fornemhed lige fra grunden i voldgravens vand op til sine overdådige venetianske renæssancegavlens top.

Det var den mægtige og rige kansler Johan Friis, der byggede denne borg såvel som Borreby; de er begge gode minder om den gamle danske adels magt, inden denne brødes efter svenskekrigen i 1660.

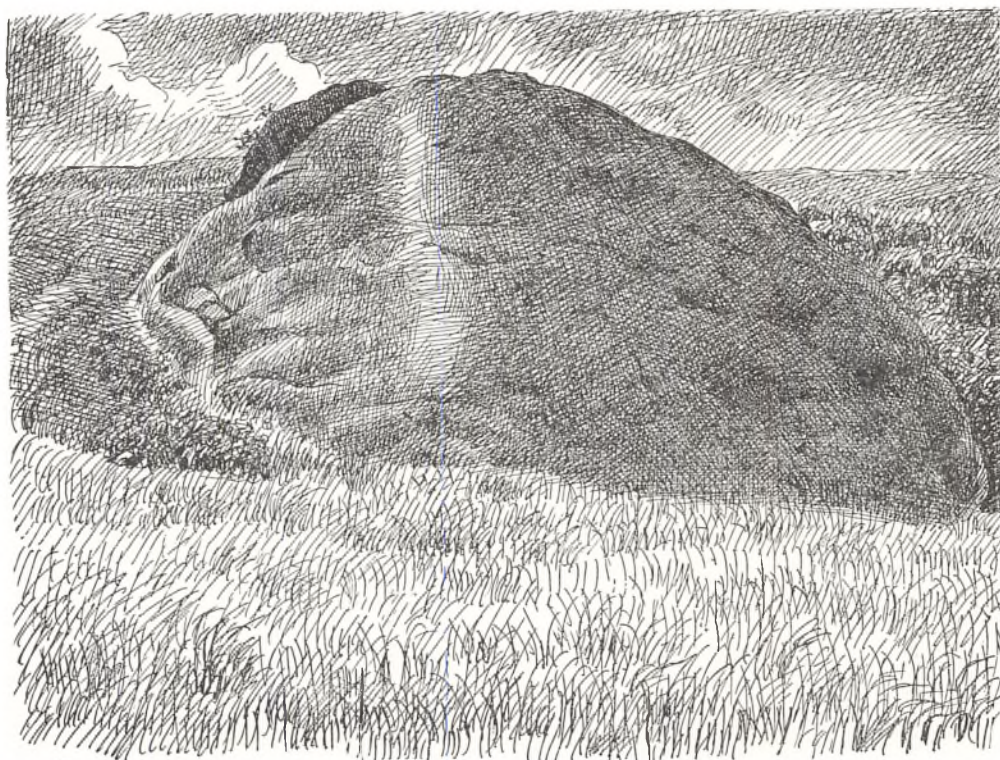
Borgens renæssancegavle går i øvrigt igen i Hesselager Kirke, som Johan Friis ombyggede.

Med ikke ringere ærbødighed mindes jeg det prægtige Egeskov og den lille mærkelige Rygård; men ingen af disse gjorde det indtryk på mig af ubetvin-

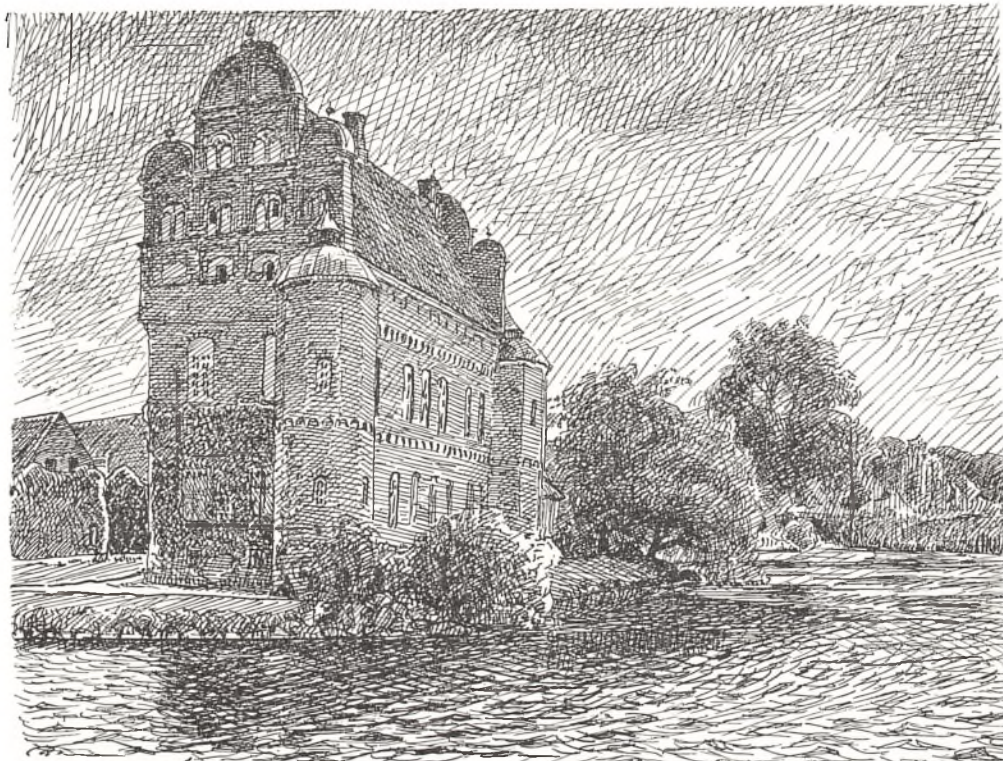
gelig vælde. En sådan kulturværdi bør bevares gennem alle tider og trods alle omskiftelser.

Gårdens omgivelser har det samme præg af velstand og skønhed, et stærkt bakket, dejligt formet landskab, atter med vældige kornmarker, men her skråner de ned i kraftige fald mod slottet og parken med de skovagtige, kæmpemæssige træer, der hviler dybt nede i læ under bankernes sider.

Det lange, smalle Hesselager sogn, som strækker sig i nord-syd langs kysten, har foruden adskillige oldtidsminder en seværdighed af endnu ældre dato end disse, den største vandreblok i landet, som har fået navn af sognet: *Hesselagerstenen*. Den er kommet hertil fra Sverige, men bærer ikke afsenderens navn, postgangen var dengang langsommere og besværligere og foregik under andre former end nu. Her har den ligget, siden bræen under den store istid rystede den af sin brede ryg som en generende parasit. Den ligner et kæmpemæssigt fortidsdyr, en mammut, rynket og foldet i huden, død på stedet og halvt begravet i jorden. På lang afstand ser man dens hårløse, hvidgrå dyreryg rage op over jordsmonnet, lysende i farven som gammel tang, ikke ulig en længe af en ældgammel bondegård. Bæstet er 46 m i omkreds og 12 m

Damestenen 4. Juni 1935. H.L.

Hesselagergaard 7. Juni 1935. 102.

høj, og den vejer med et rundt tal 1.000 tons eller en million kilo. Den ligger på en lav bakke, og ved dens ene side er der gravet en dyb hulning, så man får indtryk af denne vældige granitklumps virkelige størrelse.

Naturligvis har folketroen haft travlt med at forklare denne brutale klippebloks urimelige forekomst i det sagesløse danske landskab, og det er her som hundrede steder i landet trolde, der må holde for. – Dette stykke skyts skal være kastet af en trolde fra Langeland efter Svindinge Kirke, naturligtvis uden held – trolde har i intet tilfælde ramt målet og har tilsyneladende været mere begavede med styrke end med sigteevne. Men disse bestandigt gentagne historier viser, at de gamle trolde var en hob lyd-neurasthenikere, som den evindelige klokkeklang fik til at grave sig ned i jorden med hænder og fødder. Når de en gang imellem har vovet sig ud og kastet en kampesten i retning af lyden, har deres desperate sindstilstand altid generet sigtet.

Støjplagen er altså af gammel dato her i landet. Jeg har altid haft den dybeste sympati for de gamle trolde, føler mig ligefrem i slægt med dem herinde i storbyen, især ved jule- og påsketider, når luften sønderrives af klokkebrøl, blandet med biltuden og sporvognsklemt. Hvilken form for højtid!

Hesselagerstenen eller Dammestenen ligger lidt sydøst for Vormark i et yn-

digt landskab med udsigt over bæltet til Langelandsskovene ved Lohals, til Frankeklint og over havet norden om denne helt til Sjællands blånende kyster.

Det må have kløet i fingrene på de gamle bønder at se denne store sten ligge her ubenyttet, ingen mand til gavn.

At den findes her endnu og ikke som utallige andre er blevet sprængt og anvendt til kirkediger eller stenpikning i kostalde, skyldes Christian VIII, som lod den frede og således synes at have taget parti for troldene imod bønderkløe og præste-skab.

Blot en halv mils vej mod sydvest fra Hesselagergård, og jeg støder atter på en af disse herregårde, som Svendborg amt er så rigt på, og som dette landskab trods sin frodighed ikke ville kunne undvære uden at kaldes fattigt. Det er *Broholm*, som med hensyn til fornemhed i sit arkitektoniske anlæg ikke står tilbage for de tre andre nævnte, men som i modsætning til disses strenge fysiognomi har et ejendommeligt blidt eventyrskær over sig, der langt mere minder om den galante paryktid end om hine dage, da jernklædte mænd var den naturlige staffage omkring borgmurene. Det er da også oprindelig opført i første halvdel af det 17. århundrede og har fået sin nuværende skikkelse efter gentagne tilbygninger, præget af senere tiders stil. En meget smuk bro forbinder hovedbygningen og avlsgården, som er opført på hver sin holm og omgivet af en vidunderlig park med et net af kanaler, omkring hvilke der fører en smal spadseresti, hvor man hvert øjeblik synes at kunne vente par fra „hyrdestilen“s tid komme vandrende for at indskibe sig til Cythère. Et eldorado for Watteau ville dette sted have været, både den skønne, rødkalkede hovedbygning, hvis farvers patina går gennem alle nuancer fra rust og okker over vinrødt til bronzegrønt, og dens romantiske træer, dens store have, hvor det mystiske halvlys under trækronerne blandes med solreflekserne fra kanalernes vand, der blinker om rosenklædte småøer.

Men som man færdes her, drømmende om rokokotidens galante fester, standser man med et ryk ved synet af en hytte, der pludselig flytter tankerne et par tusind år eller mere tilbage i tiden – et fantastisk syn, men en håndgribelig ting, der minder om en verden, som for længst er gået under og kun har levnet os grave. Det er den bjælkehytte, som godsets ejer kammerherre N. F. B. Sehested († 1882) lod opføre i 1879, en rekonstruktion af et stenalderhus og bygget udelukkende med de primitive stenredskaber, som vore forfædre fra hin periode havde til deres rådighed. De hentedes alle fra kammerherrens store samling og skæftedes til dette brug. Nu hænger de, økser, kiler, bor og andet, på væggene i stenalderhusets eneste rum. Man forbavses over, at sådant værktøj har kunnet frembringe så fortrinligt arbejde, navnlig i hænderne på folk, som var bedre vant. Men det mest forbavsende er vel, at disse folk erklærede, at

Broholm 22 Juni 1935. H.

dette to tusindårige værktøj faldt aldeles fortrinligt i hånden, var utrolig hensigtsmæssigt og havde et drev og et bid, som var mageløst! ³²

Et knap så kuriøst, men værdifuldere minde om den interessante gamle kammerherre er det righoldige museum, som ligger i haven og rummer det store, berømte „Broholmfund“, hvis enkelte dele han gennem mange år har samlet ved sammen med ypperlige fagfolk grundigt at gennemforske sin egn – et arbejde, over hvis resultater han selv rejste et mindesmærke i sit monumentale pragtværk i to store bind, omhandlende fundene og de arkæologiske undersøgelser på egnen og udgivet i årene 1878–81, et i sin art enestående værk i dansk litteratur og kun med sidestykker i engelske privatmænds arbejder.

I museets baggrund står et elsdyrskelet af mægtig størrelse, fundet i en af Broholms moser, et vidnesbyrd om, hvilket storvildt vore stenalderforfædre kunne „få for“, når de betrådte jagtstien.

Det bør i denne forbindelse nævnes, at Midt- og Sydøstfyn er de egne i landet, hvor nogle af de største *guldfund* fra vor oldtid er gjort; således må foruden Broholmfundet, hvis genstande af ædelt metal ligesom de øvrige er vandret som danefæ til Nationalmuseet, nævnes Lavindsgård-mosefundet fra eg-

nen nærmere ved Odense, hvor en husmand ved at grave tørv fandt elleve guldsåle til en metalværdi af over 2.000 kr. – eller fundet ved det nær Broholm liggende Gudme, hvor en husmandsdræng i 1902 harvede et helt knippe guldringe op af marken til en metalværdi af 1.200 kr.

„Plovjernet guldhorn finder . . .“ synger digteren. Og vi vil ikke gå i rette med ham, til trods for, at de eneste *guldhorn*, der er fundet i landet, netop ikke er kommet frem formedlst plovjern!

Når jeg færdes i disse af naturen overdådigt udstyrede egne, ikke mindst som spisekammer betragtet, kommer jeg uvilkårligt til at tænke på Mikkel Hansen Jernskjægs beskrivelse af hans rejse fra Trondholm til Fåborg i foråret 1706 og de næsten usandsynlige æde- og drikkegilder, han oplevede som gæst på herregårdene mindst én gang om dagen. Man forstår efter denne prøve, at folk var ældede, når de nåede årene mellem 50 og 60, og at døden ofte hentede dem længe forinden. Der er ingen tvivl om, at en mængde adelsmænd og borgere i hine tider åd og drak sig ihjel, ligesom forhen højsalig kong Frederik II, hvem hofetiketten dog sparede for skoser, indtil han lå i sin kiste, da Anders Sørensen Vedel holdt sin berømte ligtale over ham.

Det var for øvrigt ikke overklassen alene, som frådsede i mad og drikke; lige op til vore dage har den fynske bonde haft ord for at tage godt til sig – og er *det* egentlig underligt, når livets bord var så rigeligt dækket for ham, at varerne næsten groede ham ind i munden? En halv snes måltider om dagen var fynsk skik; thi imellem de tre-fire hovedmåltider vankede der „en snitte brød“ eller „et par fnitlinger“, og hertil kom naturnødvendigt „en tår“ eller „en bundskjuler“ af de velsignede klare dråber. Fynboen var altid „tidig“ til at drikke, navnlig i høstens tid, da han kunne vælte uhyre kvanta af gammelt-øl i sig.

Boghvedegrød var ikke nogen udpræget fynsk ret. Boghveden dyrkedes mange steder i landet med lige så stort held som her. Udpræget fynske lækkerier var derimod rygeosten og præsekagen, af hvilke den første var sommerens specialitet, ligesom den anden var julens. Rygeosten findes endnu, men har tabt betydeligt i kvalitet, siden den gode, fede „græsmælk“, hvoraf den fremstilledes, nu vandrer til mejerierne. Den lavedes af tykmælk, som blev ophedet langsomt over tørvegløder nogle timer, hvorefter den fremkomne ostemasse blandet med salt og kommen trykkedes fast ned i en træskål. Når vallen senere var hældt fra denne masse, lagdes den på en rist og røgedes et øjeblik over en ild af havrehalm eller enghø. Den spistes på smørrebrød med peber og salt. – Nu fremstilles den i tusindvis, men har ikke stort andet tilfælles med den gamle rygeost end navnet og er ikke meget bedre end den nu almindelig kendte „skørøst“, med hvilken den dog ikke må forveksles.

Pråsekagens hovedbestanddel er havregryn blandet med mælk, sirup og æg, stykker af tørret pære og forskellige krydderier. Den har sit navn af, at man satte en tælleprås i den eller en pind, der foroven var omsvøbt med en lille klud, som var dyppet i talg eller fedt, og som tændtes, for at man kunne orientere sig, når kagen blev sat ind i den vældige ovn, hvor der herskede fuldstændigt mørke. Lyset gik ud af sig selv af mangel på luft, når dørene lukkedes. Kagen spistes omtrent som sorte pølser, skåret i skiver og varmet i fedt på en pande, hvorefter den dængedes til med strøsukker. Det er en ret, som må sætte sul på sidebenene!

Det var dog ikke alle fynboer, der sådan kunne smovse i det, i al fald ikke efter moderne begreber. Også *her* fandtes fattigfolk, og man hører af og til om mildest talt frugale måltider, som de fleste bønder i landets fattigste egne nu til dags ville få bølgebevægelser i mellemgulvet over. „Pindsoen“, der forhen almindeligt levede under gulvet i bøndernes beboelseshuse, hvor man bestandig kunne høre den grynte, var stærkt eftertragtet af husmandsfamilier, hvem det f. eks. ikke var givet at holde nogen anden form for „svin“. Ofte fik husmanden en sådan lækkerbiskken med hjem fra en gård for at koge suppe på den, til hvilket brug den var uhyre skattet. Mangen fattigmand svor på, at en pindso (udtales med eftertryk på sidste stavelse) var lige så god i gryden som en høne!

Levevilkårene har altså ikke været ens for alle klasser på denne fede ø. Når Frederik VI sagde: „De æder saa møjet paa Fyen,“ så har han næppe tænkt på dem, som yndede pindsoen; men hans erfaringer falder naturligt sammen med Mikkel Hansen Jernskjægs, hvor denne bryder ud i følgende strofe efter besøg hos en herremand derovre:

„Med Landets Korne-Saft og franske Rigets Most,
med Smør, med Flæsk og Ost,
med Kylling, stegte Fugl, med Vaffel og Smaakager,
som Hustruen saa vel besukred' lækkert bager;
den Makrel, Sukkerfisk, med Sukkerærter sød,
med meget mere godt, som vi hos Manden nød.“

De usikre versefødder, hvorpå digteren fjerner sig efter måltidet, kunne tyde på, at han har fået rigeligt af flydende varer til alt det nævnte, hvad han også indrømmer ved at røbe, at han havde tømmermænd i tre dage!

Østkysten af landet fra Hesselager til Tiselholt er meget smuk, særlig mellem *Lundeborg* og *Elsehoved*, hvor man virkelig endnu hist og her finder de „brede bøge nær saltens østerstrand“, dette højtpriste træ, som nu de fleste steder i landet har skiftet form og i de forstdrevne skove er blevet til et langstammet, ranglet nyttetræ, der ikke har bevaret det mindste af sin oprindelige bredkronede vækst. Kysten minder i ikke ringe grad om Bogøs østkyst; men i stedet for dennes tætte sivskove, som strækker sig langt ud over lavvandet, går bæltet her friskt og klart lige ind til den åbne strand med den smalle engbræmme i skovens læ, hvor tusinder af frodige vilde urter stråler i alle farver. Foruden selve kystens skønhed kommer hertil den herlige udsigt mod Langelands prægtige banker og skove – et usædvanlig dejligt sted at færdes.

Min vej tilbage til Svendborg fører over *Skårup*. Byen ligger ved landevejen, som mod nord fører gennem et landskab, der er uden ethvert særpræg; men den har en meget smuk kirkegård, tæt op ad hvilken præstegården ligger.³³ Til disse to steder knytter sig et sagn som i sin ubarmhjertige gru er ret enestående. Sagnets alder kender jeg ikke, men det findes optegnet i „Fyenssk Hjemstavn“ så sent som omkring år 1930. Dets indhold er følgende:

For hundrede år siden levede her i præstegården en pastor Split, som var en så fremragende mester i at mane, at han blev kaldt bort både her og dér for at øve sine kunster. Hjemme var han næsten aldrig i seng om natten, men færdedes i kirken og på kirkegården for sine kunsters skyld. Hans hustru og voksne søn var utilfredse med dette og besluttede at skræmme ham til at holde op.

En nat tog da sønnen et hvidt lagen over sig og stillede sig op foran faderen på kirkegården. Den gamle hilste skikkelsen med et venligt „godaften“! Men sønnen svarede ikke. Faderen spurgte så: „Hvem er du?“ Men han fik intet svar. „Er du et menneske eller en dødning?“ råbte præsten endelig. Men da sønnen stadig var tavs, begyndte præsten at mane ham ned. Da den unge mand nu fornam, at han begyndte at synke i jorden, råbte han fortvivlet: „Det er jo *mig*, far!“ „Det er slemt, min søn,“ sagde præsten, „men nu er det for sent, jeg kan ikke frelse dig, du er kommet i over det tredje!“* Så manede faderen sin søn helt ned og drev en pæl igennem hans legeme.

Men den ulykkelige præst fik selv efter døden ikke ro, han spøger på stedet, hvor en mystisk lov tvang ham til at fuldende sin grufulde handling.

* Meningen uklar. Betyder måske: „Over en tredjedel af dig er nede.“

Lyd for Lundeby. 22 Juni 82

Landbefolkningen på Svendborgegnen forekommer mig at være fattig på særprægede typer. Forskellige steder anbefalede man mig at afbilde denne eller hin, men jeg gik altid skuffet bort. Ligesom i de fleste andre egne fandt jeg de bedste ansigter mellem de gamle mænd og unge piger, mens de ældre kvinder her, endda mere end de fleste steder, synes at være provinstyper, som man kan finde i enhver mindre købstad på egnen, uden ret meget præg af det, man engang i god forstand kaldte *almue* – således som man er i stand til den dag i dag at finde den næsten overalt i Jylland, ja selv på en mængde af de ganske nære småøer i amtet.

Her findes i øvrigt mellem landmændene i disse egne ikke få indvandrede jyder, som har slået rod og trives fortrinligt. Jeg besøgte en sådan landmand, proprietær L. Pedersen i Vester Skerninge, som er gift med en slægtning af mig og er kommet hertil fra Djursland, men som i øvrigt oprindelig er af gammel fynsk afstamning. Hans bedstefar var fra Hindsholm, hvor han gjorde hoveriarbejde på Scheelenborg. En dag, da han sammen med en del andre af godsets bønder havde måttet vente i tre-fire timer på ridefogedens ankomst og ingen besked kunne få om arbejdet, opfordrede han de andre til at begynde på dette, hvad de alle gik ind på. Da ridefogeden endelig viste sig, blev han

rasende over denne egenmægtighed og var grov i sin mund mod den for-mastelige, som havde anstiftet dette „oprør“. Hertil svarede denne, at det var en uforskammede at lade bønderne holde her og drive i timevis, mens deres egne marker ventede, og at det nok var, fordi der var blevet soldet til langt ud på natten på Scheelenborg, at man var kommet så sent af fjerene! Resultatet var, at fæstet blev taget fra den dristige bonde, og da han senere søgte at komme ind på andre godser på Fyn, var han „mærket“ og blev alle vegne vist bort. Så udvandrede han til Homå på Djursland og fik gård dér. Men nu er sønnesønnen et par menneskealder efter vendt tilbage til fædreneøen og er ejer af den store, smukke Skerninggård, en fortrinlig, veldrevet ejendom, af hvis 100 tdr. land de 85 er under plov. Denne mand kan jo altså ikke med rette demonstreres som jøde – skønt hans mor var det, og skønt han taler et uforfalsket djurslandsk. Det frydede mig for resten, da han viste mig sin fortrinlige, helt moderne svinesti, som kan rumme 120 stykker, at høre ham tale om sine grise og bruge udtrykket „de disser soen“, en glose for at *patte* (die), som jeg ikke har hørt siden mine drengeår. Men han fortæller mig, at der her på egnen er så mange jyder mellem bønderne, at de ved bestyrelsesmøder i de mange former for komiteer og kommissioner, han er medlem af, ofte tæller indtil to tredjedele af de tilstedeværende.

Foruden den anselige Skerninggård, hvis smukke gamle yderlænger endnu står, findes i Vester Skerninge et par andre gode gamle gårde, således Jens Nørregaards, som er opført omkring 1790, men som virker helt fremmedartet på egnen derved, at også bindingsværket er overkalket.

Med hensyn til egnens sprog, da mener jeg, at man på Svendborgegnen finder øens svageste mål – hvad *klangen* angår. Det rangerer i så henseende ikke alene dybt under det kraftige, hårde og klangfulde jyske, men også under midtfynsk, hvori stemmelejet er dybere. Det fynske folkemål med de bløde d'er og r'er, dets mangel på stødtoner, med dets nasallyde og alt for høje stemmeleje når her og på amtets småøer sin kulmination. Det var på Svendborgegnen historien passerede med jyden, som overværede en gymnastikfest og ved lyden af kommandoorden „træ' añ“! udbrød: „Dé æ snår êt te' å fåsto, at mandfolk ka' væ' tjent mæ å snak' dé sprog!“

En beboer af Sydøstfyn kan ikke sige *mand*, om han så står på hovedet. Han giver en lyd fra sig, der, for så vidt den overhovedet kan gengives på tryk, må skrives som *määni*, manj eller blot maj, hvor endelsen nj eller j bare er blevet til en mjaven, der farer ud gennem næsen. Disse nasallyde spiller fynboen adskillige puds, så man ofte ikke ved, hvad han mener. F. eks. udtales *finger* og verbet *fejer* fuldstændig ens, nemlig som *feñ'er* med så stærk nasal-

A. Fr.
1934

UNG MAND FRA ØSTFYN

lyd på ñ, at dette næsten klinger som et i. Det samme gælder ordene *vinduerne* og *vingerne*, der begge klinger som vi'erne med nasallyd mellem i og e. Ordet Odense kan man slet ikke udtale, det bliver O'ense. Man tænker på vittigheden om „det stumme d i brø' og grø'“.

Ved et bryllup på øen rejste en af gæsterne sig op og holdt følgende smukke tale: „Ja – se, her er jo nu sagt så mejed – men der er alligevel novel, som at je vil huske Jer på, og som I ikke må glemme. Det er bare et lillebitte ord på tre bogstaver, og hvis at I ikke har det i hjemmet, så nytter alt det andet ingenting. Og husk det nu, for det lillebitte ord, det er *fre!*“

Fynboen har ellers i almindelighed skræk for korte, fyndige ord. „Som vi dog lo!“ hedder „så'en vi dov *leede!*“ – Det jyske sprog har ofte, især langs halvøens kyster, en lige så musikalsk bevægelighed som det fynske, men ligger med sin dybe, malmfulde klang adskillige toner under dette.

Med hensyn til ejendommelige gloser, afvigende fra rigsdansk, er fynsk efter min formening et forholdsvis fattigt sprog. Man har et mærkeligt levn fra oldnordisk i dette: „Han bar sin dreng på *hære*.“ (Hærde ɔ: skulder). Et andet ejendommeligt udtryk har man for den handling at bestige en hest ved at tage den i manken med den ene hånd og lægge den anden på dyrets ryg. Det hedder „at bryste en hest“. Man siger om en dreng: „Je tror, hanj er for lille til at bryste hesti.“ Til en ung vigtigper siger man: „Ka' du bryste pejden?“ (Pejden = padden = frøen). – Det i andre egne af landet hendøende ord *stjert* anvendes også endnu på Fyn, f. eks. i „plovstjert“. Ellers kendes det andre steder vist kun i forbindelser som vipstjert og tvestjert (ørentvist). Af ordet har fynboen dannet verbet at *stjerte* i betydningen logre for eller indsmigre sig på en hundsk måde: „Hans Peter stjærte' alti så mye for sognefo'i.“

Det ville ikke være sært, hvis fynboen svarede til sit ry for at bruge mange eder og forbandelser. Det ville altid sætte en hårdt tiltrængt kulør på hans tale, selv om midtjyden med de rungende r'er og hårde d'er får det til at tordne og rumle langt længere hen, når *han* krydrer sætningen med en besværgelse, hvilket jyden altid giver sig bedre stunder til.

Men lad os ikke forville os mellem disse eksempler fra sprogenes overdrev. Tænk på det fynske sprog i en ung kvindes mund. Her hører det hjemme som et fuldgyldigt udtryk for den blide ø: Har noget andet sted vort modersmål „så mild en klang“ som på fynske pigelæber? Gå ikke en lys sommernat langs Skt. Jørgens kyst og lyt til disse fløjtetoner uden at være beredt på, at du er i fare – langt alvorligere end i nærheden af den berømte kastanje inde i præstegårdshaven. Men glem ikke, mens du lytter til hendes ord og lægger mærke til, at den fynske dialekts neutra er de samme i tale- som i skriftsprog, at der dog gives *én eneste* undtagelse fra denne regel – det er ordet kys, som er neutrum i skriftsproget, mens det i talesproget er maskulinum!

Omkring Nyborg

For de fleste af de tusinder eller vel snarere millioner af rejsende, som årligt tager ruten Middelfart-Odense-Nyborg eller omvendt, er Nyborg blot et led i en fordøjelseskanaal, som det hurtigst muligt gælder om at knibe sig igennem. Hvis den rejsende kommer ude fra bæltet, vil han nok have set noget til højderne i nord og syd inde på Fynskysten, Lundsgårdsklint, det fjerne Hindsholm eller konturen af det store bakkeland inden for kysten mellem Holckenhavn og Svindinge. Men synet af det flade Knudshoved, når færgen nærmer sig sit mål, beroliger ham på ny. Og hans minder om frokosten om bord forstyrres heller ikke siden, når han med toget farer tværs over øen. Fyn er her overalt som det *skal* være for at falde sammen med hans forudfattede forestillinger. Når han forlader øen ved Strib, har han „gjort“ den fra øst til vest og kender denne strækning ved selvsyn. Ikke noget at opholde sig ved. Nej, må han *så* be' om Svendborg!

Ja, det må han gerne, hvis *jeg* i stedet for må få Nyborgegnen.

Så snart man fra byen bevæger sig blot 3 km ud ad Kertemindevejen og herfra drejer brat mod syd ad Vindinge til, kommer man over den store lavning, som rummer den dejlige *Hjulby Sø*, hvor man fra de østlige bakker har en fortrinlig udsigt over dette langstrakte, flodlignende vand, hvis bækken med dets åløb utvivlsomt er en gammel arm af Nyborg Fjord, ligesom fjorden ved Holckenhavn er en sydligere, fortsat i ådalen, som strækker sig helt ind til det lille søbækken i Ørbæk sogn. De to gamle fjorde har indrammet højlandet fra Vindinge til Kullerup som en stor halvø, der den dag i dag rummer stærke landskabelige modsætninger, fra bølgende bakkedrag til vide, lave moser. Vest for Kullerup findes et pragtfuldt lavland, *Bjerke Mose*, et af de smukkeste moselandskaber, jeg har set, et udstrakt vand, hvis omgivelser har den herligste bevoksning af løvtræer af mange arter, spredt over den umådelige flade og over bakkerne bag denne.

Fortsætter man blot nogle få kilometer ad landevejen mod vest, kommer man til Ellinge, hvis kirke rummer en usædvanlig smuk døbefont, et fortrinligt stenhuggerarbejde i sandsten af den gullandske mester Sighrafr – et kunstværk, som ved sin skønhed herinde i det svale, mørke kirkerum vækker en andagt, som ikke er ringere end den, man føler ude i naturen under den strålende sommerhimmel. Ved sin usædvanlige, rige ornamentering og figurfremstilling er dette et unikum, selv blandt øens mange andre skønt dekorerede romanske døbefonte, der i øvrigt ligesom de samtidige romanske kirkebyg-

ninger vidner om tidens arkitektoniske forbindelse med Nord- og Sønderjylland.³³

Desværre skæmmes døbefonten og hele kirkens indre i højeste grad af det hæslige nye kirkeinventar – dette gælder både stolerader, prædikestol og alter, der ser ud som bohaver hentet fra karlekamre.

Efter denne oplevelse kom der først på ny harmoni i mit sind, da jeg stod ved gadekæret i *Refs Vindinge*. Det er, som selve landsbyens sjæl åbenbarer sig her. Byen er blevet til uden om denne plet, hvor det tørstige kvæg fra Arilds tid ved aftenstide har dyppet deres muler, og i hvis rolige spejl bondens sind har fundet en afglans af den himmel, hvis herligheder han har fået løfte om i sin gamle kirke, når *hans* aften engang skulle komme efter et slidsomt liv. Med sin kreds af gamle, stynede pile, som står på hovedet i den blanke flade, som kun kruses af kølvandet fra trivelige ænder og gæs, er denne plet noget af det yndigste, man kan tænke sig.³⁴

Mens landskabet hidtil kun har været jævnt bølget omkring dets flade lavninger, kommer man fra Refs Vindinge mod øst pludselig ind i et voldsomt formet bakkeland med store højder og dybe slugter. Bevægelsen tager rigtig fart, når man nærmer sig den lille landsby *Æble* og kommer til den smukt beliggende Lille Mølle, som skjuler sig i en dyb dalsænkning mellem højt svungne bakkerygge. Møllen med dens gamle hjul findes stadig bevaret, og måske

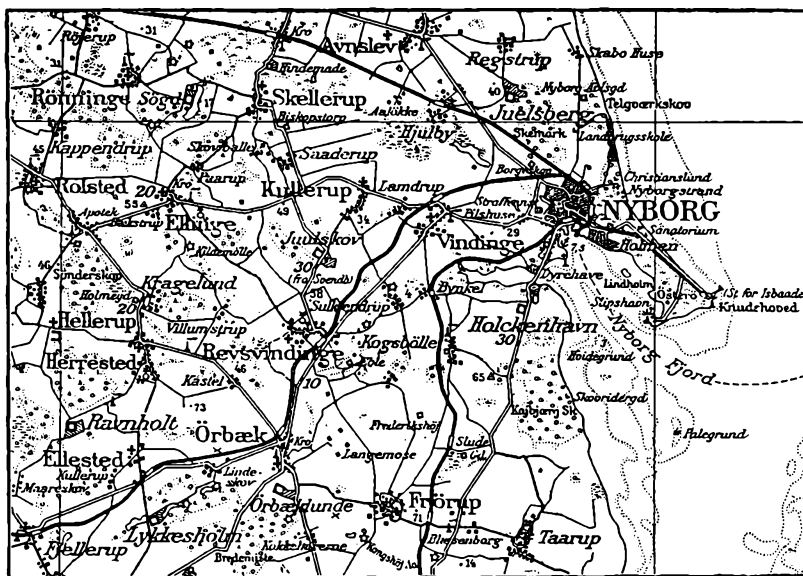

Hjulby Sø 22 Juni 1935 21

kan den endnu tygge sit foder; men i denne sommer er dens dam næsten fuld-
stændig udtørret og tæt tilgroet med høje siv.

Længere mod øst veksler bakker og kløfter ustandselig med hinanden, mens
terrænet bestandig stiger, til det kulminerer i Øverste Byhøj, den 65 m høje
bakketop et par kilometer syd for Holckenhavn.

Jeg kommer hertil i vestenblæst med himlen fuld af tunge, drivende klode-
skyer, et vejr, der passer til dette landskab, med sus over de åbne banker, de
levende hegn og fjerne skove. Landet er mere åbent og barskt end nogetsteds
i de sydøstfynske egne, jeg lige er kommet fra – Store Bælt virker ved sin
nærhed! Pragtfuld er udsigten herfra over dette, over Nyborg Fjord og Knuds-
hoved med Slipshavn ved dets yderste krumme tap – grøn som en ærtebælg
skyder odden sig ud i det blå, stormrørte vand, der bliver blankt inde i læet
ved fjordbunden neden for Nyborgs røde tage og det gamle slot. Langt ude i
øst står Sjællandskysten klar som gennem et tyndt glar; men selv milevidt
borte synes den dog ganske nær gennem den friske luft over bæltets grå bølge-
dynger. Ø hilser ø gennem blæstens sus. I dag taler Fyn til Sjælland over
vandet fra vest, i morgen svarer Sjælland vel med østenblæst. – Blæsten er den
evige budbringer mellem de danske øer.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Den vestligere liggende herregård *Ravnholt* har mindre interesse ved sine
bygninger, der oprindelig var i renæssancestil fra det 17. århundredes begyn-
delse, men blev ombygget og udvidet 1864–70. Prægtig er derimod dens store
park og dyrehave, som bl. a. rummer mange sjældne og anselige træer, såle-
des en 32 m høj *Fagus silvatica*, hvis stamme er 4 m i omkreds, en 28 m høj

Quercus pedunculata, kaldet „Kammerherrens Eg“, hvis stammes omfang er omtrent 7 m, en *Platanus occidentalis* med en højde af 22 m og en 14 m høj *Sequoia gigantea*.

For mig knytter hovedinteressen ved Ravnholt sig til den vildsvinepark, som kammerherre Ove Sehested-Juul lod indrette her i 1863 med en bestand, som blev indført fra Anhalt-Dessau, og som går i en indhegning i skoven på et 218 tdr. land stort areal.*

Formedelst 50 øre kan man få adgang til indelukket og vandre rundt og se på svinene – hvis de da vil vise sig, hvad de ikke er meget tilbøjelige til uden for fodringstiden, som ved sommertid falder mellem kl. 5 og 6 om eftermiddagen. Jeg var så heldig at indtræffe på stedet ved halv femtiden. I ventetiden forsøgte jeg trods mange kneb forgæves at komme bæsterne på skud med mit fotografiapparat. De nærmede sig ofte nysgerrigt, især grisene, som allerede var i den alder, hvor de hyæneagtige striber på deres børster er ved at forsvinde. Jeg nåede kun på alt for lang afstand at se deres svinepoliske ansigter glo på mig fra sikkert hold gennem det tætte ukrudt, som begrænser foderpladsen mod skovtykningen, og at høre deres bestandige grynten inde fra underskoven, undertiden afbrudt af et vildt smertenshyl, når de kom for nær til en gammel gnaven orne. Undertiden oplod også de gamle deres stemmer, en dyb snorkelyd som en syg basfagot, selve urskovens dunkle røst – Pan på krigsstien.

For øvrigt er de alle sammen skikkelige undtagen i brunsttiden, da de gamle orner kan være onde i sværen. Folk har i denne periode naturligvis ikke adgang til indhegningen. Men selv uden for parringstiden kan det dog hænde, at en orne går amok, når den har modgang. Det hændte, at en gammel rad en dag, da man havde fanget den i den store træfælde og derfra lokket den ind i en kasse, pludselig i raseri stindede sin ryg mod det stærke låg, så det brast, hvorpå den fór ud og edderspændt tog sigte på en skovløber og skytten, som heldigvis stod inde bag fældens solide tremmeværk. Bæstet faldt an på tremmerne flere gange, og der gik nogle spændende øjeblikke, inden det viste sig, at forskansningen holdt.

Jeg mærkede ikke noget til, at dyrene kunne være ildesindede, lige så lidt her, som da jeg gik mellem bestanden på Lindenberg i Jylland; de sidder inde med en blanding af nysgerrighed og skyhed, vilddyregenskaber, som de har bevaret trods tresindstyve års fangenskab på stedet. Men min chauffør, som ledsagede mig, var tilsyneladende heftigt bevæget, da jeg bad ham gå hen på et sted i tykningen, hvor jeg havde været „på anstand“ i en halv times tid, og hente nogle redskaber, jeg havde glemt. Da jeg mindede ham om, at jeg

* Bestanden blev skudt i 1949.

havde betalt 50 øre for at få ham herind, og at der påhvilede ham en forpligtelse til at more sig for hele beløbet, gled han dog, men en kende lysere i teinten end forhen. Han havde lige hørt historien om den gale orne af skovløberen, som havde oplevet den og nu var kommet for at fodre.

Skovmanden løftede det tunge låg på den store foderkasse, og i samme øjeblik, som han gav signalet ved at lade det falde i med et brag, kom hele flokken styrtende ud af buskadset hen imod os, orner, søer og en mængde store grise. Nu tog de meget ringe hensyn til tilskuerne, men kastede sig over den udstrøede ædelse på den åbne plet ved foderhuset.³⁴

Jeg så straks, at alle individer i denne bestand, som kun tæller ca. 40 stykker, er mindre af vækst end vildsvinene i Tofteskoven på Lindenberg, som først er indført hertil af grev Schimmelmann for 14–15 år siden i et antal på 9 stykker, men som efter at de er sluppet ud på et areal af 6.000 tdr. land er vokset til en bestand på over halvandet hundrede kraftige dyr. Ravnholt-svინenes ringere størrelse kommer utvivlsomt af, at der ikke er tilført dem friskt blod, siden de kom hertil, at de har lidt ved bestandigt „indgifte“ og af, at de færdes på så lille et areal.

Skade, at der er så få af disse prægtige dyr her i landet. De afgiver en fortræffelig spise; en røget vildsvineskinke er en af de fineste delikatesser, jeg kender. Kunsten og livet – den første for knapt tildelt, det andet allerede ret langt – har lært mig at sætte pris på lækker og nærende kost; den afgiver en solid basis for skønånder.

Landskabet fra Ravnholt over Ørbæk og Ørbækklunde til Frørup er meget bakket, stærkt afvekslende og de fleste steder meget smukt. Hele Ørbæk sogn er overordentlig skov- og vandrigt, her findes en halv snes stærke kildevæld, og en stor å løber gennem sognet i det førømtalte milelange dalbækken, der ender i Holckenhavn Fjord. Som en mægtig, skarp kløft mellem bakkerne strækker dette bækken sig fra sydvest til nordøst og rummer i sin indre del nogle pragtfulde småsøer – rester af den gamle fjord – blandt andet Gammel Mølledam og Ny Mølledam. Søerne ligger på række forbi herregården *Lyk-*

kesholm. Stedet rummer en selv for disse egne usædvanlig romantik; de dybtliggende vande mellem de rige enge og de skovbevoksede skrænter, der falder brat ned mod dalbunden fra nord og syd, er en typisk ødansk idyl.

Sagnene beskæftiger sig stærkt med den gamle fjord, som de påstår har været sejlbare lige til det sted, hvor det for længst forsvundne Magelund Slot har ligget. Og ved grusgravning er der helt herinde fundet en bekræftelse på fjordens tidligere eksistens i form af strandgrus og havmuslinger. En mængde træstammer fra forsvundne skove findes af og til i lavningens moser, hvor der desuden i 1871 ved tørvegravning er fremdraget skelettet af et elsdyr. Fjordens gamle leje spores endnu tydeligt helt forbi Vesteræble Skov. At egnen forhen har været meget skovrig vises i øvrigt endnu gennem stednavne som Elved (Elleskoven), Eskerisene, Egehaven, Risene og Lund – bevoksninger, som nu næsten alle helt er forsvundne, men hvis navne fører tilbage til Danmarks ældste skovperiode.

I *Vesteræble Skov* nær ved den prægtige gamle herregård Ørbækklunde, som i sit anlæg minder om Borreby, fandt jeg i skovens nordøstre hjørne en usædvanlig pragtfuld bøgebevoksning, som rummer den berømte „mabøg“, hvis stamme er så tyk „at seks mand ikke kan spænde om den med armene“, og hvis top rager mange meter op over de andre skovkæmper i dens nærhed. Den står lige i skovbrynet et par hundrede meter fra landevejen. Det prægtige træ, som må være mange hundrede år gammelt, er endnu fuldkommen friskt og frodigt.³⁵

Et lille stykke NV for Ørbækklunde findes nær landsbyen Lindeskov den berømte *Lindeskov-dysse*, hvor jeg led en af mine største skuffelser på denne rejse. Dyssen omtales med uforbeholden glæde af fagskribenter som landets største langdysse, smuk og velbevaret i hele sin 168 meters længde og endnu med sine 126 randsten og 4 gravkamre i behold.

Jeg fandt kun de sørgelige rester af dette forhen storslåede oldtidsminde. Gravkamrene er borte, deres sten slæbt væk, og af de 126 vældige randsten er kun en brøkdel tilbage. Hele dyssens nordøstre side er således fuldstændig plyndret for sten, mindst et halvt hundrede stykker i alt, som er ført til Lykkesholm og anvendt til byggemateriale. På sydvestsiden findes endnu en lille synlig rest, der rager op som svære, enlige tandstumper i en oldingemund – en 7–8 stykker, der viser, hvor udsøgte og anselige disse sten har været. Der findes på denne side måske flere, men de er i al fald skjult af alt muligt raggelse, idet hele dyssens rand på et par småstykker nær er fuldstændig tilgroet eller på anden måde ødelagt. Thi klos op ad den svære dysse, der som en lang og smal jordvold engang har været synlig med sine gravkamre viden om over terrænet, er der anlagt ikke alene husmandshaver med træer, buske og stakitter, men hønserier og svinestier! En forfærdende vandalisme.

Dyssen er fredet i 1880, *efter* at gravkamrene var ødelagt og herregården Lykkesholm havde forsynet sig af dens randsten. De nydelige anlæg op ad dens sider må imidlertid være kommet siden, og der plantes og hønses og svines fremdeles.

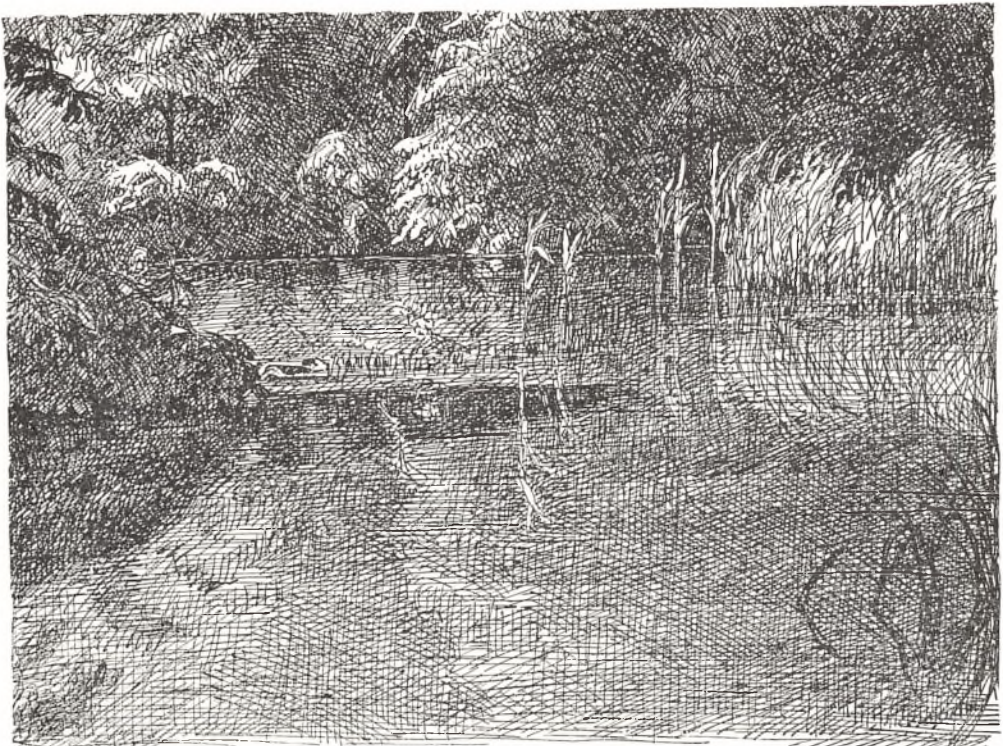
Men hvorfra stammer da beretningerne om dyssens fine tilstand? Thi det ser jo ud, som om de fagfolk, der endnu for en halv snes år siden har beskrevet den som et velbevaret mindesmærke, aldrig selv har været ved dette vort lands største oldtidsminde i sin art, men med glad letsind har stolet på en ældgammel indberetning, måske fra egnens postbud.

En langt smukkere og bedre bevaret dysse, endnu med et af sine – vistnok oprindelig tre – gravkamre i behold, ligger tæt op ad landevejen, som fører mod vest fra Lindeskov til Ringe, en god kilometer vest for Lindeskov by. Den resterende del af langdyssen er ca. 22 m lang, og dens randsten er endnu for de flestes vedkommende på plads. Den har en henrivende beliggenhed i et åbent bakkelandskab med en fortrinlig udsigt over dette.³⁵

Man kan ikke bevæge sig én kilometer ad vejene på denne fortryllende ø uden at møde et eller andet, som glæder synet og bevæger hjertet – hvad enten bevægelsen nu giver sig udslag i begejstring eller i ærgrelse over, at alting ikke mere er helt, som det *har* været.

Regisschilde 21 Juni 1905. J.L.

Regissegaard. Mølledammen 21 Juni 1935. JH

En fuldkommen ublandet glæde over stedets skønhed havde jeg ved den store *Regissegaard* eller Røde Mølle, som ligger ganske tæt SV for Frørup. Det er en gammel pragtbygning af bindingsværk fra ca. 1700 med et pompøst stuehus.³⁶ Gårdens store, dejlige have går næsten umærkeligt over i en mose med et stort ellekrat – et fuldkomment eventyrrige, som må have glædet H. C. Andersen, da han besøgte det. Åløbet gennem haven er neden for den faldefærdige træbro med dens stibord så opfyldt af mægtige kampesten, at man føler sig hensat til et smålandsk elvleje.

På gårdens søndre side er der en lille sø med åbne, græsklædte bredder og tætte sivskove. Et svanepar med sortgrå unger i konfirmationsalderen ligger og strækker ben i græsset; ungerne stolprer rundt om de gamle som nogle skrækindjagende fabeldyr, hver for sig en levende illustration til „Den grimme Ælling“. På vandet svømmer gråænder og blichøns, og en grønbenet rørhøne vandrer med akkurate skridt som en landmåler rundt på bredden.

Ganske nær ved gården og på dennes grund ligger på en høj banke den gamle *Frørup Helligkilde*, kaldet „Regisse Kilde“ efter en andre steder helt ukendt helgeninde. Jacob Madsen omtaler i sin visitatsbog et kapel på stedet, viet til en helgeninde af dette navn, og Ole Worm omtaler samme bygning, der

havde et billede af „en wehklagendis och grædendis Quinde“. Men fra omkring år 1700 må kapellet være forsvundet, og man hører kun tale om en fattigblok på stedet. Det var i sin barndom, H. C. Andersen kom til dette sted. Han fortæller i „Kun en Spillemand“, at kilden flyder mellem hasler og elle og andre temmelig høje træer, som overskygger den, og på hvilken almuen endnu ophænger ofre i form af lys – en rest af gammel katolsk skik.

Endnu i 1893 hører man, at der jævnlig pløjes murbrokker op af grunden omtrent 35 m nord for kilden; og i 1914 fjernes nogle store sten herfra, kapellets sidste rester.

Der findes mange versioner af sagnet om den hellige kildes opståen. Den oprindeligste er vistnok følgende: En kvinde ved navn Risia eller Regisse fik i hedensk tid af tingfolket lov til at omvende hvem hun kunne til kristendommen. Hun tog bolig ved bækken; men en bonde bød hende til sig, fordi han ventede, det skulle bringe hans hus lykke. Han må vel være blevet skuffet; thi da hun en dag havde kørt ploven for ham ude ved den gamle offerlund, og de bedede for at spise, greb bonden sin økse og kløvede pigens hoved. Hvor hendes blod flød, fremvædede den undergående kilde.

Den var den berømteste af alle Fyns helligkilder og søgtes af en mængde

Regissegaard. Mølleådammen Juni 1935. J.L.

En Kogebøllevej over Nyborg Fjord med Springe 11 Jun 1935 H.

folk fra Fyn og de omliggende øer for sin undergørende krafts skyld. Endnu i tresserne i forrige århundrede havde den årligt ved sankthanstide et vældigt besøg, og så sent som i 1890 søgtes den endnu af syge, som vaskede sig i dens vand og drak deraf.

Det gamle „Skt. Regisse kildemarked“ holdt sig lige til 1873.

Nu er alt dette forsvundet. Selve egnens unge folk var de sidste, som på deres vis blev traditionen tro, og som endnu for få år siden kom til kilden sankthansaften for at danse og forlove sig i den lyse sommernat. Men også i den henseende har stedet mistet sin betydning, og ungdommen laver sine mirakler på egen hånd.

Men inde fra den lille lund af mægtige elle og elme, som omgiver kilden, lyder endnu dens stilfærdige pludren. Den snakker som en ældgammel kone, der går i barndom. Med spæd røst sidder hun og hvisker med sig selv om sin henfarne ungdomstid, det eneste, hun endnu husker af sit lange liv, men som alle andre end hun selv har glemt.

Velmenende folk har for en del år siden for at værne kilden lavet nogle helt usandsynlige cementstøbninger om den, der mest af alt ligner en kartoffelkælder. Man skulle hellere have repareret det smukke gamle stendige om-

kring den, af hvilket endnu en rest er tilbage, halvt skjult under de mægtige elle og nogle frodige brændenælder, en hel tykning, som også på barmhjertig vis søger at dække cementbeholderen.

En dyb stilhed som i en urskov hersker ved det gamle, hellige sted, som Frejdyrkere eller helgentilbedere i århundreder har søgt i andagt. Inde i buskene færdes en lille koloni af sortmejsler, hvis sagte pistende stemmer blander sig med kildens rislen.

På den modsatte side af den dybe kløft, der begrænser bakken mod syd, ligger højt oppe et gammelt gravkammer som en mørk silhouet mod solhimlen, et øjenvidne til en tid, der ligger hinsides både Frejdyrkelse og kristendom.

Vejen herfra mod nord til *Holckenhavn* fører tæt forbi Øverste Byhøj, hvorfra man har en af de skønneste udsigter over Nyborgegnen. Vejen daler temmelig brat herfra ned mod den gamle herreborg, en vældig bygning, som med sine tunge, imponerende murmasser syner godt nok af at have været en kongeborg. Fortrinlig holdt er den ligesom dens store, pragtfulde have med trægrupperne og de vide plæner mellem de stilfuldt klippede hække, og med blomster i store baljer langs veje og stier. Men bygningen med sin renæssancestil betager mig ikke i den grad som Egeskov eller Rygård med deres ældgamle historiske kolorit.

Stille og fredeligt er her i parken, omtrent lige så ensomt som ved Regisse Kilde! Det eneste liv, jeg sporer, er nogle grønbenede rørhøns, som svømmer på den brede voldgrav. Men da jeg længe har stået på en af de åbne plæner foran slottet, hører jeg pludselig gennem stilheden tramp som af en galoperende vædder bag ved mig, og da jeg hurtigt vender mig om, ser jeg en kæmpemæssig hare, som er lige ved at rende på mig. Kun to alen fra mig drejer den af, sætter med et spring over en af de klippede småhække, runder en blomsterbalje i en vinkel på under 45 grader og forsvinder med høje hop mellem bedene.

Ved at se årstallet 1634 over indkørselsporten kommer jeg til at tænke på Christian IV's eventyr her på slottet, som jeg genfortæller efter J. M. Thieles beretning, dog med et par små kommentarer:

En nat kom kongen hertil for at besøge Kristine Munk; men da han fandt porten lukket, lod han sig i al stilhed sætte over graven, krøb sagtelig ind i borgen og søgte til Kristines kammer, hvor han uden ordveksling lagde sig i sengen ved hendes side. Men da det dagedes, opdagede han, at det ikke var Kristine Munk, men en af hendes terner, som befandt sig i sengen – fruhen selv var flyttet ind i et andet værelse.

Sådan går det: „Alles geben die Götter ihren Lieblingen.“

A. Fr.
1934

SMILET FRA ØSTFYN, SIGRID SKOU

13° Danmarks store Øer I

Men da pigen fik et barn, giftede kongen hende med slottets ladefoged og gav hende så meget sølv, som det nyfødte barn vejede.

Alle glade – undtagen måske lige netop ladefogeden.

De bemærkninger, som Kristine Munk lod falde om morgenen, da hun mødte kongen, er beklageligvis ikke opbevarede for efterverdenen.

Fra broen over fjorden nord for slottet har man til alle sider, trods det lave stade, en af de smukkeste udsigter på egnen – mon det ikke overhovedet er et af de mest karakteristiske steder på denne blide kyst? Man husker længe den blanding af ynde og friskhed, af lavlandslunhed og havluft, som dette sted rummer.

Den samme stemning, men stærkere præget af det nære hav, havde grebet mig ude på den smukke halvø Knudshoved, Fyns østligste arm ude i bæltet og en gestus ud imod Sjællands fjerne kyst. Halvøen er i hele sin længde dannet af opdukkende havbund og har på sin østside mægtige strandvolde af opskyllede sten – en plet, hvor man mere end noget andet sted på denne havbårne ø ligesom står midt i dens skabers værksted.

Det er et af mine sidste landskabsindtryk fra Fyn, og jeg vil ikke glemme det skær af vemod, der var over afskeden. Det er i sådanne øjeblikke, man aldrig kan finde de rigtige ord og gør bedst i at være tavs.

Svært er det at rive sig løs! Thi selv helt herude på denne havomskyllede tange møder jeg landets evige smil – det samme, som jeg fandt på det blide og uskyldige pigeansigt, jeg så den allersidste dag, jeg var herovre, og om hvilket jeg tog et lille minde med mig hjem i en tegning.

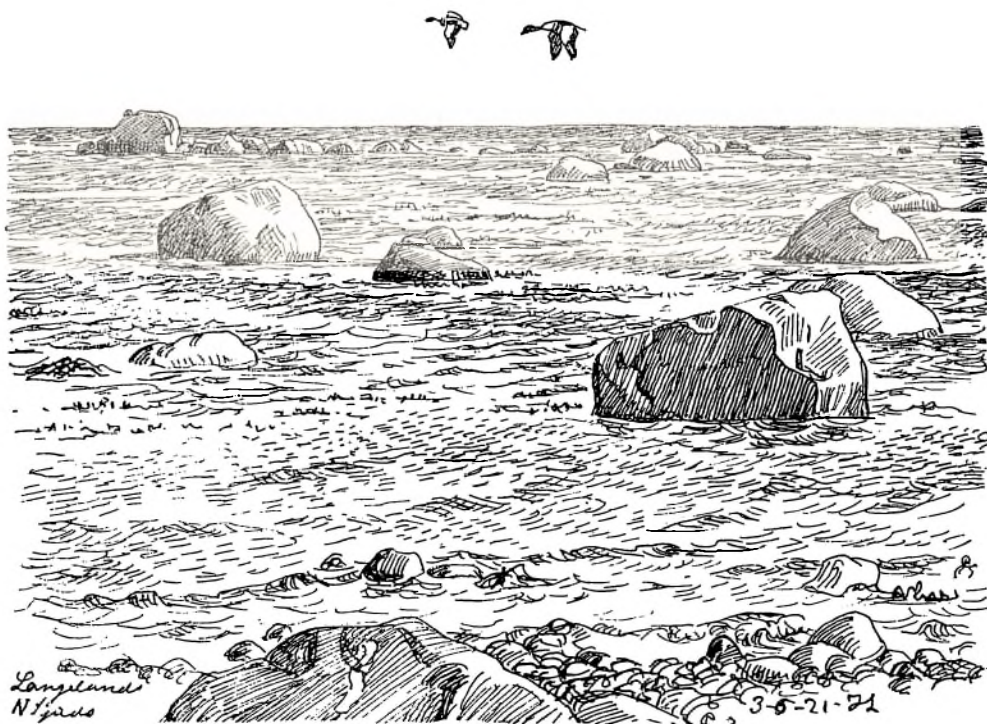
Langeland

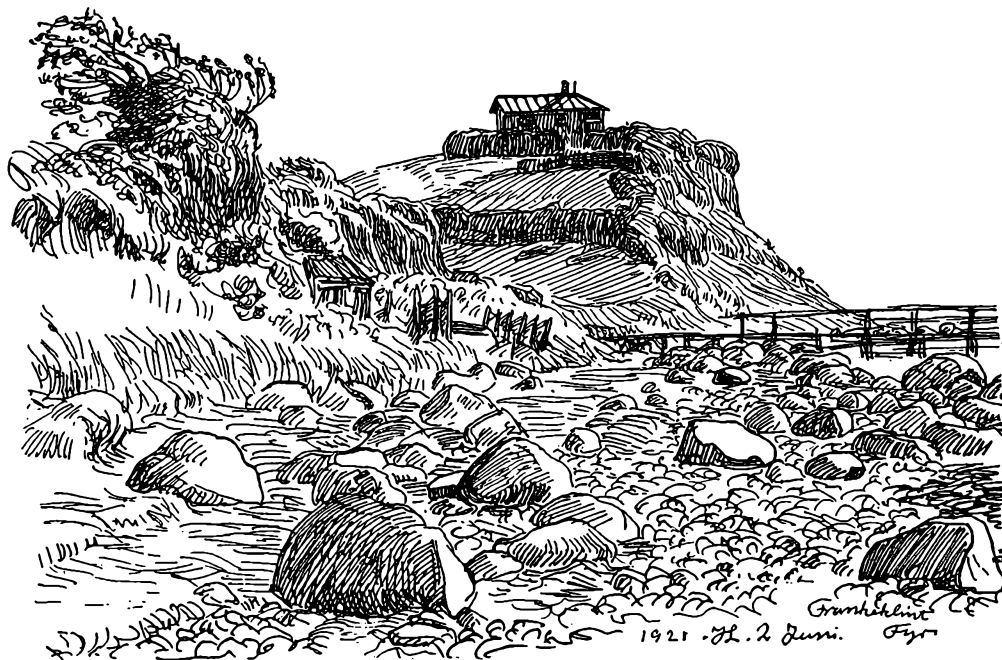
Langeland

Det var i disse alt for fjerne dage, da vi lå og sejlede med „Rylen“ mellem de små danske øer, at vi en tidlig junimorgen satte stævnen mod syd fra Vresen ned i farvandet mellem Langeland og Fyn.

I modsætning til salig Johan Arent Dyssel, som på sin „Indenlandsk Reyse“ i 1763 tog Langeland *på tværs* nede ved Spodsbjerg, og som følge deraf intet kunne berette om øen, besluttede vi at tage øen *på langs*. Thi da den er 7 mil lang og kun en mils vej, hvor den er bredest, forekom dette os at være mest formålstjenligt. Det viste sig, at vi havde ret. Den usandsynlig lange ø gav os så meget fortrinligt stof, at der ikke blev plads til en blot nogenlunde indgående beskrivelse af indtrykkene derfra i De danskes Øer. Den måtte udgå af pladsmangel. Men nu skal den få revanche, så vidt min pen formår.

Da vi letter anker ved Vresen, er morgenen diset og grå, himlen har et svagt perlemorsskær, og solen er som en blank sølvdaler netop synlig gennem sløret. Men efterhånden som dagen toner frem og solen stiger, deler skydækket sig, og snart er hele himlen fuld af små varmeskyer, som driver for en næsten

umærkelig vestlig vind lavt over land og hav, skrider som lette søjler hen over den glatte havflade eller hænger som uldtotter i en karte fast ved øer og bakketoppe. Solen begynder at blænde; som gennem vældige tragt falder dens stråler over land og hav, markerne derinde på Fynssiden får gyldne pletter, over de blå, fjerne skove jager hastige, grønne lys. Kun havet bevarer sin grånen. Det er, som om den letsindige himmel har gemt alle sine småsorger deri og glemt dem.

Et marsvin leger foran vor bov og følger os et stykke, men sækker så agterud og giver sig til at holde danseøvelser omkring en kost, som svajer for et sagte søndenvande. En skarv og nogle svartbagmåger trækker forbi. De følger os pænt til døren ude fra det store hav.³⁶

Så nærmer vi os Langelands kyst, mens solen stiger og tågerne svinder. Dagen bliver hed; men forude vinker det forjættede land, Frankeklints høje knude løfter sig over havet foran Steensgårds mægtige skove – det er Oehlen-schlägers og Grundtvigs ø.

Nu kommer vi! Stævnen peger ind mod Lohals. Lad os gå ind og vandre „i egenes skygge og under bøgenes gys . . .“

Vejen fra Lohals over Hov til Frankeklint er en eneste række af idyller. Tætte skove veksler med åbne, frodige landskaber, gårde, huse, haver, og enge med alenhøjt græs. Bugnende, bølgende kornmarker fortsætter helt ud til nordstranden, hvor hegn af hyld og tjørne luder ud over den bratte skrænt.

Overalt er der meget kuperet; men det er lutter *små* bakker og dale; alt *en miniature*, og idyllen, som er afhængig af formatet, er hele vejen bevaret.

Et sted i skoven, der i øvrigt mest består af prægtige bøge, fandt vi nogle ældgamle skovfyrre, som var tæt overgroet af caprifolier højt op ad de stærke stammer, et usædvanligt og henrivende syn.

En urskovsagtig fred og stilhed herskede herinde; Böcklins „Schweigen im Walde“ – man kunne hvert øjeblik vente at se enhjørningen komme til syne gennem tykningen og vejre med løftet horn . . .

Ved *Frankeklint* brydes idyllen mærkelig brat. Uden for klinten, som for øvrigt er temmelig lav, men med en pragtfuld profil, er havet over hundrede meter fra stranden opfyldt af vældige sten; de store blokke leder tanken hen på kysten nord for Hallandsås ved Båstad – et mærkeligt uhjemligt fænomen, men i sin barskhed en af de skønneste kyster, jeg har set herhjemme.³⁷

Fra klintens kam skuer man vidt og bredt over havet. Sprogø ligger i nord-øst som en lille blå, ligesidet trekant med den ene spids i vejret. Fyns dejlige kyst ses tydeligt helt fra Nyborg til Skårupøre Sund, og bag Thurø anes Bregninge Bakke på Tåsinge som et Fuji Yama over hav og lande.

På tilbagevejen sætter vi kursen mod herregården *Steensgård*, som ligger lige syd for nordlandets store skove.

Inde i en tykning nær gården overrasker vi en fuglekongefamilie, en moder med otte-ni voksne unger, som hun er i færd med at fodre. Ungerne så både større og kraftigere ud end moderen, de var fine i fjerlaget, oppustede af iver efter at få føde, mens hun var lille og luvslidt, ligesom hærget af anstrengelse for at skaffe det grådige afkom næring. Hun fór som en serie af hvirvelvinde rundt i luften i små kurver og spiraler og vendte hvert øjeblik tilbage med et eller andet insekt i næbbet, usynligt for alle andre end hende selv – bladlus og andet småkravl. Ungerne sad passive med vidt opspilede næb, og hver gang moderen kom tilbage, forsvandt hendes udbytte af jagten i et af de afgrundsdybe svælg som i et danaidernes kar, der aldrig kan fyldes. I lang

tid stod vi og så på denne scene, uden at der var nogen pause i hendes jagt. Og hele tiden hørte vi den underlige, græshoppeagtige hvippen, som ungerne udstødte under fodringen; et ubarmhjertigt krav stod dem ud af halsen, og pisket op til den højeste ydeevne vedblev den lille forpjuskede moder at lystre dem, søgte at betale gælden for det lille forårseventyr, som de skyldte deres tilblivelse.

Som Grundtvigs navn er knyttet til Egeløkke og Oehlenschlägers til Fårevæjle, således er Vincents Steensens knyttet til hans slægts gamle herresæde *Steensgård*. Men medens de to første hver på sin vis lod sig fortrylle af deres digtning, lever den sidstes navn kun i forbindelse med den blodige virkelighed. Og måske var hans navn blevet glemt af historien, hvis han ikke netop havde sat livet til i det mørke drama, som hedder svenskekrigen, hvor nogle af de mest spændende scener udspillede på hans ø.

Gården, som i over halvtredje hundrede år var i den Steensenske slægts besiddelse, har navnlig ved ombygninger i forrige århundrede totalt forandret udseende, og den mandlige linje af slægten er uddød. Christian Molbech, som besøgte gården i 1813, skriver, at den i mangfoldige år har stået ubeboet, samtidig med at han giver et interessant billede af dens gammeldags interiør med de mange familieportrætter og det fornemme bohøve. Gården, hvis oprindelige navn var Krogagergård, kom efter at have haft mange forskellige ejere i 1577 i slægten Steensens besiddelse; den nedbrødes året efter og genopførtes omtrent på samme sted af Knud Steensens enke Anna Lunge, hvis søn var den før omtalte Vincents Steensen, som faldt i en træfning med svenskerne i 1659. Den sidste ejer af denne familie var Carl Fr. Steensen, der kun efterlod sig to døtre, af hvilke den ældste blev gift med oberstløjtnant, kammerherre Leth, hvis efterkommere antog navnet Steensen-Leth og endnu ejer herregården. Denne er på ny helt ombygget i 1835–36 på den gamle grund og med delvis bevarelse af de gamle ydermure. Den ligger på en bakke i sin pragtfulde park, omgivet af de gamle voldgrave og med vid udsigt over land og hav. En mængde af de af Molbech omtalte portrætter sammen med andre minder om slægten og om svenskekrigen rummes endnu inden for dens mure.

Vort besøg på Steensgård, og den gæstfri modtagelse, vi fik der, hører til mine smukkeste og interessanteste minder fra Langeland.

Billedsamlingen rummer et maleri af Constance Steensen de Leth, som Grundtvig traf på Egeløkke, og som gjorde et uforglemmeligt indtryk på ham. Billedet viser en henrivende ung kvinde, blond med dybblå øjne og et vidunderligt smil, som har netop det lille stænk af koketteri, der gør det forståeligt, at hun alene ved sin apparition måtte blive skæbnsvanger for den følsomme unge digter, der vistnok aldrig nogen sinde glemte hende.

Men det billede i hele samlingen, som øvede den mærkeligste tiltrækning på mig, er maleriet af major Podebusch; ikke for dets kunstneriske fortrins skyld, men fordi det er det mærkeligste dokument om svenskekrigen, jeg fandt på øen. Når man ser dette ødelagte billede, hvori kugler fra de svenske officerers pistoler har gennemhullet ansigtet, synes man at være begivenhederne så nær, som det overhovedet er muligt. De har skudt godt, disse sataner – især når der tages hensyn til, at de sandsynligvis har været stangdrukne under et sold, da de aflagde denne prøve på deres færdighed, vel sagtens fra bordet, hvor indholdet fra væltede kander og krus har flydt over dugen, og hyl og eder på svensk og tysk har lydt mellem smældene af skuddene. De fem-seks sorte huller, der synes så friske, som om de var lavet i går, sidder alle i øjnenes nærmeste nabolag. Hvert eneste af disse skud ville have været dræbende, hvis målet havde været en levende mand.

Med ét eneste, kraftigt ryk fører dette syn mig midt ind i de begivenheder, der grupperer sig om Langelands indtagelse: beboernes heltedige, seje modstand mod Carl Gustav og de rædsler, som fulgte efter erobringen. Langelændernes kamp mod svenskerne er et af de få lyspunkter i denne ulykkelige krig, men de gamle tingbøger giver den dag i dag et levende billede af den frygtelige tilstand, som øen kom i efter beboernes hårdnakkede forsvar, da de hævnørstende fjender besatte øen.

Det var den 5. januar 1658, at svenskerne første gang kom til øen, og det var kun ganske kortvarigt på deres hurtige march mod øst. Carl Gustav erklærede kort og godt øen for at være Korfitz Ulfeldts ejendom og drog videre på sit togt over Lolland til Sjælland, efterlod kun en svensk besætning i Rudkøbing. Efter freden i Roskilde 1658 blev denne trukket tilbage, men krigen udbrød snart på ny, og denne gang forberedte langelænderne sig på, hvad der kunne komme. Det var landsdommer Vincents Steensen, som organiserede øens forsvar og indøvede dens landeværn, styrkede Rudkøbings og de mange herregårdes befæstninger og traf alle foranstaltninger for at værne landet. Og så ventede man „med Guds hjælp et godt udfald, hvis fjenden skulle komme igen“. En håndfuld regulært rytteri, der blev sendt herover som assistance, forsvandt umiddelbart før den første træfning med fjenden og viste sig ikke siden. Foruden ca. 300 soldater mønstrede hæren henimod 1.000 nylig indøvede bønder.

Og fjenden kom igen. I begyndelsen af februar 1659 sendte Carl Gustav grev Josias Waldeck over med regulære tropper for at bemægtige sig øen. Han viste sig pludselig med sine skibe ved østkysten ud for *Steensgård*, hvor han gjorde landgang, og hvor svenskernes øvede krigsfolk første gang mødte den lille langelandske hær i kamp.

Vincents Steensen havde et langt livs erfaring bag sig som fører. Den 65-årige mand, der efter sigende var kommet til verden i en „sejrsskjorte“, som

endnu skal findes opbevaret i en guld kapsel på Steensgård, var gift med den „fagre og højhjærtede“ Anna Holck, datter af lensmanden på Kronborg. Han var både i kejserkrigen 1625–29 og i krigen 1643–54 krigskommissær på Langeland, og fra 1638 desuden landsdommer. Det var i krigen 1657–59, han vandt sin hæder og blev Langelands folkehelt.

Han gjorde straks alt rede til at optage kampen, både landeværnet og de regulære tropper blev beordret til at give møde ved *Andemose Knøs* øst for Steensgård, hvor den svenske flåde var ankret op. Men rytterne udeblev; og

heller ingen af de øvrige „regulære“ indfandt sig, men forstak sig rundt om på øen. Kun deres fører, ritmester Garber, kom til stede, og han faldt i kampen ligesom Vincents Steensen.

Den 6. februar var Steensen taget hjemmefra til Tranekær, hvor han bød kaptajn Jens Jensen holde sit mandskab rede til udrykning. Om natten var han på slottet, men dagen efter red han til Rudkøbing, hvor oberstløjtnant David Bernbach kom til ham og meldte, at svenskerne var kommet ud for Andemose Knøs med en del „skuder og pramme“. Steensen ilede da hjem til sin gård, hvor han tog afsked med sin hustru. Han trøstede hende med gensyn i den anden verden, om de ikke mere skulle ses i denne, og red derefter ned til stranden, hvor allerede en stor del af fjenden var kommet i land.

Sammen med oberst Bernbach førte han nu sine langelændere frem mod fjenden, der lededes af selve Josias Waldeck. Svenskerne blev tre gange drevet tilbage; men under den sidste kamp blev Steensen, som bestandig var i spidsen for sine folk og let kendelig, ramt af henimod tyve kugler og sank om i sin hornblæsers arme, idet han råbte: „Ak, broder, jeg er dødelig såret; gør nu dit bedste, og hold folkene sammen, så de ikke viger fra hinanden, men ærligt forsvarer deres fødeland!“ Og Bernbach fortsatte kampen så godt, at svenskerne omsider måtte vige endeligt efter at have haft et tab på 36 døde, 110 sårede og 50 fanger foruden 2 kanoner. Grev Waldeck blev lettere såret i kampen.

På en vogn førtes Vincents Steensen efter slaget tilbage til sin gård, hvor han modtoges af sin hustru, der i hast hentede nogle lægemidler og lod ham sætte i en stol, mens hans klæder blev løst op. Men ved synet af det udstrømmende blod og de svære sår udbrød hun i høje klageråb og måtte føres bort. I det samme slog Steensen øjnene op og så efter hende. Huslæreren, der holdt ham i sine arme, sendte straks bud efter præsten, men inden denne kom, havde Steensen allerede udåndet, idet han på lærerens opfordring til at overgive sin sjæl til Gud svarede ved at trykke sin venstre, usårede arm mod hans.

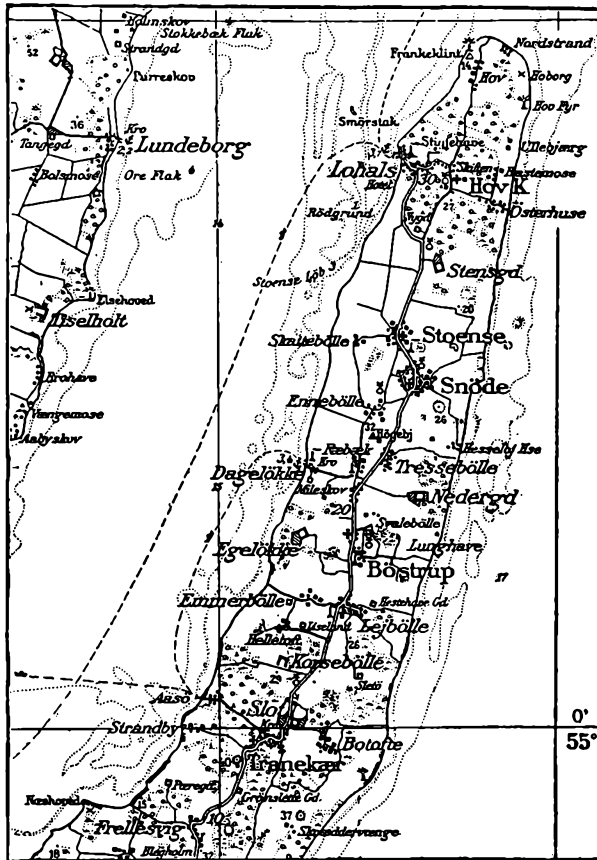
Således skildrer Rützow i sin *Langelands Historie* folkeheltens død.

Kampen ved Andemose Knøs fandt sted den 7. februar. Efter at være slået stak fjenden atter til søs, omsejlede øen og gjorde næste dag sent på aftenen landgang ved Pirregård – det nuværende Pæregård – hvor kysten kun var svagt bevogtet. Øens lange form og den ringe afstand fra kyst til kyst kom langelænderne til gode. Landeværnet og nogle få ryttere kom hurtigt til stede, og sammen med dem nogle borgere fra Rudkøbing. Udfaldet af denne hårde træfning blev atter uheldigt for svenskerne, der måtte flygte om bord sammen med Josias Waldeck, som denne gang blev hårdt såret.

Langelænderne var med rette stolte af deres sejr over de øvede svenske soldater; men i stoltheden blandede sig skrækken for, at svenskerne ville komme igen, stærkere end før. Dog faldt det dem ikke ind trods deres tapre

førers død at opgive øens forsvar. Adskillige samlede dog for en sikkerheds skyld deres kostbarheder og sendte dem over til Nakskov – hvor de hurtigt blev gjort til bytte af svenskerne efter byens erobring!

I marts samme år kom grev Wrangel selv ud for øen og angreb den samtidig på begge sider med overlegne styrker. Men også dette hans første anfald blev helt modigt slået tilbage. I nattens mørke satte han da folk i land på

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

et svagt punkt på kysten, mens han ved skinangreb holdt størstedelen af forsvarene bundne til et andet sted. Hovedangrebet blev sat ind på det førstnævnte sted, og denne gang måtte de tapre øboer trække sig tilbage; men det blev fod for fod, ingen havde tanke for overgivelse. Splittet i småhobe blev landeværnet ved at bide sig fast i enhver naturlig forsvarsstilling. Alle, der kunne føre et væрге, havde givet møde; gamle aftægtsmænd kæmpede og faldt side om side med drenge, siger Nørreherreds tingbog.

Men i længden gik det her som alle vegne, hvor bønderhære har haft med overlegne, øvede krigere at gøre. Landeværnet blev endelig helt oprevet. Og sanktentsdag den 21. marts var øens erobring endelig fuldført.

Den forfærdelige skæbne, der mødte de overvundne, stod i forhold til deres hvasse, langvarige modstand. Alle øens unge karle førtes bort i fangenskab til Kalmar eller Riga, hvor mange af dem døde af sult og anden elendighed.

Om de sårede bekymrede fjenden sig ikke. De, der havde slæbt sig hjem til deres gårde, fik ikke lov til at dø dér i fred, men kastedes ud på marken, hvorpå husene blev plyndret og svedet af til grunden. Samme lod ramte naturligvis de faldnes boliger, hvor enker og børn blev jaget ud, efter at man havde udplyndret dem til det bare skind. De fleste af dem døde på marker og veje af sult og kulde og den tilføjede vold. Selv kvinder skjulte sig halvnøgne i skove eller moser, til de kunne rømme af landet. Flere af beboerne undkom til Tyskland, hvor medlidende mennesker tog sig af dem, og hvor en mængde længe-lændere levede endnu mange år efter krigen.

Svenskerne indkvarterede nu tre regimenter fodfolk og en eskadron ryttere på øen, og hermed begyndte egentlig først nøden. De folk, der huserede som sejrherre, skildres af en samtidig som nogle skrækindjagende banditter af fremmedartet udseende, som „sorte og snavsede folk“; og det var ikke underligt, at denne lejehær af pak fra alle mulige lande gjorde indtryk på befolkningen af at være „tatarer, tyrker og kosakker“, hvis udseende alene indjog én frygtelige forestillinger om deres vildhed og grusomhed. Utallige eksempler fra øen viser, at man ikke tog fejl af dem.

Rudkøbing, som først faldt efter at være stormet to gange, blev naturligvis straks overgivet til plyndring – det var jo skik. Men uhyrlige ting fandt sted i den påfølgende tid, for eksempel da en borger blev korsfæstet af soldaterne inde i sit eget hus – hvortil familien formodentlig har været indbudt som tilskuere.

Bønderne, af hvilke de fleste kun ejede en å to køer, og mange slet ingen, måtte ofte gå rundt og tigge føden til svenskerne, mens de selv sultede. I den tid, øen holdtes besat af fjenden, fra slutningen af marts til ind i november, døde omtrent 1.000 indbyggere af sult.

Præsten i Tryggelev, Erik Kristensen Humble, fortæller i sine optegnelser, at i året 1660 døde alene i hans sogn nogle hundrede mennesker, og at bønderne fik mask i præstegården, af hvilket de lavede kager, som de åd. Hen på foråret hjalp de sig med hørknevl og katosterødder! – I det samme tidsrum blev beboerne under hug og slag drevet til at udføre forskansningsarbejde for fjenderne og fik lov til at omhugge træerne i deres egne skove til „spanske ryttere“. Der er næppe tvivl om, at de sagn har ret, som meddeler, at indbyggerne, efter at hæren blev trukket tilbage, hævnedes sig blodigt på de sidste, spredte småhobe, overfaldt og dræbte dem.

Et sagn fortæller, at fru Anna Holck, Vincents Steensens enke, blev lænket til hundehuset, mens svenskernes plyndring af gården stod på. Hun fik dog

lejlighed til at give en af sine piger et vink, hvorefter denne lokkede fjenderne ned i vinkælderen, hvor de snart blev aldeles drukne. Fru Anna lod da slå en stang for kælder døren og tilkaldte gårdens folk og bønder, der ihjelslog dem alle. En af dem bad om skånsel og nåde for sin store ungdoms skyld og påstod, at han var uskyldig i voldsgerningerne; men fru Anna var ubønhørlig – og derfor kan sporene af denne unge mands blod aldrig udslettes af murene. Det er næsten nøjagtigt historien om Anna Colbjørnsen om igen. Men her er vi vel sagtens helt ude i fri digtning, selv om ikke meget deri forekommer usandsynligt.

Den stakkels fru Anna døde i øvrigt året efter sin ægtefælle af græmmelse over hans skæbne.

Ved freden i 1660 fik Langelands ejer, grev Rantzou, atter sin ø tilbage. Han vendte hjem til det fuldkomne udplyndrede Tranekær Slot, hvor døre og vinduer manglede, porthus og vindebro var faldefærdige osv., og intet var sået på markerne, hverken vår eller høst – akkurat ligesom hos bønderne.

Det var en datter af denne grev Rantzou, der blev gift med Frederik Ahlefeldt til Søgård, han, som styrtede Griffenfeld og blev hans efterfølger. Han kom i 1661 i besiddelse af Tranekær Slot og len, og hans efterkommere sidder endnu på slottet.

Hvad Langelands beboere har måttet døje under andre ufredstider, under krige og plyndringer, som har ramt deres ø lige fra vendernes dage, Erik Menveds fejde med de fredløse, krigene med hanseaterne, grevens fejde, under pest og sot, som var krigens sikre følge – til krigen med englænderne i 1807–14, om alt dette og om langelændernes bestandige, tapre forsvar mod fjenderne er der ikke her plads til at berette. De få detaljer fra den store sven-skekrig må tjene som eksempel på deres udholdenhed og mod.

Herskabet på Steensgård kører os en tur rundt i det bakkebølgende landskab, hvor høduft driver for den milde brise over markerne mellem de skønne trægrupper. Blandt andre steder kommer vi til gården *Charlottenlund*, som hører under herregården, og hvis *ældste* hovedbygning fra 1798 er fremragende smuk, i modsætning til en nyere hovedbygning på stedet. På marken vest for gården finder vi en gammel, fortrinlig pavillon, ganske lille, men fornem i sin stil, omgivet af vældige trægrupper, et halvsjult minde om en fornem tid, da alt, hvad håndværkere rørte ved, syntes at blive til kunst.

Også *Andemose Knos* besøgte vi på denne tur. Der er rejst en mindestøtte for Vincents Steensen herude på det sted, hvor han faldt, en simpel, firkantet stenstøtte på en sokkel af murede kampesten; støtten er hugget ud af én eneste, mægtig kampestensblok, en obelisk, virkningsfuld i sin enkle arkitektur;

den synes symbolsk i sin stenhårde trods ud mod havet. En enlig hyld gror på klinten i dens nærhed, bag den nogle lave popler og blomstrende gyvel – ellers er kysten åben og barsk med marker lige ud til klintens rand.³⁷

Den næste dag er jeg herude for at male. Det er grundlovsdag og søndag, alt arbejdet hviler, ikke et eneste menneske ses på markerne. Det ser ud til torden; luften er lummer, og blæsten fra øst, som får bølgerne til at bruse mod stranden, er hed og tung. Høet dufter sødt og stærkt, og kvæget døser på de vide marker bag klinerne. En næsten ufattelig ensomhed og stilhed – hvor forskelligt fra hin kolde februar dag for omtrent 300 år siden, da danske og svenske holdt det blodige stævne her!

I nordvest, kun en god kilometer borte, skimter jeg gennem soldisen Steensgårds prægtige skove – den vej, hvor høvdingen blev kørt, da han, såret og døende, for sidste gang drog til sit hjem.

Jeg ser pludselig, at jeg har fået selskab. Ganske stille er en lille ung pige med to småbørn ved hænderne listet nær hen til mig og står og ser på, at jeg arbejder. Hun er sød og nydelig, en fremmedartet type med sort hår, sorte øjne og en gylden teint. Den lille runde barm er lige ved at sprænge det alt for snævre kjoleliv. Hun sætter sig med børnene ned i græsset ved siden af mig og giver sig til at pludre. Hun fortæller, at hun hedder Sine, og at hun er helt alene og forladt i dag; hun skulle have været til grundlovsfest sammen med alle de andre karle og piger fra egnen, men kunne ingen finde til at køre for hende til Tranekær. Cykel har hun ikke. Så må hun finde sig i at være ene hele den lange søndag. Stakkels lille Sine! Jeg snakker med hende, så godt jeg kan, og drager hendes to små følgesvende med ind i samtalen. Det går helt godt, og det ser ud til, at de alligevel får en eftermiddag ud af det. Men der lurker dog stadig et lille hævn glimt på bunden af Sines skønne øjne – hun skal nok en dag få ram på den karl, som har nægtet at tage hende med. Smuk er hun allerede, og god at få forstand af. Men en skønne dag inden alt for længe vil karlene miste forstanden blot af at se på hende. Og de vil rives om at få hende med op at køre . . .

Så blir det Sines tur!

Om natten kom tordenen.

Allerede ved titiden om aftenen havde vi fra „Rylen“s dæk set hele sydhimlen som ét eneste flammehav; vejret var endnu så langt borte, at der ikke sporedes den mindste lyd af det. Men et par timer senere blev vi vækket af vældige skrald, og plaskregn kom i byger hen over os, piskede dækket som styrt søer. Blink og brag afløste hinanden. Men skrupsvovne, som vi var, blev vi roligt liggende – indtil væden begyndte at trænge igennem det i månedsvis

solstegte og utætte dæk og yderskottet og vore køjeklæder drev af vand. Så måtte vi ud af fjerene for at bjærge, hvad bjærge kunne.

Vejret drev hurtigt over og forsvandt mod nordøst, og vi indtog på ny vore horisontale stillinger i de halvvåde køjer.

Jeg vågnede atter klokken to af kulde og gik op på dækket. Himlen var skyfri, dagen begyndte at rødme i nordøst – og gennem den rolige luft og det bløde halvmørke hørte jeg allerede inde fra kysten Langelands flinke lærker begynde deres morgensang.

Om morgenen og hele den næste dag flagede vi med alt vort pjaskvåde sengetøj, og båden udfoldede en mangefarvet pragt, som om vi fejrede en større fest. Beboerne har sikkert troet, at vi holdt andendagsgilde for grundlovens givelse.

Jeg er taget alene ned til egnene omkring *Stoense* og *Snøde*.

Jeg sidder på den uhyggeligt berømte Blodager ved Stoense, på et højtliggende sted med vid udsigt. Havet ses på begge sider af øen, i nord Steensgårds skove, i syd Snøde og Stoense landsbyer med deres huse og gårde som en næsten sammenhængende bebyggelse. Et herligt sted, som aldrig ville lede tanken hen på den begivenhed, sagnet knytter til det.

Dette sagn fortæller, at da Den sorte Død på Valdemar Atterdags tid hærgede landet, rantes Langeland så frygteligt, at næsten alle indbyggerne døde. Efter pestens ophør søgte de overlevende at bemægtige sig de øde gårdes jorder, og der opstod mangan strid herom. Mellem to brødre, som pløjede sammen på denne ager ved Stoense, kom der trætte om noget tilgrænsende jord, og til sidst gik de imod hinanden med deres plovstager som våben. De dræbtes begge under kampen. – Dette skete på et sted her på marken, hvor der indtil for få år siden voksede en stor hyld, som den nuværende ejer af marken, en boelsmand i Stoense sogn, har fældet. Og her, siger sagnet, blev de også begravet.

Fortællingen har fået en uhyggelig bekræftelse derigennem, at da den nævnte boelsmand for få år siden kulegravede blodageren, fandt han rester af menneskeben på det sted, hvortil sagnet henlægger begivenheden.

I henved seks hundrede år har dette sagn levet på stedet. Græs og korn har groet på marken omkring den ensomme hyld, og slægt efter slægt er gået i graven, har taget deres egen historie med sig og er blevet glemt. Men stadig har denne beretning om broderdrabet holdt sig, lige til ofrenes ben i vore dage kommer frem af mulden og vidner: det er sandt, her skete det!

Hvilken lærkesang her er, luften er fuld af toner – måske som på hin dag, da det gruppvækkende drama hændte. Græsset og blomsterne gror over marken, som om intet er hændt.³⁹

Eggen mellem Steensgårds skove og Stoense-Snøde er i øvrigt ret kedsommeligt, og bebyggelsen for det meste ny og hæsleg. Rædslerne kulminerer inde i Snøde, hvor der langs vejen er to rækker bygninger af værste art. Kun hist og her ser man gamle, velbevarede boliger. Selv præstegården er ny, men skjuler for stuehusets vedkommende sin grimhed under et væld af gule roser, som gror over hele facaden. Denne bolig må i al fald danne en slående modsætning til sin forgænger på Frederik IV's tid, om hvilken *Kirkehistoriske Samlinger* har en indgående beretning, betitlet: „Sandfærdig og paa autentiske Documenter grundet Efterretning om den hartad utrolig ureenlige Tilstand, i hvilken Snøde Præstegaard paa Langeland befandt sig i Aaret 1711.“

At citere enkeltheder herfra vil være for uappetitligt. Jeg skal blot i kort-hed nævne, at præsten hed Jens Marstrand og boede her med sin „Quinde“ og et 13–14 års barn. Gårdspladsen, alle loer og lader og samtlige beboelsesværelser fandtes så fulde af ådsler, skarn og råddenskab, at man opgav ethvert håb om at få det væk. Der var ikke andet for end at afbrænde gården, hvilket også omgående blev udført på kongelig befaling. Hvad der siden blev af præsten, véd jeg ikke. Han er vel sagtens blevet „entläust“ og smidt ud af embedet.

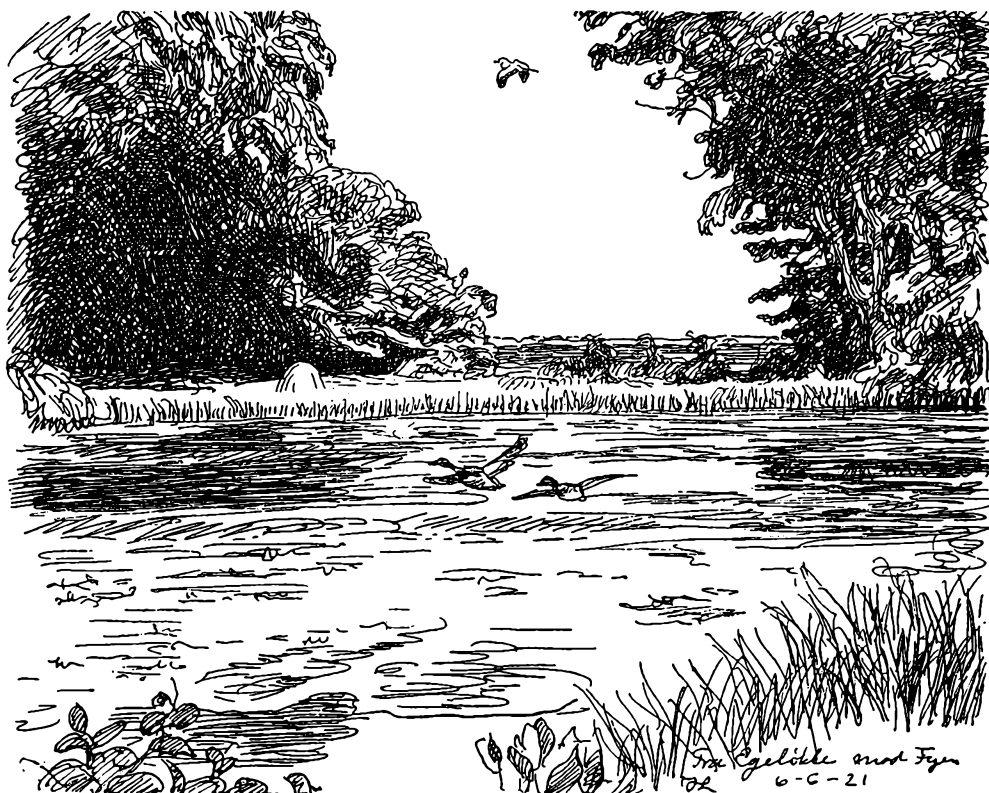
Byen har en meget smuk kirke, oprindelig i rundbuestil fra 12. århundrede med indmurede basrelieffer. Men det strenge og stilrene interiør skæmmes på det forfærdeligste af et nyere inventar, bemalet med spejlblank oliefarve. Hvor tåbeligt der dog ofte handles med vore dejlige, gamle landsbykirker! Bønder, præster, ejere eller menighedsråd synes overalt mildest talt at have en uheldig hånd.

En fortrinlig granitdøbefont med et mærkeligt dekoreret malmlåg findes i kirken. Motiverne på det sidste er Mariæ Bebudelse samt en jagtscene med springende hjorte, i hvis flanker hunde har bidt sig fast.

Kristendom og hedenskab mødes på sær vis i denne udsmykning, hvor Jomfrumoderen er omgivet af den nordiske jægerstammes hellige dyr, hjorten – den samme, som efter myten viser sig for Skt. Hubertus, med det fornemste kristne symbol *korset* lysende mellem sine vældige takker.

Vejret er guddommeligt, himlen klar med små lette cirrusskyer, der står helt stille højt over den næsten umærkelige vind, som puster fra nordøst. Den ene fiskerbåd letter efter den anden og står ud i bæltet. Det er den skønneste af alle de skønne dage, vi endnu har haft. Langeland strækker sig under solen og glæder sig i hele sin længde.

Og vores sengetøj er blevet tørt . . .

Jeg sidder på en ældgammel egebænk, lavet af vredet og knudret naturtræ. Den er så gammel, at den ligner sten, og er næsten helt overgroet med vedbend, der også dækker jordsmonnet bag den i vid omkreds og fortsætter op ad en stejl brink, bevokset med store bøgetræer. Til højre for bænken står et egetræ så mægtigt, at dets fod og stamme ligner en af søjlerne i Milanos domkirke. Men op ad denne stamme slynger vedbendens ranker sig; som gotiske ornamenten klynger de sig til denne bundflade af forvitret bark og forsvinder højt oppe mod det grønne loft, som øverst ender i mystik og grønt mørke.

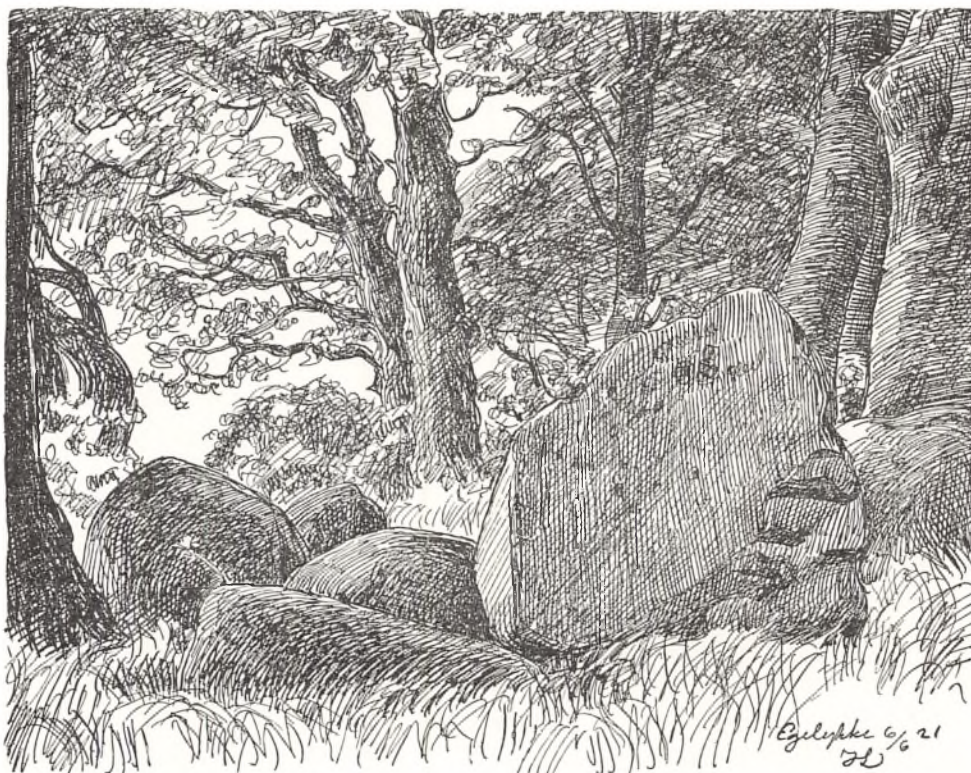
Løvtaget deroppe toner af fuglesang. Og uden om det skimtes pletvis den dyblå himmel.³⁸

Foran mig er der en vid sænkning i terrænet med en stor dam; på dennes modsatte side løfter grønne plæner sig højt og stejlt, og øverst ligger en stor, hvid bygning, badet i sommervarm og med et glitrende tag. Det er *Egeløkke*, Grundtvigs ungdomsparadis. I disse idylliske omgivelser var det, at han blev digter, her havde han, som han selv udtrykker sig, „sit livs vårtid“.

Det var i årene 1805–08, at den 22-årige Grundtvig kom hertil som huslærer for en lille dreng, søn af ejeren, den kun 30 år gamle kaptajn Steensen

de Leth, hvis unge frue, Constance, gjorde et så voldsomt indtryk på Grundtvigs naive, modtagelige sind, en følelse, hvis dybe spor næppe nogen sinde forsvandt.

Efter alt at dømme havde den unge cand. theol. Grundtvig indtil dette øjeblik været et ganske almindeligt menneske, på hvem hverken læsningen af hans tids storværker eller af eddaerne og sagaerne, af Snorre og Saxo lige så lidt som hans tids vældige historiske begivenheder i Europa havde gjort noget stærkere indtryk. Han havde endt sine teologiske studier „uden ånd og uden tro“. Men han havde med nogen interesse fordybet sig i Holbergs og Wessels skrifter og havde endogså skrevet en komedie, som han dog fik forkastet på Det kongelige Teater. Ganske vist havde Steffens' forelæsninger bragt nogen bevægelse i hans sind, men hans tids åndelige rørelser gik i øvrigt fuldstændig hen over ham; i kirke gik han aldrig. Der var kort sagt intet, der spåede om de kræfter, som lå skjult i ham, og som senere skulle gøre ham til en af de mægtigste førerskikkelser i dansk åndsliv. Det var på Egeløkke, at han fik sit første gennembrud; den håbløse kærlighed til den unge Constance Steensen fik kilderne til at sprudle i hans sind og gjorde det modtageligt for dybe indtryk. Hende var det, som først og stærkest påvirkede ham, og som også førte ham til studiet af de store tyske digtere og filosoffer, Goethe og

Schiller, Fichte og Schelling, og til læsning af sin store landsmand Oehlen-schlägers skrifter, hvad der første gang vakte hans begejstring for Nordens oldtid. Her tog han de første skridt på den vej, som blev hans livsbane; de af-handlinger om eddasangene og om asalæren, som han her skrev, og som blev forløbere for hans værk *Nordens Mythologi*, betegner hans åndelige gennem-brud og kom ved deres romantiske opfattelse af emnerne til at danne et vende-punkt i den hjemlige mytologiske forskning. Straks mærker man i disse første skrifter, at han, for at bruge hans egne ord, var „Hælvten Skjald og Hælvten Bogorm“. Det var *skjalden*, som vakte til live af Constance Steensen.

Der er næppe nogen tvivl om, at den tunge og generte yngling i begyndel-sen har gjort et bundkomisk indtryk på den kreds, han her kom i berøring med, især på den unge frue, som var af fransk emigrantfamilie, og hendes omtrent jævnaldrende veninde pastorinde Graae i Bøstrup. I det daglige, og især i det selskabelige liv på Egeløkke, må han være plumpet ned som „den pantsatte bondedreng“. Men de to skæmtsomme unge damer, som legede med den uerfarne, formodentlig fordi der har været knapt med daglig underhold-ning, har ikke kunnet ane, hvilken vending legen tog.

Sammenligner man ungdomsportrætter af de to hovedpersoner, Constance Steensen og hendes tilbeder, forstår man Grundtvigs dybe forelskelse og ikke mindst det *håbløse* i den. – Thi vil en ung, uden tvivl stærkt feteret og under-skøn herregårdsfrue, der efter Grundtvigs første indtryk er „en højst elskvær-dig personlighed“, indlade sig alvorligt end sige løbe bort med en candidatus theologiæ, hvis bukser efter al sandsynlighed og al tradition har siddet for-færdeligt? – Man får et godt indtryk af de to verdener, der her pludselig mø-des, gennem Th. Graaes: *Grundtvig paa Langeland*, hvor det går op for læ-seren, at helten ofte må have virket næsten frastødende i denne langelske „galante verden“. Ved et aftensbord hos vennerne på præstegården, hvor Con-stance også var til stede, udbrød den ellers gæstfri og gemytlige værtinde plud-selig: „Hør! Ved De hvad, Grundtvig, naar De saadan vil sidde uden at sige et Ord, maa De virkelig hellere blive hjemme!“ Hvortil Grundtvig, uden i mindste måde at fortørnes over denne ligefremme tiltale, svarede: „Ja! Det har De Ret i. Jeg er heller ikke skikket til at være blandt Mennesker.“ Hvorpå han stille gik sin vej.

Grundtvigs meste tid tilbragtes i ensomhed under ihærdigt studium og ofte i dyb grublen.

Det synes dog, som om de to veninder hurtigt har accepteret den unge hus-lærer, i al fald som en jævnbyrdig legekammerat, med hvem de hyppigt for-drev tiden både i skæmt og alvor. For Grundtvig blev det hurtigt Alvoren, som var den dominerende, indtil den tog sådan overhånd, at den øgede hans grub-lerier. Skønt han sendte begge damerne skæmtedigte og rimbreve og med lune

kunne værge sig mod deres elskværdige drillerier, ja endog på deres påstand om, at han ikke ville være i stand til at skrive et kærlighedsbrev, gjorde denne påstand til skamme ved at skrive et fingeret sådant til Constance Steensen med overskriften: „Til min gudinde“, hvori han parodierede tidens svulstige stil – til trods for denne lette omgangstone voksede hans forelskelses styrke bestandig, en følelse som aldrig blev besvaret. Han hentyder ofte selv til denne ulykkelige kærlighed, blandt andet i det tungsindige digt fra 1807, „Strandbakken ved Egeløkke“:

Herlig, mangfoldige Syn
Ud over speilklare Flade!
Thurø og Taasing og Fyn
skuer jeg her fra mit Stade;
Bag mig den venlige Gaard
Med sine Mure saa hvide,
Krandset af Skovene, staa
Lun under Bakkernes Side,
Lys mod det bølgende Hav . . .

I vemodige ord besynger han bølgerne, de fjerne øer, træerne, de tavse fugle, og til sidst og mest skovens og engens blomster; men

Giftig er Blomsternes Duft,
Død er i krydrede Luft.
Alt udi tredie Sommer
Vandrer jeg sorgfuld paa Ø;
Mellem de liflige Blommer
Lærte mit Hjerte at dø;
Sært, at endnu mig for Øje
Solen nedglider i Hav,
At den ei hist fra det Høie
Straalende ser paa min Grav!

Og endnu et år senere, måske i de sidste dage af sit ophold på Egeløkke eller umiddelbart efter dette, skriver han et digt, som ender således:

Hvo som har elsket, alene kun veed:
Døves, ei dæmpes, kan Kærligheds Smerte,
Lindres, ei læges, kan saarede Hjerte.

Og er der ikke en hilsen til *hende*, hans første uforglemmelige kærlighed, i det digt, som han skrev efter sin tilbagekomst til hovedstaden, og i hvilket han hentyder til den store sten i parken, som var hans yndlingsplads:

I Bøgenes Ly, paa den mossede Sten
 Over Fædrenes Ben,
 Hvor saa gjerne jeg bygger
 Blandt Oldtidens Skygger,
 Jeg slumred saa sødt.
 Da Solen bestraaled den duftende Vang,
 Ved Biernes Surren og Fuglenes Sang,
 Jeg vaagnede op af de saligste Drømme,
 For Morgenens Saligheds Bæger at tømme.
 O Langeland! Du med dit tryllende Eden,
 Det eneste Skjønne, jeg kjendte herveden,
 Du Øernes Dronning og Dannemarks Pryd,
 Som stedse jeg mindes med Vemod og Fryd!
 Paa Dig hviler Stenen, jeg hvilede paa,
 Den Sten, hvor de herlige Syner jeg saa,
 Hvorfra jeg og da med min vaagnende Sans
 Beskuede Morgnens udfoldede Glans.

Han føler selv, at nu er digteren født i ham. I denne smeltedigel „fløj Sponsen af sig selv op“ – således udtrykker han sig ved denne opdagelse!

Hvor mange af vore dages højtidelige småpoeter vover således at sige *du* til sig selv?

Hans senere kraftige og ofte drastiske sprog, som kan minde om Kingos, begynder allerede her på Langeland spontant at ytre sig i vers og tale. Han prædikede ofte i den nær Egeløkke beliggende Bøstrup Kirke, hvor:

Tungen jeg voved at røre
 Kæk i det hellige Hus,
 Kildred det kløende Øre,
 Saaede Avner i Grus.

Og allerede her sporer man den patos, som de store historiske begivenheder senere vakte i hans digtning – således, da han efter Københavns bombardement udbrøder:

Først da fra Axelstad Luerne svang
 Høit sig i Sky,
 Kom under Vaabnenes Gny
 Liv i min Sang . . .

– en patos, som når sit mest sublime udtryk i hans vers på mindsteningen over de faldne fra kampen ved Sjællands Odde:

De Snækker mødtes i Kvæld paa Hav,
 Og Luften begyndte at gløde.
 De leged alt over den aabne Grav,
 Og Bølgerne gjordes saa røde.

Her er jeg sat til en Bautasten
At vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Ben
Under mig smuldre i Jorden,
Danske af Tunge, af Æt og af Id;
Thi skal de nævnes i løbende Tid
Fædrenes værdige Sønner.

Grundtvig forlod Langeland i maj 1808 og rejste til København, og opholdet var snart kun et minde, men uden tvivl uudsletteligt. Også Constance Steensen mindedes længe Grundtvig som en ven. I januar 1826 skriver hun i et brev fra København: „Jeg har besøgt Grundtvig, han er altid den gamle imod mig og var saa glad ved at se mig . . .“

Det var året før hendes død.

Meget er forandret på Egeløkke i de over hundrede år. Men minder om Grundtvig og hans tid findes her endnu. Den store eg ved min side synes at være et symbol på ham, som den rager op over alt andet herinde. Vedbundens mængder af stammer og grene, som klamrer sig til den, er højskoleforstanderne . . .

Her fra skrænten bag egen har Grundtvig sikkert ofte skuet op mod det sted, hvor hans tilbedte boede.

Men i øvrigt fortæller en gammel, venlig frøken, som jeg møder i parken, og som i tredive år har levet her som selskabsdame hos den nuværende ejerinde, den 86-årige grevinde Lerche, at denne har ladet parken meget forandre, og også selve hovedbygningen er ombygget. Udsigten fra Grundtvigs vindue i nordvest har for baggrundens vedkommende været den samme som nu, medens forgrunden, hvor der er plæne, på hans tid var dækket af avlsbygningerne, der nu er flyttet uden for parken. Masser af unge træer er vokset op, og nye plæner og gange er anlagt. Men en mængde gamle træer findes her endnu, især på de store brinker i parkens nordlige og sydvestlige hjørne.³⁸

Den elskværdige gamle dame førte mig hen til „Grundtvigs Sten“, som den endnu kaldes, og som utvivlsomt er en del af et sammensunket dyssekammer. Hun viser mig det fordybede G, som findes i dens side, og som skal betyde Grundtvig – men det er for øvrigt mere lig et C og er uden tvivl en naturlig dannelsen i stenen.

Det er med en følelse af andagt, jeg står på dette sted og ser den samme udsigt som Grundtvig, da han hvilende på stenen skuede op mod „den hvide gård“ og over havet til Tåsinge, Thurø og Fyn. Og det sekel, der skiller mig fra ungdomsoplevelserne i hans Eden, bliver et lille spand af tid.

En tidlig morgen bryder vi op fra Lohals for at gå ned til kysten ud for Åsø. Det er solskin med en fin sydvestlig kuling, der giver skum for boven, en herlig sejlads. Langelands profil er prægtig herude fra vest, især de knoldede banker omkring Tranekær, der ligner mægtige muldskud – et almindeligt langelandsk fænomen, som har givet anledning til, at man har sammenlignet øen med en omvendt æbleskivepande. Også herude fra ser Egeløkkets kyst dejlig ud, men navnlig er Fynskysten pragtfuld, langt skønnere end den berømte nordsjællandske Øresundskyst, friskere, friere, mere afvekslende og uden den skæmmende tætte bebyggelse, som efterhånden fuldstændig har ødelagt denne sjællandske strands skønhed. – Hist og her øjnes derinde en stor herregård, hvis tårne og spir rager op over banker og skove, og hvis facade lyser i det gyldne morgensolskin. Vi kigger på langs ind i det skarpskårne smalle løb mellem Thurø og Fyn og dybt ind i den brede Lunkebugt på Tåsinge, nord for hvilken Valdemars Slots kubiske murmasser løfter sig som en barsk og truende fæstning.

Vi fortsætter mod syd ned gennem det snørklede sejlløb ind til Rudkøbing, hvor vi provianterer, men vender hen på eftermiddagen tilbage og ankrer op ud for Åsøs smukke og blide kyst. Vinden har lagt sig, og vandet er blevet smult, da vi ror ind til kysten.

Jeg har næppe noget andet sted i landet på så ringe flademål set så afvekslende og forskelligartet et landskab som det langelandske. Skove og åbent land,

høje bakker med vide udsigter, og lave sletter skifter ustandseligt. Medens den nordlige del er den mest skovrige, er sydenden den voldsomt kuperede og mest åbne. De største skovstrækninger findes omkring Hov, ved Tranekær, Fårevjle og Broløkke, og hertil kommer en noget mindre strækning ved Biskoptorp. Men desuden finder man næsten overalt på øen smålunde, og de fleste landsbyer har store og velholdte haver. Markerne er frodige og veldyrkede, og selv hvor landet er mest åbent og havet fra dets højder er synligt til begge sider, således som fra Frankeklint, Tranekær Slotsbanke, Bloksbjerg og Fakkebjerg, danner det næsten overalt et billede på den mest udprægede idyl. – Kilder og vandløb er på den smalle ø ganske ubetydelige, og øen er fra gammel tid berygtet for at have tarveligt drikkevand.

Af søer er de eneste den lille Borgsø ved Tranekær og den næsten helt tilgroede Stengade Sø syd for denne; men havets nærhed bevirker, at denne fattigdom ikke bliver til noget savn. Landskabet er med sine „femten kirketårne, femten møller og femten bøller“ et af de mest indtagende i Danmark.

Man forstår Oehlsenschlägers forelskelse, som er udtrykt i dette vers:

Den skønne Ø, der, som en smækker Green,
Brudt af den store danske Rosenhække,
I Vandet ligger fastnet ved en Steen
Mens idel Knopper Løvet rundt bedække.

Det er sandsynligt, at digteren har tænkt på dette landskab, da han kort efter sin Langelandsrejse skrev: „Der er et yndigt Land“, som „bugter sig i Bakke, Dal“. Dets frugtbarhed og ynde fik Grundtvig til at kalde det et Kanaans Land. Og selv om møllernes antal tiltog, samtidig med at „bølle'rne“ tog af, er der næppe meget forandret i landskabsbilledet, siden de to digtere henreves af det.

En eventyrlig smuk vej fører os fra Åsø landingssted over fine enge med duftende høstakke til den nære Tranekær Skov, hvor nogle gamle bønderhuse ligger halvt skjult i det høje bryn. Gennem skoven fører vejen videre mod øst til Tranekær by og Slot.

Blandt alle øens landsbyer er *Tranekær* den smukkeste. Den er bygget på et pragtfuldt, bakket og bølgende terræn, over hvilket dens lange gade bugter sig op og ned, omgivet af gamle, velplejede haver og boliger, mellem hvilke sidste den smukke skolebygning, opført omkring år 1800, er særlig fremragende. Overalt i byen findes en rigdom af træer og andre vækster, de første undertiden af en overvældende kraft og størrelse.⁹⁹ Haverne bugner af blomster, og det samme gør husenes mure, hvor roser i alle farver, fra dybrøde til skinnende gule hænger i tætte klynger. Bag alle ruder stråler potteplanter af enhver

art, men især de røde pelargonier, der synes at være særlig yndede her på Langeland. – Denne stærke sans for blomsternes skønhed og trangen til at pleje og hæge om dem, synes mig at være udpræget dansk! Overalt i landet, fra de fattigste egne til de frodigste, møder man dette udslag af trang til skønhed. I intet andet land, jeg har besøgt, har jeg fundet dette træk hos landbefolkningen i en så høj grad som her hjemme.

Tranekær Slot, som oprindeligt var en af landets ældste og stærkest befæstede adelsborge, har i tidernes løb gennemgået så mange ødelæggelser og ombygninger, at kun kernen i enkelte af murene er tilbage af den gamle rede. Som slottet nu er efter den sidste ombygning af Nebelong i 1862–63, er det ikke nogen øjenlyst, kun et uhyre vidne om den dybeste nedgangsperiode i dansk arkitekturs historie. Hertil kommer, at det er overmalet med en terrakottalignende rød farve, som er overmåde iøjnefaldende og fremhæver dets grimhed. I modsætning hertil er det tilhørende parkanlæg både smukt, stortilet og harmonisk, men ikke på langt nær så romantisk og yndigt som Steensgårds, for ikke at tale om den dejlige park ved Egeløkke. I al sin væld mangler det disses ukunstlede charme.

Slottet findes tidligst omtalt, da hertug Valdemar IV af Sønderjylland var dets besidder og her i 1287 udstedte de ældst kendte privilegier for Rudkøbing by. Hans efterfølger var hans broder, hertug *Erik Eriksen Langben*, hvis navn harmonerer på sær vis med øens, og hvis hans legemsbygning har svaret til navnet, har han været vel skikket til uden kunstige befordringsmidler at inspicere sin ejendom. Jeg ser ham i tankerne tage øen i hele dens længde fra Frankeklint til Dovns Klint i ét stræk! – Det er ikke det eneste underlige navn på slottets og øens ejere eller de kongelige lensmænd, som har resideret her. Jeg nævner i flæng Anders Jakobsen *Lunge*, Johan *Venstermand* og Eiler Eriksen *Bølle*. Endelig Otto *Krumpen*, under hvem slottet under grevefejden faldt i hænderne på oldenburgeren *Lange Hermann*, fra hvem det året efter blev tilbageerobret af Peder *Skram*. Det var navne med klang, disse folk af den gamle adel bar!

Efter svenskekrigen, da Carl X Gustav havde besat øen og foræret den til Corfitz Ulfeldt, kom den i 1672 sammen med slottet som et lensgrevskab i hænderne på Frederik Ahlefeldt til Søgård, hvis efterkommere under navnet Ahlefeldt-Laurvig endnu ejer Tranekær.

Christian Molbech fortæller i sine *Ungdomsvandringer* (1815) om sit besøg på Tranekær, der dengang endnu fandtes i den skikkelse, som det fik efter restaureringen i 1722. „Jeg fandt,“ skriver han, „én af de ved Beliggenhed og Omegn mest imponerende Bygninger, jeg nogensteds har set.“ Og omgivelserne svarer i fuldt mål til slottet. Han beundrer den mægtige slotsbakke, der stejlt

skråner ned mod alle sider, med grave, der omringer dens fod. I grevens stalde med deres svære stenpiller og med krybber til over hundrede heste, forbløffes han ved at finde buster af Homer, Cicero, Marcus Aurelius, Lessing, Voltaire og andre berømteder „i dette Opholdssted for Hingste og Hopper“, opstillede på pillerne mellem spiltovene! – Ja, man må undres med ham, når man hører det; men greven har åbenbart næret den dybeste respekt for heste.

Forfatteren ivrer i øvrigt stærkt imod anlæggelsen af kunstige haver på øen. Langeland, siger han, er i sig selv alt for smuk til at rumme sådant menneskeværk. „Her holde man sig til Naturen selv, der allevegne med yppig Skønhed og blomstrende Ynde smykker den skønne Ø.“

Når man færdes i Tranekær Slots park og dens romantiske omgivelser, melder sig i tankerne uvilkårligt navnet på en kvinde herfra, hvis liv fik et mærkeligt og eventyrligt forløb. En grev Frederik Ahlefeldt-Laurviggen, født i 1760, havde med sin første hustru, Charlotte Lovise Hedemann, kun ét barn, den for sin skønhed og åndrighed berømte Elisa A. L., født på Tranekær 1790. Hun blev 1810 gift med den fra den tyske frihedskamp navnkundige friskarehøvding, friherre Lützwow, hvem hun fulgte på hans strejftog. Hun var nærværende og opflammede krigernes mod i slagene ved Lützen, Bautzen, Dennewitz og Leipzig. Digteren Theodor Körner, der selv viedes til kampen af Elisa Lützwows hånd og senere faldt, har besunget „Lützwows wilde, verwegene Jagd“. Hendes ægteskab var imidlertid ikke lykkeligt; *efter* krigen viste det sig nemlig, at Lützwow „fejlede baade Hjærte og Aandsdannelse“ – hvad han jo for øvrigt heller ikke har haft større brug for som soldat, tværtimod! Han samstemmede i fredelige tider ikke længere med den åndfulde kvinde, fortælles det – og i 1824 ophævedes ægteskabet, hvorefter Elisa af Frederik VI atter fik lov til at bruge sit familienavn. Siden levede hun i flere tyske byer, Münster, Dresden og Düsseldorf, overalt omgivet af Tysklands mest udmærkede kunstnere og digtere. Ikke mindre end tre gange friede digteren Immermann til hende, men fik afslag. De sidste år af sit liv levede hun i Berlin, hvor hun døde 1855.

Ad landevejen, der strækker sig gennem øen i hele dens syv miles længde fra nord til syd som en fordøjelseskanaal gennem en mægtig larve, bevæger jeg mig fra Tranekær ned mod Rudkøbing.

Sammenligningen er i øvrigt farlig – jeg skal for min egen skyld ikke fastholde den, når jeg nærmer mig gattet nede ved Spodsbjerg! Den er heller ikke rammende, da man fra en fordøjelseskanaal næppe har så fremragende udsigter som fra denne landevej, især hvor de tætte, levende hegn er brudt, eller når man bestiger de mange højdepunkter i dens nærhed. En af de prægtigste

af disse udsigter har man fra den 32 meter høje bakke øst for vejen ved *Frellesvig*. Herfra ser man mod nord over Stengade Sø, nu en vældig mosestrækning, hvor sorte tørveskruer i tusindvis prikker arealet mellem de mange små blinkende vande, og over alt dette Tranekærs skønne skove. I øst har man Stengade Skov, bag denne andre skovstrækninger, og alleryderst havet, et skiftende og pragtfuldt sceneri. Bakkens vestlige side er udgravet og danner en dyb og vid grusgrav, ved hvis indgang der lige ved landevejen står to kæmpemæssige ege – i øvrigt et meget almindeligt træ her på egnen.

Landsbyen *Tullebølle*, der i over en kilometers længde strækker sig langs landevejen med en tæt række bygninger på hver side af denne, består næsten udelukkende af nye boliger af udsøgt grimhed. Men dens kirke er meget smuk, og fra kirkegården er en vid og herlig udsigt mod sydøst over et mærkelig knoldet og furet landskab og tværs over Troldebjerg Hede. På den anden side af denne er horisonten helt lukket af bølgeformede eller kuplede bakker som seneknuder på en kæmpekrop.

Også landevejen nær *Simmerbølle* åbner stedvis, hvor de alt for tætte levende hegn brydes af huller, prægtige udsigter, især mod vest vidt over havet til Fyns kyster. Byen har en aldeles vidunderlig, gammel kirke, hvis tårn, som efter et årstal på det at dømme er opført så sent som i 1830, på ypperlig vis er tilbygget på korets ene side. Indvendig rummer kirken fortrinlige, romanske hvælvinger og en udmærket granitdøbefont med et meget smukt bronzelåg, helt mørkebrunt af ælde.

Hvor ofte er det ikke hændt på mine rejser, når jeg er kommet til særlig smukke steder, at jeg er blevet overrasket over beboernes mangel på sans for den mangfoldighed og skønhed, som omgiver dem. Men sådan går det vel de fleste af os – det, som vi daglig har for øje, ser vi ikke, især når vi ikke på fremmede steder har hentet en målestok for dets værdi. Hvad nytter alverdens velstand den, der ikke kan *se!* Han er den virkelig fattige.

På kirkegården i Tullebølle traf jeg en lille mand, en underlig grå mand, der så ud, som om et stort viskelæder var gået hen over ham og havde slettet alle farver af ham – men med et par mærkelig levende, lysende øjne. Det var en ganske almindelig husmand og arbejder. Vi faldt i snak om, hvad vi så heroppe fra højderne. Og han sagde:

„Når jeg sitter ved mit vindu heroppe – for jeg har et ganske lille hus oppe på bakken lige ved kirkegården – og jeg så ser her sydpå ud over landet, så ka jeg ordentlig sitte og blie glad. Jeg synes liefrem, at det er noet a det allerkønneste, jeg har set. Og jeg har dov set mange kønne steder her i landet. Den jyske hede er jo osse storartet køn, på *sin* manér da. Men når jeg så kommer tilbage fra mine u’flugter – ja, så ser jeg jo først rigtigt, hvor dejligt her er – og så så *frodigt*,“ lagde han til.

Han behøver ikke at høre af den fremmede, at hans land er smukt. Det var en ganske jævn mand, og han gik og lugede på kirkegården og tjente til føden ved det. Han ejer slet ingen ting andet end et lille bitte hus, der er lige så gråt som han selv, det er det hele. Men han ser ud ad vinduerne af og til! Og når han gør det, synes han måske, at det alt sammen er hans. Og det er jo rigtigt!

Det er blevet hård kuling af vest, da vi om eftermiddagen forlægger stationen til Rudkøbing havn, og i løbet af natten og den følgende dag stiger blæsten til storm. I vældige byger jager den ind fra bæltet, og undertiden pisker den vandet i havnen, så dets overflade skummer og sender sprøjt op over pakhusene og helt ind i byens gader. En regn af grus og småsten knalder ustandselig mod vort ruf, og vor lille skude slingrer, som om vi lå ude i den værste dønning. Det er ikke til at tænke på at arbejde ude.

En lille bitte lystkutter fra Svendborg, omtrent på størrelse med vor slæbejolle, men med et storsejl, som var det lånt fra Noahs Ark, ligger lige på siden af os. Den er bemanded med to ganske unge mennesker på omkring en snes år. De har shagpipe i mundkrogen, er udhalede som teatersømænd og betragter med kendermine skyernes flugt over himlen, mens de gør klar til at lette og sejle hjem til Svendborg. Mine advarsler nytter ikke det fjerneste. De er omtrent klar til at gå ud, da jeg henter den gamle skipper nede i kahytten.

Han tager sindigt en skrå efter først omhyggeligt at have tømt koppen med

morgenkaffen. Så går han op ad trappen og sætter sig på ruffet, hvor han roligt giver sig til at betragte de to søfarere, som er ved at kaste los.

Synet af den gamle ørn og det vennesele og forstående, ja næsten bifaldende udtryk i hans ansigt får den ene af dem til at henvende sig til ham med følgende ord: „Hør, sig mig – tror *De* virkelig også, at det er det forsigtigste at opgive turen og blive herinde?“

„Forsigtigste!“ svarer den gamle. „Der er sørenme’ da ingen grund til at være forsigtig, når *De vil ud å drowne Dem*. Sejl *De* kuns bare!“

De blev liggende.

Og det samme gjorde *vi*. Det tog vejret over et døgn at besinde sig, og i den tid – som så ofte før og siden – fik *vi* tiden til at glide på bedste måde, gjorde så meget ud af måltiderne som muligt og underholdt hinanden med beretninger fra vort brogede og eventyrlige liv. Det var her, jeg hørte historien om fiskeren ved Åsø.

Det var en dag, da Johannes Larsen sad og tegnede her, at en mand kom hen til ham og stod og så på ham. Længe var han tavs; men endelig sagde han:

„Nå – *De* er kaské en af dem, der rejser rundt og ettersi’er øerne.“

„Ja, det er jeg jo. – Er *De* måske kendt her på stedet?“

„Ne-øj,“ sa'e manden, „jeg kommer her kun a' og til. Jeg er sådan en slags *nomade* – og jeg rejser rundt og fisker, hvor der er fisk.“

Så spurgte han, om det var en pennetegning, der blev lavet. Jo, det var det da! Det interesserede ham stærkt, forklarede han, for sådan én havde han aldrig før set blive til.

„Så tegner De da vel også fu'le?“

„Jo, det hænder!“ sagde Johannes Larsen.

„Ja, det ku' jeg tænke mig,“ sa'e fiskeren, „for på mange a' de her små øer, dér må jo da være et *gevaldi' fu'leperspektiv!*“

Den ene historie river den anden med sig. Vi får den om smeden på Tåsinge, som ejede et hus derovre, førend salget af fæstegodset fandt sted, og som altid sagde: „Mig og så baronen vi ejer hiele øen!“

Men mest indtagende af dem alle er den om bonden på en af småøerne, som ved et gilde på præstegården havde fået fru'en til bords, med hvem han kom i en diskussion om kvindelige yndigheder, i hvilken retning deres smag viste sig at være noget forskellig.

„Se nu for eksempel dér,“ sagde fru'en og viste hen til en ung, slank mø, som vartede op ved bordet, „det må De da indrømme er en yndig pige!“

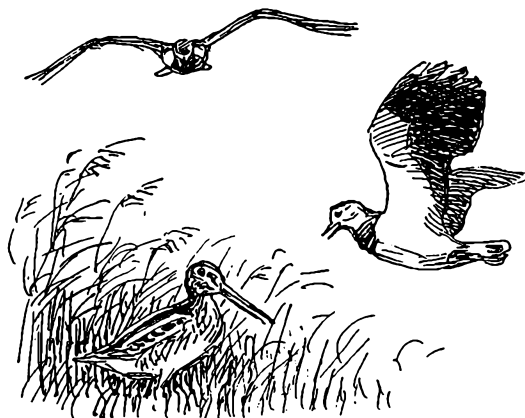
„Jow – jow, såmænd!“ sagde bonden. „Men så sku' De lig' ha' sit hinner mowr, for hinner har *jeg* kendt. *Hun* var en ny'lig kone. Hun havde såd'n noen smo bitte, korte bien – å hiele resten ded war røw!“

Præstefru'en, som selv har fortalt denne sandfærdige historie videre, tør jeg sværge på er en dannekvinde – skønt jeg ikke „har kendt hinner“!

Dagen efter er vejret roligere, og jeg begiver mig østpå ad vejen til *Skro-belev*, hvis lille kirke, som er opført i rundbuestil i det 12. århundrede af kløvet og hugget kamp, forekommer mig at være en af de interessanteste og smukkeste på øen. Den har i de svundne århundreder været genstand for en del ombygninger og en udvidelse, men har bevaret en stor del af sit oprindelige præg og bærer på sine ydermure nogle fortrinlige basrelieffer, fem på sydsiden og et på nordsiden, alle meget smukke eksempler på datidens naive, men ypperlige stenhuggerkunst. Relieffet på nordsiden forestiller en mand, som støtter sig til en økse eller en krumstav; sydsiden har to dyrefremstillinger, begge løver, af hvilke den ene vender hovedet om mod sin højtsvungne, S-formede hale, som den synes at ville bide i. Desuden findes her en kvader med et skib og en anden med en kriger i fuld rustning kæmpende med en løve. Nær den gråkalkede sokkel er indmuret en ca. 2 m lang granitsten med en rebsnoet stav, der i begge ender bærer et kors, åbenbart en gammel gravsten. Det hele er overordentlig smukt.

Men her som mange andre steder, hvor kirkernes ydermure bærer relieffer,

er der smurt kalk ind over disses bundflader og klattet ind over ornamenterne, hvad der i høj grad er ødelæggende for den dekorative skønhed. Virkningerne af et så utilbørligt sjuskeri burde udslettes så snart som muligt; det vidner om fuldkommen mangel på respekt hos myndighederne, som synes at have sat sansen for det gamles skønhed og bevarelse over styr.⁴⁰

Den nære Skrøbelev Hede skal i gammel tid have været berømt for sine store vibeflokke og mange dobbeltbekkasiner. Et sagn siger, at viberne og horsegøgene henholdsvis er forgjorte pebermøer og pebersvende. „Vogt dig for Skrøbelev Hede,“ sagde man på Langeland til knibske piger, og ældre piger og karle forsikrede hinanden: „Vi to skal engang mødes på Skrøbelev Hede!“ – Et lignende sagn har man fra Jylland, hvor man lader de to fugle snakke sammen, når de flyver. Viberne siger: „Hwi vild’ do it? Hwi vild’ do it?“ – „A tuur it!“ svarer horsegøgen (den jyske horsegumme eller skronnihors).

Da bekkasinen er så godt som helt forsvundet fra Langeland ligesom fra de fleste steder i Danmark, må Skrøbelev Hede efterhånden være blevet et meget ensomt tilflugtssted for pebermøerne. Men det er vel egentlig også det, de har stræbt efter!

Overhovedet er viben en af de fugle, til hvilken der over hele landet er knyttet megen overtro. Den hører til dem, der ligesom svalen ikke trækker bort om efteråret, men ligger i dvale i jorden om vinteren. Når dens tid kommer, opsøger den et ensomt sted, en sump eller mose, hvor den lader sig glide baglæns ned med et hult græsstrå i munden, gennem hvilket den ånder. Her ligger den gemt under overfladen, til jorden atter bliver varm og solen vækker den af dens dvale. Det sker allerede den tredje februar på „blæsmissedag“; så blæses der liv i den og alle andre dyr og fugle, som har ligget i den lange vintersøvn. – Navnet blæsmiss er naturligvis en forvanskning af *Blasius*, som er dagens navn i almanakken.

Jeg fulgte vejen ud til den nære østkyst ved *Spodsbjerg*, hvis omgivelser landskabeligt set er berøvet den sidste rest af skønhed ved sin tarvelige villa-bebyggelse, sin jernbane, sin dampskibsbro og sit badehotel. Selve „Bjerget“ er beskedent med sine 10–12 meters højde; og at Carl Gustav fra denne lille knold har kunnet iagttage sin hærs march over isen, lyder besynderligt. Men måske er klinten siden da blevet lavere ved havets angreb.

Selve *stranden* er meget smuk; vid og tæt bevokset med græs, siv og mange slags urter er den en fryd for øjet. Liggende her på den brede arena og med den vilde flora som skærm imod civilisationens underværker oppe bag den kan man godt få et par timer til at gå med fundringer. Og her er ikke længere til øens vestside, end at man på et kvarters tid kan nå over til denne, når aftenen kommer. Og det skal man gøre. For aftenstunden ved et hav mod øst er en vederstyggelighed – denne strand hører solopgangen til, ligesom veststranden er solnedgangsstedet. Det går jo så nemt at skifte her på øen; den har syv mil af hver slags og kun én, der skiller dem.

Jeg giver efter for min trang til forandring og sporer min cykel med kurs mod *Fårevejle* på øens vestside.

Da den 25-årige Oehlenschläger besøgte dette sted på sin Langelandsrejse

i 1804, samtidig med at hans jævnaldrende, Grundtvig, opholdt sig på det nære Egeløkke, må her have været meget forskelligt fra nu. På den tid stod endnu den gamle bindingsværks-hovedbygning, opført af Erik Hardenberg i 1583, omgivet af sine volde og grave, men delvis som ruin. Den blev i 1868 afløst af en ny bygning i hollandsk renæssancestil, som nedbrændte i 1870 og afløstes af en i samme stil opført bygning af røde mursten med sandstensforsiringer. Senere er denne blevet hvidkalket. Også parken må have gennemgået store forandringer. På enkelte undtagelser nær, således et par gamle smukke ege, ser træerne ikke ud til at være stort over halvtreds år gamle. Det er vanskeligt at finde den stemning herinde, som Oehlenschläger giver udtryk for i disse verslinjer:

Hvor Bøgeskoven slipper
Hist paa den grønne Jord,
Hvor tørstigt Faaret tripper
Ned mod den lille Fjord,
Hvor ingen meer kan seile,
Et gammelt Taarn man ser;
Det kaldes Faareveile,
Thi det mod Veilen leer.

Tårnet må være det af Erik Hardenberg opførte svære runde porttårn, som siden blev nedbrudt under ombygningen i forrige århundrede, og som formodentlig har været i ruiner på den tid, da Oehlenschläger besøgte stedet. Thi han omtaler to gamle folk, som „passer ruinen“, og hvis hus han beskriver:

Paa Vindvet hen sig trænger
Den grønne Green saa nær;
O see, hvor fuld den hænger
Af modne Kirsebær!
Hvor Solens Flamme blinker
I Frugtens Purpurbarm!
Hvor Træet venligt vinker
Os med sin kølne Arm . . .

Det var to år efter sit betydningsfulde møde med Henrik Steffens, og efter at han under påvirkning af denne havde skrevet „Guldhornene“, at Oehlenschläger som fuldmoden digter kom til Langeland. Men ingen sinde nåede han højere i sin lyriske digtning end i de *Poetiske Skrifter*, som så lyset i 1805, og i denne digtsamling er „Langelandsrejsen“ det ypperste.

Det er mærkeligt, at Grundtvig og Oehlenschläger samtidig – hver på sin vis – påvirkes skæbnesvangert af deres oplevelser på den skønne ø. For den første blev disse oplevelser en indvielse til digterkaldet, for den anden en kulmination som lyriker. Det er ikke alene den bedårende, ungdomsfriske fantasi,

der med fuldkommen ubundethed og frihed kommer til syne i disse digte, som helt overraskede hans samtid, men måske først og fremmest det uventede i, at det bløde og jævne danske sprog kunne virke med en sådan mangfoldighed, rigdom og styrke.

Hvad digteren senere skal nå i sine egentlige storværker, de nordiske tragedier, har han måske haft en anelse om, da han på vejen til Langeland standser i Roskilde Domkirke og udbryder:

— Men for det Store gav mig Gud et Øre;
Skjøndt selv ei Kæmpe, tolker jeg Bedrifter,
Og sene Slægter skal mit Drapa høre.

Men har han nogen sinde været større, mere ægte end i disse vers, hvor sejladsen mellem Fyn og Langeland rinder ham i minde:

Saa venlig er Luften, mildt Skyerne staae
Og svale for Solheden køligt paa Himlen;
Fra Kirken hist lyder den hellige Bimlen,
Og Voverne rulle halv graae og halv blaae.
Saa lad nu da Kiølen i Bølgerne gaae!
See Svendborg, hvor med sine Spiier den bortiler,
Og Søndagens Morgen os hellig tilsmiiler,
Og skumklædte Dynger paa Forstavnen slaae.

Jaarveje
16-6-21 - 82.

Sæt Sejlet kun til da, du beklædte Dreng!
Før Smakken hen over de spillende Vande
Til Øen, hvor Løv sig med Blomsterne blande,
Og reder for Freia en duftende Seng.
Sagtmodige Bølge, med Vælde dig slæng;
Pust, Stormvind! i Seilet med fuldere Kiæve,
At Bakken vi naae, hvor sig Hytterne hæve
Saa fromt og enfoldigt paa luftige Væng.

Det er i Fårevejle Skov, han synger til Lessings pris – og selv de højtidelige heksametre præges af dette landskab og gynger i takt med skovens rige bladehvælv:

Ham har jeg læst, og venligt nedsvømmede Taaren
Under hans Sang,
Qvægsom og venlig og dæmpet, som Skoven i Vaaren
Citharen klang,
Lad dig da stemme, min Luth! Medens Bladene gyng
Blødt som et Hav,
Vil jeg min Tak, min Beundring, min Kierlighed syng
Hen mod hans Grav.

Og her hilser han vennernes ankomst i de dionysisk klingende strofer:

See, hvor i Aften solens Guld
Den røde Viin i Glasset straal,
Mens Bacchus flagrer elskovsfuld
Om sine maibekrandste Skaaler.
„Drik“, raaber han, „en Skaal, og klink!
Lad Druen eders Fryd forsøde!“
O, Venner! følger Gudens Vink:
Hil Dig, du skønne Aftenrøde!

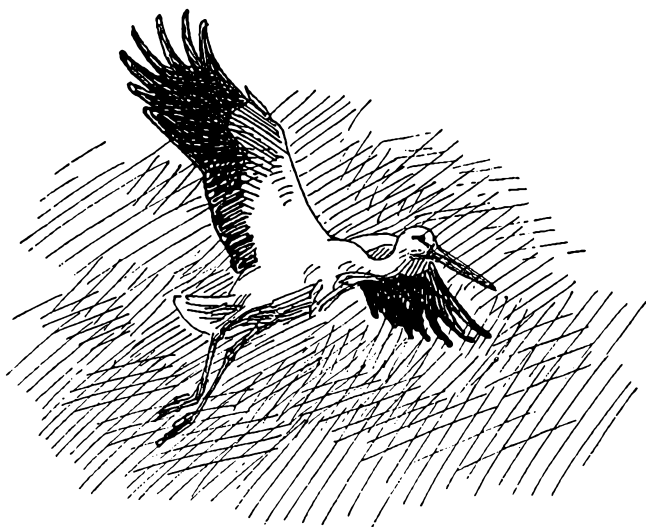
Ingen sinde før eller siden er der givet et mere skønt og storladent billede, eller mere *ægte*, af det romantiske danske ølandskab under dets blide sommerklima end i „Langelandsrejsen“. Det er ikke alene et monument, men en slags gravmæle over dette romantiske landskab; thi det er ved helt at forsvinde. Snart er kun klimaet tilbage.

Vort besøg på Fårevejle blev kortvarigt. Det indlededes med besværligheder ved at få adgang til stedet. På en gammel tjeners forespørgsel hos herskabet blev der først svaret slet og ret nej! Jeg sendte den tro tjener tilbage til hovedkvarteret med en forklaring på, hvad det drejede sig om, og han vendte da tilbage og sagde, at denne gang havde svaret været: „Ja, i Guds navn da!“

Vi fandt lidet af interesse bortset fra nogle enkelte, ældgamle ege, nogle smukke elle, som trives fortrinligt i parkens sumpede bund, og hist og her noget birkekrat. Parken må være anlagt på gammel mosebund, mange steder gynger selv gangene under fødderne.⁴⁰

I de smalle og urene kanaler opdagede vi tre sølle svaner, som forgæves søgte at nusle sig i vandet, måske i anledning af fremmedbesøget. En vid, åben mark, som støder op til parken, opfyldt med røde kreaturer, var det smukkeste ved stedet. Derude fra kom et rådyr springende og jog i lange hop hen over parkens plæner. Og pludselig så vi en stork komme langsomt vandrende langs kanalens bred. Jeg forfulgte den med kameraet og skød til den i flugten på 20 meters hold, da den lettede. Det viste sig senere, at det var en forbier! Tilfældet var symbolsk for vort besøg på stedet, som vi havde imødeset med store forventninger.

Vejlen, som Oehlenschläger hentyder til i sit digt – „den lille Fjord, hvor ingen meer kan seile“ – er det syd for Fårevejle liggende *Lindelse Nor*, som forhen har strakt sig helt op til slottet, og som endnu på generalstabskortet fra 1916 har to spidse vandarme, der strækker sig mod nord og øst mellem de to højdepunkter ved Højklint og SØ for Petersgård. Nu er også disse arme udtørrede, de gamle holme derude ligger som skarptformede, små bakkeøer i de grønne enge, hvor kvæget græsser over den tidligere fjordbund. Hvad der er tilbage af noret med alle dets småholme, har jeg ligesom vore oplevelser derinde under den tredages storm, som holdt os bundet her, beskrevet indgående i *De danskes Øer*.

Det er siden den tid, at man har gjort det mærkelige fund af en oldtidsboplads på en af de tidligere holme i fjorden, *Lindø*, der i øvrigt længe har været kendt som findested for mængder af flinteredskaber, så tæt spredt over både strand og marker, at den lille ø må have været et overordentlig søgt opholdssted i stenalderen. Den er i øvrigt for længst forvandlet til en halvø, sammengroet med fjordens sydlige bred.

Lindelse Nor

J.L.

19 Juni 1921

Vestenden af Lindø

Fra den sydligere liggende *Lindelse Kirke* har man en pragtfuld udsigt over dette forblæste fjordlandskab, hvis barske karakter understreges af den idylliske forgrund, som kirkegården og byen danner. Ligesom alle øens kirkegårde synes også denne med dens stærkt kuperede terræn, dens stejle gange, dens vidunderlige store trægrupper og frodige rosenbuske at være genstand for særlig omsorg fra de skønhedselskende beboeres side; alt er hæget og plejet med den største omhu. Fra en høj og stejl grusbanke i kirkegårdens nordre hjørne ser man ned over den lille landsby, hvis boliger kryber sammen i række på begge sider af landevejen, og fra hvis stråtage skorstene peger lige op i næsen på én, så man bogstaveligt kan lugte, hvad alle folk skal ha' til middag. Træer i mængde løfter deres kroner højt over de lave tage dernede. Præstegårdens have, som ligger nær herved, markeres ved en stor ægte kastanje, et vældigt akacietræ og forskellige skønne tjørne.

Også her mod syd har Lindelse Nor tidligere strakt sig betydelig længere end nu, vide mosedrag når fra dets bred helt ned til Lindelse by og fortsættes siden forbi Havbølle ned til Humble Ålemose; her brydes lavningerne af det store højland omkring Humble, men fortsætter på ny med moseagtige strøg og laguner fra Hesselbjerg vesten om Tryggelev og ud i vesterstranden.

Vesten for denne omtrent $1\frac{1}{2}$ mil lange mosestrækning kommer et nyt højland, som ender i den mærkelige, 30 meter høje og bratte *Ristinge Klint*, der

ligesom en brystfinne på en kæmpeål rager ud fra øens vestside over mod Ærø og halvvejs lukker for det sydlige indløb til det lille fynske øhav.

Mens det langlandske landskabs overflade ellers er gennemgående lav, men med et mylder af bakker, der løfter sig fra en halv snes til op imod et halvt hundrede meters højde som isolerede bakkeøer over de jævne strækninger, der ofte er opfyldt af moser eller enge, så møder man på Ristinge-halvøen en helt anden landskabsform. Det næsten en halv mil lange og en halv fjerdingvej brede fremspring er én eneste, mægtig bank, som fra sit højeste punkt, der ligger omtrent på dens midte og når 30 meter over havfladen, skråner jævnt ned mod nord og øst og står med lave klinter ud mod havet og mod det nu inddæmmede Ristinge Nor. Men mod sydvest dannes kysten af den 25 meter høje *Ristinge Klint*, hvor landets indvolde på mærkelig vis træder frem i dagen som følge af havets tusindårige angreb.

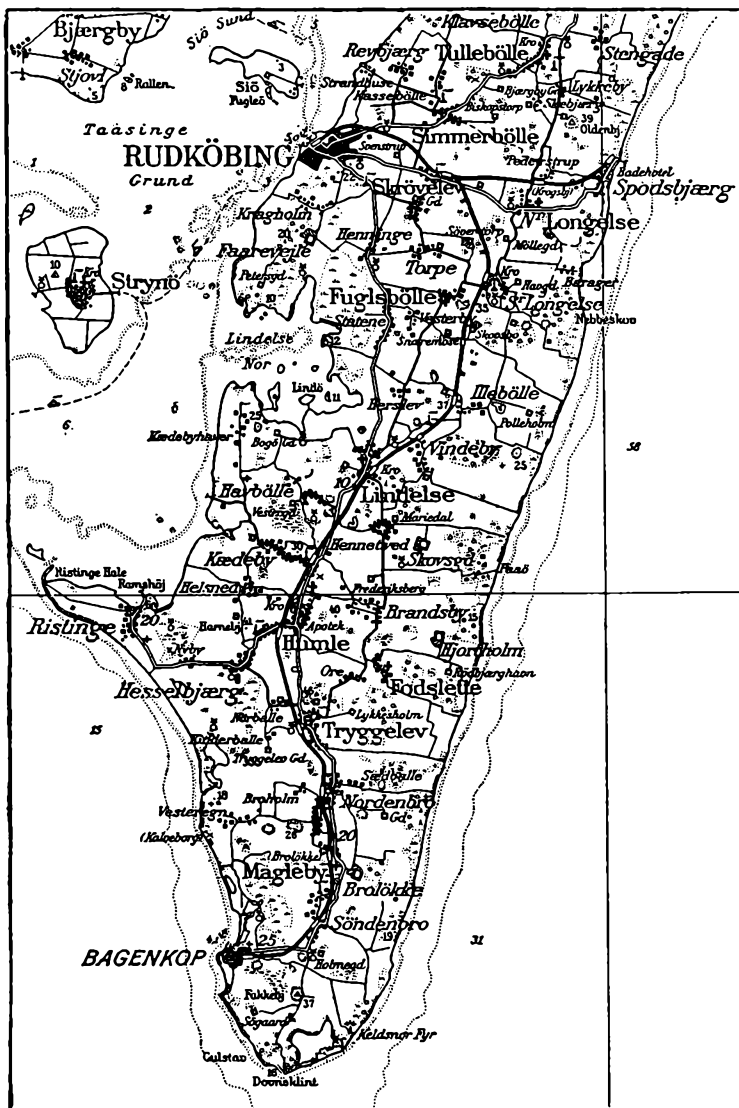
I modsætning til det øvrige Langeland består denne halvø for en stor del af det sjældne cyprina-ler og den dermed følgende lagrække, som oprindeligt har ligget i ikke mindre end otte forskellige lag over hinanden, af hvilke de øverste fem, der består af skiftende smeltevandssand, moræneler og grus, er afsat under de to *første* istider af bræen og dens smeltevandsstrømme oven på de ældre lag af cyprina-ler, ferskvandssand og smeltevandsler. Men under den tredje og *sidste* fremrykning af isen er disse lag blevet „foldede“ i en grad, så der mange steder er vendt op og ned på den oprindelige rækkefølge, idet der er fremkaldt en itubrydning og sammenskydning af lagene under bræens uhyre tryk.

Mens havets eroderinger efterhånden er aftaget, så en del af den sydøstlige strækning, omtrent halvdelen af klinten, efterhånden er dækket af græs, er den nordvestlige halvdel bestandig udsat for bølgenes anfald. Her er det, at klinten står med åbne sider ud mod stranden, og den har lige siden opdagelsen været genstand for geologernes undersøgelser.

Cyprina-leret, det ejendommelige skalførende lag, blev allerede opdaget af Forchhammer på hans rejse hertil i 1841; senere på samme rejse påviste han det både i Vejsnæs Nakke og Trandrup Klint på Ærø og visse steder i Sønderjylland. Leret har navn af en musling, *Cyprina islandica*, hvis skaller i stor mængde findes deri, for det meste i sønderbrudt eller helt knust tilstand. De er levninger fra den indre del af et interglacialt hav, som har dækket det nuværende Danmark og strakt sig til Østersøkysterne, samt over Nordvesttyskland og Holland til Arcachon i Frankrig.

I Ristinge Klint findes på en strækning af ca. 600 meter ikke mindre end 22 isolerede partier af denne lerart, som har en tykkelse på fra 3–5¹/₄ meter. Den er aldeles stenfri og af en grågrøn farve, let kendelig mellem de øvrige gule og blågrå sand- og lerarter.

Når man står på dette sted, er det som at have listet sig ind i selve naturens værksted, ind i dens inderste lønkammer. Vel får man ikke her det overvældende indtryk som ved synet af Mont Blanc eller Dent du Midi eller Rhône-dalen, hvor frådende giganter synes at have huseret og rejst stenfæstninger

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

mod hinanden og væltet dem igen. Her har man snarere fornemmelsen af at stå ved et sted, hvor et kådt og forkælet jættembarn har leget med sandet og siden ved et lune har kastet alt hulter til bulter og er gået sin vej, efterladende det hele i den syndigste uorden.

Men man får også her et tilforladeligt indtryk af det tempo, som har rådet,

da vort lille lave land blev bygget op. Millioner af år er skredet hen over kloten, mens lag på lag er dannet og omhyggeligt lagt til rette – for i løbet af et par korte hundrede tusinder af år at blive splittet igen.

Og jeg ser på dette med samme følelser som greb mig, da jeg senere stod ved de vældige molerskrænter på nordkysten af Fur, hvor lagene er adskilt af henimod to hundrede fine sorte, parallelle striber, der er som trukket med et stort stykke tegnekul – det er lag af sort aske, som hver for sig betegner vældige udbrud fra en række vulkaner, der i tertiærtiden har strakt sig fra det nuværende Skagerrak over Kattegat til Skåne og Østersøen. Det er hændt i et tidsrum, som ligger 65–55 millioner år tilbage.

Når jeg står og ser på klinten her, falder det mig ind, hvor kort en tid der vil hengå, inden jeg selv betyder langt mindre end én af disse store, sønderbrudte muslingeskaller, der rager frem af leret. Jeg vil i løbet af en forholdsvis kort stund ikke have fjerneste interesse, selv ikke for en geolog, men være forvandlet til noget, som kun kan udtrykkes ved en ualmindelig kedsommelig kemisk formel. Men jorden vil ikke tabe et gram i vægt ved min forsvinden, *den slipper aldrig for mig* – altså „forsvinder“ jeg ikke! Og tanken fylder mig med en dyb tilfredsstillelse, iblandet et lille gran af ondskabsfuldhed.

På vej til Kong Humbles Grav passerede vi landsbyen *Humble*, hvis store kirke er beundringsværdig smuk. Dens tårn sidder omtrent på midten af skibets sydside, men samspillet mellem linjerne, især i de mægtige tage på skib, kor og tårn, er overordentlig skønt.

Her findes i det hele taget mange prægtige kirker. Deres ofte mærkelig uregelmæssige form giver dem et specielt stedligt præg. Navnlig er foruden den i Humble kirkerne i Simmerbølle og Lindelse af ejendommelig skønhed.

Ikke mindre end otte af øens atten romanske kirkebygninger er af granitkvadre og ligesom den førømtalte Skrøbelev Kirke rigt prydet med relieffer, således i Bøstrup, Stoense, Snøde og Longelse, og i Magleby med søjleportaler. Også kirken i Humble har oprindeligt været opført af tilhugne kvadersten, men blev allerede i begyndelsen af det 13. århundrede nedbrudt og genopført af røde mursten. Disse kirkers stil røber deres slægtskab med de jyske – sønderjyske – kvaderstenskirkers, hvis arkitektur, der nedstammer fra domkirken i Slesvig by, har bredt sig østpå til de sydfynske øer, foruden Langeland især til Ærø og Tåsinge – medens Sjælland og de andre østligere øer er helt uberrørt deraf.

Tæt nordøst for kirken ligger på åben mark den prægtige langdysse, som bærer navnet *Kong Humbles Grav*, et af vort lands smukkeste og anseligste stenaldermindesmærker. Foruden det prægtige dyssekammer er så godt som

alle dens randsten bevarede, i et antal af 77 omgiver de graven i en længde af ca. 55 m og en bredde af ca. 8 m. Det er altså ikke dyssens udstrækning, som er særlig imponerende, mere dens skønhed, kammerets velbevarethed og dyssens udmærkede fri beliggenhed i landskabet. Det viste sig i øvrigt, at en del af de pragtfulde randsten, af hvilke enkelte har en forsideflade på mindst to kvadratmeter, er væltede eller slæbt bort fra deres plads. Dette burde rettes snarest, så meget mere som det vil kunne gøres uden stor omkostning. Et par af stenene bærer spor af dybe borehuller, og gravkammerets anvendelse som nødtørftshus er stærkt iøjnefaldende.

I Danmarks krønike nævnes flere konger med navnet Humble, således en, som deltog i Bråvallaslaget ca. år 730. Den langelsandske Humble har efter ét sagn hersket over Fyn i Vermund den Vises tid, medens et andet nævner ham som søn af den danske kong Dan Mykillate og sammen med hans broder Lother gør ham til sysselkonge på Sjælland. Senere kom han som virkelig konge i krig med Lother og måtte trække sig tilbage til Langeland, hvor han boede på *Guldborg*. Men understøttet af den jyske kong Hugleik angreb han atter Lother; det kom til et slag, hvor begge brødrene dræbtes, og Hugleik førte da Humbles lig til Langeland og højlagde det dér. Efter den faldne konge skal landsbyen have fået navn.

Det er naturligvis urimeligt at sætte denne sagnkonges navn i forbindelse med en stenaldergrav, hvis tilblivelse er et par tusind år ældre end disse høv-

dinge fra vikingetiden og deres stridigheder om landet. Derimod er der intet til hinder for, at en småkonge af dette navn kan have boet på *Guldborg*. Langeland havde i vikingetiden en mængde „fylkekonger“ – høvdinge – efter hinanden, som stod under de fynske stolkonger. De fleste af disse høvdinge, „økonger“ eller „næsekonger“ færdedes på havet som sørøvere, og fra hine tider har mange af øens gamle borge deres oprindelse, således Guldborg, der stod på den store banke ved Illebølle, ligeledes Hågenhus på øens nordende, som havde navn efter vikingen Haagen Hov, og Hovborg, som skal have ligget østen for Stigtehave Skov. På en banke i Hovgårdene i Bøstrup sogn har også ligget en borg. Alle disse navneforbindelser med hov (oldn. *hof*) tyder på, at her oprindeligt har været sæder for gudsdyrkelse, gudehov. På en bakke ved stranden nord for Klavsebølle, hvor der findes tydelige spor af volde og grave, har stået et slot, Holmslot, og på øens sydlige del ved Magleby Nor findes voldstedet Kalleborg. Fårevejle har ligeledes oprindeligt været en „vikingabæli“, og Tranekær Slot menes oprindeligt bygget af en næsekonge, Tran, i det 8. århundrede.

Da nordmanden Ulfsten i 880 kom til Danmark, udsendt af den engelske kong Alfred for at undersøge Østersølandene, var landets samling under Gorm den Gamle, så vidt man kan forstå, allerede påbegyndt, en samling, som fuldendtes under hans søn Harald Blåtand. Det er sandsynligt, at under „den Harald, der vandt sig al Danmark og Norge og gjorde danerne kristne“, således som han siger om sig selv på Jellingstenen, er en mængde af disse gamle vikingerelevet blevet uden betydning, måske simpelt hen nedbrændt og jævnet med jorden, og efterhånden forsvandt de helt; kun voldrester er hist og her tilbage, sammen med navnene de sidste minder om en urolig tid, hvis historie taber sig i sagn og mørke.

Det forekommer mig, når man berejser denne ø i retning fra nord til syd, at dens beboeres gæstfrihed aftager proportionalt med breddegraderne. På den nordlige halvdel mødte vi hos høje og lave den mest udsøgte venlighed; men derefter dalede elskværdigheden og nåede til sidst nulpunktet. Naturligvis fandtes der undtagelser. Men her ved Humble bekræftedes reglen i al fald.

Da vi var på vej over det markestykke, på hvilket langdyssen ligger, og nåede stedet på omtrent 50 meters hold, så vi pludselig en mand dukke op på dyssens rand, en anden kom løbende og en tredje ridende imod os, så vi i løbet af et øjeblik så os omringede. De tre mænd gav sig alle på én gang til at skælde os huden fuld, fordi vi gik ind over marken, som var besået med lucerne, mens de samtidig *selv* var kommet ind på den – den ene endda til hest! Da den værste gas var gået af dem, fik jeg at vide, hvem af dem der ejede marken. Ham forklarede jeg vort ærinde, og han faldt forholdsvis hurtigt til ro og gav

os efter nogen nølen lov til at blive på stedet og arbejde. Hjælpetropperne faldt derimod ikke til føje; især rytteren var kommet i bersærkergang og vedblev at rase og skælde: „Dersom sådan no'en landstrygere kom ind på *min* mark, så sku' je' faenedeme snart lære dem en anden vise og få dem smidt ud“ osv.

Nu misklæder det stærkt det bløde langlandske mål at blive anvendt på den måde, det virkede fuldkommen latterligt; men skønt vi næppe kunne lade være med at smile, gik Johannes Larsen dog hen til den brølende mand og sagde stilfærdigt til ham: „Jeg synes, De sagde landstrygere!“ – Det så helt pænt ud at se ham stå i sin tre alens længde ved siden af den lille bonde på hesten; og manden har åbenbart følt sig lidt usikker, for han svarede:

„Ja, jeg sa'e nok landstrygere – men det var da'tte til *Dem!*“

I det samme opdagede mændene, at en fremmed hest havde slået sig løs og rolig gik og traskede rundt på marken nær ved os og endelig valsede ind i et stykke roer, hvorpå de forlod os og satte efter den. De tre mænd og to heste forsvandt fra stedet i firspring omtrent samtidig, og slagtummelen tabte sig efterhånden i nogle sædemarker nede sydpå. Hele oplevelsen minder om molboerne og storken.

Men jeg sympatiserer i øvrigt i al almindelighed med ejeren af marken; thi er det sædvane her som så mange steder i landet, at folk, om søndagene undertiden i hundredvis, tramper ind over kløver og korn hos en bonde, som er så uheldig at have en seværdighed liggende på sin jord, så må han en skønne dag, når han måske er ond i sværen i forvejen, have lov til at gå over gevind og rense kæbeposerne på stedet.

Det var imidlertid under denne ouverture faldet i med regn. Men det lykkedes os ved hjælp af vore cykler og vindjakker at få rejst en slags telt over

Johannes Larsen, og herinde fik han lavet hele to tegninger af dyssen, den ene af selve gravkammeret med Humble Kirke i baggrunden.

Da vi på tilbagevejen nogle timer senere atter passerede kirken i Humble, sad der inde på kirkegården i en kastanje en nattergal og sang som en besat, mens regnen stadig strømede ned. Det er opløftende, når man lige har mødt nogle vrede mænd i godt vejr, at støde på et lille dyr i regnvejr, som er ved at blive tummelumsk af henrykkelse.

Fra den 37 meter høje *Guldborg Banke*, som ligger tæt nordvest for Illebølle, er der en vid og imponerende udsigt. Uden kikkert ser man tydeligt mod sydøst Naskovs tårne og rygende skorstene, i sydvest Marstals kirkespir. Prægtig ser Lindelse Nor ud herfra med alle dets grønne holme. Kong Humble må have haft godt udkig her fra borgen til alle sider! – Nord for banken strækker sig en stor mose, som står i forbindelse med andre lave og flade strækninger i nordvest og nordøst. Også mod øst og sydøst findes store lavninger, som strækker sig ned mod Polleskov Huse. Og et gammelt sagn siger, at der fra Langelandsbæltet har skåret sig en vig ind i landet helt til bankens fod, hvor byens skole nu ligger. Sandsynligvis har borgen i gammel tid været omgivet af vand på tre sider. Kun terrænet mod sydvest er overordentlig ujævnt, højt bakkeland.

Ældre historieskrivere er tilbøjelige til at tro, at Guldborg har været herresædet for Langeland, lige til det i fejdetider blev ødelagt og afløst af Tranevær Slot, som omtales første gang i Valdemar Sejrs Jordebog.

En lille landsby øst for Humble bærer navnet Hverkenby. Havde navnet været hæftet til en enkelt person i Jylland, ville dets betydning have været indlysende, thi på jysk er en „hverken“ betegnelse for en hermafrodit eller en „tvetulle“. Men *her*, og en hel landsby! Hvad er meningen?

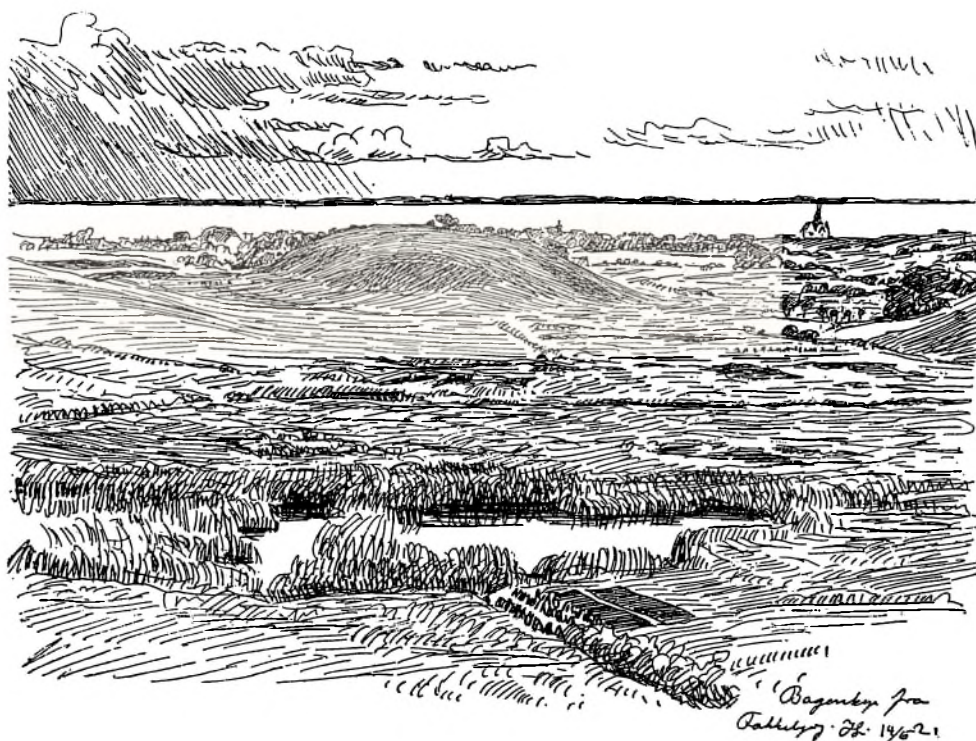
Apropos mærkelige navne: jeg har tidligere nævnt nogle klangfulde personnavne på medlemmer af gamle langelandske adelsslægter. Ved at se den smukke *Skovsgård*, som ligger herligt bag sine grave og under store træer i den skønne park, mindes jeg listen over nogle af dens gamle ejere, som efter navnenes klang at dømme ikke har været til at putte i næsen. Lad gå med Peder *Modescal*, der omtales som ejer af gården i 1457, og hans efterfølger Mads Jonsen *Hvitaks*; men allerede dennes sønndatter bliver gift med en Mattis *Lud*, som sælger gården til Claus *Då*, hvis datter ægter Stig *Pors*; dennes sønndatter Sofie gifter sig med Claus *Gagge*, hvis søn døde barnløs i 1708, hvorefter Jørgen *Kaas* og efter ham ritmester Christoffer *Pultz* bliver herrer på gården. Men de gamle adelsnavne var underkastet forgængelighedens lov. Og siden 1760 har gårdens ejere i rækkefølge heddet Mikkelsen, Lauritzen og Møller! Det er ikke gyldenlær, men det er holdbart.

Landevejen mod syd fra Humble fører tæt forbi øens højeste punkt, det 46 meter høje *Skovlebjerg*, hvorfra man har den mest storslåede udsigt over det sydlanglandske landskab. Alting synes småt og legetøjsagtigt nede på de store flader omkring denne banke; kirker, møller, bøndergårde og huse ser ud, som de er hentet ud af en „Noahs Ark“ og stillet op af et barn dernede på den vide slette.

Herfra ser jeg første gang ud over Østersøen i al dens væld. Mægtige, tunge skymasser driver østpå over dens blanke, hvidlige vande, og på baggrund af den mørke himmel flyver svovlgule småskyer af sted som røg fra himmelske eksplosioner. Fyret på Gulstav Klint står med den ene side hvid mod luften, den anden side er grå af den faldne regn. Rundt om ligger markerne med grønne og brunviolette felter. Vestpå strækker sig vældige moseflader, hvis blanke vandkarreer spejler de ilende, gule skyer. En lærkefalk kredser højt over bankens top, og nede ved dens fod, hvor nogle forblæste graner står, sidder en enlig træpiber og synger sin lille melankolske vise.

Det er ikke længere *idyllen*, som er det fremherskende – der er vendt op og ned på de forestillinger, man knytter til nord og syd. Landskabet bliver alvorligt hernede, næsten barskt, og kan minde om de åbne, vejrhærgede strækninger på Samsøs sydvestside – ja i sine farver næsten om et vestjysk klitlandskab.

Vi tager videre ad vejen mod syd, mens landskabets ansigt bestandig be-

varer sin alvor. Fra det 37 meter høje *Fakkebjerg* ser vi, at landet hernede ved sydenden, som deroppe fra lå i en mærkelig sølvhvid belysning under den mørke himmel, på nært hold ikke bevarer sin lighed med det vestjyske klitland – det er et fladt lavland med isolerede bakker og med klinter i stedet for klit; og det er dyrket næsten overalt helt ud til stranden. Intet andet sted på øen bliver sammenligningen med en omvendt æbleskivepande mere rammende end her. Rundt om på den lave slette skyder de isolerede, skarpe eller runde bakketoppe op som mægtige muldskud. Øjensynligt har dette land engang ligget så lavt, at bakkerne som små bitte holme har raget op over en havflade, der knap har kunnet virke mere jævn end den slette med agre og moser, som nu skiller dem, og som kun er brudt af det åbne Keldsnor, en rest af det gamle hav, som endnu fra Østersøen æder sig ind i landets sydspids. I et par tegninger, én fra *Fakkebjerg* mod *Bagenkop*, og en anden fra denne mod *Fakkebjerg*, har *Johannes Larsen* ligesom ladet de to bakker duellere med hinanden og vist landskabets karakter på slående vis.

Skønt lavere end *Skovlebjerg* er udsigten fra *Fakkebjerg* næsten videre og mindst lige så smuk. *Lollands* kyster synes ganske nære i øst; sønden om *Ærø* løfter sig *Als'* højder, og i sydvest skimtes *Slesvigs* og *Holstens* kyster, som løfter sig over havfladen med bleggrønne marker og blå skove – ja selv *Fehmerns* høje kirke, dens huse og træer ligger som fata morganaer, der løfter sig højt over selve den lave, usynlige halvø.

Det er blevet klarere vejr med fin, let vind og hvide, skinnende skyer som lange „arker“ fra syd til nord, og solens lys falder blændende over den lave skyvold i horisonten, en rest af det bortdragende regnvejr, over det glinsende hav, over grønne og gule sædemarker og sorte moser med blinkende vande. Lige neden under mig, det synes næsten lodret, ligger en lille bitte dam, over hvilken en blomstrende hyld hælder sine grene. En vippebrønd står nær derved. Den stejle skrænt er fuldstændig dækket af slangehoveder, hvis blå farver stråler imod markernes fine, grønne græstæppe – alt så dybt nede, at det næsten svimler for mig. Men rundt til alle sider løfter landet sig i det fjerne som en vid, blå skål med det lyse hav som en sølvring lagt om dens rand.

Hvepse og humler spiller symfonier omkring mig og flyver fra bæger til bæger i de hvide konvolvolus, som dækker bakketoppen ved min fod. Det er, som om solskinnets og blomsternes duft og vindens hvisken er fortættet og blevet til ét i denne fine, hede lyd om bakkens top – i denne lille søde melodi, spillet af små bitte væsner, men så gammel som bakkerne, sletterne og havet – en susen fra selve tidernes morgen.

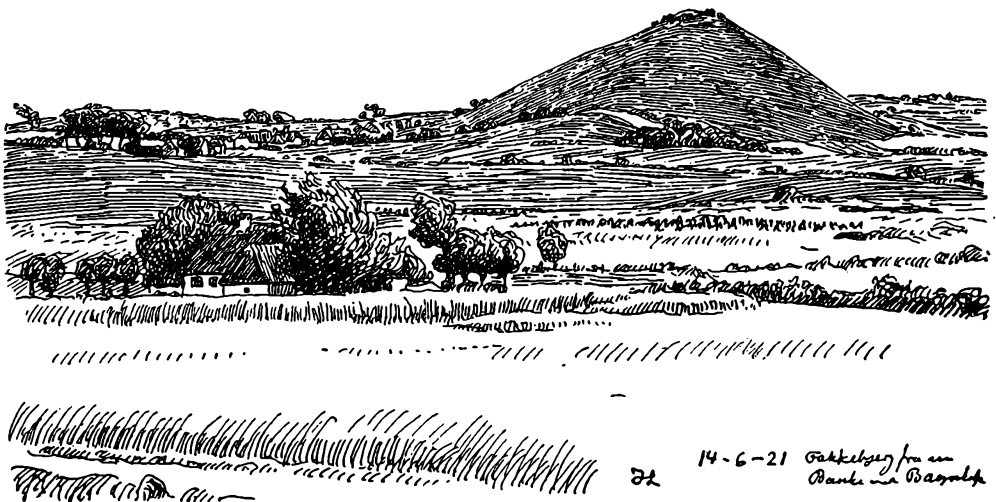
På bankens øverste spids fandt vi noget, som ved første øjekast kunne minde om resterne af et gammelt voldsted eller grunden til et rundt tårn. Det viste sig at være det sidste, nemlig grundstenene af det gamle *Fakkebjerg Fyr*,

som er blevet nedrevet, fordi det var bygget alt for langt inde i landet. På landets sydøstspids rejstes i stedet det meget store *Keldsnor Fyr* helt ude ved roden af den smalle, stenede og sandede odde, som skiller noret fra havet. Jeg hører, at denne odde af befolkningen hernede kaldes *Rat*, et ældgammelt navn, som endnu ikke har fundet vej til noget kort. Havde det ikke været både rimeligere, nemmere og morsommere at opkalde fyret efter det: *Rat Fyr*.

Inden for en næsten cirkelformet bakkerække ligger det mærkelig øde nor med dets flade strand, et underligt uindbydende landskab, koldt og trist.

På den øde tange, der er mager og grå som en bleget benrad, har man på den ene side det rolige nor, på den anden Østersøens tunge dønninger, der hæver og sænker sig som et åndende kæmpebryst. Af levende væsner så vi kun fugle herude, blandt andet en snes hejrer, vistnok alle sammen nylig udvoksede unger, som stod rundt om på fladvandet i noret og fiskede. Her må utvivlsomt være en hejrekoloni i en af skovene i nærheden – i hvilken lykkedes det os ikke at få at vide. Desuden så vi blandt andet foruden et par strandbrokfugle en stor regnspove spadserende ved stranden, rimeligvis en, som har været anskudt eller på anden måde er blevet forhindret i at følge forårs-trækket mod nord.

De flade strækninger omkring noret bærer en kreds af de sædvanlige isolerede bakkeknuder, således *Follesbjerg*, *Kedelbjerg*, *Downsklint*, *Gulstav Klint*, en ubenævnt banke på *Dimesodde*, foruden tre svære bakker, der slutter cirklen i nord – alle med højder fra 20 til 28 meter, og stående i en kreds omkring det højere Fakkebjerg ligesom randstenene i en runddysse omkring gravkammeret. Et højt besynderligt land, hvis tilblivelseshistorie dog er så åbenbar som siderne i en opslået bog.

Odden langs norets sydside hen imod Dovnsklint er tæt dækket af umådelige mængder af rullesten af stærkt regelmæssig, næsten kuglerund form og af en størrelse fra 2–3 til op mod 10 centimeters diameter. Disse sten finder stor anvendelse i porcelænsfabrikationen ved søndermalingen af porcelænsjorden, idet deres form og hårdhed, når de i kværnen blandes med denne, fremskynder processen; det materiale, hvorefter de består, skader ikke massen, selv om en smule af det blandes med denne. At der sker en større eksport her fra stedet vises ved, at stenene på flere steder langs stranden er samlet i bunker, sorterede efter størrelse og farve.

Den kun 16 meter høje *Dovnsklint* er Langelands sydligste fremspring ud mod det åbne hav. Set østfra er det åbenbart, at denne knude oprindeligt er en isoleret bakke ligesom alle de andre, men for halvdelen vedkommende er den nedbrudt og opslugt af storm og hav. Men den har ikke mistet humøret. Den gulhvide, næsten lodrette og svagt buede mur står frækt ud mod det bestandig truende hav. Det ser bogstaveligt ud, som om Langeland har knuppet ned og viser sin bare popo ud mod Østersøen i en indbydende gebærde.

En plovmand og hans hest vandrer op og ned ad den stejle ryg, sindigt og træls opad, modstræbende og forsigtigt nedad. Plovjernet har skåret sine furer lige ud til den yderste, skarpe rand, under hvilken hundreder af svalehuller er boret ind i sandet mellem de bløde lag.

*Dovnsklint fra Nord.
72 14-6-21*

Der er nogen galgenhumor i bankens gestus ud mod havet, omtrent som hvis en dødsdømt rækker næse mod det skafot, der snart skal besørge ham ind i evigheden. Thi om blot hundrede år vil Dovnsklint sandsynligvis være forsvundet i bølgerne. Og det er jo kun et par øjeblikke i forhold til dens alder.

Hvad den langelandske *folketype* angår, finder jeg, at den adskiller sig meget lidt fra den fynske og de omliggende småøers. Gennemgående er den måske mere lysblond, ja på øens nordlige halvdel har jeg i modsætning til den sydlige fundet nogle af de mest lyshårede mennesker i landet. Eksempelvis skal jeg nævne, at jeg uden for en landsbyskole i et frikvarter så syv drenge siddende på rad på et dige med deres mellemmadder. De fem af dem var blåøjede og havde hår så lyst, at det næsten var hørfarvet; de to undtagelser var rødhårede. Dette er kun ét eksempel af mange, og når de rødhårede trækkes fra som internationalt fænomen, tyder det på, at befolkningen har bevaret en god del af sit nordiske racepræg, til trods for at øen fra de ældste tider har været berendt af alle mulige fremmede, lige fra venderkrigenes tid over svenskekrigen til englænderkrigen i begyndelsen af forrige århundrede, da 33.000 franskmænd og spaniere kom til landet under Bernadotte som vore allierede, og af hvilke en stor del, især spaniere, blev indkvarteret på Langeland. Heldigvis blev man fri for dem, da en engelsk flåde med Nelsons berømte „Victory“ i spidsen kom og afhentede spanierne for at bringe dem hjem, hvor de hurtigt kom til at deltage i den spanske frihedskamp mod Napoleon. Ved den lejlighed indskibedes alene her fra øen 9.000 spanske soldater foruden deres fruentimmer og børn. Skønt de selv havde haft en forsyning af kvinder med sig, er der ingen tvivl om, at der blandt de 9.000 mand har været et ikke ringe procenttal, som er faldet for øens lyslokkede fristelser, og at dette i mange tilfælde har haft følger. Jeg tænker blandt andre på den lille Sine, som jeg mødte ved Andemose Knøs. Men måske er hun en lille vendisk djævlunge, hvem ved?

Den unge langelandske kvindetype – eller rettere pigetype – er ligesom den fynske henrivende, lys, let, slank og fin, gyldenhåret og med den lette rødme på kinderne, som er den lyse nordiske races kendemærke. Undtagelser herfra dannes mest af den mængde rødhårede, som alle har den karakteristiske blege, undertiden næsten farveløse, fregnede hud. Jeg gjorde mig til opgave at optælle alle disse røde undtagelser, som jeg tilfældigvis mødte på min færd over øen, og kom op på det forrygende antal af over halvfjerds af begge køn! En enkelt dag talte jeg på en cykeltur ad vejen mellem Skrøbelev og Tullebølle og i disse byers gader ikke mindre end elleve. Det er især den *lyserøde* hårfarve, nærmere bestemt som friske hestepærer – en dårlig sammenligning, hvad det stofflige angår, men farven stemmer. Kun et par mørkerøde fandtes

i hele denne hob. Smukke er de næsten alle sammen, især de lyshårede pigebørn. Så lyse kan de være, at deres hoved set bagfra kan minde om en ten med hør på.

På den sydlige del af øen bliver dette forhold sjældnere, og det er muligt, at en *vendisk indblanding* her gør sig gældende.

Langeland har rimeligvis i flere århundreder, ligesom næsten alle vore sydlige øer, været hundsk plaget af venderne. Lige fra det 5. århundrede til Svend Estridsens tid i midten af det 11. berettes om deres plyndringstogter. Først Knud den Hellige og Erik Ejegod har, til trods for deres fromme navne, kunnet tærsk dem væk; men allerede under kong Niels tog deres røverier igen overhånd. Efter at Knud Lavard, som slog venderne eftertrykkeligt og i 1130 kronedes til deres konge, var dræbt ved Haraldsted, blev landet trindt om i lange tider et værgeløst bytte for sørøvernes skarer. Saxo beretter, at på hans tid var blandt andet øerne syd for Fyn næsten fuldkommen folketomme på grund af plyndringerne, hvorefter venderne selv bosatte sig på dem og dannede kolonier. Flere bynavne, især på Falster, er af vendisk oprindelse. Men også langelandske stednavne, således f. eks. Pusseløkke, (af Putze), Lidsemose (Litze) og Korsebølle (Coltze) – sammenlign Korselitze på Falster – må ligesom Bagenkop uden tvivl udledes fra det vendiske sprog. Et gavebrev blev, så sent som i 1395, udstedt til Stoense Kirke af en vis Niels Buze, som boede på øen, og hvis efternavn er et vendisk slægtsnavn.

Bagenkop, som menes længe at have været en vendisk koloni, og hvor venderne skal have haft saltboder – som dog sandsynligvis først er anlagt senere af lübeckerne – udpeges hos Trap og i andre historisk-topografiske værker som rummende en befolkning, der endnu af *fysiognomi* er vendisk præget. Under mit besøg på stedet fandt jeg dog ikke det ringeste, som kunne bekræfte denne påstand. Af ydre er beboerne her ikke forskellige fra befolkningstypen andre steder på øen.

Bagenkop er med undtagelse af tre-fire gamle gårde og huse helt ny og naturligtvis skrækkindjagende, en mængde bygninger er af grå cementsten med skrigende anilinrøde tagsten. Også dens kirke er grim, mens den imponerende store skole, som også er ny, er ganske smuk. – Stranden er meget barsk, en udpræget vestkyststrand med klinter, hvis stærkt foldede lag er meget stenedede. Ved havets angreb er store dele af klinterne raslet ned, men grus og ler er vasket bort, og kun de nøgne rullesten er tilbage; de dækker kysten vidt og bredt.

Særlig i klinterne ved *Dimesodde* syd for byen er lagdelingen stærkt synlig. Blå, gule og gråblå striber, de sidste moræneler med uhyre mængder af iblandede sten og af meget uregelmæssig tykkelse, går i bølger over og under hinanden. Det er ikke de samme aflejringer som ved den tidligere omtalte

A. Friis.

Bagenkop 14/6 1921.

DEN GAMLE FISKER FRA BAGENKOP

Ristinge Klint; cyprina-ler findes for eksempel ikke her; men klinten med dens ikke ringe højde på 21 meter og med dens mange brogede farver ud mod det friske, åbne hav er af stor skønhed.

I øvrigt er landet omkring selve Bagenkop overordentlig lavt, og både kysten og byen har ofte lidt voldsomt under havets angreb ved storm og højvande. Under den stærke storm den 31. december 1914 var Bagenkop oversvømmet, så både kunne ro langt op i byens gader, og folk stod i vand til knæene og bagte æbleskiver til nytårsaften. Så roligt tager man en stormflod på *de* kanter.

Men her findes endnu folk på stedet, som mindes katastrofen den 13. november 1872 og kan berette om den. Ved *den* lejlighed var æbleskivepanderne ikke i brug!

Jeg besøger et par gamle fiskere i byen, den 64-årige Rasmus Petersen og hans seks år ældre broder, der som unge mennesker på henholdsvis 15 og 21 år oplevede den store stormflod, som ramte alle vore sydlige øer lige fra Falster og Lolland og Sydlangeland til øerne inde i det fynske øhav. Årsagen til dens voldsomhed lå i, at en storm, som havde raset i flere dage fra vest og nordvest, pludselig sprang om og blev en orkan fra nordøst. Mens den første havde drevet vandet fra Vesterhavet og Kattegat ned mod syd gennem bælteerne, bragte den anden en springflod ind fra Østersøen, og virkningen af dem begge nåede samtidig vore øer. Vandstanden nåede en højde af omtrent 4 meter over dagligt vande, samtidig med at stormen rejste søen i al dens vælde. Rundt omkring, især på de sydlige kyster, blev det en katastrofe, som ikke har noget sidestykke i vor kystbefolknings historie. Tabet af menneskeliv blev forbausende ringe takket være denne befolknings næsten utrolige ro og overlegenhed i faren og kendskabet til de elementer, som den året rundt med list og lempe må lokke sin føde fra.

Ved det nærliggende Marstal, hvor en mængde fartøjer lå opankrede på reden, søgte man inde fra havnen midt under uvejret at komme med både ud til skibene for at sænke dem, så de ikke skulle drive bort. Men ved hvert af disse hyppigt gentagne forsøg blev jollerne af storm og sø kastet højt op på land, og 26 store fartøjer, som lå derude, strandede uhjælpeligt inde på kysten. Øjenvidner kunne berette, at en skonnert drev op og stod og huggede mod Hans Christensens hus helt oppe i Havnegade, og at en jagt efter stormen stod midt i en af byens haver, en anden oppe på bymarken. Da uvejret og højvandet var forbi, var alt kaos; alle mulige ting lå mellem hinanden, skibe, både, vragsstykker, ødelagte og sammensunkne huse, bohaver og madvarer. – Skaden alene på skibene her vurderedes til 70.000 kr., en uhyre sum i hine tider for den fattige sømandsbefolkning.

Hvordan uvejrets raseri gik ud over de mange lave småøer og holme, af hvilke enkelte kun rummede et par familier, har jeg gjort rede for i *De dan-*

skes Øer. Skønt ganske uforberedte mødte disse mennesker katastrofen med en fatning og et heltemod, som søger sin lige.

Også her i Bagenkop gik det hårdt til. Rasmus Petersen og hans broder kan snakke med om det. Den første fortæller livfuldt og malende om deres oplevelser, mens den ældre broder sidder og nusler med reparation af deres fiskenet og mest er tilhører; kun en gang imellem griber han ind i samtalen for at forstærke et eller andet udtryk med ord og gestus. – Under stormen drev deres faders jagt efter at være løsrevet fra sine fortøjninger ved bolværket over mod havnens modsatte side, hvor den utvivlsomt ville være blevet smadret til pindebrænde. Men det lykkedes faderen og sønnerne og et par andre mænd at få denne og endnu en løsreven skude fortøjede ved et anker og et dræg midt i havnen, så de holdt stormen og søen ud. En tredje jagt slap derimod fra dem med hele dens besætning om bord. Den tørnede voldsomt med forstavnen imod bolværket i havnens læside lige neden for Rasmus Petersens hus, hvorpå den svingede med agterstavnen rundt for vejret og kom til at ligge et øjeblik med breddensiden mod bolværket. I samme nu styrtede en mængde fiskere til for at stoppe den, men forsøget glippede. Med voldsom kraft greb stormen den på ny og drev den ud af havneindløbet – den gik til Fredericia med hele besætningen i behold!

Grunden om huset, hvori Rasmus Petersens familie boede, blev af floden forvandlet til en ø, der kun havde en ganske smal forbindelse med landet. Lige i nærheden lå på en anden, nydannet ø et lille hus, hvori der boede to enlige, gamle mennesker, af hvilke manden lå til sengs. Da de fleste småbåde i havnen var drevet af med vejret, lykkedes det først langt om længe at komme over til de nødstedte folk – og da man kom ind til dem, stod vandet så højt i stuen, at det nåede op over maven på den gamle mand. De blev begge to bjærgede, men den syge døde dagen efter af strabadserne. En anden mand gik væk under forsøg på at ro med i en jolle over det oversvømmede nor i nærheden af dæmningen.

På prent at give et nogenlunde godt indtryk af Rasmus Petersens fremstilling af disse begivenheder er umuligt. Man savner hans malende gestus og hans blik med de livlige, næsten stikkende øjekast, når han under beskrivelsen pegede i retning af de steder, hvor begivenhederne fandt sted. De to gamle er mærkelig rappe folk, deres bevægelser mærkelig fremmedartede, deres tale hurtig og levende, næsten fanatisk i tonefald og udtryksform – fjern fra den langlandske dræven og langsomhed.

Lærer Petersen fra Bagenkop, som har været i mange år på stedet, og som venligt havde tilbudt at være min fører gennem byen, fremsatte som sin overbevisning, at disse Bagenkopfiskere så godt som alle i væsen og tale er anderledes end deres landsmænd på øen.

Medens jeg som før sagt ikke fandt spor af fremmedartethed i befolkningens fysiognomier her, er det muligt, at denne raskhed og pågaaenhed, som præger Bagenkopfiskeren og er ham egen, kan være et levn fra den vendiske raceblanding. Der er noget næsten tateragtigt over hans væsen, som minder mig i høj grad om de sidste natmandsfolk, jeg har truffet i Jylland. Som fiskere skal de være et forvovent folkefærd – og under deres bestandige, århundredgamle færden på den vide Østersø, som var deres forfædres tumleplads, har de kunnet bevare de bedste egenskaber, som et havsøgende folk har brug for.

I sit værk *Topographie over Øen Langeland* (1830) giver J. N. Lange en omhyggelig beskrivelse af øens landskab, hvori også *han* fremhæver de store forskelligheder mellem øens nordlige og sydlige del. Blandt andet siger han, at „i et Strøg paa halvanden Mil paa Sydsiden spejder Vandrerens Øje for-gæves efter Skov, medens Nordlandet er dækket af store Skovstrækninger“. De største af skovene er dem ved Hov, Tranekær, Fårevejle og Broløkke. Han frydes over de veldyrkede haver og marker og over vejsidernes frodige bevoksning af hindbær-, blåbær- og brombærbuske. Han nævner øens rige vildtbestand af hjorte, rådyr, harer, ræve, mårer og grævlinge, og mellem fuglevildtet blandt andet svaner, snepper, vagtler og kramsfugle foruden ørne, falke og høge. Blandt øens landskabelige herligheder opholder han sig ved dens femten herregårde, hvoraf fem „komplette“, nemlig Tranekær, Fårevejle, Hjortholm, Steensgård og Nedergård, samt de ti „ukomplette“, Skovsbo, Skovsgård, Biskoptorp, Lykkesholm, Broløkke, Holmegård, Nygård, Egeløkke, Møllegård og Søvertorp.

Over alt, hvad der møder hans øje, udtrykker han sig med begejstring. Her er intet af den pessimisme, som giver sig udtryk hos præsten i Snøde, der i L. M. Wedels *Indenlandske Reyse* i 1799–1804 skaffer sig luft i denne tirade: „– her er Grævlinge, der efter Sigende har ødelagt Pindsvinene, som fortærede tilforn Mark-Sneglene, som nu vrimle på Agrene og gøre betydelig Skade på Vintersæden, især Rugen, *saa intet bliver tilbage.*“ (!)

Man ser for sig en ø, hvor næsten alt levende har ædt hinanden, og som til sidst kun er befolket med grævlinge. Så galt er det dog ikke gået.

Men Langes begejstring holder sig ikke, når han kommer til omtalen af befolkningen, især af dennes væsen og karakter. Ganske vist, siger han, er de „industrielle og tjenstlige, især i den nordlige Del, og i Besiddelse af meget stor Gæstfrihed“. Men med de rige indbyggere på sydlandet står det rent galt til. De parrer disse dyder med store laster: „luxuøst Levned med Kaffe 3-4 Gange daglig og anden Overdaadighed.“ Må man ikke korse sig?

Men det bliver meget værre. Han beskylder beboerne for at „Tyveri, Løgn og Bagtalelse gaa meget i Svang her, og da alle kjende hinanden give disse

Egenskaber Anledning til megen Strid og Fjendskab“. Desuden er de overordentlig overtroiske. – Undertiden finder man hos dem tilbøjelighed til at ville gøre sig lystig over fremmede, hvad de hyppigt kommer galt af sted med, da de selv er meget klodsede. Deres tale er langsom og drævende, så at man næppe kan forstå hvad de siger. Mange ord bliver kun halvt udtalte, og af en mængde præpositioner udelades begyndelseskonsonanten. Han tilføjer, at „de som er udenfor Bondestanden tale tværtimod overordentlig hurtigt“.

Men den ovennævnte beskrivelse af befolkningens karakter svækkes betydeligt ved den måde, hvorpå hele beretningen slutter:

„Hermed ender jeg Langelands Beskrivelse, et Land, der formedelst sin Skjønhed maa tiltrække sig alles Opmærksomhed. – Herrens Velsignelse svæve over Landet, Fred og Lykke være stedse hos Indbyggerne, Jorden give rigelig Afgrøde, og med hver Dag tiltage *de fornøiede Indbyggers Munterhed og Tilfredshed!!*“

De to udråbstegn er forfatterens egne. Han synes at have været en bold for skiftende stemninger.

Til sin liste over de lavere dyreformer på øen, hvor der findes hvepse, gedehamse, snoge, firben, stålorme og hugorme, føjer han også blodiglen. Den sidste har jeg kun truffet i enkelte af øens kroer, hvor den lejlighedsvis optrådte i form af en regning på en uhyre beskeden frokost til Johannes Larsen og mig selv. Men under denne form er det lille dyr stærkt udbredt overalt i vort land, og i øjeblikket lever det i håbet om, at turistpropagandaen skal skaffe det en længe tiltrængt afveksling i føden i form af udlændinge.

Vi overnattede en enkelt gang i Bagenkop Kro, hvor vi spiste fortrinligt til rimelige priser. Men på grund af den alt for bløde seng, der holdt mig krumsluttet hele natten, sov jeg kun lidt. Dette var heldigt, for hen på natten blev jeg opmærksom på en besynderlig lyd, som snart syntes at komme fra det nære gadekær, snart nede fra husets kælderetage og snart oppe fra selve den lyse sommerhimmel. Det var en *staccato* fløjtelyd, en kort strofe omtrent som lu-lu-lu-lu, lylyly – med en lille stigning i intervallerne og et *accelerando* hen imod slutningen. Fra en enkelt stemme til at begynde med nåede det til sidst at blive et mægtigt kor, men bestandig *douce*; den lyse sang syntes til sidst at komme fra alle sider på én gang, og den havde alle sommernattens stemninger i sig. Det var, som om stjernerne dryppede toner ned på jorden.

Men nu vidste jeg, at jeg kunne føje den sjældne grønbrogede tudse til listen over øens dyr.

Johannes Larsen, som ikke ville tro mig, overbeviste jeg først året efter, da vi havde den samme oplevelse i Besser på Samsø, hvor han den følgende morgen fangede flere af de små spillemænd i byens gadekær.

Sjælland

Mellem Isefjord og Sejerø Bugt

Det er en af de første septemberdage lige efter solopgang. En lav, fin frost-tåge ligger endnu tæt og klam over jorden, den hænger fast mellem havens store træer, hvis toppe forsvinder fuldstændigt i den; men deres grene begynder allerede at dryppe af væde, jeg hører den sagte prikkende lyd af dråbernes fald på buskenes blade og den rimslagne græsplæne. Gårdens hvide længer med de store kamgavle toner spøgelsesagtigt frem gennem sløret. Det er fuldstændig vindstille, intet blad rører sig. Snebærrene hænger kolde og grønlighvide på buskene; de ligner små bitte snebolde, som alferne har samlet til at slås med, men som de nylig er flygtet fra ved mit komme.

Så begynder solens gyldne lys langsomt at trænge igennem det kolde, blågrå dække. Det når træernes øverste grene og kaster skygger af dem hen over den hvide plæne, det rammer alle havens frugter og edderkoppernes fine, rimgrå spind. I hyldens overdådige, blårode klaser, der er kandiserede af rimen, får hvert eneste bær en lille klar, strålende dråbe under sig; de gule og røde æbler tindrer af tusinde diamanter – de ligner frugterne i Aladdins have. De venlige træers store silhouetter træder ud af disen og tegner sig skarpt over mig mod den svagt blånende himmel, mens de gavmildt rækker frugterne på de tunge grene ud imod mig.

Den grå have bliver et eventyr af farver, bladene stråler i okker, grønt og guld, og vinen på gårdens hvide mur bliver som rust og blod. Mejser pipper mellem buskene, en rødkælk vimser rundt på usynlige ben omkring et blomsterbed. Men højt over træernes kroner lyder pludseligt et brus fra en vældig flok unge stære, som kommer trækkende og lander brat i de store elmes toppe, hvor de sætter ind med deres tusindtungede morgenhymne. – Som ved et øjeblikkeligt indfald letter flokken igen med et rusk og bruser bort. Og nede fra den nære kyst hører jeg gennem stilheden de geskæftige hættemågers latter-skrål.

Dagen er begyndt. En hane galer. Hønsene, som er blevet lukket ud, holder deres indtog på plænen og løfter benene højt for hvert tøvende skridt gennem det morgenvåde græs, der synes at berede dem den ene overraskelse efter den anden, som om de aldrig før har været på dette sted og ikke véd, hvorhen de skal vende sig. Ænderne sjokker husvant efter dem uden noget som helst udtryk i ansigtet. Deres flade fødder trækker mørke striber gennem skyggernes rim, hvor de på slaglinje skrider frem efter hinanden lige i hælene på en gammel gås, der synes at sejle med hemmelige ordrer. En stor hest med en karl

på kommer til syne omkring en gavl og skrider langsomt med tungt ramlende sko hen over gårdspladsen.

Så lyder en gongong inde fra hovedbygningen . . .

– Det er *Teglværksgårdens* have nær ved Nekselø Bugt, ved den sydlige port ind til Odsherred.⁴¹

Jeg går bort ad strækningen herfra mod vest, hvor åbne marker falder jævnt ned mod stranden, hvis små, græsklædte klinter står stejlt ud mod bugtens lave vand, over hvilket den nære Nekselø løfter sine skarpe, skovløse banker. Så langt jeg ser i nord og syd er stranden stenstrøet i et hundreder af meter bredt bælte ud fra havstokken, store og små „vandrebløkke“ ligger kastede mellem hinanden i det blanke vand, strålende i alle farver under formiddagssolens skarpe lys. I syd løfter Havnsø Mølle sig over fladerne; i nord hæver det vældige Vejrhøj-landskab sig bag Sanddopperne og de lave enge, der før var Lammefjordens forbindelse med Sejerøbugten. Over mit hoved kredser skrigende stormmåger og hættemåger; ude på stenene sidder de i hundredvis, og de flyder på vandet i store flokke; deres lyde blandes med vibeskrigene inde fra moserne bag mig. Et par store flokke af gråender og nogle krikænder svømmer udenfor på fladvandets grænse. To gravænder letter fra tangen og

trækker ud over bugten. Præstekraver og ryler færdes på den brede arena inden for havstokken; en lille flok kobbersnepper står med de strålende brystfjer vendt lige imod solen og letter, da jeg kommer for nær. Nogle strand-skader står og larmer på en sandrevle. Langt mod nord, hvor kanalen har sit udløb, går tre fiskende hejrer i det blanke fladvand.

Jeg sætter mig ned under den græsklædte klint, tænder min formiddagspibe og har det som Adam i Paradis før syndefaldet.

Så langt øjet rækker over havet ses ikke et eneste fartøj. En skydepram ligger trukket op på land nær ved mig, den er hvidgrå som den blegede tange og ser ud, som om dens dage for længst er talte. Den ligner en strandvasker – en død båd, der „går igen“ på stranden og egentlig burde manes ned. Det er fuldstændig havbleg og stille. Så langt jer ser i nord og syd er sandstranden hvid som en benrad.

Lige ud for mig ligger en mægtig havsten med skurestriber på siderne; den rager med sin knortede ryg højt op over det lave vand, en vandreblok fra istiden ligesom de andre, men en kæmpe af vækst, hvidgrå og død i farven, fortæret af lys og tørke. – Den har *sit* at ligge og tænke på! Den husker en dag i sommer, da et slankt og brungyldent legeme kom glidende frem gennem vandet imod den, smidigt som en slange mod sit mål, indtil en arm pludselig løftedes og snoede sig op om den. Den oplever det på ny i dette nu, som den har gjort det hundrede gange: gispende efter farten og drivende af den salte væde løfter en pige sig op af havet og synker til hvile på stenens solvarme ryg, mens vandet skyller fra hendes hår og nøgne krop over dens vejrsvedne, tørre sider. Og da slår stenen pludselig ud i et farvebål – et glimt af dens millioner år gamle sjæl bryder gennem dens forvitrede skal som flammer af okker og mønje – *endnu* mindes den, at den var en gnist fra branden i jordens morgen! Gudinden – havfruen – *pigen* sidder dér i solen på dens skuldre og ved ikke, at dens stenhjerte skælver . . .

Men nu er vi i september, gudinden kører på cykel hen over byens asfalt, stranden er øde, og den store havsten ligger ensom, dens grå sider bleges af lyset fra himmel og vand.

Men så hændte det! Det kom pludseligt og helt uventet, det mindede mig om en vending i salig Blochs Verdenshistorie: På dette tidspunkt af udviklingen landede Gustav Adolf i Nordtyskland.

Gustav Adolf kom her i form af en vestenbrise, som kastede sig ned over fjordvandet i en dybblå iling, der bredte sig mere og mere. Søen rejste sig mod kysten og begyndte at sætte brod om stenene. Det blev nu ikke til noget, vinden lagde sig hastigt igen. Men en lille skumtoppet bølge nåede at kaste sig mod den gamle sten og skylle hen over den. Og se – da vågnede dens farver atter et øjeblik til live. Det var, som om den rødmede over sit sommerminde.

Tæt nord for stedet løber landet ganske jævnt og fladt lige ud til stranden, og en lille lund, Strandskoven, sender sine yderste blænkere, nogle helt eller halvt udgåede elle og birke med forposter af spiræa og alskens ukrudt og småtjørn, lige ned mod de lave strandvolde. Her færdes jeg aldrig uden at se

vildt. Det kan være trækkende regnsponer, fasaner, småflokke af agerhøns, en springende hare, en rå, som går her med sit lam, og alle mulige strandfugle, vekslende efter årstiden. Ofte, når jeg er gået forbi langs kysten, har jeg set en spurvehøg sidde i en bestemt, udgået trætop, som rager op over alle de andre; og flere gange er jeg rendt på en lækat. – Skoven og dens forstrand hører under Dragsholm, og der jages vistnok aldrig mere på stedet.

Jeg er ked af at røbe dette steds eksistens; jeg ville helst have beholdt det for mig selv. Men denne åbenhjertighed hører med til min profession.

De flade engstrækninger lige nord for kanalen, som danner lundens grænse og før Lammefjordens udtørring dannede dennes forbindelse med havet, er omkring august måned hyppigt hvileplads for den store regnsponve under trækket. Også i dag ser jeg en lille flok stå derude i det lave græs, kun godt hundrede meter nord for udløbet. Ganske tavse og ubevægelige står de med de lange, melankolske næb bøjedede ned mod jorden.

Jeg holder mig på min vandring mod nord hele tiden langs kysten, borte fra landevejen. En god kilometer nord for strandene bliver terrænet langsomt mere og mere knudret, små sanddynger med lyng afløser den helt jævne græsflade, og til sidst havner jeg i et lille veritabelt klitlandskab, sammenføgne hobe, fejtet af vestenvinden ind fra stranden og tæt begroet med store og små enebærbuske, med pors, gyvel og lyng.

Det er Sanddopperne, en omtrent 20 tdr. land stor klithede, et usædvanlig

mærkeligt terræn for en sjællandsk egn – og et af de dejligste steder, jeg kender. Fra denne lille ørkenplet får jeg som i en åbenbaring egnens geologi og dens historie lige i synet; de rejser sig som to mure i synskredsen i nord og øst – det umådelige *Vejrhøjlandskab* og den gamle borg *Dragsholm* som en tung, hvid fæstning højt hævet over Fruerlunds mægtige trækroner.⁴¹

Hvor som helst fra, man ser Bjergene, det mægtige bakkeland, som på sin øverste ryg bærer den kæmpemæssige oldtidshøj *Vejrhøj*, virker de højst forbavsende. Det ligner et stykke Nordsjælland, der engang i galskab har rejst sig på højkant og er blevet stående i henrykkelse over, hvad det ser omkring sig – et helt kirkesogn, som er faret op på gloende pæle, for at *Vejrhøjs* trolde kunne få udsigt over landet og komme til at tælle kirketårne.

Smukkest er dette højdedrag på sydsiden, når man kommer ad den yndige landevej forbi *Dragsholm* mod *Fårevejle*, hvor man ser ud over dalen i syd eller op ad *Bjergenes* skråninger, som aldrig synes at ville få ende, og hvor åbne græsgange bryder de mørke skovstrækninger på deres vældige rygge.

Når man har passeret den smukke *Rødegård*, kommer man omtrent 100 meter fra denne på vejens nordside til et lille buskads med et lille rislende vandløb. Det er *Vindekilde*, hvis vand går under vejen og flyder ud i engene omkring *Dragsholm*. Tæt herved er vejen, som fører op til *Vejrhøj*.⁴²

Under den lange vandring op over højderne har man omtrent samme fornemmelse af at komme til vejr som under bestigningen af et bjerg i Schweiz, hvor vegetationen afhænger af jordbund og klima: nederst de frodige, dyrkede marker og grønne enge, siden en skovzone med vekslende træarter, og efter denne de nøgne højder. *Bjergene* har ingen gletschere, der findes endda pløjemarken oven over skovene helt til deres øverste kuppel; men alligevel har man et indtryk af at have passeret flere klimabælter, når man endelig står på den øverste hårde, ensomme knude, den store oldtidsgravhøj, som kroner dens top, og om hvilken alle vinde regerer.

Omtrent hundrede skridt oven for *Vindekilde* skal man standse og vende sig om. Denne udsigt herfra over landevejen med de pragtfulde trægrupper og videre over den umådelige, dybe dalsænkning med den udtørrede *Lammefjord* er en af stedets smukkeste oplevelser.⁴³

Takket være den lange, smalle lysning som følger vejen gennem skoven, vedbliver man at have denne pragtfulde udsigt næsten under hele opstigningen. Mellem de slanke stammer virker dalens fjerntoner som en sø, over hvilken *Dragsholm* med sin park hæver sig, som om den endnu var en fortryllet ø i den gamle fjord.

Skoven, der som en kåbe svøber sig om *Bjergenes* skuldre, er forneden mest bøg; men efterhånden som man stiger, bliver den isprængt ege, prægtige gamle

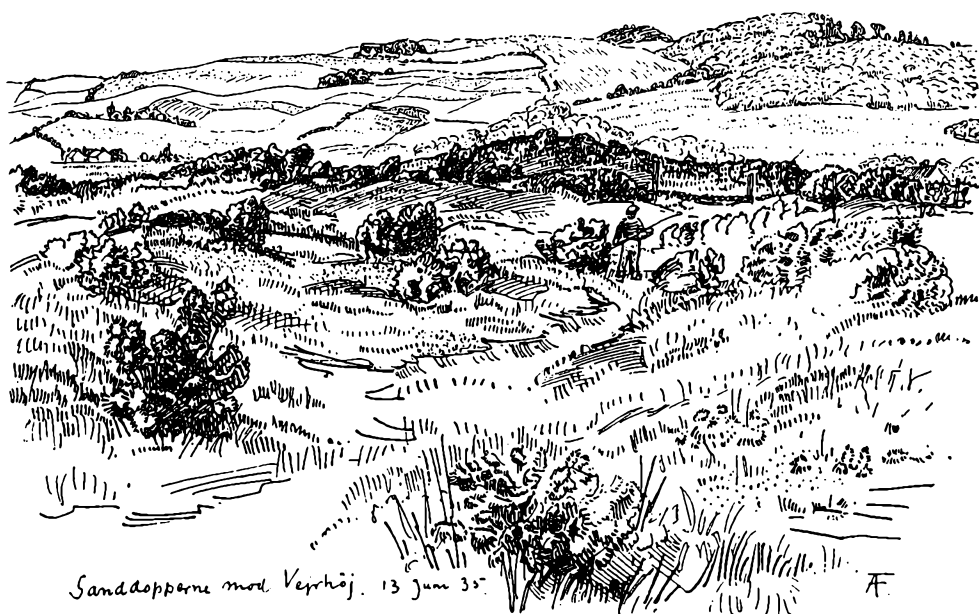
kæmper med en imponerende højde og en dejlig vækst. Ganske enkelte smukke skovfyrre ses hist og her, og øverst har man en „nåletræzone“ i form af et par større granholter.

Så tyndes skoven ud; man befinder sig på åbne, stenstrøede bakkekupler, dækket af hvide flinteknolde på en knytnevses størrelse med omtrent en alens mellemrum. Det er bræns tydelige spor på stedet, ligesom millioner af visitkort, der er tabt ud af dens randsel, da den engang i tidernes morgen på sin vandring over landet lagde sig til hvile her en stund, læssede landskabet af sin ryg og tog sig en lille blund på et par tusind år heroppe i højden, inden den gled videre på sin trælse færd mod nord. – Bjergene *har* dog altså haft deres gletscher!

Bakkekuplerne vælter sig mellem hinanden omkring mig, hist og her er de overløbet af et dige, der hæver sig og forsvinder i et styrt, begroet med tjørn og andre buske. En stor bondegård har forvildet sig herop; omkring den er markerne rensat for sten, og dens pløjjord løber lige ind under Vejrhøjs bratte fod, hvor de møder et vildnis af hyld, tjørn, roser og slåen.

Da jeg går op ad den kringlede sti mellem buskene, flyver et par skræppende skader ud derfra, og gulspurve smutter ud og ind mellem det filtrede grenenet. Så står jeg endelig på kæmpehøjens top, hvor intet andet er over mig end lærkesangen og de drivende skyer.

Man mister næsten pusten ved det syn, der åbenbarer sig for én på dette sted. Det er en himmelfart, som betager sanserne og får beskueren til at svimle

– men også til at betages af henrykkelse over den skønhed, som et stykke dansk land endnu kan rumme.

Det er ikke alene hele Odsherred, men det ganske Holbæk amt, de omgivende farvande og dets kyster og øer, som ligger udbredt for blikket. Med sine 121 m er denne banke Sjællands højeste udsigtspunkt – thi Gyldenløveshøj med den et par meter højere top er på grund af sine tætte skove blottet for enhver udsigt; og selv om den havde en sådan, ville det land, man så derfra, ikke på langt nær virke så afvekslende og storslået eller frit som dette. Inden for Danmarks grænser kender jeg kun ét eneste sted, som kan sammenlignes med det i skønhed, det er Agri Bavnehøj på Mols.

Vejrhøj er det sydvestligste punkt i det vældige bakkeland, som giver Odsherred dets storslåede præg. Den sender kæder mod vest og nordvest og norden om Lammefjorden helt ud på Grevingehalvøen og står i forbindelse med en anden kæde, der går rundt om den udtørrede Sidinge Fjord. Med en afbrydelse går endnu et vældigt bakketerren uden om Nykøbingbugten, uden om Klinte-sø til Lumsås og ender først ude ved Sjællands Odde; mod øst løber det ud til Nakkelandet på Rørvighalvøen. Imellem bakkekæderne strækker en vældig slette sig fra havet i vest ind forbi Høve, gammel havbund med flyvesands- og strandvoldsdannelse, med lave kær og moser – amtets fattige jord i modsætning til de næsten altid frodige højdedrag.

Men det er ikke alene *dette*, man overskuer herfra. Over havet ses amtets egne tre øer: Nekselø, Sejerø og Samsø, foruden en mængde farvande: Store Bælt, Nekselø- og Sejerøbugten, Kattegat, Isefjord, Lammefjord og Holbæk Fjord. Mod øst ses Tuse Næs og Orø og bankerne syd for Holbæk, mod vest skimtes Røsnæs og Kalundborg, mod syd egnene om Jyderup og Tissø. Ja endnu videre vandrer blikket – hist ude over havet løfter sig milevidt borte Mols' banker og Hindsholms magre pukkel gennem disen. Kun fra en flyvemaskine ville man få et så instruktivt blik over landet. Men afstanden over havfladen er her netop passende, fordi man får et fuldgyldigt indtryk af terrænets vekslende højder samtidig med et overblik over de forrevne kyster.

Gefions plov har ikke taget blidt på dette land, da hun pløjede sin ø ud af Sverige!

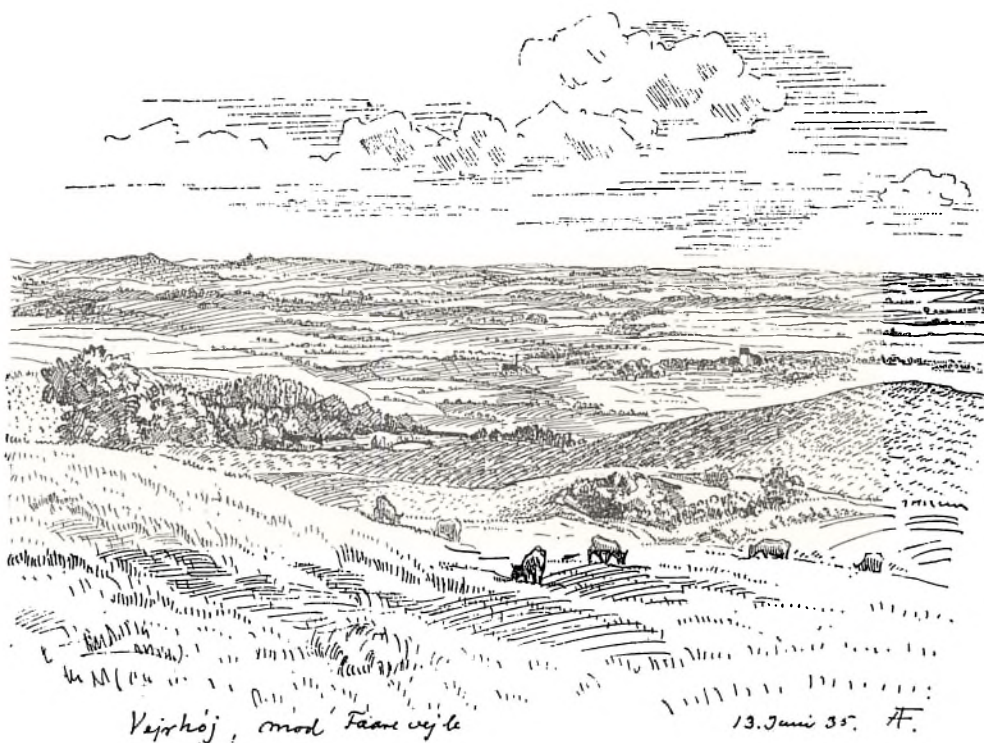
Forgrunden i højdedraget omkring mig bærer vidne om den voldskehed, hvormed bræen er faret frem her. Mod nord og øst ser jeg Bjergenes fortsættelse i voldsomt formede bakkelande med lange åse som puklede øglerygge, høje kupler, brudt af dybe slugter og bratte kløfter. Fjernt bag dette ses lavlandets bebyggelse, der synes tæt som en sammenhængende landsby på flere kvadratmiles udstrækning. Til de andre sider er terrænet få hundrede meter borte skåret brat af som med en kniv, og over den skarpe rand ses kun 300 meter borte i vest Sejerøbugtens vand – et vidt og øde hav uden et eneste skib

fjern eller nær. Bag randen går agrene i et styrt ned mod den nære strand, men usynlige herfra, ligesom den lille by Bjergene nede ved bankernes fod.

Mod sydvest svinger kystlinjens brede bue helt ned til Havnsø, bag denne ses Saltbæk Vigs vande glimte gennem disen og endnu fjernere højdedragene helt ude på Røsnæs; mod syd Lammefjordens vide, udtørrede flade, fjordens gamle forbindelse med havet, over hvilken Dragsholms hvide fæstningsmure løfter sig; mod sydøst hæver Vallekilde-bakkerne sig som en tågeø over sletten. Det er alt sammen dybt nede og så jævnt som et hav med lysende perlemorstoner bag skovenes mørke kroner. Kun Sanddoppernes lyngflader synes håndgribelige, de ligner et lille mørkebrunt tæppe, som er bredt ud i det blege græs på de magre strandmarker.

Skygger af store skyer jager over hav og sletter og haster hen over bakkerne omkring mig. Vinden hvisler i tjørnene ved min side og suser om generalstabsmærket på højens top. Kun gulspurvens lille melankolske vise fra buskene lader mig ane, at jeg ikke er helt alene i denne vide verden, som ligger udbredt for mit blik.

Ligesom man her fra dette dejlige sted, hvor man synes hævet over hverdagen og menneskene og er ene med elementerne, skuer milevidt over land og hav, således mærkes også disse bankers tyngde alle vegne, hvor man færdes

i dette vide land. Fra øst og vest, fra syd og nord ser man dem rage op over alt andet, bestandig dragende ved deres skønhed.

Bjergene med Vejrhøj er Odsherreds Fuji-Yama. De danner kernepunktet i Sjællands mest storslåede landskab.

Jeg tager nedstigningen ad bakkernes vestside, ad ubanede stier, over revl og krat, for at komme lige ned til den lille samling huse, som efter højdedraget kaldes *Bjergene* og ligger ved vejen mellem bankens fod og havet. Disse huse er næsten alle ældgamle og viser endnu den typiske, mærkelige byggeskik for egnen. Blandt de ældste er en smukt holdt, trelænget gård med en karakteristisk udbygning på stuehusets midte mod gårdspladsen, noget, der efterhånden er en stor sjældenhed, og som jeg kun har truffet ganske få steder.

Ude fra vejen langs kysten har man et fortrinligt billede af disse gamle boliger med Bjergenes vældige ryg som baggrund.⁴³ Vejen fører mod nord langs kysten med den før så smukke, nu nåletræsplantede Knarbo Klint, og landet rækker herfra i en familiær gestus ud mod Sejerø ved det krumme Ordrup Næs, der endnu som en stump navlestreng peger ud mod Odsherreds lange unge, som løsrevet fra moderen svømmer ude i bugtens vand med kurs mod nordvest.

Fra landskabets voldsomme natur ledes tanken uvilkårligt hen på egnens alvorlige historie – de hører sammen. Dragsholm Slot forbinder dem, den gamle fæstning, som selve historieskriveren Arild Huitfeldt havde som len, og hvor han skrev store dele af sin Danmarkshistorie. Den er i sin art et af landets mærkeligste bygningsværker, opført på Valdemar Sejrs tid af de Roskilde bisper, forsvaret med kraft under grevefejden, men afbrændt under svenskekrigen 1659; trods mange skæbnens tilskikkelser og mange ombygninger er den endnu et af de interessanteste mindesmærker fra vor middelalder. Dens ældgamle kerne med de tre meter tykke ydermure spores endnu bag den yngre skal både på nord- og sydsiden; endnu knejser den i stejl trods højt over sin middelalderlige borgbanke.

Hvor som helst jeg færdes i omegnen og har den for øje, virker den på sindet, overalt fornemmer jeg dens nærhed. Det er, som om skarpe øjne endnu stirrer imod mig og vidt over landet fra dens tagglugger, og som om en fjern røst hvisker om jarlen af Bothwell nede fra dens klamme fangekælder. – Thi også et stykke af *Skotlands* historie er knyttet til denne borg, en del af det store drama, som havde den ulykkelige Mary Stuart til hovedperson.

Det var i sit tredivte år, at James Hepburn fra det berømte Bothwell Castle, der nu ligger som en vældig ruin ved Clyde-flodens bred nær Glasgow, mødte Skotlands unge dronning og efter et uroligt og vildt ungdomsliv i hende traf

sin endelige skæbne. Da Marys anden mand, Darnley, kort efter blev myrdet, rettedes mistanken for dette mord mod James Hepburn; han anklagedes, men blev frikendt. Ganske kort tid efter bortførte han dronningen til Dunbar Slot, lod sig skille fra sin hustru, Jane Gordon, og giftede sig med Mary Stuart, efter at hun havde ophøjet ham til jarl over Orkney- og Shetlandsøerne.

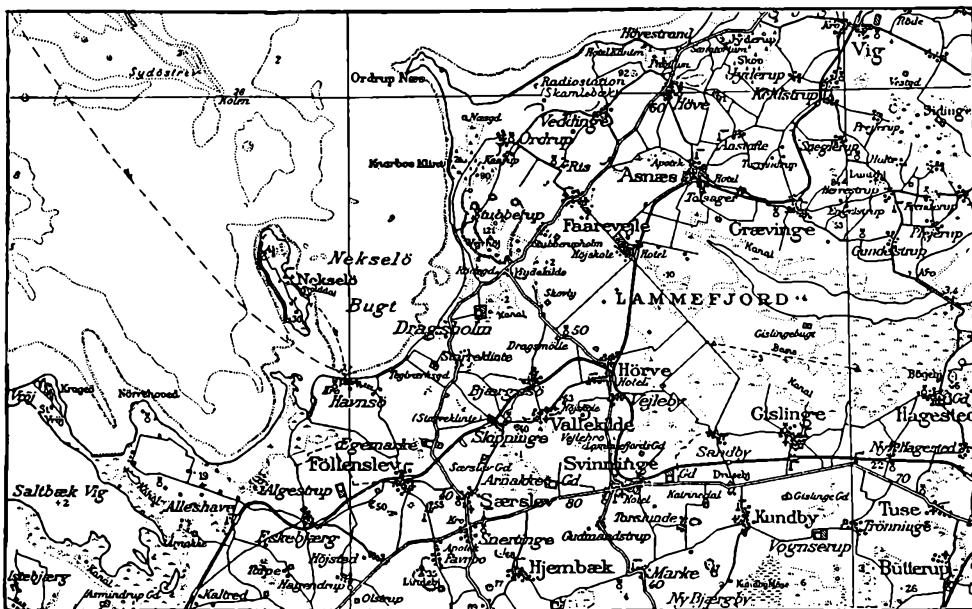
Men senere kaster politiske modstandere mistanken for Darnleys mord på selve dronningen, og da hun fængsles, må Bothwell flygte. Han erklæres fredløs, og krigsskibe sendes over havet i alle retninger for at fange ham. Sammen med et lille følge af trofaste lykkedes det ham på et par småskibe at undslippe og lande på den norske kyst; men her bordes skibene af en dansk orlogsmand i den tro, at det er sørøverfartøjer, og efter at de er bragt ind til Bergens havn, bliver jarlen genkendt. Skønt han ikke har begået nogen som helst ulovlig handling på dansk grund, bliver han som fange ført til København, hvor han modtages som en ren lækkerbisk af Frederik II. Thi for det første havde den danske konge i sin tid fået afslag på sin bejlen til Mary Stuart, og den tilfredsstillelse at sikre sig den foretrukne medbejlers person må ikke have været helt ringe. For det andet kunne det være god politik at have ham på hånden. Hvis Mary Stuart atter kom til magten, havde man nemt ved at give det udseende af at have skærmet hendes ægtefælle mod hans mange forfølgere. Tabte hun, kunne man glæde modparten ved at udlevere ham!

I 1567, samme år som Bothwells giftermål med Mary Stuart, førtes han da som fange til Malmøhus. I samme øjeblik, som efterretningen om dette nåede Skotland, åbnedes der derfra forhandlinger om Bothwells udlevering. Fordringen om at sikre sig jarlens person, der nu mistænkt som Darnleys morder var dømt til døden i Skotland, støttedes af Englands mægtige dronning, Elisabeth. En kaptajn Clark, en af Bothwells ivrigste modstandere, kom endogså til Danmark for at få fangen udleveret og besørge ham halshugget i København. Men Frederik II nægtede at udlevere jarlen, bevæget af løfter fra denne, dersom hans dronning atter skulle komme til magten. Han behandledes derfor fortrinligt under sit fangenskab, havde endogså lejlighed til stadig at vedligeholde en skriftlig forbindelse med den fængslede dronning og sine skotske venner.

Men af en eller anden grund mister den danske konge pludselig al interesse for sagen. Han afbryder alle forhandlinger med Skotland, og den 16. juni 1573 føres fangen fra Malmøhus til det skumle kælderhul på Dragsholm – hvori han bogstavelig talt begravedes fem år før sin død.

Her endte jarlen af Bothwell sine dage den 14. april 1578, kun 41 år gammel. Den sjælelige tortur, som disse sidste fem fængselsår har beredt ham, må have været frygtelig. Mere og mere må det være gået op for ham, at der kun fandtes én udvej åben – vejen fra fængslet til skafottet. Dette bestandige mareridt i forbindelse med tiltagende legemlig svækkelse og sygdom gør det

sandsynligt, at den eneste efterretning om hans sjælstilstand, vi har fra disse år, må være rigtig, nemlig at han allerede i løbet af de første fængselsår på Dragsholm blev vanvittig i sin elendighed. Det er da måske rigtigt, hvad sagen siger, at han imod al sædvane var lænket til muren i sit fængsel. Han har været farlig for sine vogtere.

EFTER GEODETISK INSTITUTS KORT

Han oplevede ikke Mary Stuarts død på skafottet – for så vidt var hans galskab en overflødig barmhertighedsforanstaltning af forsynet.

Frederik II, hvem jarlens ophold i landet havde skaffet bestandige fortrædeligheder, må have draget et lettelsens suk ved hans død.

Nu begærede ingen mere Bothwell hjemsendt til Skotland. Det var ikke hans lig, man ville ha', men hans person for at kunne hugge hovedet af ham. Han blev da begravet i Fårevejle Kirke og jordfæstedes som en adelsmand med iagttagelse af de formaliteter, som man skyldte en dronnings ægtefælle.

Æresbevisningerne kom lidt sent og kan ikke mere have interesseret ham. Venerationen for den døde har heller ikke holdt sig, efter at liget er blevet turistattraktion. Mod en godtgørelse „efter behag“ river en foreviser tæppet til side, som dækker nedgangen til graven, åbner en lem i gulvet med et smæld og smækker låget op på den kiste, hvori „Skotlands stolteste greve“ ligger, og: værsåartig! En professionel gestus og et par sætninger, beregnet på selskaber på indtil 10 personer. Hvem som helst har adgang til at bese kadaveret.

Der grösste König schliesst die Augen zu,
Und jeder Hund bepissst gleich siene Grube . . .

Jeg véd ikke, hvad udlændinge, f. eks. skotter, føler ved at se denne udstilling. Men for vor egen skyld burde en så nedværdigende forestilling ophøre. Man ser undertiden tvivlsomme „historiske“ dokumenter blive behandlet som en helligdom i vore arkiver og biblioteker. Hvorfor ikke vise denne døde nogen ærbødighed ved at begrave ham og lade ham ligge i fred?

Der er rejst tvivl om, at det virkelig er Bothwells lig, denne kiste rummer. Men de undersøgelser, som er foretaget af videnskabsmænd, til dels på opfordring fra England og Skotland, synes ikke at give tvivlerne ret. Da klæde- dragten viser, at det er en standsperson fra tiden, og da alderen stemmer med Bothwells, kunne man spørge: hvem skulle det ellers være?

Kisten stod oppe i selve kirken til 1850, da den sænkedes ned i kælderens. Professorerne Ibsen og Worsaae åbnede og undersøgte den i 1858, og man fandt et forbavsende velbevaret, mumieagtigt lig, ligeledes med velbevarede klæder. Jarlen har været en undersætsig og bredskuldret mand med små hænder og fødder, ca. 66 tommer høj, med meget krum næse, fremstående kindben, lav og noget tilbagefaldende pande, bredt bagehoved og rødligt, noget gråsprængt hår. – I 1915 foretog professor F. C. C. Hansen en meget indgående undersøgelse af liget og sammenlignede dets hoved med et omhyggelig malet, autentisk billede af Bothwell, som er i slægten Hepburns eje. Resultatet blev, at der er en påfaldende overensstemmelse i „alle de vigtigste proportions- spørgsmål, ja at denne overensstemmelse er så nøje, som det på nogen måde kunne ventes“. Det hedder endvidere, at mumien viser tegn på, at den oprindelig kraftige mand er blevet svækket og nedbrudt af sygdom og nød under sit lange fængselsophold; og der gættes på urinforgiftning, vattersot og medfølgende delirier. Hvad mere mangler der som bevis? Mærkeligt er det, at den før omtalte kaptajn Clark skulle komme til at dele skæbne med Bothwell. Efter en mængde forbrydelser af forskellig art endte også han som livsvarig fange på Dragsholm og ligger ligesom Bothwell begravet i Fårevejle Kirke – dog næppe med særlig mange æresbevisninger. De to mænd, som hjemme på deres fædrelands jord var arge modstandere og dødsfjender, faldt omsider begge til ro i den samme lille sjællandske landsbykirke.

Jeg stiger ned gennem åbningen i gulvet, da den svære lem er slået til side, og står i den snævre krypt ved Bothwells kiste. Væggene dernede er lave og sure, mur og kalk er medtaget af fugt. En hæsleg, umalet bræddevæg dækker muren ved kistens hovedgærde – alt usmageligt lige til den pauvre kiste.

Kirkebetjenten slog låget bort fra kistens hovedende, nøjagtigt på samme måde som en fisker ved Gammelstrand slår dækket af en sildekasse. Men jeg glemmer ikke den makabre lyd, da låget fløj tilbage . . .

Jaså – dér ligger han!

Hvor smal han er blevet, armene bøjet i en vinkel i albueleddene ind over

brystet, hovedet lidt drejet til siden. Han ser ud, som om han helt er lavet af ler. Trods alt er han ikke kommet videre end til at ligne en skitse til et menneske, et foreløbigt udkast til noget, der engang skal blive meget smukt.

Men hvilke pragtfulde træk, der må have dækket dette regelmæssigt smukke kranium med den fine pande, det ovale ansigt med den fornemme racenæse. Det er en nordisk fyrstes hoved.

Dér ligger han under glasset, den store mand, som efter et stormfuldt liv blev taget som en rotte i en fælde. Alting fik han prøvet, fra glansen på de højeste tinder, fra livets største sødme til den yderste kummer og til dødens salte smag. Stormene trak hen over ham, og nu ligger han dér og er blevet så stille. I halvfjerde hundrede år har han ikke rørt sig – ikke nogen lang tid for *ham*; men han er blevet helt rolig.

Hvilken sjælfuldhed der er i dette lerhoved! Det har i sit udtryk en blanding af ro og gru, af sorg og tilfredshed – og en dyb viden. Han har endelig løst dødens mysterium. Han véd nok noget. Og han er tavs!

Jeg går op ad stigen og ud i dagen. Bag mig rasler låget ned over kisten, lemmen kastes i med et brag, og løberens ruller hen over graven.

Kirkens tunge egetræsdør falder til, rungende af sit pragtfulde tunge smedjernsbeslag med det mærkelige dragemotiv, der knytter sig til sagnet om lindormen, som på en arg trolds anstiftelse havde rullet sig sammen om kirkens mure, så intet menneske kunne komme ind ad sydsidens dør. Sagnet siger, at man greb til det middel at hugge en døråbning i skibets nordmur – den, som findes der endnu. Men herefter omslyngede lindormen *hele* kirken, så den bed sig selv i halen. Og så gaves der kun *ét* råd til uhyrets fjernelse. Man opfødte to tyrekalve med lutter sødmælk og gjorde dem så stærke, at de til sidst anfaldt lindormen og besejrede den. Døren med sit fantastisk slyngede dragemotiv er en af de smukkeste og mærkeligste landsbykirkedøre i landet og anses for at være sine 600 år gammel.

Kirken er vidunderligt beliggende på en isoleret, fremskudt højde ud mod Lammefjorden, der endnu fuldstændig har karakter af klint og før fjorden udtørredes var et næs ud i denne, der ved højvande ofte blev helt omflydt af vand og dannede en lille ø. Det har i sin tid utvivlsomt været en af de smukkeste beliggende kirker i landet; endnu danner udsigten fra dens højtliggende kirkegård over den store flade, som før dækkedes af fjorden, et ejendommeligt og smukt billede.

Godsforvalteren, som bestyrer *Dragsholm* for det aktieselskab, der for nogle år siden købte godset af baron Zytphen-Adeler, viser mig rundt i den store hovedbygning, som nu står øde og forladt. Også Bothwells kælder gæster vi, et kælderrum i bygningens nordvestre hjørne, som dannede bunden i det tidligere tårn. Rummets gulvflade er ca. $5\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{2}$ m, men har måske været no-

get større, da de to indermure synes nyere end ydermurene. Indtil aktieselskabet købte slottet har det tidligere fangehul været anvendt til vinkælder og er så dækket af hylder langs alle vægge, fyldt med tømte flasker af alle kalibre, at det ligner et baglokale til et tapperi. Enhver illusion, der knytter sig til stedets oprindelige anvendelse og dets mørke historie, brister ved synet af alle disse tømte flasker, som leder tanken hen på alt andet end kval og forsagelse.

Der fortælles, at der et sted hernede har været anbragt en jernring, til hvilken Bothwell skal have været lænket, men at den sidste lensbaron lod denne fjerne.

Jeg besøger den gamle Sidse Marie Jensen, som har været „funktionær“ på slottet i tresindstyve år, under tre lensbaroner og et aktieselskab, og er det eneste nulevende menneske, som i så lang tid har været knyttet til stedet. Først var hun ansat her som vaskekone i 25 år, giftede sig med en arbejdsmand på godset og fik en lille ejendom i Bjergene, men vedblev at komme her. Efter mandens død er hun endt som „hønskone“ på slottet og bor nu i et ganske lille, pænt hus ved hønseriet. Hun er en lille bitte sød kone på henimod de firs, vims som en lille mus, og hun taler ustandselig på det mest uforfalskede Ods-herredsmål. Nydeligt og net er der overalt i hendes stuer, blomster både inde og ude – og fotografier af alle hendes ni børn opstillet i rad og rækkefølge efter alder på hendes kommode. Radio har hun da rigtignok også, jo-jo! Den sidder hun og lytter til, mens hun strikker, og hun strikker *altid* og med lidenskab, når hun ikke lige netop passer hønsene.⁴²

Hun fortæller, at Bothwells kælder har været vinkælder lige så længe, hun kan huske. Men hun erindrer fra sin allerførste tid på slottet, at der midt i rummet stod en svær egestolpe, som nåede fra gulv til loft, og til hvilken der var fæstet en tung jernring. Og rundt om stolpen var en cirkelrund fordybning i det hårde lergulv, som om en fange havde vandret omkring stolpen, lænket til denne. Og Sidse Marie hævder med stor bestemthed, at det var sporene af Bothwells hvileløse færd i sit fangehul! Men nu er ringen som sagt fjernet, og sporene i gulvet er udslættede.

Bothwell var ikke den eneste ufrivillige beboer, som det gamle statsfængsel Dragsholm har huset. Foruden den førnævnte kaptajn Clark har fangekælden haft så fornemme gæster som Roskildebispens Joachim Rønnow, Århusbispens Ove Bille, Eiler Brockenhuus til Søndergårde, den berygtede friherre til Herningsholm, Sigfrid Rindschat, teologen Niels Svendsen Chronich og mange flere, af hvilke enkelte ikke slap ud herfra, før det var „med fødderne forrest“.

Men ingen har efterladt et sådant indtryk på sindene som den skotske jarl, og endnu i vor tid har hans genfærd efter manges beretninger haft sin gang på slottet.

Grev Carl Moltke fra Nørager var på besøg hos den for få år siden afdøde

baron Zytphen-Adeler, på egnen kaldet „den gamle baron“. Mens de sad og snakkede, lød det pludseligt, som om en karet med fire heste for kom rumlende ind over slotspladsens toppede stenbro. Grev Moltke rejste sig, idet han bemærkede, at nu kom der nok fremmede. Men baronen slog afværgende ud med hånden og sagde blot: „Å – det er ikke noget, lad os ikke tale om det!“

Mange mennesker har oplevet det samme, således provst Magnussen fra Følleslev, da han engang besøgte slottet. Og indbildning kan det ikke være, påstår man; for hundene kommer farende ud og glammer som rasende. Der er såmænd ingen tvivl om, at det er en spøgelseagtig gentagelse af jarlen af Bothwells ankomst til sit skrækelige fængsel. „Den gamle baron“ har fortalt, at når han sad ved sit skrivebord, var der ofte „nogen“, som gang på gang blæste lyset ud. Og en dag så den gamle baronesse en forunderlig skikkelse i en mærkelig gammeldags dragt komme gående gennem et værelse og vandre lige ind i et gammelt skab. Ved at flytte dette opdagedes det, at der bag det fandtes en dør, hvis eksistens man ikke havde anelse om. – Om det så er over for tjenerpersonalet, holder spøgelse sig ikke for fornemt til at vise sig. Sådan hændte det en stuepige, at hun på en af trapperne mødte en mand, der var så besynderlig klædt, at hun blev ganske forbavset. Men skikkelsen syntes så levende, at hun tog mod til sig og spurgte: „Hvem er du?“ Hvortil manden svarede: „Om jeg sagde det, så kendte du mig dog ikke.“

Rundt om i slottet sprang døre op, lys slukkedes, det dundrede i væggene, og der kom lyd af skud. I et bestemt gæsteværelse blev hovedpuden gang på gang revet bort under den sovendes hoved . . .

Men siden Aktieselskabet Dragsholm fandt på, at omegnens lavere adel formedelst en beskeden entré kunne lave dansebal herinde i riddersalen med ud-

skænkning af sodavand og afholdsøl – til trods for at slottet er „fredet i klasse A“ – siden da har de fornemme spøgelse fundet for godt at trække sig tilbage. Disse excesser er dog ikke blevet gentaget det sidste par år; under den nuværende godsforvalter holdes slottet omhyggeligt aflåset.

Parken er i modsætning til bygningerne stærkt i forfald, men har dog bevaret meget af sin mærkelige skønhed.⁴⁴ Fra platformen på slottets udsigtstårn har man det herligste indtryk af parken og det pragtfulde bakke- og bjergland med Bjergene og Vejrhøj, der næppe fra noget andet sted ser så storslået ud.

Godsforvalteren, som er meget interesseret i egnens historie, hævder med stor bestemthed, at J. T. Lundbyes berømte billede af Vejrhøjlandskabet er malet fra en gård på Bjergsø Mark sydøst for Dragsholm. Det passer meget godt med slottets beliggenhed i billedet; men i øvrigt er landskabet siden hine tider, dels ved skovbevoksning, dels ved bebyggelse og opdyrkning blevet så forandret, at man vanskeligt helt kan kontrollere denne påstand.

Hovedlandevejen fra slottet forbi Vejrhøj til Fårevejle er landskabeligt en af de smukkeste på Sjælland. De bestandigt vekslende udsigter fra dens højder over de vældige engdrag i øst, hvorigennem Lammefjordens indre del strækker sig som en bred, glimtende flod, og over de mærkelige isolerede bakkeknuder, der ligesom gamle forter skyder sig ud fra Bjergenes sider og står med bratte klinter ud mod den gamle fjordbund, og af hvilke den ene bærer Fårevejle Kirke på sin yderste kam – alt dette er sammen med de fjerne åse ude i horisonten med de vældige oldtidshøje på deres ryg af mægtig betagende virkning. Ingen sinde spærres udsigten af levende hegn således som på Fyn; til alle sider er synet frit over dette stærke land, mod vest helt over havet til Neksælø og Sejerø kyster. Det er det typiske Odsherredlandskab.

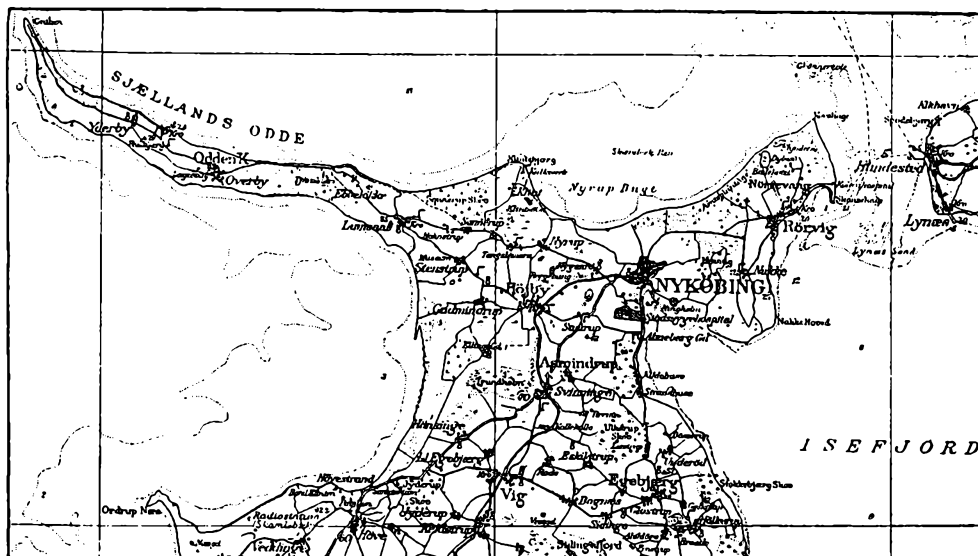
Ved landsbyen Asnæs bryder jeg af fra landevejen mod øst til *Åstofte*, men har næsten bestandig udsigter over fjordens indre del fra vejens højdepunkter. Måske når dette landskab sin klimaks ved det mægtige bakke- og bjergland nær *Åstofte*, som øverst er kronet af de fem kæmpemæssige oldtidsgravhøje, Dutterhøje. Overhovedet er landskabet heromkring næsten overalt præget af oldtidsminder.

Fra højderne her er atter milevide udsigter over det åbne land, hvis strenge og alvorsfulde ansigt atter får mig til at drage sammenligninger med det blide Fyn, som næsten fuldstændig mangler disse store rundhøje, der selv i dette pragtfulde landskab er prikken over i'et og understreger dets præg af alvor. – De fem gravhøje ligger på række i åsens længderetning fra NNØ til SSV og er alle fredede.

Sydøst for dette sted ned mod Herrestrup hæver landet sig til endnu større højder og kulminerer et stykke vest for byen i en 84 m høj banke.

Efter længere tids forgæves søgen efter det berømte *Herrestrup-dyssekam-*

mer fik jeg endelig på nogen afstand øje på et mærkeligt udseende bygningsværk ude på en mark, der minder om fundamentet til et vandtårn. Det viste sig at være et mægtigt stendige, et par meter højt, som cirkelformet er rejst tæt omkring det smukke dyssekammer og skjuler det fuldstændigt! Nogle bukketorn og fire gamle elme gror inden for dette skærmbret; de sidste følger nøjagtigt digets linje og ser ud til at være plantet, efter at dette er rejst.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

For at få oplysning om, hvornår denne ganske idiotiske handling har fundet sted, henvender jeg mig til en gammel mand, som bor i et grimt nyt hus, hvis have grænser lige op til diget om dyssen. Jo – den gamle ved besked. Det er Lars Jensen fra Grevinge Lynghus, som har ladet stendiget bygge, og det var sket, allerede da fortælleren endnu var en lille dreng, for mindst 75 år siden. Jeg har sjældent set nogen værre vandalisme – men uden tvivl udført i den ædleste hensigt.

Kammerets pragtfulde, usædvanlig regelmæssige overligger hviler på fem vældige bæresten, som står omkring kammerets sekskantede bundflade, ved hvis sjette side indgangen med sin lave stentærskel findes. En lille stensat gang fører ind til denne.

Det smukke oldtidsminde – et af de mærkeligste, vi ejer i sin art – er nu gudskelov fredet af Nationalmuseet.

Det er bare kedeligt, at Lars Jensen kom først!

Jeg fik revanche, da jeg kom til den noget østligere beliggende dysse ved *Frenderupgård*. Den er vistnok i sig selv en af landets smukkeste dysser, og til trods for at den ligger lige op ad gården, er den behandlet med stor var-

somhed og temmelig velbevaret. I tidens løb er imidlertid de to af bærestenene sunket så meget, at overliggeren på disse steder er uden støtte og svæver i luften. Det ser farligt ud og bør rettes, inden kammeret skrider sammen. Højen, som bærer dyssekammeret inden for randstenenes ring, har på den ene side en smuk, naturlig bevoksning, og den ser pragtfuld ud fra vejen, som fører lige forbi den.⁴⁵ Fra stedet er der på grund af bevoksningen og gårdens længer kun udsigt mod syd, men denne er til gengæld vid og smuk – over et bestandig kuperet terræn helt til Lammefjorden.

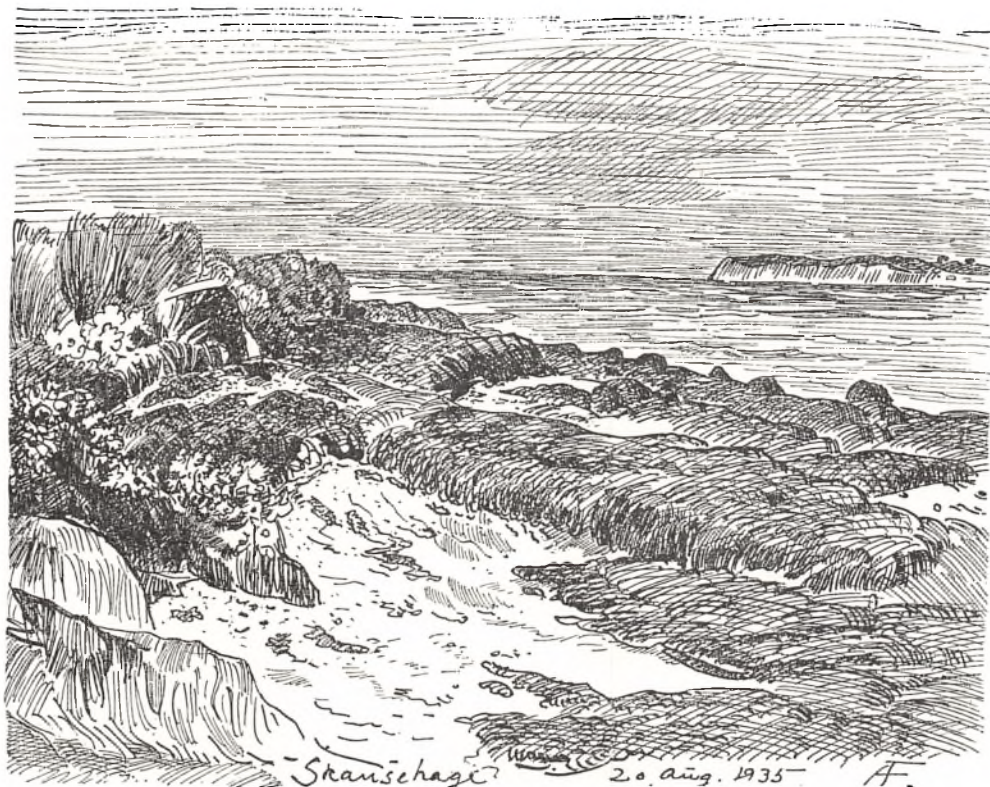
Den nordøstligere halvø omkring *Egebjerg* rummer landskabeligt ikke de rigdomme, som Odsherreds vestligere strøg ejer. Den er frodig med en mængde smukke løvskove ud mod Isefjordens kyst, et udpræget østkystlandskab. Både skovene og det åbne land rummer flere mere eller mindre forstyrrede stensmindermærker fra oldtiden, således finder vi ved Grevinge Hamlets Grav, i Kongsøre Skov Kong Ørres Grav og i nærheden af denne Kong Hjarnes Grav. Hvem kong Ørre var, ved hverken sagn eller historie det mindste om; Kong Hjarnes Grav er med stor sikkerhed påvist på Hjarnø i Horsens Fjord, og den jyske sagnprins' grav er aldrig fundet. Men den farende turist kan i al fald med lige så berettiget andagt dvæle ved disse steder som ved den berygtede Hamlets Grav ved Marienlyst Badehotel, hvor statuen af Shakespeares danske prins synes at være et portræt af en eller anden yndet skuespiller af begge køn, der optræder i denne rolle og lige er hoppet ud fra brædderne.

Vejen fra Egebjerg mod Nykøbing går den sidste halve mil ganske nær langs stranden, som med sine kæmpemæssige havsten og fladvandets brede sandvader, et tilholdssted for svømme- og vadefugle og mængder af måger, er et af de interessanteste steder herude, inden man når *Rørvig-halvøen*.

Det var kunstnere, som allerede for et halvt hundrede år siden opdagede Rørviglandskabets skønhed, og ligesom på Skagen er turiststrømmen senere fulgt i deres spor.

Her er det ikke længere østens blide skove, som præger landet, men nordens barske flyvesandsheder, hist og her trods beplantning af nåletræer i den nordligste del endnu med magre lyngstrækninger, med pors og kæruld over de stenede marker og lave moser. Forskelligt herfra er kun det mere frugtbare *Nakkeland*, den sydligste halvø ud i Isefjorden, Rørviglandets kedeligste del.

Bedst er det lave terræn mellem Hov Vig og Kattegat; her findes endnu en spredt, delvis naturlig bevoksning af krat mellem lyngen. Dette sted er åbenbart oprindeligt gammel havbund, et sund må her have forbundet Hov Vig med Kattegat. Det er halvøens mærkeligste terræn med de enligtstående, forkrøblede småtræer, birk og fyr og ene over den aldeles jævne, sandede bund.

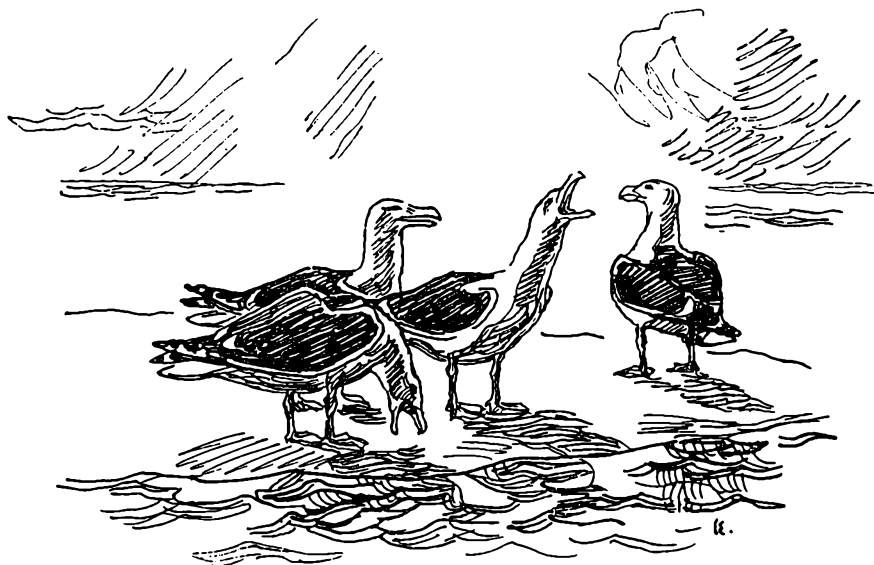

Mere havpræget er det østligste land ud mod Isefjordens forbindelse med havet, kysten ved *Skanseshage*, hvor man endnu ved at vende ryggen til de dominerende plantager kan opleve noget af det samme, som knyttede de første opdagere til det dengang ufordærvede landskab. – Jeg kom hertil på en grå sommermorgen med blikstille, et langsomt drivende slør af lydløst regndrys over det lave land og det stille, spejlblanke hav til begge sider og kun med de skrigende måger som selskab ude på den smalle tange. Mod øst skimtede jeg gennem den lette støvregn højderne ved Hundested og Lynæs, mod syd Nakkelandets klinter, yderst mod tangens spids den svungne kystlinje, hvis hvide sandstrand, inderst begrænset af et bælte af rustrød tang, i det fjerne bleges og svinder i tykningen. Alle farver er blide i det vide, jævne tågelandskab. Kun nær ved mig stråler de vilde urters farver over den lave, sandede grund. Mellem lyngens grønne og brune med dens yppige blomsterflor og op ad hjælmens irgrønne lanser luer den blodrøde bynke, hæver sig som små slanke cyprer over den iskold-gule høgeurt og den blege røllike. Blåklokkens små lamper hænger nytændte, duggede af støvfine dråber.

Ensomt – ensomt! Tre-fire store havmåger trækker i flok forbi mig langs kysten, spejlende sig i det blikstille vand. Rytmen i deres tunge vingeslag er i slægt med landskabets ro. Men blot hundrede meter fra mig slår de sig ned ved

havstokken og lægger omhyggeligt vingerne sammen, til stillingen endelig passer dem. Så giver de sig til at skråle. Deres langtrukne: „hav-*haaaav!*“ lyder som nødskrig vidt og bredt gennem tykningen; det er, som om rummet udvides deraf og bliver en gjaldende klokke, der taler om druknedød og strandvaskere, som ruller i havstokken.

Jeg kender ingen hjemlig fugl med et så ulykkesvangert skrig som havmågens. Jeg har hørt lom'ens skrig over de øde, grønlandske kyster, og det var ikke hyggeligt. Men lom'en har ingen *tekst* til sin sang sådan som havmågen. Er det ikke morsomt, at den netop har fundet de tre bogstaver, som den behøver for at nævne sit store farlige domæne?

Turen over *Nakkelandet* skuffede mig. Det er et åbent, men kedeligt bakketerræn, kun med en ganske smuk klint sydøst for Nakke by, fra hvis 25 m høje skrænter der er vid udsigt over Isefjorden og dens kyster.

Men Rørvig-halvøens herligheder er ikke udtømte med dens stenede lyngheder og dens lave strande. Det bedste er tilbage, dens nordlige kyst ud mod Kattegat med de to små søer *Dybesø* og *Flyndersø*. Ad den pragtfulde vej over *Højesande* når jeg ud til dette besynderlige terræn med to brede, gamle klinte ud mod det kilometervide, lave og aldeles jævne forland, hævet havbund, hvor jeg fra klinternes yderste kam får et strålende syn af søerne og deres omgivelser og vidt over det tågeslørede Kattegat, som i det fjerne går i ét med den perlemorsfarvede himmel. Hvor klinterne står med åbne brud ned mod fladen, lyser det rene, gule sand imod mig. Men for det meste er deres bratte sider tæt bevoksede med et herligt, vindhærget krat af tjørn, vilde

roser og slåenbuske. De helt moseagtige strandenge dér dybt nede omkring søerne er et tilholdssted for mængder af vadefugle; jeg hører deres skrig, blandet med rabben af hundredvis af ænder, som holder til mellem rørene. Og andre hundreder svømmer på Dybesøs blanke, opallysende flade.

Den lille Flyndersø har endnu ikke helt løsrevet sig fra forbindelsen med sin moder, havet; ved højvande og storm overskyldes det lave skel imellem dem ofte, og dens brakke vand er uden beboere, hverken saltvands- eller ferskvandsfisk kan trives deri. Den bærer sit navn med urette. Det samme gør for øvrigt Dybesø, som i det højeste kun har 3–4 alen til sin bund; men den har overstået sin første barnealder og dier ikke mere ved havets salte bryst – den er begyndt helt for sig selv, og dens lave vand er blevet tilholdssted for mængder af ferskvandsfisk.

Rørvig by er lidet bemærkelsesværdig, hvad det ydre angår, når undtages lodsoldermandens gamle smukke gård, som er et ypperligt eksempel på fin nordsjællandsk byggeskik. Rørvig er det gamle berømte *Isøre*, som på grund af sin beliggenhed ved munden af den store fjord, der førte helt ind til Sjællands hjerte, og på grund af sin fortrinlige ankerplads i læ for norden- og vestenstormene allerede i tidlig middelalder var en fremragende samlingsplads for handels- og krigsflåder. Det blev centrum for vigtige begivenheder, her afholdtes mange betydningsfulde rigsmøder, hvor der blev truffet bestemmelser, som vedrørte hele landet, og endogså kongevalg foretoges her i 1076 og 1104. Gennem fjordens smalle indløb gik flådernes færd ind til „Danmarks Navle“, når de i ufredstider sendte deres mandskab ind til egnene omkring Danmarks gamle kongesæder ved Roskilde-fjordens bund, således da to grene af kongeslægten, Sigfred og Ole – den sidstnævnte en frænde af kong Gotfred – med deres hære stødte sammen vest for Roskilde i en kamp, i hvilken begge kongesønnerne faldt, og som var så frygtelig, at endogså frankiske krøniker har optegnet beretning om den.

Gennem det samme sejløb drog røverkongen Harald Kesja, hvem Saxo kalder „en topmålt nidding“, ud på sine stimandstogter fra sin residens på Haraldsborg ved fjordens indre neden for Roskilde, når han havde ligget på lur med sin flåde bag Isefjordens næs efter de fredelige købmandsskuder, som han overfaldt og udplyndrede, uden småligt hensyn til om det var danske eller fremmede. – Gennem dette indløb gik også venderflådernes vej under deres voldsregimente, indtil Vetheman og hans „Roskildebrødre“, som var værre vikinger end venderne, omkring 1150 knækkede deres magt og forjog dem. Disse forvovne søkrigere var Absalons forbillede i hans kampe mod venderne, og de blev senere hans bedste hjælpere.

Rørvig Kirke ligger mærkelig fjernt fra byen, omtrent en fjerdingvej mod vest ud mod det gamle lynglandskab, hvor den forhen må have følt sig ganske

ensom og forladt, men nu er der kommet enkelte huse, ja endogså nogle små sommervillaer i dens nærhed, og heden omkring den forvandles langsomt til plantage eller fattige marker.

Pontoppidan bemærker i *Marmora danica*, at „nogle mene“, at Marsk Stig skal være begravet i Rørvig Kirke. Men alt, hvad dette støtter sig på, er et sagn om en bonde, som om natten skal have skjult sig herinde, og som så nogle stålklædte mænd komme ind med en kiste imellem sig og sænke denne i en åbning i korgulvet, hvorpå de forsvandt igen. Men det samme sagn har man fra så mange kirker i landet, og den „sorte marsk“ har efterhånden lige så mange grave, som der er splinter i Kristi kors.

Ejendommeligere er beretningen om „bruden fra Rørvig“, der omhandler en begivenhed, som skal have fundet sted for henimod tre hundrede år siden. Thiele kender den og fortæller følgende: Engang opankrede et stort skib, som formentes at være et russisk krigsskib, på havet lige nord for Rørvig. Samme aften overraskedes præsten, som betjente Rørvig anneks, af nogle bevæbnede og formummede mænd, som under løfte om betaling, men tillige under svære trusler, befalede ham at tage sin ritualbog og følge dem op i kirken for at forrette en vielse. Præsten fulgte med, og da han kom ind i kirken, fandt han denne fuldt oplyst, og en mængde ham ubekendte personer opholdt sig derinde og iagttog den dybeste tavshed. For alteret stod brud og brudgom. De var i prægtige klæder og utvivlsonst af høj stand; men bruden var bleg som en dødning. Da vielsen var til ende og præsten havde forenet dem til rette ægtefolk at være, faldt der pludselig et skud, som strakte bruden død hen foran alteret.

De fremmede drog nu bort, førte liget med sig og forsvandt i den mørke aften. Næste morgen var skibet ikke mere at se.

Den dybe mystik, som hviler over denne fortælling, er aldrig blevet hævet, skønt begivenheden ofte er kommenteret. Lodsen Peter Petersen, som var født 1750, hørte som dreng af sin fader „at i hans ungdom var nogen død i kirken, men det var forbudt at snakke om det“. Skipper Thomas Danielsen, der døde omkring 1750 som en ældgammel mand, fortalte ligeledes, at en kvinde engang var blevet skudt i kirken. Mere vejer et vidnesbyrd fra præsten i Fårevejle, Gøttsche, som har meddelt, at den afdøde amtsprovst Wartou havde læst en beretning om tildragelsen, som var nedskrevet i en bibel, der havde tilhørt den præst for Rørvig, som oplevede begivenheden.

Selv om alt dette er rigtigt, er man lige langt fra opklaringen af det mysteriøse sagn. Men da det har holdt sig så hårdnakket, er der næppe nogen tvivl om, at det i hovedsagen må være rigtigt.

Tager man fra Fårevejle mod nordøst ud over Odsherred, kommer man ad landevejen østen om det store bakkedrag Bjergene, derefter gennem en lav-

ning i terrænet, hvorefter vejen igen fører op over anselige højder i det store bakkeland ved *Høve*, hvor man kommer lige forbi den prægtige, kegleformede Esterhøj, fra hvilken man atter har en af halvøens storslåede udsigter. På højens top er rejst en mægtig, fem alen høj genforeningssten, som af herredets beboere er slæbt herop fra *Høve Strand*, et kæmpearbejde, hvori flere hundrede mennesker deltog. Selv da man anvendte stærke hesteforspand, gik man dog i stå ved den sidste bratte stigning; man greb da til den eneste udvej: sendte bud efter Falck, som tog det endelige nap og bragte kolossen op til højens top! – Man tænker på de ofte endnu større sten, som dækker vore dyssekamre; og man forundres over, hvordan disse oldtidsfolk, uden at have haft Falcks Redningskorps til assistance, har bragt disse stenkæmper i leje over deres gravkamre, som ikke sjældent er beliggende på endnu vanskeligere tilgængelige højder. Hvordan har *de* båret sig ad?

Fra bankerne ved *Høve* falder landevejen brat gennem en pragtfuld, dyb siksakformet hulning, der bærer det gamle navn *Høve Stræde*. Mellem dens knudrede, stejle brinker har man en vidunderlig udsigt over den dybtliggende, vide *Høve Strand*, der breder sig som en vældig riviera mod nord og svinger sin milevide kystlinje i en yndefuld bue helt ud til Sjællands Oddes højder, der tegner sig som et fata morgana gennem hav- og soldis – alt indrammet af hulvejens mørke, bratte sider.

Som i en mægtig kastegyngte føres man ad vejen ned mod det gamle, lave sandflugsterræn, som skærer sig dybt ind i landet og ender i den vidt-

strakte Trundholm Mose. Hist og her møder øjet endnu lynklædte strækninger på dette brede, fattige lavland, og over det milelange stendige langs Jyderup Skov rager endnu mængder af gyvelbuske op mellem nåletræerne.

Selve Høve Strand er i de senere år blevet så stærkt bebygget med sommerhuse, at den efterhånden ikke kan have stor tiltrækning for andre end disses beboere.

Vejen fører ganske tæt østen om den førnævnte vide lavning, som går over i den umådelige *Trundholm Mose*, hvis fuldkommen flade terræn strækker sig over flere kvadratkilometer og intet sted når mere end et par meter over havfladen. Østligst hen imod Asmindrup består den nu ligesom på sin sydside af til dels vandfyldte engdrag med levende hegn og enkelte bønderboliger. Men intet hindrer udsigten over den, selv fra den lave vej vandrer blikket tværs over mosen til den milefjerne strand og over bugten helt til Sjællands Odde.

At Isefjordsegnens og Odsherreds bebyggelse er gammel, og at disse strøg har været af stor betydning allerede i sten- og bronzealder, vises ikke alene af deres mængder af gravminder. Men netop her i Trundholm Mose har man fremdraget en genstand fra vor bronzealder, den mærkeligste, som nogen sinde er fundet – den berømte solvogn, billedet på den lysende sol, som drager hen over himlen og lyser til gavn for menneskene.

Thi denne store bronzeskive med hesten foran er et bevis for vore forfædres dyrkelse af solen; det er et af de mærkeligste minder i hele verden om den inderlighed, hvormed man tilbad de store naturmagter. Det var i hine fjerne tider, da der endnu ikke her i Norden fandt nogen dyrkelse sted af guder i menneskeskikkelse, men man påkaldte selve det store himmelgeme, oprindelsen til alt levende, vintermørkets og dødens uforsonlige og sejrige fjende.

Med forsæt er det kostbare værk blevet ødelagt, før det er henlagt som offer til den almægtige sol. Måske har denne længe været fortørnet over et eller andet, har ikke villet skinne, men har hyllet sig i skyerne, så høsten er slået fejl, al frugtbarhed er blevet truet og menneskene udsat for undergang. Så har man da ydmygt bragt sit kosteligste øje ud på marken, selve gudens billede, har brudt og knækket det og henlagt det under åben himmel. Nu kunne guden selv se, hvor tilintetgjort man var. Kom frem og tag os i øjesyn – forlanges der endnu mere af os?

Ganske på samme vis behandledes de fine bronzelurer, der bøjedes og sønderbrødes og to og to henlagdes som offer til de guddommelige magter.

Solbilledet blev fundet i 1902 og bragt til Nationalmuseet. Det havde da ligget urørt i mosen i tre tusinde år.

Vejen stiger hurtigt herfra, og nær ved *Højby* når de to banker Troldebjerg og Illingebjerg op til højder på 57 meter, hvorfra der er en såre smuk ud-

Sydhøje; Trøldsbjerggaard. 22 august, 1935. F.

sigt over hele det nordlige Odsherred, ja helt til Kullens og Djurslands højder.

Kirken i Højby har nogle fremragende kalkmalerier, som ved en restauration er kommet tydeligt frem, men hvis konturer desværre ved samme lejlighed er blevet trukket op, som om den værste form for malersvend her havde gjort sit yderste for at udlette ethvert præg af deres oprindelige skønhed. Motiverne er både bibelske emner og sagn, blandt de sidste en fortrinlig illustration til Skt. Jørgen og Dragen. – Jeg har sjældent i nogen landsbykirke set et skønnere interiør; og det rummer endnu en mærkelig romantisk stemning. Dette indtryk forøges ved tanken om det dramatiske sagn, som knytter sig til stedet.

Om dette beretter Thiele følgende, som støttes af optegnelser i herredsbogen: På det sted i Højby sogn, som nu kaldes Borrevangs Hestehave, skal i midten af det 14. århundrede have ligget et slot kaldet Borg eller Burø, hvor der boede en adelig herre ved navn hr. Ebbe, som havde to døtre, Trunde og Signild. I samme sogn boede en adelig frue, som havde to sønner, Bondo og Skammel. Da hr. Ebbe engang var på krigstogt eller pilgrimsfærd, benyttede disse to unge mænd sig heraf til at trænge ind i borgen og voldtage hans døtre. Den skændsel, som de herved kastede over de to jomfruer, blev ikke aftvættet, eftersom moderen forbød sine sønner at tage dem til ægte. Yderligere håned

hun de to adelsfrøkner; da hun engang ved messen så dem træde ind i kirken, råbte hun til sognekvinderne: „Stå op, I danekvinder og leder mine sønnekvinder ind!“ Jomfruerne forbitredes over dette og besluttede at hævne deres skam. Næste julenat stod de op og hvæssede deres knive, som de gemte på sig, da de gik til julemessen. Da menigheden nu gik til alters for at bringe deres offer, ihjelstak Signild hr. Bondo ved alteret, og ved våbenhuset faldt hr. Skammel for jomfru Trundes kniv. Dette var julenat 1366.

På grund af disse mord satte pave Urban V gudshuset i band i tiden fra 1367 til 1373, da det endelig lykkedes hr. Ebbe at få bandet hævet og få syndsforladelse for sine døtre ved Roskildebispen Niels Jacobsens mellemkomst. Så længe bandet varede, skal der være holdt gudstjeneste i et lille kapel, som lå øst for Højby på Illingbjerg; andre beretninger har lagt det vest for byen. Den sidste påstand synes at støttes af den kendsgerning, at man har fundet spor af en bygning ved Lumsås' østre byskel, hvor mange munkesten, som fandtes indmuret i byegnet, måske stammer fra dette kapel. Nogle beretninger holder på, at gudstjenesten skal være holdt på Kirkeås ved Lumsås, hvor man havde rejst to kors i nogen afstand fra hinanden, „og var det formedelst disses Hellighed, at hver som gik forbi skulde kaste en Sten dertil. Ved slig Sædvane er de to Stendysser, som endnu ses, Tid efter anden bleven samlede, og det er vel ej meget mere end Mands Minde siden det ene Kors endnu stod der mellem Stenene. Medens de syv Straffear var varede, gjorde begge Søstrene Bod i „Jomfruborg“, af hvilken man endnu kender Spor ved Borrevangs Hestehave. – I Højby Kirke skal endnu ses Trundes og Signilds Billeder“. Endelig siger Thiele, at der endnu i slutningen af det 18. århundrede skal have været et billede i Højby Kirke, forestillende hr. Ebbe knælende for paven, samt et af de to jomfruer med afladsbreve i hænderne.

På Borrevangs marker nær den nordre bred af den nu udtørrede Højby Sø ligger voldstedet Borrebakken eller Storeborg, der imidlertid nu er helt overgroet, og tæt nordvest for dette findes „Jomfruborg“, en rund bakke, som skal have båret et tårn – hr. Ebbes borg og hans døtres jomfrubur.

De nævnte billeder er ikke mere i kirken. I koret til venstre for alteret fandt jeg mellem kalkmalerierne et billede af en knælende kvinde ved siden af to adelige våben. Da den ene halvdel af billedet var fuldstændig udslettet, er det muligt, at der på dette sted har været en anden kvindeskikkelse. Men selv om dette er tilfældet, er der ingen hjemmel for, at det netop har været de to jomfruer, som sagnet omtaler. Noget afladsbrev bærer denne knælende kvinde i al fald ikke.

På min vej mod Stenstrup møder jeg den gamle blinde Laurits Jensen, som ganske ene er på vej mod sit hjem. Han er leder af det fortrinlige Stenstrup

Folkemuseum, som han selv har skabt ved et ihærdigt samlerarbejde gennem mere end en menneskealder – et eksempel til efterfølgelse i alle landets sogne. Da jeg véd, at han er bedre inde i sin egne folkeminder og sagn end nogen anden, spørger jeg ham ud om det nævnte emne, og han meddeler mig, at der af kapellet på Kirkeås ikke findes mindste rest tilbage, heller ikke af „Jomfruborg“ har man sikre spor; skønt der virkelig synes at have ligget en borg ved Borrevangs Hestehave, har man ingen hjemmel for, at denne er benyttet i den nævnte anledning. At de stenhobe, der havde dannet sig omkring de to rejste kors, som sagnet melder om, virkelig har eksisteret inden for mands minde, kan der derimod ikke tvivles om. En gammel mand fra egnen, som døde for flere år siden, har selv været med til at rydde dyngerne bort. De fandtes på matrikel 2 a og 7; og da han stod og ryddede den sidste, kom der en dag en gammel mand fra sognet forbi og sagde til ham: „Hvorfor står I nu og fjerner de sten, som vi har kastet her? – de små for vore små synder, og de store for vore store synder.“

Den gamle museumsmand og folkemindesamler kender en tilføjelse til sagnet, som jeg ikke har fundet optegnet. Da knivene havde blinket og Bondo og Skammel lå døende i hver sin ende af kirken, råbte den ene af jomfruerne til den skrækslagne mængde: „Stå til side, I bøndermænd, og lader dette broderblod løbe sammen!“

Det er en højbåren kvindes replik, der er race og adel i den; sammen med det infame tilråb, hvormed voldsmændenes moder hilser de to jomfruer i kirken, giver den sagnet et yderligere skær af sandsynlighed.

Odsherreds nordlige, strenge landskab præges i høj grad af sine mængder af oldtidsminder, som næsten overalt understreger dette lands alvor. Overhovedet står herredet med hensyn til absolutte tal på mindesmærker som et af de stærkest repræsenterede på Sjælland. I 1874 er optalt henimod 700 oldtidsgrave, hvoriblandt 600 bronzealderhøje og resten stenaldergrave. Højby sogn har været en af de rigeste egne, skønt meget er ødelagt eller helt forsvundet i nyere tid.

Det mest fremragende stenaldermonument er dobbelt-gravkammeret Sten-

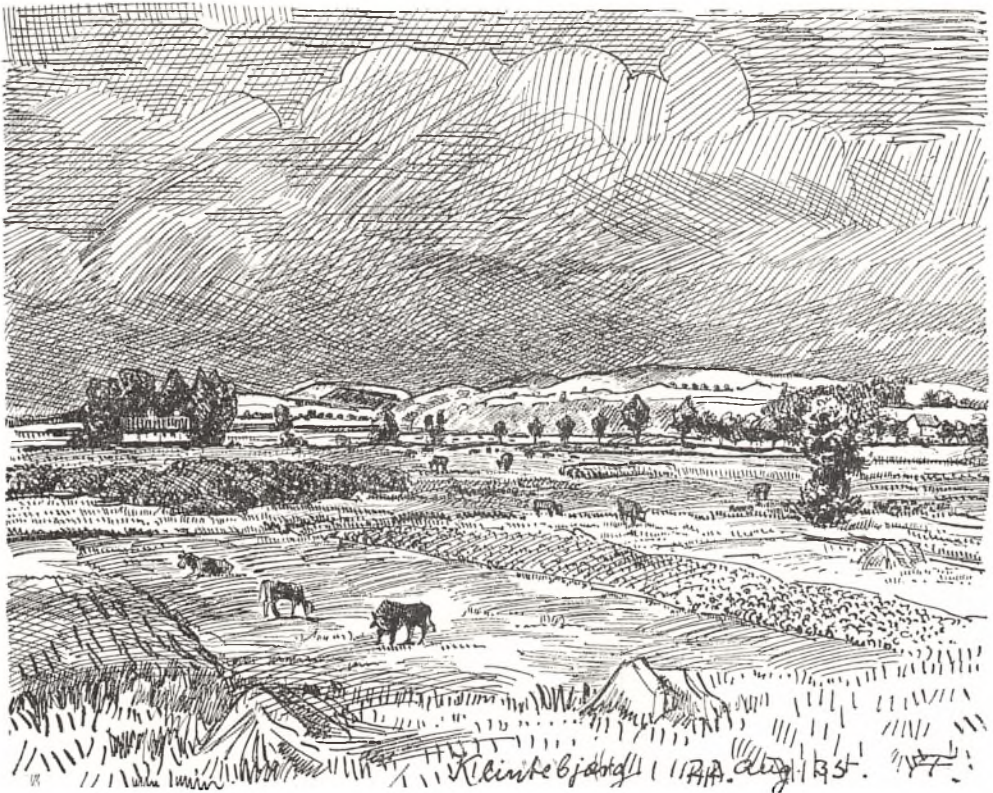
strup Troldestuer, der den dag i dag er bevaret i fortrinlig stand. De omtales første gang i litteraturen 1808, da kun det ene kammer var tilgængeligt; og da dettes indgang endda ikke kendtes, skaffede man sig adgang gennem et hul, der var brudt i den ene væg. De fredlystes straks efter; men først i 1909 blev de eftersat og restaurerede, og det kunstige brud lukkedes, idet man samtidig åbnede for de to oprindelige indgange. Jættestuen er nu endelig kommet i en anstændig skikkelse, og den fremtræder som en af de anseligste og ejendommeligste i vort land. Det nordre kammers gulvflade er $6,60 \times 2,65$ m, og det søndres $6,40 \times 2,80$ m, mens deres højde er henholdsvis 2,20 og 2,15 m. Gangene er ensartede, 5 m lange og 1 m høje og brede. – En mængde fine redskaber og våben fra både ældre og yngre stenalder fandtes i dem foruden henimod 100 skeletter, hvoraf omtrent halvdelen af børn. Gravene har været anvendt lige til bronzealderens begyndelse, og gangene er taget i brug, efter at kamrene er blevet fyldt. Sidste tid for gravlægningen må have været fra 1400–1200 f. Kr. Alle lå mellem hinanden herinde, mænd, kvinder og børn. Skeletterne, som bar spor af gigtlidelser og *caries*, viste, at mændenes højde gennemsnitligt har været 1–2 cm større end nu til dags, hvorimod kvinderne har været mindre, og at levetiden for begge køn må have været kortere end nu.

Synet af de mægtige kamre gjorde et overvældende indtryk på mig. Det er et gigantarbejde af mennesker, udført med yderst primitive redskaber. Man søger forgæves at udgranske, hvilke kneb der er anvendt, for at sådanne stenblokke har kunnet transporteres, løftes op og lægges på plads – og man undres over, at det er gjort så velberegnet og overordentlig smukt!

Højen ligger i et storslået, typisk Odsherredlandskab med vide udsigter over Sejerøbugten. Men forgrunden er ganske tæt op ad oldtidsmindet dækket af hæslelige, nye skrumler af huse, som fuldstændig skamskænder det og udvendig berøver det enhver stemning. Kamrene var fulde af et hujende og skrålende publikum, som lige var stimlet ud af et par biler, og som i hele deres adfærd ikke viste mere fornøden sømmelighed, end om det havde været medlemmer af deres nærmeste familie, som havde hvilet herinde.

Det er åbenbart særdeles vanskeligt at gøre fredning effektiv i dette land!

Mellem Rørvig-halvøens nordligste punkt, Korshage, og det nordøst for Stenstrup liggende fremspring *Klintebjerg* svinger Kattegat ned i den dybe Nyrup Bugt, som engang må have fortsat i de lave flader, der endnu bærer navnet Klintsø efter det indvand, som engang næst efter Tissø var den største sø i amtet, men som nu er forsvundet og har givet plads for lave enge. Fra højderne ved Sonnerup har man en herlig udsigt over disse enge med det græssende kvæg og over mod det vilde og barske bakkelandskab ved Klintebjerg,

der at dømme efter de vide lavninger inden for det engang synes at have dannet en fritliggende ø i Kattegat. Enkelte steder langs nordkysten spores de ældgamle kalklag i klinterne.

Man får på disse steder en forsmag på, hvilket landskab der vil møde én vestligere på den vældige *Sjællands Odde*, denne over 3 mil lange og kun en fjerdingvej brede tange, der som en stump af Sjællands blottede ryggrad – dens halehvirvler – rager ud i Kattegat mod Jylland, landskabeligt i slægt med de knudrede og voldsomt formede landskaber på Samsø og Syddjursland, som den peger ud imod.

Det er en tidlig septembermorgen, da jeg fra de dejlige Lumsås Bakker, der svinger sig op til 55 meters højde lige vest for byen af samme navn, får den første udsigt over dette mærkelige landskab. Morgenens dis er begyndt at lette, og gyldne toner fra den stigende sol bryder igennem de drivende, fine slør. Snart letter tågerne fuldstændigt, og hele den mægtige kystlinje, som i en umådelig bue på 6 miles længde indrammer Sejerøbugten fra Gniben til Ordrup Næs, ligger åben og badet i solglansen. Bugten i syd og Kattegat i nord ligger milevidt synlige.

Faldene fra mit stade på højderne ned mod den nære sønderstrand er pragt-

fulde. Snart synker de i bratte bølger ned mod aldeles lave, jævne lyngheder ved kysten, snart svinger de ned og løfter sig atter i grønne klintekamme, der ender mod stranden i et knivskarpt huk. Langs et ældgammelt stendige på bankens øverste rand løber et hegn af forblæste, vindkrøgede tjørne. Ensomme bøndergårde ligger svimlende dybt nede under bankens ryg, man ser næsten lodret ned i deres skorstene. Køer græsser fjernt på grønne felter mellem lynghede og pløjejord, hvor en plovmand langsomt driver sine nikkende heste.

Men i nordvest ser jeg over odden i hele dens længde lige til Gniben, der som en næve står knyttet ud mod det uendelige hav. Den vældige landstrimmel med dens pukler og dalkløfter ligger med sine brogede agerfelter i hundrede douce farver, der fortøner sig i et perlemorsagtigt skær i det fjerne som en bro af farver ud mellem de hvidgrå vande.

Gennem den umådelige stilhed høres hanegal fra fjerne, usynlige gårde. Et kobrøl runger dybt og længe. Og som en hedensk morgensalme når plovmandens røst mit øre nede fra dalen, hvor han oplagt til arbejdet bander sine heste på det syngende sjællandske mål.

Vejen videre ud ad odden over høje bakker og siden langs den lave nordstrand til Overby med *Odden Kirke* går bestandig gennem et storslået og mærkeligt vekslende landskab.

Til trods for sine forsøvede støbejernsgitre og andre moderne gravrædsler er kirkegården med dens enkle og smukke lille kirke mellem de dejlige store træer et af de mest stemningsfulde steder, jeg har besøgt. Selve mindesmærket over alle de faldne fra kampen ved Sjællands Odde er i sin naive stil sikkert overordentlig velment med kanonkuglerne og det hele. Men Søløjtnantselskabet skulle alligevel ikke i anledning af hundredårsdagen for Willemoes' fødsel have forlænget det gamle smukke gitter om graven med et usædvanlig grimt af en helt anden tegning og på det indvundne areal have rejst den hæslige granitsten. Havde det ikke været mere sømmeligt at lade stedet i fred – af ærbødighed for de faldne og ikke mindst for det storslåede digt af Grundtvig på den gamle søjles sokkel? Der findes ikke skønnere gravskrift i Danmark.⁴⁴

Det er for resten underligt at stå her og tænke på, at denne heltebedrift, der fik en så tragisk udgang, fremkaldtes ved et ulykkeligt tilfælde, og at det var ved en ren og skær fejltagelse, at *Prins Christian Frederik* blev indviklet i kamp mod den engelske overmagt.

Da kaptajn Jessen, som var linjeskibets chef, ligger i Helsingør efter hjemkomst fra Norge, får han den 18. marts ordre til „så hastigt og hemmeligt som muligt“ at jage en engelsk fregat ud af Store Bælt, hvor den har taget post ved Sprogø – en ikke alt for uoverkommelig opgave for et linjeskib. Men kaptajnen har lige sendt 200 tyfuspatienter i land; han må vente på nyt mandskab og kommer først i søen tre dage senere, den 21. marts. I stedet for ét møder han

hele *tre* fjendtlige krigsskibe, som er kommet til i farvandet om Røsnæs. Planen er røbet for englænderne! – Nu kunne ekspeditionen med god grund have været opgivet og *Prins Christian Frederik* have begivet sig væk ad den nærmeste vej for at salvare sig. Men i stedet for ankrer det op mellem Røsnæs og Sejerø, en mils vej fra de engelske skibe. Senere viser det sig, at endnu tre engelske skibe har lagt sig for anker mellem Hornbæk og Høganäs.

Den ordre om at trække sig tilbage, som var blevet sendt efter Jessen, fik han aldrig. Og nu blev han af vind og vejr og af den fjendtlige overmagt tvunget til enten at overgive sig eller indlade sig i en fuldkommen håbløs kamp med den fjendtlige overmagt. Det første ville have været klogt og billigt, det sidste var tappert og dyrt. Kampen begyndte ved 7-tiden om aftenen den 22. marts og endte kl. 10^{1/2} ved, at Jessen med vilje satte skibet på grund omtrent midt på oddens nordside. Englænderne søgte dagen efter at bringe det flot, men måtte opgive dette og sprængte det i luften. Under kampen faldt omtrent halvfjerdsindstyre mand, og op imod halvandet hundrede såredes. 370 fanger faldt i englændernes hænder.

På mindesmærket læses følgende:

„Orlogsskibet Prinds Kristian, ført af den Kiække Jessen, kæmpede ved Oddens Kyst d. 22de Marts 1808 i 3 Timer mod 2 engelske Linjeskibe og 3

Fregatter. Willemoes, Kongedybets Helt, Dahlerup og Soland med 69 af menige Mænd faldt; Rothe, Top, Ferry, Thostrup og 132 menige Mænd saaredes. Vraget blev erobret, men Danmarks Søhæder stadfæstedes.“

Danmarks søhæder! Det er det dyreste slagord, vi nogen sinde har haft. Men vi er et lille folk, som altid har kunnet skjule vor græmmelse og dække over vore nederlag – i al fald for os selv – bag et *digt* så skønt, at vi glemte alt andet for hæderen:

De Snækker mødtes i Kvæld paa Hav,
Og Luften begyndte at gløde.
De leged alt over den aabne Grav,
Og Bølgerne gjordes saa røde.
Her er jeg sat til en Bautasten
At vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Ben
Under mig smuldre i Jorden,
Danske af Tunge, af Æt og af Id;
Thi skal de nævnes i kommende Tid
Fædrenes værdige Sønner.

Jo længere man kommer vestpå ud ad odden, jo hastigere veksler landskabet og går fra den ene yderlighed til den anden. Før jeg nåede Odden Kirke, kom jeg over den lave og jævne *Overby Lyng*, der strækker sig fra hav til hav med fattige jorder; men ved *Overby* hæver terrænet sig på ny med frugtbare marker og frodige haver, hvis træer trodser klimaets barskhed. Højderne strækker sig helt ud forbi den lille fiskerby *Yderby*, men falder herfra atter ned til næsten ørkenagtige sandmarker, hvor den magre vegetation af lyng og pors blandet med stridt græs har al sin modstandskraft behov for at klare sig. Det er oddens mest karakteristiske ansigt, denne bestandige skiften, disse modsætninger mellem et blidt smil og den barskeste alvor. Så godt som altid er det højderne, der er frodige, og de lave steder, hvor havet har efterladt sine sanddynger, der er de fattige.

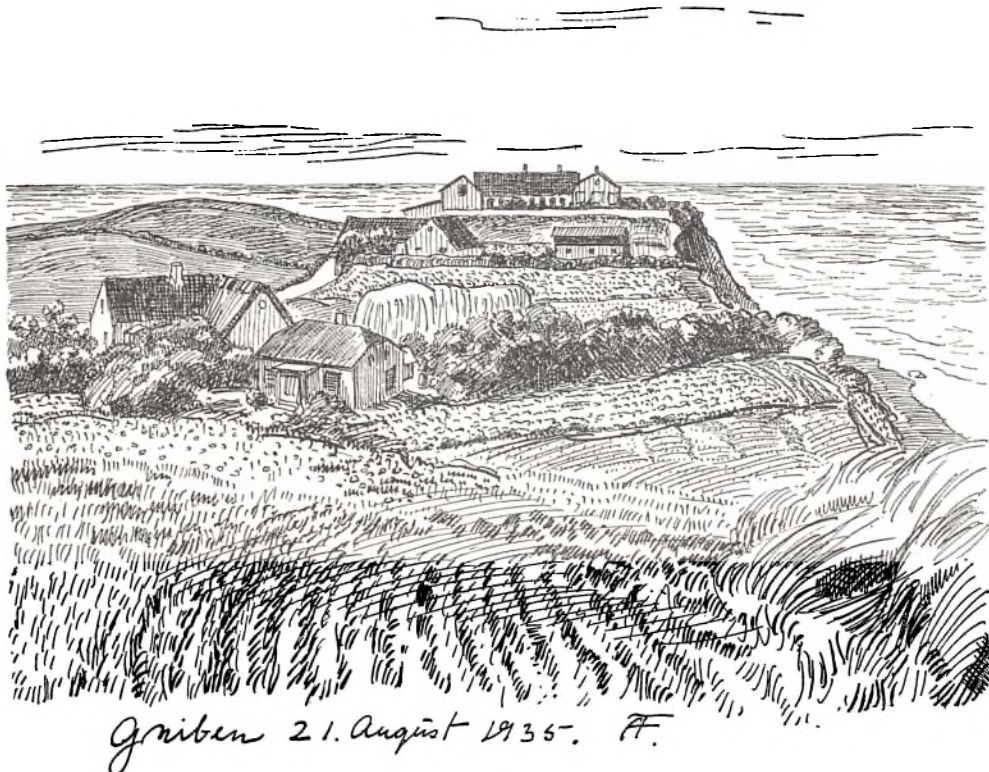
Overalt, hvor vejen går ad højderyggen, har man pragtfulde udsigter over det skiftende landskab og bag dette over bugten eller havet, ofte over dem begge samtidig, både *Vesterstranden* og *Nordstranden*. Indtrykkene forstærkes, når man står på landets yderste huk, *Gniben*, hvor odden hæver sig i en sidste gestus som et fort ud mod bølgerne, inden den synker ned under havets overflade og fortsætter i det milelange, farlige *Sjællands Rev* og dets fortsættelse, *Hadstens Grund*.⁴⁵

Dybt nede under mig ligger den sandede, brede forstrand med de nedrullede kampestensblokke, der har samlet sig til et vældigt bælte af store rullesten yderst mod havstokken. Soldisen, der endnu hviler som et flimmer over havet

til alle sider, går uden overgange fra den opalfarvede vandflade op i den perlemorslysende himmel, ingen grænse er synlig mellem vand og luft. To mørke, tågede legemer skimter jeg langt ude i nord. Er det flyvemaskiner? Nej, to fiskerbåde! Så høj og ubestemmelig er horisonten. Da de kommer nærmere, hører jeg deres motorers dunken, den eneste lyd, der bryder den uendelige stilhed – som et par vældige ure, der deler tiden med deres pendulers slag.

Til alle sider ligger det glatte hav – „in die ungeheure Weite reget keine Welle sich“. Ikke en eneste fugl ses fjernt eller nær. Jeg er ene med de døde elementer. Stilheden runger i mit øre. Det er som at stå ved verdens ende . . .

Det er forståeligt, at almuens fantasi har beskæftiget sig med, hvorledes dette mærkeligt formede land kan være blevet til. Løsningen på spørgsmålet er ikke original; det er det snesevis af steder forekommende og stedfæstede sagn om trolden med den store pose på ryggen, der atter her må holde for. Det mærkeligste ved *dette* sagn er troldens navn. Han hed Lars Krands og kunne for så vidt godt have været fisker i Yderby. Men han var altså af større dimensioner end folkene dér, og en dag, da han fik det indfald for sin bekvemmeligheds skyld at lave en bro mellem odden og Sejerø, fyldte han en af sine vanter med jord, som han tog fra landet syd for Klintebjerg, hvorved den store hul-

ning, som kaldtes Klintesø, blev til. Han havde ikke held med foretagendet. Undervejs til oddens spids gik der hul på vanten, og derved dannedes den lange bakkerække, som strækker sig i tre fjerdingvejs længde mellem Klintesø og Ebbelykke og kaldes Åsbankerne. Da han opdagede miseren, var der kun lidt jord tilbage i hver fingerende, og edderspændt over sit uheld hev han også dette ud; således fremkom yderligere den bakkeryg med fem højdepunkter på, som kaldes Knartinge Høje.

Det må have været et impulsivt, men temmelig stupidt og utålmodigt folkefærd, disse gamle trolde. Deres redskaber var altid af elendig beskaffenhed, og man hører aldrig om dem, at de har gentaget deres bestandig mislykkede første forsøg, hvad enten det har drejet sig om at kaste en kampestensblok efter et kirketårn eller lægge en dæmning over et farvand. Ikke mere omløb i hovedet end en gravko.

Det var et mærkeligt vejr i disse septemberdage, sommervarme skiftende med kølighed og nattefrost. En aften ved nitiden ser jeg et mærkeligt tordenvejr trække op over havet bag Nekselø – en mørk, hvælvet skybanke løfter sig som en vældig kæmpehøj derude, spyende lyn på lyn ned i havet, ustandseligt, som stod den på gloende pæle. Men til den modsatte side i sydøst står halvmånen blank og kold på en fuldstændig skyløs himmel med frosttindrende stjerner. Glansen af lynene flakker som viftende vinger over himlen, mens tordenen ustandseligt buldrer ude fra vest. Det er sommerens bagtrop, der rumler væk.

Dagen efter er det udpræget efterårsvejr med blæst og stride byger. Men hen på eftermiddagen kommer et nyt, voldsomt tordenvejr, som denne gang strejfer Sjællandskysten med sin yderkant. Takkede, korte lyn med skraldende, savende lyde, lange, lige lyn med dyb buldren, lyn som vandrette skud mellem to skyer i artillerikamp, eller lodrette stråler med korte, skarpe, panikagtige knald. Kun et kvarter varer det, så er det hele borte – og solen skinner på ny over havernes skælvende træer og vidt og bredt over landet.

Det er helt forvirrende; vejrguderne skaber sig og véd ikke, hvilket ben de vil stå på. Er det juli eller oktober? – Ak, dette velsignede, humørfyldte vejr, som aldrig lader os i ro, men bestandig holder os vågne, aldrig skænker os sikkerhed!

Men træernes blade visner mere og mere, brunt og gyldent, okker og rust blander sig mellem de få grønne farver. Og alle haver er fulde af nedblæst frugt, i store dynger dækker den plæner, gange og grøfter. Vi må besinde os på, at nu er det efterår.

Et sted nær Dragsholm ligger *Tangmosen*. Den er ikke nem at finde, skjult fra vejen bag et lille bakkedrag ligger den som en verden for sig, godt gemt

og helt ukendt undtagen af egnens folk. Den er et sted som står i det ejendommeligste modsætningsforhold til det rige landskab omkring den – næppe nogen sinde har jeg set fattigere mennesker end dens beboere, men næppe heller en stemningsfuldere og skønnere plet. Her skal man søge hen på *denne* årstid; i de fine septembermorgener og ved solnedgangstid er Tangmosen i al sin fattigdom en Edens Have. Men det er ikke sikkert, at dens beboere véd det, og måske ville de fleste af dem hilse en uddrivelse med fryderåb – de, som endnu kan huske at give hørligt udtryk for fryd.

Mærkeligt at se, hvor idyllen og fattigdommen ofte slår følgeskab – men især naturligtvis i de folks øjne, som har råd til at spise sig mætte, og ikke er tvungne til at være staffage på sådanne steder.

Det er vel sandsynligt, at Tangmosens beboere har nok at spise. Men i så fald synes føden at komme til syne i form af manna. Jeg har ikke set ret meget spiseligt på mosegrunden omkring de små huse og aldrig noget kreatur græsende mellem de store, åbne vandhuller. Kun geder og børn findes her i rigelig mængde. Formodentlig drikker de sidste mælken af de første og æder dem endelig, når de ikke kan malkes længere. – Børn og geder er fattigdommens følgesvende, endnu mere trofaste end idyllen.⁴⁷

Men børnene leger, gederne bræger, og solen skinner overdådigt på sivskovene, over mosens vand og ned på småhaverne omkring de stråttækte rønner. Og inden for ruderne sidder beboerne hver for sig og tænker sit.

I det allersydligste hus i den langstrakte mose sidder skomager Ingvar Jensen ved sin læst, dag ud og dag ind, og her har han siddet i 17 år, lige siden han kom hertil og købte stedet for 800 kroner og ofrede en reparation til 40 kr. på dets lerklinede ydervægge. Det kostede slid at komme ud af gælden – for han fik samtidig 13 børn, hvoraf de 11 er levende og bestandig havde den egenskab at blive sultne tre gange om dagen ligesom andre mennesker. Nu har han betalt enhver sit og bor for en samlet sum af 27 kr. om året i det lille hus,

hvis meste bohaver synes at være beregnet til at reparere støvler med. Livet har gjort ham til en alvorsmand og en slider. Han vejer tungt til ude mellem mosefolkene. Han er godt skåret for tungebåndet, men hans ord falder vægtige og i takt med den tunge hammer, der rammer de genstridige pløkke ned i det tykke sålelæder, som spandremmen holder fast mod hans knæ, og som han tærsker løs på med en lyst, som om det kunne være en misliebige nabo.⁴⁶

Det er mosens alvorlige ende hernede.

Men jeg går ud i septemberdagen og bevæger mig nordpå ad den dårlige vej, der kringler sig uden om damme og mosehuller, hvor lette tåger endnu hviler over det lave land og ligesom kvier sig ved at forlade dette skønne sted. De hænger fast i træer og huse langs vejen eller driver som spøgelsesfartøjer ud over siv og vande. Men helt pludseligt får solen magten, gnistrende regnbuefarver afløser de grå, og træer og fjerne huse, folk og geder kommer til syne mellem de tætte sivskove og blinkende vande, farver tændes i mosgroede stråtage og pilenes gulnede løv, og omkring de fattige boliger hænger træerne fulde af modne æbler, der stråler som ædelstensfrugter i Aladdins have. Sivene svajer i den lette septemberbrise.

Tågen er næsten helt lettet, og små hunde får langvejs fra øje på mig og gør ad mig uden for hvert eneste hus, mens nysgerrige hoveder titter frem bag hvert hjørne.

Ved et af de nordligste huse hænger endnu en lille tågesky over gavlen. Men den kommer bare fra husmand Frederik Jensen, som sidder på trappen ved gavlen og ryger sin morgenpibe her ved mosens nordre pol. Han er skomagerens antipode og repræsentant for mosens lettere ende. Større modsætninger end de to har jeg næppe set. Frederik smiler over hele kroppen, for solen skinner på ham, og det gør ham lykkelig. Han har sin solbeskinnede gavl og sit krater af et pibehoved, hvorfra røgen stiger som fra et takoffer op mod himlen. Skal man ikke gasse sig, når man kan? Tjærepappet på hans gavl krøller sig i solen og falder i små flager ned omkring ham. Det skulle repareres, men der kommer også en dag i morgen. Bag ham i vinduet står pelargonierne og stråler om kap med hans glade ansigt.⁴⁶

Dersom man hængte mosen op ved dens midtpunkt og lod den svæve frit i luften, ville den søndre ende med skomageren øjeblikkelig synke ned, mens Frederik Jensens hus ville gå lodret til vejrs og pege op mod zenit.

Jeg vandrer ned gennem Tangmosen en aften lige efter solnedgang, da tågerne, som dagen har fordrevet, atter begynder at dampe fra vandhullerne. Træerne står ubevægelige i den fuldstændig stille luft som grønsorte tegn mod himlen, der er krystalklar og lysende som messing, men mere og mere sløres af de lave tåger. Kun over mit hoved er himlen blank som et skjold.

En uhyre stilhed hersker omkring mig, det er, som om tågen har dræbt alle lyde; i intet hus er der lys, alle er gået til ro.

Da når på én gang en fjern susen mit øre, den stiger og bliver som lyden af en orkan – og en sort, tæt sky nærmer sig med hast, vender i et blink, som farer på langs hen over den, vender på ny og bliver atter sort. Så kommer den helt nær, mens bruset fra den stiger; og så synker den ned over nogle høje træer og store hyldebuske lige ved mig. Det er en stæreflok på flere tusinde. Og i samme øjeblik bliver træernes toppe levende, de bæver under fuglenes vægt, og hidsige toner former sig til et summende orkester, som var det en mægtig græshoppesværn. Fløjten, piben, skræppen, trommen, filen, gøen, hvinende lyde som af usmurte hængsler – alt forenet til en aftensang, barbarisk, skøn og vild.

Så dør lyden langsomt, langsomt hen. Endnu et enligt lille fløjt, der synes at komme helt oppe fra den første stjerne, der tændes højt over mosen.

Tågerne stiger mere og mere, der går et gys af klamhed hen over landet. Husene ligger og drømmer i den dybe stilhed under septembernattens himmel. Den aftagende månens fine segl spejler sig svagt i et mosehul.

Men i trætoppene sover det farende folk – trygt og godt. Snart skal de ud på den lange vandring. En dag gribes de af den store uro og drager bort. Så bliver nætterne helt stille i den store mose.

Og så er hyggen flygtet herfra, når i de mørke efterårsnætter stilheden brydes af „Væs-kællingens“ uhyggelige råb om hjælp, ellekonen, der bor i den nære Væshøj, og som færdes skrigende og klagende hernede for at lokke folk ud i den farlige mose.

Landet sydvest for Lammefjorden har i øvrigt huset megen tro på ellefolk og underjordiske, som ingenlunde altid stod i et fjendtligt forhold til befolkningen. På *Dragsholm* siges der, at de underjordiske hindrede englænderne i at sprænge slottet i luften, idet de fjernede minerne fra de fløje, hvor de selv

holdt til. Her som andre steder kan de underjordiske opnå en meget høj alder, men sjældent udødelighed. De fødes, gifter sig, får børn og dør ligesom menneskene. I en høj på *Skippinge Mark* fandt man engang, da man gravede ler, ligene af to nyligt døde, endnu ikke forrådnede væsner. De var mindre end mennesker, og da man var enige om, at det var ellefolk, turde ingen røre dem. Man sendte da bud efter en kone, som kaldtes „heksen“, og hun begravede dem på ny.

Den lille Skippinge by er overordentlig smuk med sine gamle småhuse og sin nydelige træbevoksning. Dens skønneste sted er partiet omkring den gamle smedje, foran hvilken der findes en åben plads, hvor det smukke „bytræ“ endnu knejser.⁴⁷ En god, gammel vippebrønd findes nær byens store gadekær.

Ikke langt herfra ligger den store og smukke *Arnakkegård*, hvis stil er typisk for disse egne, og som omkring sit gamle ædle stuehus har en have af usædvanlig skønhed. Sådanne gamle bondehaver er ofte et uvurderligt led i landskabets skønhed og var i strengeste forstand et vidnesbyrd om folkets kultur. De er i lige så høj grad som de gamle boliger, som de ældste landsbykirker og de smukke vejmøller, der desværre mere og mere forsvinder, minder om en tid med sikrere smag og om en forfinet kultur, der ligesom de selv snart kun er en saga.

De overordentlig få gamle bønderboliger og -haver, som hist og her lejlighedsvis bliver fredet, vil *landskabeligt* i fremtiden komme til at spille en ringere og ringere rolle, fordi landskaberne omkring dem mere og mere bliver dømt til ødelæggelse. Det går med dem som med de fredede oldtidsminder, der som oftest lige ind til deres fod er omgivet af roe-, kartoffel- eller sædemarker. Og herved er der intet at gøre i et land, der som få andre egner sig til agerbrug, og hvor bonden må have lov til at dyrke jorden i den udstrækning, som det er muligt.

Men de *formålsløse* angreb på landets natur er ofte langt mere ødelæggende end dem, som befolkningen med rette kan hævde er en nødvendighed. Få steder er dette gået op for mig på mere overbevisende måde, end da jeg besteg de berømte *Vallekilde Bakker*, to store, isolerede knuder på et halvt hundrede meters højde, som ligger tæt nordøst for Vallekilde by på hver sin side af vejen til Hørve. Den sydligste af dem, Vallebjerget, er fuldkommen ødelagt af en tæt og høj granplantning, som spærrer for enhver udsigt. Den nordligste, Tudebjerg, er fra en prægtig formet banke ved at blive forvandlet til en kæmpemæssig grusgrav. Dens højeste punkt er allerede nået af gravningen, og ødelæggelsesværket fortsættes med rivende hast. En privatmand i Vallekilde ejer bakken og har ene ansvaret for, hvad der sker. Det står i en enkelt bondes magt at bestemme, hvornår bakken helt skal forsvinde.

Er end det før omtalte Vejrhøjlandskab i sig selv Nordvestsjællandets perle,

så modtager man dog først fra denne bankes top det mest overvældende indtryk af dette ligesom af hele det omgivende bakkeland, der danner det sydlige Odsherred.

Tæt ved i syd ligger dybt nede Vallekilde med dens kirke og rige haver, i nordøst løfter sig Hørve Kirketårn over sletten. Mod sydøst strækker sig umådelige flader, der fra Kundby Mose fortsætter milevidt sydpå. Fra vest til nord er det, at disse lave, grønne strækninger begrænses af det vældige bakkeland, over hvilket Vejrhøjs kuppel løfter sig fjernt i horisonten bag en forgrund af en dybtliggende, halvcirkelformet mose ved Tudebjergs fod. Endnu ligger bakkens nordskråning urørt med græs og urter i strålende farver og med okkergule stubmarker og smaragdgrønne græsgange på de skarpe fald ned mod den lave slette og mod Vejrhøjlandskabets blånende vidder. En svær, tungtformet oldtidshøj ligger nærvæd på skræntens nordøstlige side, omgivet af græssende, røde køer.

Langt ude i vest skimtes havet med den skarptformede Nekselø og den i disen næsten helt forsvundne Sejerø. Hundrede haner galers fjernt og nær på sletten. Spyfluer summer som på en sommerdag omkring bakketoppen. Lette, hvide stratuskyer ligger for anker oppe på den dybe, havblå himmel, som helt nede i horisonten er falmet af septemberdagens varmedis og sol.

Hvilket dejligt sted! – Men kun en meter bag mig står grusgravens lodrette rand. Set fra vejen eller fra landskabet i syd er den skønne bakkes form for længst lagt øde. Hvor længe vil det vare, inden den forsvinder og et af Nordsjællands smukkeste udsigtspunkter ikke mere er til?

På vej herfra mod Kundby finder jeg i den lille *Vejleby* tæt sydøst for Hørve en pragtfuld, ældgammel bondegård. Dens gårdsplads med de fire sammenbyggede længer, hvis stråtag er så skæve, som om stedet har været hærget af et jordskælv, er noget af det ejendommeligste, jeg har set, men uden tvivl en rest af egnens gamle byggeskik. Herom vidner især stuehuset med det sjældne bislag, den lille udbygning omtrent på dets midte ud mod gårdspladsen. På pladsen nær stuehuset står et kæmpemæssigt gråpæretræ, hvis top rager højt op over de skæve tage.⁴⁸ Inde i de nu moderniserede værelser findes i dagligstuen på den ene endevæg endnu en rest af det smukke træpanel, som forhen dækkede alle væggene. Endnu for ca. 40 år siden havde stuen det gamle murstensgulv, et langbord og en langskammel – og ved endevæggen tæt op ad bordet husets gåserede! Gården hedder Ellemosegård og ejes af den gamle Mads Nielsen. Men den styres nu af hans søn og svigerdatter, et par flinke og driftige unge bønderfolk. – Fra den modsatte side af vejen, hvor forgrunden er brudt af fire store, vandrige mosehuller på række, ser man vidt ud over landskabet og den lave Svinninge Vejle.

En god mils vej herfra mod sydøst ligger højt på en banke midt i det lave, vidtstrakte land den smukke *Kundby Kirke*. Fra kirkebakken er prægtige udsigter over Løvenborg Enge og Vognstrup Enge, omtrent lige så vide som fra Tudebjerg, men på den smukkeste måde brudt af den mægtige kreds af gamle elme, som indrammer kirkegården.

Et ejendommeligt sagn, som knytter sig til stedet, lyder således:

I Kundby var der en trolde, som boede i den høje bakke, hvor kirken nu står. Ligesom alle andre trolde hadede han klangen af klokkerne, og en skønne dag tvang larmen ham til at flytte. – Som man ser, er støjplagen af gammel dato.

Han rejste til Fyn og levede dér i nogen tid. Så hændte det, at en mand fra Kundby engang kom til denne ø og mødte trolden. Da denne fik at vide, hvor manden havde hjemme, bad han ham om at tage et brev med tilbage og kaste det ind over kirkegårdsmuren i Kundby. Manden lovede det, fik brevet og rejste hjem, men glemte snart hele sagen. Men en dag, da han sad på den eng, hvor nu Tissø er, kom troldens brev ham på én gang i minde. Han blev nysgerrig, tog det frem og vendte og drejede det, indtil der pludselig begyndte at piple vand ud af det. Til sidst åbnede brevet sig helt, og det var med nød og næppe, at bonden reddede sit liv; thi trolden havde indesluttet en hel sø i brevet. Det havde været hans hensigt at ødelægge Kundby Kirke; men nu skyllede vandet ud i det store engdyb og dannede Tissø.

Selv om trolden havde haft held til at få vandet smidt ud efter sin hensigt, ville det dog næppe have gjort kirken mén, men være rendt lige ud over de lave engdrag, som danner størstedelen af egnen, og hvori endnu masser af øliggende bakker hæver sig over den umådelige flade; ligesom Kundby Kirkebakke utvivlsomt gamle øer i et fjorddrag, der har strakt sig herind fra Holbæk-fjordens bund.

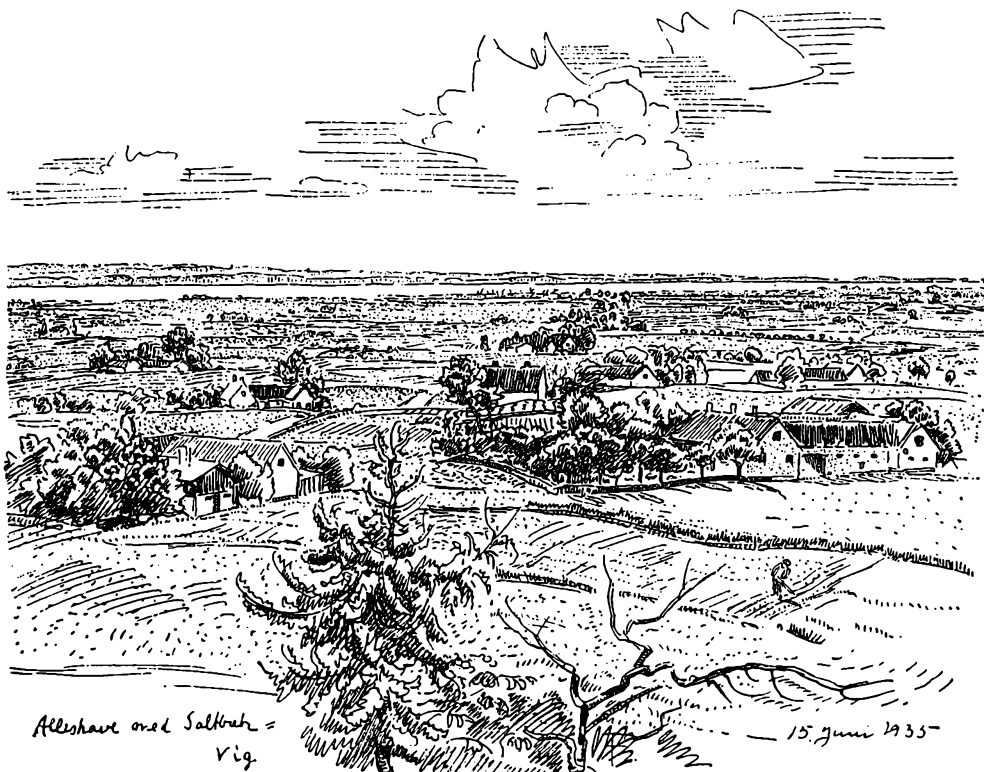
Det samme fænomen gør sig stærkt gældende i det vestligere landskab omkring *Føllenslev*, hvor selv højlandet har en mængde mærkeligt isolerede bakkekupler, af hvilke den besynderligste ligger SV for Føllenslev tæt ved vejen mellem denne og Algestrup. Den viser på sin nordside tydelige spor af at være eroderet af havet og står med udpræget klint ned mod landet omkring den. At den er meget højtliggende gør dette syn så meget besynderligere. En mægtig kæmpehøj lige på dens rand fuldstændiggør det mærkelige billede. Oldtidshøje og stendysser ses for øvrigt i disse egne overordentlig hyppigt, både på åsene og de lave flader.

Fra *Føllenslev Kirke*, et meget smukt bygningsværk omgivet af dejlige træer, har man udsigt over denne smukke og ejendommelige egn, som på grund af sin ensomhed lige til de seneste år har huset en mængde overtro hos den af-sidesboende befolkning.

Selve kirken har ligesom den i Føllenslev og mange andre været udsat for et attentat af en trold. Denne boede dog helt ovre på Nekselø, hvorhen selv den mest udprægede lyd-neurasteniker ikke skulle kunne fornemme den ringeste støj herfra. Men allerede da man ringede første gang med kirkens klokke, blev han så edderspændt, at han kastede en stor sten efter den ovre fra Nekselø. Han ramte naturligvis ikke; men stenen fandtes og blev slået i stykker og brugt til trappesten på Favrbogård. Dér ligger den. – Trolden døde kort efter sit mislykkede kast af ærgrelse over den plage, som klokkeklangen voldte ham.

Han skulle bare have overværet en jul eller påske i vore dage inde i København, efter at det er blevet forbudt at kaste med sten.

Det er muligt, at det er egnens rigdom på kæmpehøje, som har fremkaldt denne overtro og har holdt den ved lige helt til vore dage. En mand fra egnen har så sent som i 1923 fortalt, at i hans barndom kom troldene ofte hjem til hans fars gård. De boede i en høj ude på marken og levede på den venskabeligste fod med hans forældre. Ved juletid kom de og lånte forskellige ting som kar, baljer og gryder, og de bragte det altid tilbage efter brugen. Især boede troldfolket i de store jættestuer, som kaldtes „troldestuer“; thi „hvem skulle ellers ha' haft til huse på sådanne steder? Svar os på det!“ sagde man.

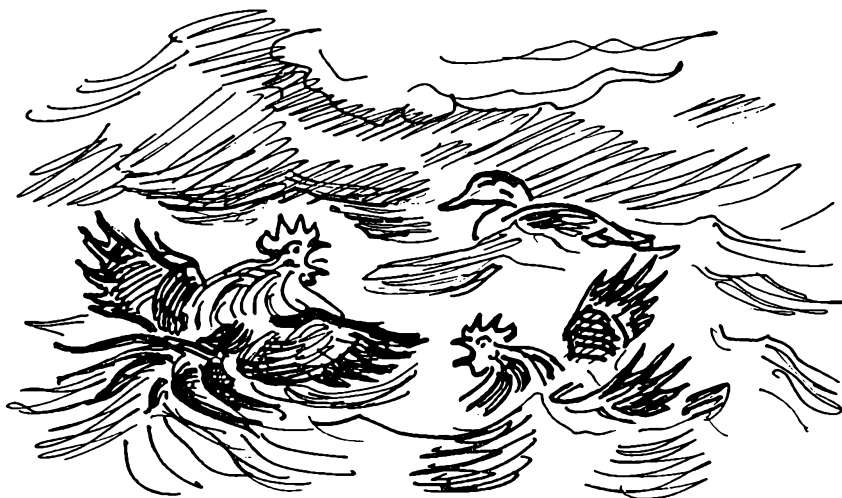

I almindelighed passede underjordiske og kristenfolk hver sit. Men troldene var dog ofte slemme til at tilbytte sig de sidstes børn:

„Skiftingerne var smænd nemme a kende,“ sa’e Marie Ole Niels, „di hade sånden nongen store hoeder, men med forstanden stod ded kun småt te; å så ku di æde alverden, ja, der var smænd it bund i dom; så ded va smænd it plasér for dom, der blev velsigned mæ sånden én. Å je ka da huse, a der i min tid blev lagt et barn i Alleshave å et i Kaltred, ja smænd blev der så. Men a sånden noed ku ske, va jo osse folks egen skyld, enhver må jo værne for sit å sine, å ded mindste, a man hels ka gøre, når et barn er født, er lige mæ de samme a sætte stål over dørren, så kommer di itte dér, næ smænd om di gør ...“

Man måtte ikke for nogen pris nævne, hvad barnet skulle hedde, før det var døbt, for så fik troldene magt over det. Endnu den dag i dag* er der ingen på denne egn (Bregninge sogn og omegn) som selv til deres nærmeste røber, hvad barnet skal hedde. Spørger man, får man undvigende svar. Men fra det øjeblik, de er døbt, er troldenes magt over dem forbi.

De flade strækninger omkring *Kaldred Hede* var i tidligere tid de fattigste strøg, man kan tænke sig. De tarvelige huses beboere havde til livets ophold kun lidt kartofler, en smule rug og havre og „et par skidtrøvede får“. Nu har levfoden bedret sig, her findes mange nye huse, kultiveringen af jorden er skredet frem, og især roedyrkingen står ret højt.

Disse lave egne ramtes mange steder hårdt af efterårs-stormfloden i 1921, da vandet fra Saltbæk Vig strømmede ind og dækkede landet helt til Kaldred

* Historisk Aarvog for Holbæk Amt, 1923.

A. Fr.
1934.

NIELS FRA TEGLVÆRKSGARDEN

og Alleshave. På den store Arnakkegård, som ligger nær den lille bugt af samme navn, kan man tale med om det. I nattens mørke, da uvejret rasede værst og vandet stod højt i gårdens stuer, måtte man i vand til livet ud på markerne for at forsøge at redde de brølende kreaturer. Det lykkedes kun delvis, og især en mængde får omkom. På vej hjem fra markerne så folkene pludselig en stor mørk ting som en Noahs ark komme sejlene rundt om en af gårdens gavle og lægge sig for anker på gårdspladsen. Det viste sig at være en mægtig halmstak, som havde stået et hundrede meter fra gården, og som stormfloden havde revet løs og ført med sig.

Dagen efter hang pigtrådshegnene viden om fulde af druknede høns og får, ja selv af karper, som saltvandet havde kvalt. Folk siger, at det var et meget uhyggeligere syn end efter den værste ildebrand.

Fra vejen vest for Alleshave har man egnens smukkeste udsigt over den store *Saltbæk Vig* og de omgivende lave strækninger helt til landet omkring Kalundborgfjordens indre. Septembervejret lægger gyldne slør over de vældige flader, hvor græs og sivskove står med grønne og gule farver omkring de tindrende blå fjordvande, der fortoner sig mildt og blødt ud mod fjerne højlande, som løfter sig i ås bag ås gennem disen. Sjældent har jeg set et skønnere fjordlandskab.

Langt ude i syd nær Saltbæk Vigs strand skimter jeg en hel række af udgåede træer, nøgne som benrade, ødelagte af stormfloden i 1921. De ligner et vældigt, langstrakt skelet af et fortidsuhyre, sort tegnet op imod det blinkende vand.

Græsset omkring mig er dugget af nattekulden; men grønt er det endnu, og på den friske skrænt foran mig ned mod vandet galoperer et par blanke, røde plage, som slår bagud og fjærter overdådigt af det gode foder, som synes aldrig at ville slippe op på disse marker. – Men alligevel begynder jeg af mange ting at tage varsel om efterårets komme. Viberne har for længst samlet sig i flokke, og stærene trækker som mørke, svingende skyer over bakkernes stubmarker og pløjejorder. Kun rågerne vandrer stiltfærdigt rundt på agrene med vrikkende gumpe, mens sollyset med metalglans falder på deres blåsorte vinger.

Det er et rigt land med mange store gårde heroppe på højderyggen i modsætning til den fattige Kaldred Hede i syd og den lave og magre *Eskebjerg Lyng* eller *Vesterlyngen* i nord. Nogen kraftigere kontrast til egnene nord for Lammefjorden end denne sidstnævnte lyngslette kan ikke tænkes. Et fladt, øde land, hvor elendige græsagre klemmer sig ind mellem lav og mager lyng over et næsten umærkeligt bølgende terræn, der hæver sig ganske lavt over den nære havflade. Mellem lyngrisene og de sparsomme græsvækster gror noget tarveligt engelskgræs og lidt revling, imellem hvilket nogle fattige blomster

kæmper for livet; nogle få forblæste enebærbuske er det eneste, som hist og her hæver sig over dette. De ligner forglemte grave på den store slette.

Kystlinjen krummer sig i en brat svunget bue ud mod nord til halvøen *Stold*, ved hvis rod der endnu er en fattig græsning for enkelte kreaturer, men som senere bliver en ren og skær sandodde, der yderst langs havstokken er dækket af tusindvis af nævestore ralsten. Et fuldkomment ørkenbillede; sandene omgivet af de lavvandede havarme, men mod nord indrammet af Nekseløs og Vejrhøjs prægtige bakkelandskaber. Få steder har jeg haft mærkeligere udsigt til de sidste end fra dette sted. Om man fyldte den romerske Kampagne med vand og over dette så Rocca di Papa, ville man omtrent have samme billede.

Stold-halvøen er skilt fra landet omkring Havnsø ved den lille *Tranevejle*, som om efteråret er tilholdssted for uhyre mængder af trækkende grågæs, der skænker dette ellers fuldkommen øde sted et mærkeligt liv. Ikke mange steder har jeg mødt en sådan ensomhed som her. Stærkest føles denne ved Vesterlyngens sydlige del, hvor fem lave oldtidsgravhøje ligger tæt sammen i en brudt række, og hvor et par krogede tjørne ellers er det eneste, som rager op over lyngen. Endnu et lille stykke sydligere ligger på den flade hede, kun et par meter over havfladen, en meget smuk og anselig langdysse. Lutter grave på dette sted! – Herefter hæver terrænet sig en smule og går over i nogle fattige marker, hvor der ligger et par elendige rønner – det eneste tegn på, at også *levende* mennesker har tilhold herude.

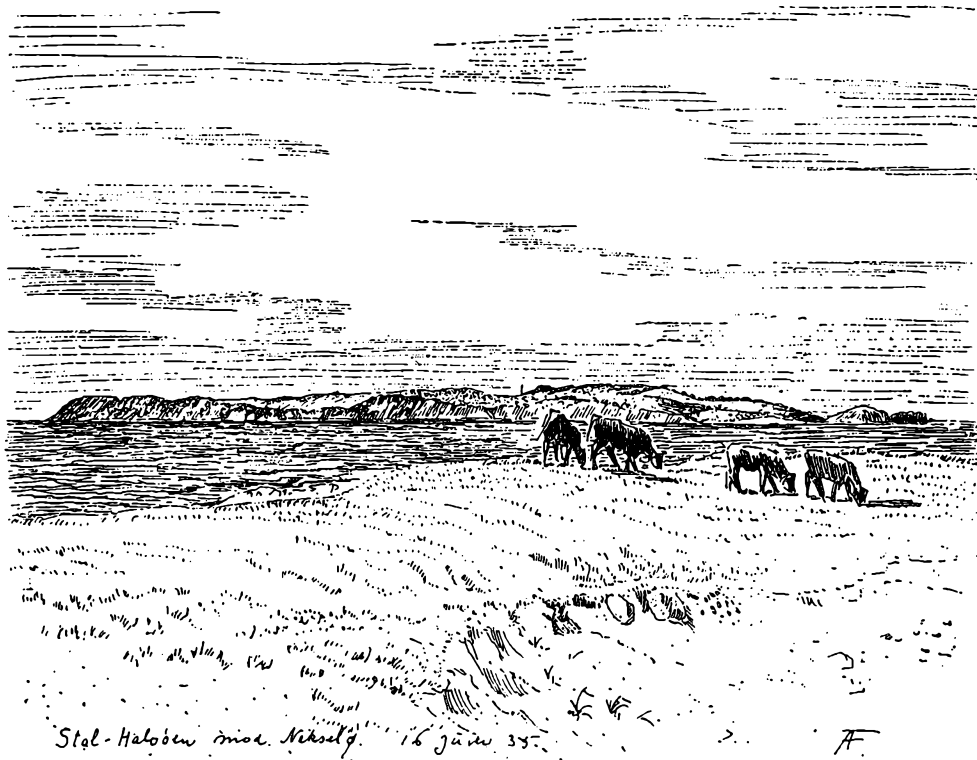
Mellem beboerne af dette nordvestligste Sjælland træffer man højst forskellige typer. Men de er næsten alle udprægede øboer, som i deres ydre er lige så afvigende fra jyderne, som de er med hensyn til sprog. Selv i det yderste Odsherred, helt ude på Sjællands Odde, hvor livet og kårene er omtrent lige så krasse som i Vestjylland, er der over befolkningen noget langt mere blidt og vegt, end over jyden fra vesteregnene eller fra Midtjylland. Man ville derfor tro, at denne befolkning også er lettere at komme på talefod med; men det er ganske omvendt. Og heri danner den også en stærk modsætning til beboerne på Fyn. Skønt min vært på Teglværksgården, proprietær Madsen, var min ledsager på alle mine ture i Nordvestsjælland og som kendt mand introducerede mig overalt, havde jeg f. eks. overordentlig svært ved at få lov til at tegne folk fra disse egne. Da vi besøgte den lille landsby *Bjergene* på vestsiden af Vejrhøj-landskabet og kom ind i en gård, søgte jeg forgæves tilladelse til at få et billede af den unge datter, en af de smukkeste repræsentanter for sjællandsk ungdom, jeg nogen sinde har set.

Dette træk hos beboerne heroppe, som de har tilfælles med andre i afsidesliggende sjællandske egne, bunder åbenbart dels i generthed, dels i mistro til

den fremmede, som man ofte anser for at ville gøre løjer med dem. Min opfattelses rigtighed blev bekræftet mange steder, blandt andet hos en boelsmandsfamilie i egnen om Vejrhøj, hvor jeg traf en kvinde med et udmærket smukt og karakterfuldt ansigt, en fortrinlig type på en sjællandsk bondekone på omkring de tres år. Her var det hendes mand, som rent ud forbød mig at tegne konen. Det kunne der aldrig komme noget godt ud af!

Heldigvis gives der undtagelser fra reglen. Og kommer man i øvrigt beboerne nærmere ind på livet, er det ikke svært at få dem til at snakke. Sjællænderne har imellem hinanden indbyrdes stærk lyst til at gå i flok, og en udpræget meddelelsestrang. Og det er forbavsende at høre, hvilken palaver der kan udvikle sig mellem dem, så at sige ved alle mulige lejligheder. Mødes et par vejfarende kendinge, går de sjældent forbi hinanden uden at slå en sludder af, ja selv folk fra forskellige gårde kan, når de arbejder på marken nær hinanden, falde for fristelsen til at komme i timelangt, gemytligt mundgemæng. Jeg er ikke sjældent kørt forbi et sådant par, især mandfolk, som var groet sammen ved et vejhjørne, og har fundet dem igen på nøjagtigt samme sted, når jeg et par timer senere er kommet forbi på tilbagevejen.

Måske har det langsomme, drævende sprog sin del af skylden i, at de talende aldrig synes at kunne blive færdige. Den samme sætning kan ofte blive

gentaget i det uendelige og vendt og drejet, så man må formode, at al saft og kraft til sidst er æltet ud af den. Og det er rigtigt, i al fald hvad *klangen* angår. Det sjællandske sprog har klangligt i de allerfleste egne en så udtyndet og svag karakter som det tredje udkog af en potte tevand. At det samtidig – foruden at virke humoristisk – kan rumme en forbavsende humor og et dybt vid, er en sag for sig. I den henseende står sjællænderen snarere over end under vore andre landsmænd. Hans ordsprog vidner om dette lune, og de er ofte drastiske, trods nogen almues andre steder i landet:

„Den brede ende er tilbage,“ sagde manden, han jog skovlskafte i enden på kællingen.

„Hårdt mod hårdt,“ sagde kællingen, hun fés mod tordenvejret.

„Skænd med dine jævnlige,“ sagde skrædderen til sin so.

„Jeg har tiden for mig,“ sagde drengen, han stillede uret.

„Om Gud vil,“ sagde manden, han havde ikke fået spurgt sin kone.

„Det kan gå lige op,“ sagde manden, han lå på ryggen og brækkede sig.

„Fisk og gæst lugter ilde tredje dag.“

„Nu kan du gå hen og skide, mens jeg skærer brød, så kan vi få mad på én gang.“

„Vorherre bevare *min* mund,“ sagde kællingen, hun havde sagt alt, hvad hun ville.

„Nu har vi spillet gående,“ sagde bonden, han væltede med musikanterne.

Det er et lille uddrag af en samling ordsprog i Historisk Aarvog for Holbæk Amt, opskrevne i Bregninge sogn. De kan ikke bruges som bevis for, at bonden er mere uhøvisk i tanke og tale end andre, højere befolkningsklasser; men de egner sig for de flestes vedkommende ikke til at ses på prent. Fremført på sjællænderens bløde mål behøver de ingen undskyldning; de kraftige gloser, som findes deri, anvendtes endnu for en menneskealder siden i den ærbareste bondes daglige tale. I ordsprogenes korte, fyndige sætninger har bonden fra arilds tid nedlagt sin livsvisdom. Det vidste såvel Peder Laale som den gode, sjællandske præst og folkemindesamler Peder Syv, søn af en fæstebonde i Kirke-Syv ved Roskilde; og ved at samle sine „Almindelige danske Ordsprog“ har han som ingen anden givet senere slægter et indblik i bondens vid og i hans evne til at udtrykke sin erfaring i en sætning så knap og så digterisk, at den kunne have stået i Sprogenes Bog i Hávamál. Når han citerer: „Om mus vil som hest fjærte, må røv revne,“ da er det jo ganske vist ikke sådan, vi til daglig går rundt og forestiller os „den højes tale“. Men slægtskabet er tydeligt til stede. En advarsel til en forvorpen undermåler er næppe nogen sinde sagt mere forståeligt, mere kort og klangfuldt. Det er visdomsord på et digterisk sprog – det nærmer sig gudernes tungemål.

J. Fr.
1934

BOELSMAND PEDER JESPERSEN FRA NORDVESTSJÆLLAND

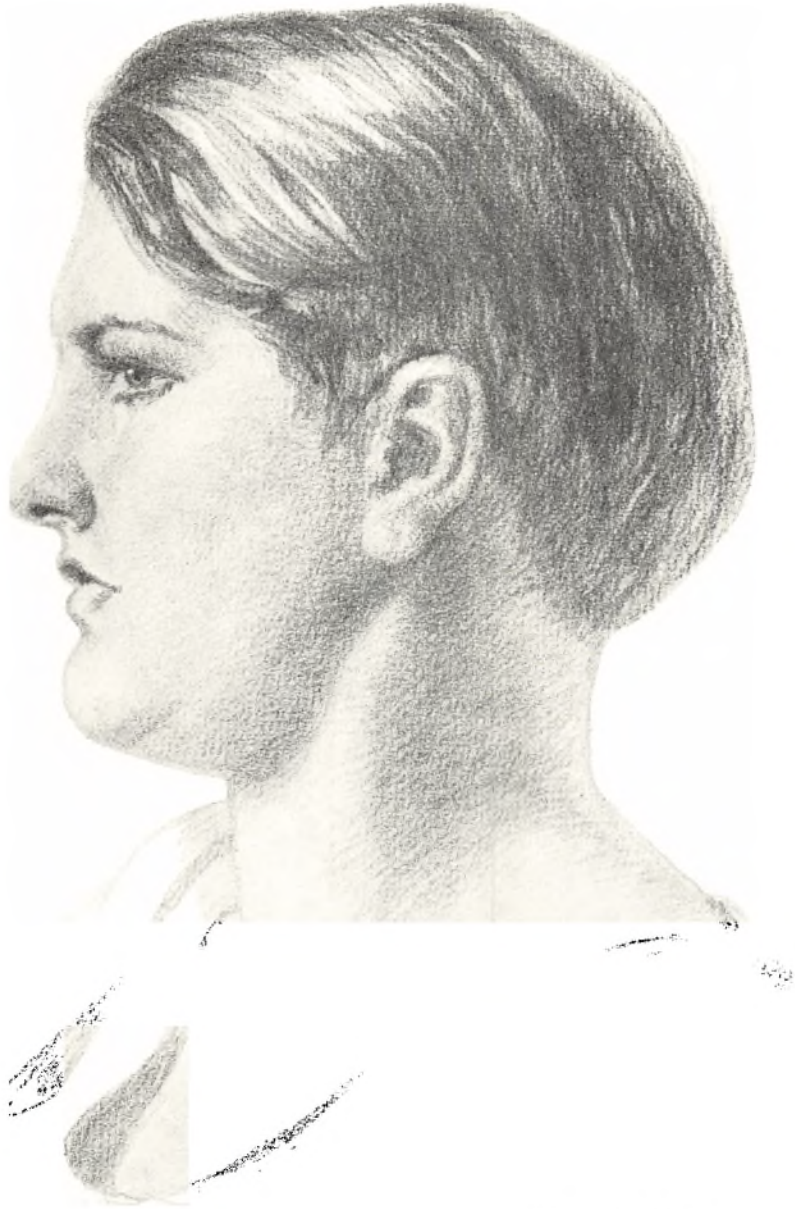
Min bedste model på egnen var min gamle bekendt Niels på Teglværksgården. Han synes mig af ydre at være den typiske, sjællandske bondekarl, og i al sin færd har han et tempo, som gør ham uovervindelig. En trofast slider, altid på det sted, hvor han *skal* være. Han *går* ikke på almindelig vis under arbejdet, han *skrider* – akkurat ligesom hans kampfælle, den mægtige hest Klavs, der følger ham i tykt og tyndt, fra „hestegangens“ pumpeværk til pløjningen eller roeoptagningen på de stormende og sludfulde efterårsdage. De hører sammen som Odin og Sleipner. – Niels ligner ikke sine landsmænd med hensyn til palaveren, han er meget fåmælt. Tre gange daglig indfinder han sig nøjagtig på klokkeslæt i køkkenet hos pigerne og siger disse ord: „Ka je få noe ma?“ Det er muligt, at han ved andre lejligheder også siger helt andre ting til dem, men det foregår i al fald geheimt.

Niels har i sit værelse et radioapparat, som han om aftenen flittigt dyrker. Men han har det, der er bedre, et ypperligt lille bibliotek, mest af populærvidenskabeligt og lokalhistorisk indhold; han er en af de mest belæste bønderkarle, jeg har mødt – og fuldkommen autodidakt. Hans drøm er at komme i besiddelse af „Landmandens Ordbog“, og senere, om forholdene vil være ham meget gunstige, at kunne rykke ind i et lille statshusmandsbrug og få sin *egen* jord at bødle med. Tanken om dette, og overhovedet om *jordens drift*, er det eneste, som kan få Niels helt i ånde. Så bliver han ligefrem veltalende. Han er en af dem, som fra fødslen af synes at være bestemt til at „drive djævlene på flugt ved at dyrke jorden“, som skrevet står i Zend-Avesta.

En fuldgod veteran i denne kamp mødte jeg i form af en gammel boelsmand, hvis dårlige ben for år siden har tvunget ham ud af striden, og som nu nyder sit otium i huset hos sin gifte datter. Han har mere af sjællænderens udpræget selskabelige egenskaber end Niels. Størstedelen af dagen tilbringer han støttet til sin stok ved vejkanten, spejdende efter en tilhører. Jeg passerede så ofte hans hus, at han til sidst fik vænnet sig til synet af mig som noget, der hørte til i landskabet. Og da der var gået en passende tid, i hvilken jeg til sidst var begyndt at hilse med hatten og han at svare ved at svinge stokken, dristede jeg mig til at snakke til ham. Han var straks parat til en passiar, og jeg fik i løbet af ganske kort tid lov til at tegne ham. Imens fortalte han om sin ungdom, da han havde været på højskole i Vallekilde, og han kunne ikke blive træt af at berømme denne periode af sit liv, der indeholder nogle af hans bedste minder. Han er en lille tyk, undersætsig og svagbenet mand, ikke noget heltemæssigt over dette ydre; men kernen er fin, og bag det lodne og stubbede ansigt, hvis ene øje engang har taget skade under arbejdet, brænder endnu en klar og vågen hjerne. Det var en fornøjelse at tale med ham. Og ved afskeden havde jeg indtrykket af, at også han nødigt slap *mig*, denne lækkerbisen af en lytter, som var dumpet lige i hans net.

Mine før omtalte nederlag under forsøg på at erobre et par af egnens kvinder som modeller, hævnedede jeg omsider på en ung pige fra det sydlige Ods herred, en købmandsdatter fra en af landsbyerne i den frodigste del af herredet, en fuldgod repræsentant for det svulmende sjællandske landskab – ikke helt som det er fra naturens hånd og således, som man måske helst burde have set det, men i dets mere soignerede uskyldighed, hvor det har været under ukyndige, men velmenende hænders pleje.

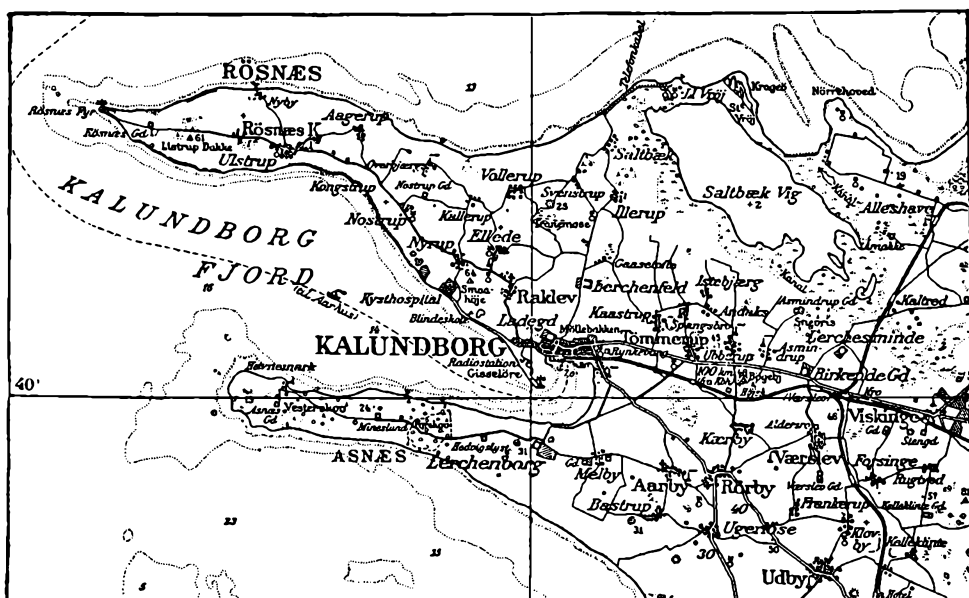

A.F.
1934

PIGE FRA NORDVESTSJÆLLAND

Mellem Sejerø Bugt og Jammerland Bugt

De to store, spidse halvøer Asnæs og Røsnæs, Sjællands vestligste fremspring, rager som en tvedelt rod fra en kindtand ud i havet mellem Kattegat og Store Bælt og indeslutter den lange og smalle Kalundborg Fjord. Jeg kunne blive i sammenligningen, som er opstået ved at se på kortet, og sige, at i fjordens inderste dyb ligger Kalundborg by lunt som en samling baciller, der breder sig og suger næring fra sine omgivelser. Men langt fra at volde disse nogen mén, befordrer denne by den stadig stigende strøm gennem de kanaler, som fører hertil inde fra Sjællands store krop, og som må til for at holde stedet friskt og levende.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Den sydligste og mindste af halvøerne, *Asnæs*, er et forholdsvis lavt land med enge og udstrakte skove og med vide, dyrkede marker, et udpræget herregårdslandskab, der så godt som alt sammen hører under Lerchenborg Gods. Det bedste ved det i landskabelig henseende er de smukke udsigter over havet i syd og især over fjorden i nord med det pragtfuldt formede Røsnæs i baggrunden.

Lerchenborgs park med dens lindegange, rosengård og klippede buske og træer er i sin art noget af det fineste, vi har i landet. Men halvøens to store skove, Asnæs Forskov og Vesterskov, rummer lidet af interesse; de består af typisk, forstdrevet bøgeskov af den art, som vi har mængder af. – Det er mærkeligt, at godsets ejere, som har masser af fint kultiveret land, ikke synes at have haft ringeste sans for at bevare den pragtfulde strækning af rent naturlandskab, som dannede den yderste del af denne herligt isolerede halvø, men har ment ikke at have tilstrækkelig mange tusinde tønder land under plov; thi også *herude* har de udslettet næsten alle de naturlige værdier, landskabet rummede. Til omtrent midt i 90'erne henlå halvøens yderste spids, Dyrehaven, som rummede omtrent 400 tdr. land, i fuldstændig naturtilstand med moser, tjørnekrat og stenstrøede marker, indrammet mod øst af Vesterskoven og mod de tre andre sider af fjord og hav.

Men godsets sidste adelige ejer, den nu over halvfjerdsårige grev Lerche, kom hertil som ung mand, fuld af revolutionære ideer på forskellige områder. Den store park, som var anlagt i fransk stil med klippede hække, blev dog bevaret. Men den 400 stk. store dåvildtbestand i Dyrehaven blev udryddet, hvorefter der på dennes grund blev anlagt den store Asnæsgård og tre fjerdedele af dens areal lagt under plov.

Endnu findes yderst ude de mest umedgørlige mosestrækninger urørte rundt omkring i terrænet; de giver et lille begreb om, hvor vidunderligt her må have været, mens det lå helt hen i urørt tilstand. Et fuldkomment dyrenes paradis. Fasaner letter enkeltvis eller i flokke, når vi passerer disse mosestrækninger, som i denne knastørre sommer er helt udtørrede, og hvor siv og iris og store gråsten hæver sig over den magre grund, der hist og her er bevokset med lave, forblæste tjørne.⁴⁸

Ud mod Dyrehaven står Vesterskoven endnu med høje, forblæste træer af mange forskellige arter, enkelte helt udgåede – et ualmindelig smukt skovbryn. Og øst for Asnæsgård findes langs fjorden en vidunderlig smuk strandvej mellem skovbrynet og havstokken, mest med sandstrand og skovklædt klint, hvorfra der er en pragtfuld udsigt ind mod Kalundborg og over mod Røsnæs, der løfter sig gennem septemberdisen som et usandsynligt drømmeland over fjordens blege vandflade. Uhåndgribelig synes kirken derinde, hvor den hæver sine spir som et bundt spidsede kæmpeblyanter op over byens tage, og endnu mere uhåndgribeligt og skønnere, som tårnet på Aladdins palads, svæver mod luften det himmelblå radiotårn, et edderkoppespind af jern, dette den nye tids babelstårn, fra hvilket alle jordens tungemål spredes. Det er som en vældig plante, som solen har kaldt frem af grunden på en eneste nat . . .

Fra Asnæs' herregårdsidyller lokkes jeg hurtigt over mod denne kyst.

Øst for Kalundborg strækker det nærmeste land sig ret lavt og jævnt ud mod Saltbæk Vig-bækkenet, hist og her med et lille højdedrag eller en enlig bakkeknude – et temmelig kedeligt land helt fra Jammerlandsbugtens nordside til Kaldred øst for Saltbæk Vig. Men lige vest for Kalundborg bliver det anderledes. Vejen går straks til vejrs uden for byen og stiger i kraftige ryk og slyng mellem store bakkedønninger. Allerede ved Raklev er man inde i et kaotisk bakkeland, det typiske Røsnæslandskab, hvis højder kulminerer med den 64 m høje banke ved Nyrup, og som når sin største skønhed på klinerne ved *Kongstrup*, men fortsætter i mægtige linjer helt til den yderste odde.

Skøn og betagende er Røsnæs til enhver tid. Men som jeg ser det i dag, er det et vidunderland, et eventyr, et digt af guder. Drivende tågeslør kommer ind fra havet som hvide, vandrende søjler, skiftende med ildhvidt sollys. Hen over det vældigt formede bakkeland glider de blændende tåger, hænger fast en stund i kirkespir eller bakketoppe, river sig løs på ny og glider videre med glories af solen over sig. Bilen jager pludselig fra et varmt og sommerligt lys ind i en klam, råkold skystøtte, hvorfra en kælderkulde slår sammen om os. Så farer den ud igen, og landet ligger med perlemorsglans over de dugdrivende agre under en åbning i det lave tågehav, der ses til alle sider som en solbelyst snemark. Skyer falder som dampe fra eksplosioner ned fra universet og kaster

sine hære hen over landet, men brydes og søndres bestandigt af solens gyldne lanser. Bakker, vejrmøller og oldtidshøje løfter sig som ensomme spøgelses over den hvidkolde flade, der skinner som edderkoppespind.

Overalt langs vejen og på højderne ser jeg gravhøje. Ikke mindre end fire udmærkede dyssekamre finder jeg på en lille vejstrækning mellem Kongstrup og Ellede, det smukkeste af dem ganske nær den førstnævnte by.⁴⁹

Disen er blevet tættere, da jeg når ud til *Listrup Bakke*, som løfter sig til over 60 meters højde kun 3 kilometer fra oddens spids. Bakken er på to sider omgivet af ødelæggende granskove, som bryder det dejlige landskab på forsmædelig vis. Men til de andre sider ser jeg endnu over dette vældigt formede land med dets bakker og dybe kløfter, hævende og sænkende sig som i vånde – til det nogle hundrede meter borte glider ind i det tætte og dulmende tågeslør.

Langt ude over havet i syd samler tågen sig til en tæt og jævn banke; det ser ud, som om horisonten ligger flere grader højere, end den skal – et solbelyst ishav uden bevægelse, med en aldeles lige, ubrudt horisont. Langt ude fra det usynlige hav kommer den taktfaste dundren af et skibs motor, og en tudebøje hyler som et såret dyr, der ligger og dør derude – håbløst og ene. I nordøst spænder en fin røgbue sig over himlen og hviler med sin fod på tågens rand.

Men heroppe på min høje, solbelyste bakketop hersker der i det fuldkomne vindstille en stegende hede som på en julidag. Myriader af mariehøns sværmer omkring mig og snurrer i græsset, og over mit hoved kredser lydløse svaler op imod et himmelhvælv, der er blått og bundløst som et pigeøje.

Så når jeg gennem en lille bevoksning af smukke skovfyrre ud til halvøens yderste huk mod havet.

Alle tager herud til dette sted for at nyde udsigten. Det gjorde jeg også; men hvilket held, hvilken udmærkelse, at netop jeg i dette tilfælde ikke bliver behandlet som alle andre! I dag er udsigten fuldstændig skjult – her er slet ingen. Tågen er blevet så tæt, at jeg intet ser uden den og en lille cirkel omkring mit høje stade. Det er, som om jeg står ved det yderste hav, i hvis matte dønninger en død sol spejler sig. En grå sandtunge skyder ud under mig i dybet, hvor dønningen bryder dovent og langsomt mellem ralstenene langs havstokken; med lange mellemrum hører jeg suget, det er som havets tunge, trætte åndedrag, dets sidste rallen. To dampere brøler med hver sin røst langt ude i ensomheden. Sandet dernede ligner størknet lava op mod havets matte sølvskær.

Rundt til alle sider står tågen som en mur, lige så tæt som fyrets grønlig-hvide væg, der løfter sig over mig. Jeg er alene i hele verden med det store tårn. Ikke en fugl ses eller høres. Lige ved min side på den stejle skrænt, som er brudt af mange skred, gror græs, bukketorn og den tornede, blågrønne sandtidsse. Bag fyret aner jeg fyrreskoven med dens hvidlige grønt og bleggå skygger, næsten helt skjult i tågeglansen. Jeg er som inde i en kugle af intethed – et grænseløst intet, hvor himmel og hav og alle elementer flyder sammen. Og midt i dette står *Jeg* – på en lille solbeskinnet plet, blot med nogle få farver omkring mig, græsset, urterne og buskene.

Et edderkoppespind ved min fod er trukket op med strålende perler af dug, et vidunderligt diadem – en skøn ligkrans.

Hvor forskelligt er dog alt dette fra hin dag for længe siden, da vi med „Rylen“ fór i brandstorm forbi denne høje klint på vej mod nord fra Musholmene til Sejerø! Stormen fra vest, som jog med tunge byger, rejste søen højt, „Rylen“ knejsede og dukkede sig, tog søerne mod sin side med et dunk og baskede sig som en edderfugl, mens regn og saltvand føg hen over den. Da så vi klinten derinde, kun et par hundrede meter borte, som en sort klippe rage ud imod os, og med kysterne til begge sider synlige milevidt – som et kæmpe-mæssigt strygejern pegende ud i havet.

Jeg savnede en skikkelse derinde øverst på det høje huk, en mand i en kappe, som svingede armen og råbte ud til os gennem stormen. For jeg mindedes

Reginmål, hvor Odin i en gammel mands skikkelse står inde på en pynt og råber ud til Sigurd og hans mænd, som i forrygende storm sejler forbi:

Hvem rider dér
Rævils Heste,
høje Bølger,
brusende Hav?
Sejlhestene er
vaade af Sved;
Vovens Hingste
sig mod Vinden ej staar.

Og Regin svarer:

Her er vi med Sigurd
paa Søtræer.
Bør har vi faaet
næsten til Bane,
brat over Boven
Bølgen falder;
Stavnfolerne styrter.
– Hvem spørger om det?

Men Odin kom jo ikke for *vores* skyld. Vi var bare om bord i en fiskerskude, tre drivvåde mænd, som ikke var på heltefærd. Men vi var under havets fortryllelse – på samme vis som de gamle nordboer, vore forfædre, som elskede dette hav, og som forstod at *skildre* det, helst i storm og uvejr, når Rans døtre rakte deres grådige arme ud mod de søfarende.

Hvilke digtere de var, strenge og bevidste i deres form! Stoltere ord om eget værk end Egil Skallagrimssons er aldrig sagt af nogen mand:

Aarvaagen var jeg,
Ord jeg bar
Med Tungen sammen,
Stilled dem slig,
at styrte vil ej
Mit Lovkvad sammen
i lange Tider.

Op til vor tid har stormens og havets stemmer talt til os gennem vore store digtere, i Ewalds „Sortladne Hav“, i Thøger Larsens digt om Vesterhavsbrændingen, i Johannes V. Jensens „Den jyske Blæst“. Det er den gamle nordiske races bestandige hymne til det element, som de kendte, fra de første gang befór det i en udhulet egestamme, og som altid siden har lokket dem. – Hvor mærkeligt, at vi aldrig har haft en *maler*, som har været jævnbyrdig med vore digtere i deres skildring af havet.

Da jeg længe efter vandrer tilbage langs oddens sydlige klint, er tågen så småt begyndt at lette, og jeg ser et langt stykke langs den pragtfuldt svungne kystlinje ud mod fyret. Med undtagelse af den lille fyrreskov yderst ude er landet trindt om næsten fuldstændig nøgent for træbevoksning, bortset fra et par plantager. De stejle skrænter, som har undgået plovjernet, ligger derimod bevoksede med krat af buske og mange urter, især tjørnekrat, der rimeligvis er de sidste rester af gamle skove, som i tidligere tider har dækket bakkerne, og som på grund af deres torne bedst har kunnet modstå de græssende dyrs angreb. Der findes ganske vist hist og her på Røsnæs andre smårester af disse gamle skove, bestående af lidt forkrøblet eg, bøg og ask. Men herude på klinterne er det mest benved, lidt hassel og bævreasp foruden tjørn, roser, slåen og enebær, samt den prægtige sandtidse, den smukkeste af dem alle, som i mængde gror her på klineranden.⁴⁹

De storslåede, mærkeligt formede klinter, som strækker sig langs næsten hele halvøens sydside, er eroderede af havet. Røsnæs, så vel som store strækninger af Odsherred inden for den, er uden tvivl en randmoræne, som er dannet af bræen under dens vandring; alle de paralleltløbende bakkerækker langt inde i landet mod øst viser slægtskab med halvøen.

Henimod solnedgang står jeg på den bratte, mærkeligt formede 43 m høje bakkeknude lige øst for *Tømmerup* med udsigt til alle sider over lave strækninger og til den lille by *Ubberup*, hvor Bommandens hus lå, gerningsstedet for et uhyggeligt mord, som fandt sted omkring midten af forrige århundrede og længe satte omegnens beboeres sind i bevægelse.

Bommanden, hvis hus lå nær ved hovedlandevejen lige ved *Ubberup*, blev ved nattetid myrdet af tre banditter, som bagefter plyndrede ham for hans penge. De blev hurtigt grebet alle tre, og hovedmanden blev dømt til i de andres nærværelse at halshugges på den nævnte bakke, hvorfra gerningsstedet

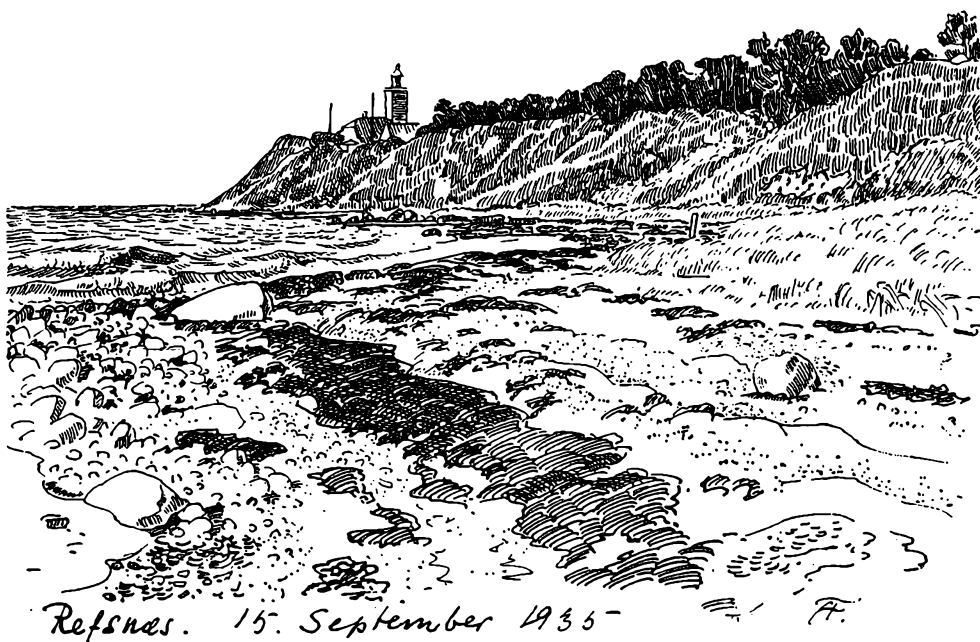
kunne ses. Folk strømmede til stedet som til en stor folkefest. Alle søgnefogeder fra omegnen mødte med et bevæbnet mandskab af bønderkarle, som slog kreds om retterstedet med deres høtyve og lignende våben.

Morderen blev ført frem, og hans hoved lagt på blokken. Og i samme øjeblik, som øksen faldt, var der en ung pige, som styrtede frem, kastede sig ned på jorden og drak af den varme, dampende blodpøl. Det viste sig, at hun var syg; og det var en almindelig tro, at kunne man slippe til at drikke af det endnu varme blod af en morder, ville man komme sig!

Kammerråd Jensen fra Viskinge, der som dreng var øjenvidne til begivenheden, fortæller, hvordan morderens hoved senere blev sat på en stage, der rammedes ned i jorden. Men da ansigtet ikke vendte imod gerningsstedet, som sig hør og bør, slog skarpretteren til det med sin blodige hånd og sagde: „Se nu dér nedad, din røver!“ Så svingede hovedet rundt og vendte næsen ned ad Bomhuset til.

Efter at de to andre røvere havde været vidner til alt dette, blev de klædt af til skindet – det var vinterdag med hård frost – bundet til en pæl og pisket med seks ris – hver af dem fik tre slag af tre forskellige ris. Bøddelen og rækkerknægten skiftedes til at slå; blodet sprøjtede langt væk og dryppede fra risene, og ofrene skreg, så man kunne høre det langt væk. Efter endt piskning sendtes de på livstid til slaveriet i København.

Henrettelserne var jo i hine tider, til trods for deres forfærdelige uhygge, stedse en stor folkeforlystelse, der holdt sig lige til disse barbariske handlinger ophørte.

En ung mand inde i Tømmerup fortalte mig, at han som arbejder ved den skærvefabrik, hvis maskiner nu arbejder sig ind i bakken og allerede har nået dennes top, har været med til at bringe 5–6 skeletter for dagen, som lå allerøverst tæt under jordsmonnet – rester af forbrydere, som er henrettet heroppe. Og en ældre mand i samme by meddelte mig, at bakkens gamle navn er *Kjeldbjerg*, og at en oldtidshøj, som lå nær dens top, er blevet udslettet ved grusgravningen.

En ensom, halvt udgået hyld står på bakkekammen, bogstavelig talt på gravens rand, dens gamle rødder stikker halvt ud gennem gruset.

Hvor er dette sted smukt i denne aftenstemning, da tågerne nu ved solfaldstid er spredte og alt landet vidt og bredt ligger synligt under mig; Kalundborgfjorden under en kobberrød sol i vest, i nord Saltbæk Vig med sine blegblå vande. Tæt ved i sydøst ligger på en anden, spids og regelmæssig formet bakketop en oldtidshøj, der står solbelyst, skinnende som ild mod den dybe himmelfarve.

Den gamle hyld rødmer i den nedadgående sol, dens halvt visnede blade hvisker i den stille aftenbrise.

Og her, netop på dette skønne, fredfyldte sted, har sådanne grufulde begivenheder fundet sted . . .

Kjeldbjerg Bakke . 14 September 1935.

Æ.

Landet mellem den inderste del af Saltbæk Vig og Jammerland Bugts nordside er landskabeligt af ringe interesse. Midt i et fladt og kedeligt landskab ligger landsbyen *Frankerup*, som endnu virker meget gammeldags. Med sine smukke boliger langs vejen, der er omgivet af store, frodige træer, er den en hyggelig og morsom lille by.⁵¹

Helt op til vore dage var befolkningen i disse egne meget overtroisk, og den delte naturligvis den tro på varulve og marer, som især har været stærkt udbredt på Sjælland. Thiele omtaler i sine folkesagn en mand fra Frankerup, som fortalte om sin morbror, at engang, da han var i tjeneste på Ubby Mark, havde han en besynderlig oplevelse. En morgen før solopgang var han gået ud for at se til nogle heste, som stod tøjrede på et „tre mands skel“, dvs. et sted, hvor tre mænds marker støder sammen. Her så han pludselig tre splitternøgne piger, som var i færd med at gå igennem en horseham. Han blev så forfærdet, at han straks ikke kunne røre en fod; men da så alle tre piger pludselig kom løbende hen imod ham, tog han benene på nakken og rendte hjem. Han troede ikke, det var rigtige mennesker.

Men forklaringen ligger lige for; der var på den tid næppe mange mennesker på Sjælland, som ikke kunne have opklaret mysteriet for ham; måske var små tjenestedrenge ikke endnu særlig indviet i slige sager. Det var en almindelig tro, at kvinder, som skulle føde, kunne undgå fødselssmerterne – og således også lettere føde i dølgsmål – når de anskaffede sig en horseham, dvs. den hinde, som omslutter et føl før fødslen. Stillede man denne op ved hjælp af nogle stokke og krøb tre gange under den i djævelens navn, slap man for alle fødselsveer. Men den forbandelse knytter sig til disse kvinders førstefødte, at de bliver halvt dyr og halvt menneske; er det et drengebarn, bliver han en varulv, er det et pigebarn, bliver hun en mare. De kendes begge på, at deres øjenbryn er sammenvoksede over næsen, og desuden har de mellem skulderbladene en lodden plet. Først når barnet bliver voksent, kommer dyrenaturen

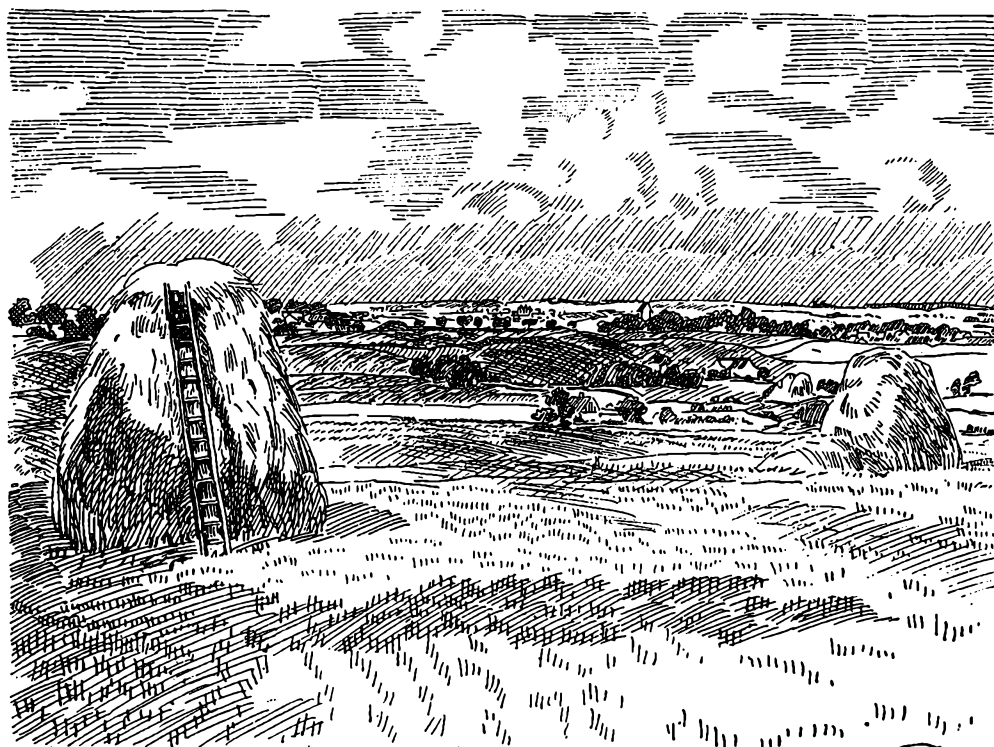
frem; når mørket falder på, lusker det i smug bort fra andre mennesker. Så snart det kommer ud i ensomheden og mørket, breder pletten mellem skuldrene sig, så hele legemet bliver loddent, samtidig med at det antager skikkelse af et dyr – en varulv eller en mare. Varulven strejfer om for at finde en frugtsommelig kvinde; thi hvis han kan rive fosteret, helst et drengebarn, ud af livet på hende og æde dets hjerte, da er forbandelsen hævet, og han er for fremtiden som andre mennesker. I nogle egne anvendte man en „øgpude“, den halv-måneformede pude, som hvilede på hestens ryg og stod i forbindelse med seletøjet. Krøb man under dennes krumning, „svedsiden“, opnåede man samme virkning som med horsehammen. – Varulven kendtes på sin natlige færd nemt derved, at den humpede af sted på tre ben, mens det fjerde stak bagud. Hundene var altid arge mod dette bæst og overfaldt og forfulgte det; man så derfor ofte et varulvemenneske efter sine natlige udflugter være såret og forrevet i ansigtet.

En mare skildres kort og godt som et lille loddent dyr, der søger at komme ind, hvor folk sover, helst mandfolk, og lægge sig oven på deres bryst. Dette fremkalder efter sigende stærke kvælningsfølelser, men ellers sker der tilsyneladende ikke noget. Det hele mangler altså plan, og man forstår ikke, hvad det kvindelige udyr vil opnå. Mærkeligt nok kan en mare kun befries ved, at man fanger den i et sold og udsætter den for dagslys. Hænder dette, bliver den aldrig til mare igen. Spørgsmålet er blot, om den måske er en så fanatisk rytterske, at dette slet ikke vinder dens bifald.

Men lad mig ikke hæfte disse vidtløftigheder specielt til den lille Frankerup by. Der er næppe noget sjællandsk sogn, som ikke i forrige tider havde sine marer og varulve; og måske går de spillevende rundt imellem os endnu, i hvert fald de førstnævnte.

I samme sogn, nemlig *Ubby*, findes en af vort lands berømteste jættestuer nær Ubby med en vidunderlig udsigt over det vide, lave land. Skønt dette land mellem Tissø og Kalundborg Fjord er frygtelig ensformigt og kedsommeligt, når man færdes nede i det, ser det pragtfuldt ud fra denne højde. Det var ikke tilfældigt, hvor de gamle valgte deres dødes hvilested, det var ofte gjort med fin sans for landskabets skønhed.

Indvendig er jættestuen en af de smukkeste formede, jeg har set, stenene er forbavsende regelmæssige, valgt med stor omhu. Den ene bæresten har en indvendig flade på ca. $1\frac{1}{2} \times 2$ meter, og den ene af de to store dæksten, som danner hele loftet, er omtrent 2×2 meter. Fladerne kunne ikke være finere, om de var omhyggeligt tilhuggede. Hvilket arbejde at finde sådanne marksten og slæbe dem herop!

Fra Ubbø Jættestue . 16. September 1935.

A.

Gangen har mistet nogle af sine yderste sten, inden stedet blev fredet. To af dem står inde i haven hos den boelsmand, som ejer lodden, og hvis hus ligger tæt op ad gravkammeret. En høj med et mindre, delvis sammenstyrtet gravkammer ligger ca. 40 m sydøst for dette. Endnu en jættestue findes ved en gård ca. 200 m i sydsydvest, og et fjerde gravsted ligger omgivet af store træer i sydvest; de er alle synlige her fra stedet.

Manden, som bor i boelstedet og ejer lodden, er født her, og hans forfædre i fire slægtled har ejet stedet i rækkefølge før ham. Han udlåner nøglen til gravkammeret, og de beløb, han indkasserer for dette, andrager fra 30–50 kr. om året. Det er jo ikke overvældende; men på baggrund af den fattigdom, der råder på stedet, bliver det en helt anselig pengesum. Det virkede næsten naturstridigt at se en smældfed jysk hoppe stå inde i stalden, så velplejet og skinnende, som hørte den hjemme i en herregårdsstald. Den virkede i enhver henseende som en mærkelig kontrast til de to fattige mennesker, som ejer den.

Den lille 50-årige boelsmand gik og bødlede i stalden iført sin „travallifrak“ og synede ikke af meget ved siden af sin fine hest. Hans gamle mor holdt sig inde i stuen; men da jeg i et glimt så hendes ansigt gennem ruden, fik jeg ligefrem et chok. Det var „love at first sight“. Jeg ligefrem skjælv af sindsbevægelse, da jeg bad om lov til at fotografere hende. Men minsandten – hun

sagde ja. Sønnen ilede ind og iførte sig sin fine lærreds-søndagsjakke og stillede sig op ved siden af hende. Selv forblev hun i sæk og aske. Lad de unge om at udstaffere sig – skulle en anden én ikke ha' lov til at ligne sit arbejde!

Det er et par af de rareste mennesker, jeg har mødt – disse to helligdommens vogtere. Men de er også himlen halvtreds meter nærmere end de fleste andre folk på egnen.⁵⁰

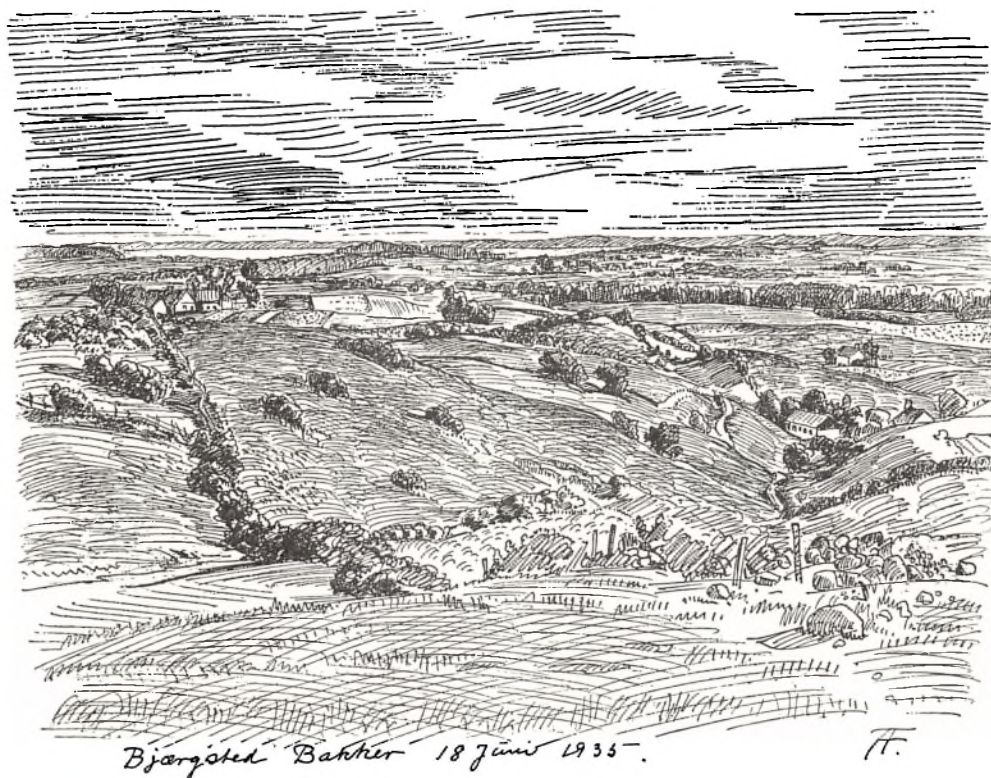
Jyderup-egnen

Jeg kommer østfra fra de lave strækninger om Kundby Mose over Stigs Bjergby og nærmer mig det vældige bakkeland om Bregninge og Bjergsted, som grænser op til nordvestsiden af de store skove omkring Jyderup, et terræn med åbne banker og åse, furet af dalstrøg og dybe hulveje. Allerede ved Davrup begynder landet at vise sit alvorlige ansigt, de magre jorder bølgler op og ned med stenstrøede marker, hvor store og små kampesten ligger i rovs mellem hinanden og på afstand kan forveksles med fåreflokkene, som hører dette fattige landskab til. Svære stendiger indrammer felterne, som skærer sig dybt ind i skovene i brede, åbne pletter.

I den smukke, kun ca. 100 tdr. land store *Davrup Skov*, som rummer en mængde anselige ege og bøge, fandt jeg *Hulegen*, „den hellige eg“, som lige til omkring år 1900 spillede en betydelig rolle ved sine mirakelgørende egen-skaber og var en skrap konkurrent til boelsmand Chr. Mortensens „kloge“ kone, som boede mellem Sunderup og Favrbo, og hun kunne dog kurere for både tredje- og fjerdedagsfeber samt koldfeber blot ved at lade de syge drikke af en hjerneskal, hun ejede. Træet var specialist i engelsk syge, lamhed og forvoksninger. Man behøvede blot at lade patienten kravle igennem hulningen forneden i stammen, så kom *den* sag i orden! Den syge måtte her som andre steder i landet, hvor hultræer optrådte som kvaksalvere, ofre det tøj, vedkommende var iført, og undertiden så man mængder af sådant tøj ophængt på dets grene eller i krattet rundt omkring.

Træets stamme, som er samlet ved roden, spalter sig en god alen over denne i to dele omtrent op til mandshøjde, hvor de er sammenvoksede på ny på et kort stykke. Herved er det hul dannet, som de syge måtte igennem. Overtroen var tidligere overordentlig stærkt udbredt over hele landet – der findes hultræer, som den dag i dag bliver betragtet med ærbødighed og ærefrygt af befolkningen, og det er få steder, man vover at fælde eller skade dem. – Træet er stærkt og friskt, kun den ene arm er højt oppe begyndt at gå ud. Den ensomme skovkæmpe, som løfter sig højt over alt småkravlet omkring den, kunne for så vidt udmærket godt anvendes endnu.⁵⁰

Som før nævnt var disse egne om Bregninge forhen stedet for en hårdnakket overtro. Sognet var særlig rigt på varulve. Kendemærkerne, de sammenvoksede bryn, var almindelige. Men tømmer Korsgaard havde desuden to „skægpletter“ på kinderne, og han færdedes hyppigt hos barselkvinder, naturligtvis i håb om at kunne komme til at æde hjertet af et ufødt drengebarn

for at blive „løst“. Nis Væver havde på ryggen en stærkt behåret plet som et rotteskind, der kunne udvide sig og dække hele kroppen som en ham, når han blev varulv. Så snart han mærkede, at tiden for denne tilstand nærmede sig, kastede han sig ned på jorden og skreg i ét væk: „Jeg bliver, jeg bliver, jeg bliver!“ Og så hoppede han rundt på hænderne og det ene ben, mens det andet strittede bagud. Han havde sagt til sin kone: „Når jeg bliver varulv, så skal du bare slå mig med forklædet.“ Man så derfor ofte Nis Væver med trævler af forklædet mellem tænderne. Men om det har hjulpet ham, meldes der intet om.

Sønden for Davrup Skov når landskabet sin største pragt i de åbne *Bjergsted Bakker*, hvis knudrede ryg et enkelt sted skyder sig op til 87 meters højde – et fantastisk og voldsomt formet landskab, hvor store stendiger, det eneste spor af menneskers færden, bølger op og ned og yder læ for den vilde bevoksning af tjørn, enebær, roser og gyvel, som følger digernes grå linjer over skarpe, forblæste højder og dybt ned i bundløse svælg.

Dette prægtige og fantastisk formede bakkeland, der i krumninger strækker sig helt fra Odsherreds nordlige del ned til Lammefjorden og derfra vestover til Vejrhøjlandskabet for siden at fortsætte ned over Bregninge og

Bjergsted til vest for Skarresø og løbe videre ud over Røsnæs, er en mægtig randmoræne, eller en række af sådanne, som sandsynligvis har fortsat over langs Fyns nordkyst, og som er opstået under sene fremrykninger af bræen fra „Østersø-isstrømmenes“ tid, da isranden har haft front mod nordvest. De store bakkerækker med deres mængder af stenophobninger er dannede under de sidste faser af afsmeltningstiden, da isen allerede for længst var forsvundet fra Jylland og Kattegat.

Det dejlige septembervejr, som aldrig synes at ville svigte, lægger også i dag sin fine dis over landet, hist og her brudt af blændende solstrefj. Gennem disen løfter bjerg sig bag bjerg, landskab bag landskab, til de yderst ude står som blide silhouetter over horisonten. Intet menneske møder jeg, kun hist og her et par skrækslagene får eller en enkelt skikkelig ko, som ligger og tygger drøv i et stendiges læ.

Aldrig har jeg set sådanne mængder af champignoner som heroppe på denne øverste, skaldede banke. Hvor er de ædle i farven, lysende grønhvide mod det lave græs – og stryger jeg over dem, er de som en handske over en yndig kvindehand. Jeg er prosaisk og fylder min hat og mine lommer med dem; men jeg føler en sund og syrlig duft af jord og grøde med mig, da jeg går bort . . .

Når jeg går blot et par hundrede meter herfra sydpå ad vejen mod Astrup, bliver udsigterne endnu mere blændende ned over Jyderupskovene og Skarresø. Aldrig er Himmelbjerglandskabet forekommet mig skønnere end dette sted. Skønt typisk sjællandsk gør de vide udsigter til alle sider, at man kan ånde her, idyllen får man aldrig lige i næsen. Denne sjællandske egn med dens blanding af åbne banker, søer og skove søger sin lige i hele landet.

Forgrundens solbelyste grønne marker og enge fortøner sig fint mod de fjerne skoves kuplede kroner, mod søen med den lille Magleholm og halvøerne bag denne. Bestandig synes landskabet mere og mere u håndgribeligt, til det i det fjerne falder sammen med soltågerne og helt ude ved Regstrupskovene hæver sig og forsvinder mod luften i et himmelsk, uvirkeligt lys.

Jeg følger vejen ned forbi *Skarresøs* vestlige side og nærmer mig de berømte Kongens Møller, som ligger i skovterrænet lavt omkring søen. Her er fredeligt og godt. En ung fasankok løber tværs over vejen inden for skovbrynet, flere letter ved vejsiderne, og en hare sidder og piller næse midt på en brandlinje få alen fra mig.

Landskabeligt kan man vanskeligt tænke sig nogen stærkere overgang end fra de åbne, forblæste bakker ved Bjergsted og til *Skarresøs* bredder med de lune skove, gennem hvilke *Halleby Å* slynger sig i sit stenede leje, og hvor *Kongens Møller* i sin tid lå tæt på række langs vandløbene i skoven og svingede deres durende hjul, akkompagneret af strømmens susen. Nu er der så godt som intet tilbage af møllerne, men søen og skovene er endnu ved magt og rummer nogle af Nordvestsjællandss mest romantiske steder.⁵¹

At disse møller kunne trives så nær ved hinanden havde sin forklaring i, at der på grund af mangel på vandstrømme ingen andre fandtes i vid omkreds – et lignende forhold som ved Femmøller på Mols. Her var ikke mindre end seks møller klumpet sammen langs åløbene ved søens søndre side, nemlig *Strids Mølle*, *Øresø Mølle*, *Gryde Mølle*, *Tyske Mølle* (eller *Kongens Mølle*, hvis navn anvendtes som fællesbetegnelse for dem alle), *Rangle Mølle* og endelig *Bro Mølle*, som dog allerede nedlagdes i 1777. Af de andre var endnu for 15–16 år siden tre i sving som vandmøller, men selv de er nu forsvundne; den sidste af dem er blevet savværk. Ellers ligger de helt hen som ruiner eller er ved ombygning forvandlet til ukendelighed.

Kun fire af dem ligger ved *Halleby Å*; de to andre, *Tyske Mølle* og *Gryde Mølle*, dreves af vandet i afløbet fra *Skarresø*.

Møllerne var ældgamle. Allerede i et kongeligt brev fra 1588 til lensmanden over Kalundborg len føres der klage over, at de mange nye vindmøller i omegnen har sat dem i „stor restance“.

Der må have hersket et mærkeligt liv på dette sted i ældre tid, når folk kom kørende hertil langvejs fra, helt fra *Reersø* og *Ringstedegnen*. Man kørte i almindelighed hjemmefra midt om natten for at kunne være ved møllerne ved daggry og muligvis rumle af igen næste nat med sit korn malet. Ellers overnattede man på træbænkene i den store møllestue. Det var ikke altid lysture, især ved vintertid. Møllerne hørte hver til sit sogn og lå for enkeltes vedkommende langt borte fra sognekirken. Det hændte en vinter i stærk frost, da der var barnedåb i *Strids Mølle*, at man i en af datidens åbne vogne var kørt den 1¼ mil lange vej herfra til kirken i *Sæby*, under hvilket sogn møllen hørte; da man nåede hjem, var barnet dødt, frosset ihjel!

Hvad der er tilbage af *Gryde Mølle* ligger som førnævnt ved afløbet fra *Skarresø*, omgivet af et skovlandskab, hvis lige jeg sjældent har set. Elme og gamle bøge gror i urskovsagtig forvirring over den ujævne grund, hvor

store og små mosgroede sten ligger strøede mellem skovbundens rige og forskelligeartede vækster. Det er en fuldkommen eventyrskov, et næsten smålandsk landskab.⁵²

Kongens Mølle eller *Tyske Mølle* ligger ved samme å i et terræn, som i de senere år er stærkt forandret bl. a. ved regulering af vandløbet og ved anlæggelsen af en mængde fiskedamme nær det sted, hvor møllehuset fandtes. En mængde træer er fældet, og kun en brøstfældig yderlænge er tilbage af selve møllebygningerne. På den modsatte side af vejen findes endnu møllersvendens bolig, som naturligvis kun er skånet, fordi den ikke har været i vejen.

De sidste trykte beretninger, man har om møllerne, siger, at *Strids Møllens* hjul endnu er i gang. Det gælder ikke længere, den er ikke vandmølle mere, men savværk. Dens møllehjul standsede allerede for en halv snes år siden, og møllen er helt lavet om. Her går ganske vist også endnu en smule kværn, der maler lidt korn. Men det er savsmuld og ikke mel, man får på ærmet derinde, og træ i alle mulige skikkelser, bjælker, brædder og lægter ligger hulter til bulter rundt omkring, og både ind- og udvendig ser det gamle kværnhaus ud, som om det er ramt af et jordskælv. Enkelte af beboelseshusene står endnu med smukke stråtage, men selve møllen har fået et hæsligt tag af tjærepap. I øvrigt er den smukt beliggende ved sin mægtige dam, og ligesom alle de

andre møller er den omgivet af herlige skov- og engstrækninger. Men vandet, som løber forbi den, er ikke mere *levende*. Og den elendige rende, som går igennem kværnhuset, er ynkværdig at se på.

Af *Øresø Mølle* er intet andet tilbage end goldslusen, gennem hvilken Halleby Å løber ud på sin vej mod Tissø. Udsigten fra broen ved slusen mod syd-vest over åen og ådalens enge er i sin art et af de herligste steder på egnen. Intetsteds er *Halleby Å* skønnere. P. C. Skovgaard har her malet et af sine berømteste billeder.⁵²

Desværre er der nu lige op ad broen bygget et rædselsfuldt, rødt hus og anlagt en endnu værre stenhøjshave terrasseformet ned mod det smukke, tvedelte åleje.

Også ved *Rangle Mølle* er bygningerne, af hvilke den største til for kort tid siden har været brugt til pensionat, i overvejende grad af nyere dato. Halleby Å rinder lige forbi det sted, hvor den gamle mølle har ligget, og såvel her som ved den store mølledam er stedet endnu vidunderlig smukt, den fuldendte idyl. Pragtfuld er også åen her set fra broen over den gamle goldsluse, hvor vandet styrter skummende ned i den dybe, mørke kløft, og hvor store stenblokke opfylder ålejet mellem mægtige trægrupper. – Man skulle tro, at der har stukket en stor kunstner i hver eneste af de gamle møllere, som først har bygget her, og som har udset sig stedet for disse møllers beliggenhed for at kunne bruge penselen lige uden for deres dør.

Men trods alt – jeg føler det som lidt af en befrielse, da jeg atter er kommet herfra op i bakkelandet med de vide udsigter. Fra *Bromøllebakkerne*, eller nærmere betegnet fra vejen mellem Holmstrup og Bromølle, får jeg mod vest udsigt over hele egnens mest interessante sted. Det er den vældige *Åmose*, som strækker sig østfra i egnen ved Store Merløse syd for Grøntved Overdrev og i næsten 4 mils længde og en bredde af op til 3 fjerdingvej gennemstrømmet af Halleby Å når helt til dennes udløb i Tissø og fortsætter på søens vestside som brede kær, enge og sanddrag helt til, hvor åen falder ud i vaderne nordøst for Reersø og ender sit løb i Store Bælt.

Om vinteren var den tidligere en sø, om sommeren et ufarbart morads. Allerede for halvandet hundrede år siden sænkedes dens vandstand, og i de seneste år er den næsten overalt drænet og åens løb reguleret. Mængder af gamle fyrre- og birkestammer siges at være opgravet af den – mærkeligt nok, da den er en udpræget kærmosé – og spor af stenalderboplads er fundet i den. Nu er dens gamle kærvegetation afløst af agre og enge eller af mosedrag med store tørveskær. Men geografisk danner den endnu skellet mellem Nord-vest- og Midtsjælland.

At færdes nede i selve det gamle moseterræn bringer nu næsten overalt stor

skuffelse. Men heroppe fra dette sted ser den vel endnu ud som for hundrede år siden. Der er herfra en guddommelig dejlig udsigt over denne fuldstændig jævne flade. Den ligner en vældig, blågrøn sø. Ikke en eneste menneskebolig rager op over den, og af trævækster øjner jeg kun nær dens bredder nogle små, levende hegn. Først helt ovre på den fjerneste, modsatte kyst anes enkelte huse og små skovklatter. Hvilket øde – hvilket bedårende sted!

Ikke langt herfra, i *Bromølle Krohave*, står et af Danmarks mærkeligste træer, den kæmpemæssige taks, hvis alder anslås til 14–1500 år. Det er en eventyrlig vækst, både på grund af sin alder og størrelse og den mystik, som knytter sig til den.⁵³

Hvordan har træet kunnet få lov til at stå her urørt gennem halvandet årtusinde? Den eneste forklaring herpå er, at det i oldtiden har været dyrket for dets hellighed, siden er værnet af den overtro, som må have knyttet sig til det i kristen tid, og endelig er blevet turist-attraktion!

Dr. phil. Villads Christensen har kort sammendraget, hvad historikere og oldtidsforskere har kunnet fortælle om dette gamle træ, og viser, at det nu står „smykket med så fjerne og ærværdige frasagn som næppe noget andet træ i Danmark“.

Taksens dyrkelse går tilbage til de ældste tider; den var helliget krigsguden Ull, om hvem det i Eddasangene siges, at han bor i taksdalene eller færdes, hvor takstræerne gror. Han var „bueguden“, og danernes fornemste våben, buen, dannedes af taksens slanke og stærke grene. Derfor dyrkedes træet som en stor helligdom. Forskerne går så vidt som at påstå, at selve danernes og Danmarks navn afledes af taksen, idet buen hed *dan*, og at navnet er overført til den folkestamme, som i særlig grad gjorde brug af dette våben – *danerne*, bueskytterne, ligesom sakserne fik navn af deres korte sværd, *saks*, og frankerne efter deres spyd, *franca*.

De bueskydende daner havde hjemme i Østdanmark – Skåne og Sjælland – hvor Ull dyrkedes, og hvorfra de har underlagt sig hele Danmark. Det hellige træ har vokset i mængde bl. a. på brinkerne langs åmosen; flere steder er det fundet her, og Bromølle Krohave går i ét med de skove, hvori det har groet. Taksen i haven er uden tvivl den ældste rest af en hellig lund, viet til krigsgudens dyrkelse. Det har stået her fra tiden før Odin og Tor vandrede ind i den nordiske gudetro! – Taksen har givet sine dyrkere de våben i hænde, hvormed de underlagde sig hele Danmark, og de taksbuer, som er fundet i moser på Fyn og i Jylland, stammer sandsynligvis fra disse kampe, som må have fundet sted på folkevandringens tid i 4.–5. århundrede e. Kr., og i hvilke landets oprindelige stammer blev undertvunget af danerne.

En bekræftelse på, at disse nærmeste egne omkring de gamle takslunde ved

Skarrids Sø 22 Juni 1935. F.

Bromølle i særlig grad har været knyttet til dyrkelsen af bueguden, finder vi på mærkelig vis i en række stednavne, i hvilke gudens navn endnu lever. Således har vi det i den lille, nu næsten forsvundne landsby Ulvig, det gamle *Ullvi*, dvs. Ulls helligdom, som ligger på et højt bakkedrag i Undløse sogn. Her på denne banke med dens vide udsigter – således som oldtidens hellige steder ofte lå – har engang offerstedet for Ull været. Endnu omkring år 1200 findes benævnelsen Ulvebæk, *Ullvigs Bæk*, bækken ved Ulls Vi, på det lille vandløb, som strømmer gennem engene ved Ulkestrup, oprindelig *Ulvigs Torp*. Og navnet *Godbjergshælde*, en stejl bakkeskrænt i nærheden, kan rumme mindet om, at viets vogter, offerguden, her har haft sin bolig. I kong Valdemars Jordebog benævnes en plads nær herved Rødestensore, hvor den blodbestenkte offersten muligvis har stået.

Offerkilden ved Ulvig bevarede langt ned i kristen tid, ja omtrent til vore dage, sit ry som mirakelgørende lægedomskilde.

Foran mig på en åben plet i den gamle krohave står det mærkelige træ. Dets senede, skønne og kraftige stamme er så svær, at to voksne mænd næppe kan spænde om den. Men farven i dets vældige, elleve meter høje krone, som måler seksten meter i gennemsnit, er dybgrøn og frisk, som da det for femten århundreder siden var et ungt træ i lunden.

Alle dets fæller fra hin tid er for længst faldne, her står det nu ene tilbage med sine tusindårsminder. Med sine tætte, giftige nåle rager det som en mørk trussel op mod himlen – en sky af et træ, massivt som røg fra en eksplosion, men overdådigt og monumentalt i sin arkitektur, et mindesmærke over det gamle hedenskabs vælde.

Kun lige syd for Bromølle er *Åmosen* endnu virkelig smuk. Her kan den tåle at ses fra sin egen flade, dette næsten grænseløse lavland, hvor kun nogle fattige buske rager op over grunden, og hvor nogle kreaturer eller måske et par bønderfolk, som arbejder i mosen, med lange mellemrum danner den sjældne staffage. Men selv her viger naturen mere og mere for det, man kalder nødvendigheden; engene og moserne afvandes, og Halleby Å er blevet reguleret og omdannet til kanal. – Den, der kommer hertil forberedt af skilddringer, som er blot en snes år gamle, vil gå skuffet bort.

I disse ensomme og afsides strøg, hvor oldtidsgrave i stort tal klædte højderne omkring Åmosen, var beboerne naturligvis i særlig grad modtagelige for overtro. I Karoline Graves' interessante bog *Ved Halleby Å* nævner hun eksempler på dette, af hvilke et af de mærkeligste skal omtales her. I forfatterindens ungdom, dvs. så sent som i halvfjerdserne, bosatte en familie sig i Halleby Ore i en lille gård, som lå lige op ad en stendysse. Manden sløjfede denne og byggede på dens plads en stuelænge af stenene. Straks efter blev alle børnene angrebet af difteritis, og de tre mindste døde i løbet af et par dage. Året efter døde endnu et barn, og snart efter blev en smuk tiårig datter angrebet af engelsk syge, blev skæv i ryggen og levede kun et par år. Også to senere fødte småbørn blev syge; det ene af dem døde, det andet slap med livet ligesom de to ældste børn, der dog begge bestandig var nogle stakler.

Efter den almindelige mening på egnen havde alle disse ulykker deres naturlige forklaring i, at dyssen var blevet sløjfet.

Jeg har før omtalt bøndernes fortrinlige ordsprog fra egnene omkring de nære Bjergsted Bakker. Også lavlandets folk har i deres ordsprog leveret bevis for, at det ikke var lutter mørkemænd, som beboede disse strøg omkring Halleby Å. Hør bare:

- Jeg er lige kommet, sagde soen, hun gik i ærteageren.
- Det er lige meget, hvor langt skaden flyver, så følger rumpen den alligevel (om et dårligt rygte).
- Stille, plage! råbte skrædderen til sine høns.
- Den vej skal de alle sammen, sagde drengen, han puttede gæslingerne ud ad rendestenen, og dér stod soen udenfor og åd dem.

– Vrid vidjen, mens den er grøn. (Vidjen \circ : bånd til tækning. Symbolsk om opdragelse).

– Når musen er mæt, er melet beskt.

To grimme ordsprog findes for øvrigt også i samlingen, men de er landskendte, og det er ikke bevist, at de er opstået i Åmosen.

– Der går ikke røg af en brand, uden at der er ild i den.

– Hvad der er møntet til skilling, bliver aldrig daler.

Karoline Graves' bog indeholder hundredvis af gloser og sprog vendinger fra hendes hjemegn. Til ikke få af gloserne findes dog tilsvarende på jysk, blot stavemåden er forskellig.

Vejen vesten om Jyderupskovene fra Bjergsted over Svebølle, Højbjerg og Jorløse til Tissø fører gennem et stærkt bakket, åbent og mange steder sandet og magert land, ofte meget smukt, især i egnen om Højbjerg. Men det hele ender i den rene bedrøvelighed ved Tissø, landets kedsommeligste indsø, hvis flade og øde bredder synes at være tilholdssted for selve håbløsheden. Først når man langs østsiden nærmer sig Selchausdal, bliver vejen smuk langs den skovklædte bred.

Den berømte præstegård i Sæby, som er opført 1786, har et smukt gammelt

stuehus med to tilbyggede yderlænger; men den modstående længe, forpagterboligen, er splinterny og skæmmer stedet. Gadekæret er lige så berømt som præstegården, men nu med urette; det er uanseligt, og hele stedet kedeligt.

Både til Tissø og den lille bitte sø *Bliden* tæt ved dens sydøstside såvel som til den nære *Sæby Kirke* knytter sig en mængde sagn. Om Tissøs tilblivelse har jeg berettet under Kundby i Odsherred, hvorfra kirkeklokkeklangen fordrev en trolld, der ville hævne sig ved at lade en sø strømme ud og ødelægge kirken; men ved et uheld ramte vandet det sted, hvor Tissø nu ligger. Et andet sagn fortæller, at den er dannet ved, at en kæmpeso har gået og rodet her med sine grise, og at søen altså er blevet til på omtrent samme måde som Limfjorden, hvor uhyret Limgris, en jættestor orne, rodede landet op, så vandet fra Kattegat og Vesterhav flød sammen.

Bliden er af udseende en af de sædvanlige triste små skovsøer, eller nærmest kun en dam, ligger tæt op ad landevejen og er helt indrammet af store løvtræer. Også den skylder efter sagnet onde magter sin tilblivelse. En trolld, som var blevet arrig over *Sæby Kirke*, kylede i sin galskab en stor sten efter denne. Men stenen sank i jorden og dannede søen. – Et andet sagn siger, at når Tissøs og *Blidens* vande engang flyder sammen, skal verden forgå. Men nu har vejvæsnet efterhånden fået lavet en så høj dæmning på det smalle sted mellem søerne, hvor landevejen går, at den vil blive en alvorlig hindring for verdens undergang.

Hvordan det er gået til, at der til trods for troldenes uheld findes sunkne kirkeklokker både i Tissø og *Bliden*, får stå hen. Men de har i al fald begge ladet deres røst høre ved forskellige lejligheder, den første blandt andet engang som et jærtegn for at bevidne en piges uskyld, den anden for at varsle krig og kalde folk til våben. – Klokken i *Bliden* har man forsøgt at hæve, men forgæves; thi søen er bundløs, intet tov kan nå klokken, og de, som har forsøgt at få den op, er blevet trukket ned i dybet.

Tissø kræver hvert tolvte år et menneskeliv, og når øjeblikket nærmer sig, da fristen er inde, lyder der en røst fra dens grund, som siger: „Tiden er omme, men manden er ikke kommen.“ – Et ganske lignende sagn findes f. eks. om Gudenåen ved Randers og flere andre steder.

Tissøs navn må komme af guden Tyr eller Tir, altså oprindeligt Tirssø, hvilket gør det sandsynligt, at der her har været en helligdom for denne gud ligesom f. eks. ved kilden nær Tisvilde-Tirsvæld. Muligvis ligger Sæby Kirke på stedet for det gamle vi på tangen mellem denne sø og Bliden.

Fra *Kløveshøj*, som ligger godt et par kilometer øst for Tissø, og som når den anselige højde af 100 m, er udsigten overordentlig vid, især mod vest, hvor man ser over bæltet helt til Fyn; men det nærmeste landskab omkring den er ganske uinteressant, ensformigt og dødt – agre, enge, pløjejord, roemarker og skove fordelt i omtrent lige store portioner, hvor man end ser hen. Det er til at kede sig halvt ihjel over, og stedet forekommer mig at bære sin berømmelse som udsigtspunkt med urette. For det kommer dog ikke så meget an på, hvor meget man ser, som *hvad* man ser. Jeg har aldrig interesseret mig for at tælle kirketårne.

Når man færdes ad den smukke vej fra Sæby mod øst ad Skellebjerg til, opdager man på gården *Konradineslysts* grund lige ved vejen et stort træ-kors af eg, som står på det prægtige gamle stendige, der går parallelt med vejen på dennes nordside. Stedet er usædvanlig smukt og stemningsfuldt, og man standser gerne en stund her i skovbrynets læ og tager et lille hvil i græsset op ad det gamle dige. Korset er meget enkelt i sin form, men når solen falder på det, lyser dets fine ved som fosfor mod skovens mørke baggrund. Hvorfor står det her, dette alvorlige tegn, på det yndefulde sted, som alfarvej går forbi?

En ung kvinde – sagnet siger, at hun var fra Konradineslyst – er myrdet her for længe siden på brutal vis. Gerningsmanden flygtede, men han undgik ikke sin straf – en hund genkendte ham, da han ville gå om bord i et skib i Kalundborg havn, og herved blev han også kendt af folk og grebet.

Det er længe siden, at dette hændte, ingen ved bestemt hvornår; men endnu holdes korset over den dræbte jomfru bestandig ved lige. Engang var det forfaldent; da spøgede der uhyggeligt både på gården og mordstedet, og man fik det snarest muligt rejst på ny, fortæller sagnet.

Mens vi sidder i græsset, kommer skovfogeden fra Konradineslyst forbi, og vi falder i snak med ham. Han fortæller, at pigen af drabsmanden blev kastet ned i det moseagtige hul, som endnu findes på landevejens modsatte side – hvem han har det fra, husker han ikke, men det er en almindelig tradition på egnen. Efter hans påstand var jomfruen ikke fra Konradineslyst, men

på Bøgebjerg, og den rige mand havde for penge hvervet en mængde mænd, blandt hvilke egnens skrædder, til at vidne for ham i sagen, hvorved han naturligvis fik retten på sin side. Men den fattige bad så mindeligt til Vorherre, at han ville straffe menederne, og han forvandlede dem alle til sten, just da de ville gå ned ad højen. Sådan står de der den dag i dag.

Konen, som bor i huset på bakken, og i hvis have de to af stenene findes, fortæller mig, at der står en sjette, noget mindre sten på en anden husmandslod omtrent 500 m vestligere, og at dette er selve skrædderen! Konen er lille og tyk og umådelig snakkesalig og gemytlig. Ikke så underligt, at hun gerne vil sludre, der kommer sjældent folk til hendes ensomme bolig på bakketoppen. Hun fortæller bl. a., at de engang heroppe var kommet til at vælte en af stenene, da de gravede grus nær ved den. Og så kom der en dag en hel mængde fine herrer herop og gebærdede sig, som om de var tossede, og sagde, om de ville værsgo og rejse den sten op igen og det lidt hurtigt, ellers fik de en bøde på 40 kr. Så skyndte de sig at få folk fra nabolaget til at ta' et nap med, og endelig fik de bæstet på højkant igen. – Det tog hende et kvarters tid at få sagt alt, hvad der var at bemærke om denne sag med kommentarer og det hele, til trods for at knevveren gik ustandseligt.

„Men nu ska' Di ligodt hyre om et par gårde mæ no'en un'nerlie navne heroppe,“ sa'e hun til afsked. „Den iene hier Solbakken, å den a'en Stengår'en. Men det er itte annet end som finhied å forfængelighied. For den iene den hied fra føst av smænd itte annet end Sobakken, ja'. Å den a'en, ja den hadde et navn, der var *mejed* grimmere.“

„Såh – hvad hed den da?“ sagde jeg.

„Den hied Røven, ja s'mænd gore den så! Ha, ha-ah,“ grinede hun, „ja, som folk dov ka' hitte pue!“

Reerslev er en morsom gammeldags by, hvor der findes en mængde velholdte huse af gammel byggeskik med ris- og halmflettede vægge og næsten alle med de karakteristiske fjæleklædte gavle. En meget smuk vej med sådanne huse langs siden fører fra landevejen gennem byen ud mod Bøgebjerg.

Kun halvanden kilometer nord for *Ruds Vedby* ligger en gård, som hedder Langdyssegård, et navn, som man må sige, den bærer med rette, idet der ligger ikke mindre end fire dysser på dens mark. Ganske vist er alle randstenene fjernede, og kun kamrene er tilbage – men selv sådanne fire er der ikke mange gårde i landet, der kan prale af. De tre kamre er noget medtagne, men det fjerde er til gengæld usædvanlig velbevaret, stort og smukt og bygget af sten af en mærkelig regelmæssig form. Den mægtige overligger er næsten rektangulær på alle sider ligesom på over- og underfladen. – At det her som så mange steder er overtroen, der har bevaret disse grave mod udslettelse,

Langdysen i Vinskoven . 20 juni 1935 . H.

fremgår af et sagn, der fortæller, hvordan en mand, som nylig var kommet til egnen og ikke delte befolkningens tro, letsindigt gav sig til at køre jord fra et af kamrene, hvorefter der hændte ham så mange ulykker på hans kreaturer og heste, at han endelig opgav sit forehavende. Det er længe siden, men ingen har efter den begivenhed turdet vove at røre de gamle grave.⁵⁴

Overhovedet er egnen overordentlig rig på stenaldersmindesmærker. Ved *Tågerup* findes således ganske nær ved vejen en langdysse med et kammer, som ville have været smukt, dersom det ikke var blevet berøvet sin overligger, og ved *Niløse* er et pragtfuldt dyssekammer, som endnu er fuldstændig intakt.

På min vej mod nord til den berømte langdysse i Vinskoven passerede jeg atter *Åmosen* og *Halleby Å*; men åen er her så ødelagt ved gravning og regulering, at den ligefrem vansierer landskabet. Hele bjergkæder af sand og mudder og sten strækker sig langs vandløbet, som efterhånden ligner en rende-sten i bunden af det dybe leje. Før dette skete, og før afvandingen fandt sted, må dette mærkelige moselandskab have været et af de ejendommeligste i Danmark. Nu er mosen kun interessant ved sin umådelige flade, der som en milevid sø strækker sig til begge sider næsten uden anden vegetation end moseagtige, lave vækster. Den kan ved sin fladhed minde om den tønderske marsk. Også her går kvæg i store folde – det eneste, som rager op over fladen, er køernes

rygge. Kun langs dens bredder i nord og syd ses enkelte boliger og smålunde, og bag dem de høje, ofte skovklædte banker som fjerne lande over et øde hav.

Men Åmosen er død; selv om man søger at fylde den med kunstigt liv, er dens hjerteslag standset. Thi åen var dens puls, og da man gjorde vold på dens naturlige løb, dræbte man landet omkring den.

Hvor vejen fra Skellingsted fører ind i *Vinskoven*, ligger tæt op ad et smukt lille bondehus en prægtig langdysse, hvis gravkammer er sat så ekstra fint i stand, at det næsten ligner en forfalskning. Det siges, at det er den afdøde kammerherre Treschow på Torbenfeld, som har ladet det restaurere så omhyggeligt, og at det først bagefter er blevet fredet.

Gravkammeret ligger ikke på langdyssens midte, og det er derfor sandsynligt, at her har været i det mindste endnu et, som er sløjfet. Randstenene er svære og velbevarede. Men det bedste ved dyssen er næsten dens beliggenhed; skønt stedet helt er omgivet af mægtige træer, og trods bondehusets nærhed, har det store oldtidsminde mærkeligt nok næppe mistet det mindste af den højtidsfuldhed, som det rummede da det endnu lå på åben mark, synligt vidt i landskabet. Trods sin strenghed er det blevet et naturligt led i idyllen.

Lige nord for Vinskoven ligger den 99 m høje bakke, *Knøsen*. I modsætning til Kløveshøj, som er 1 m højere, er det et vidunderligt sted; det omgivende landskabs skønhed er overvældende – og man ville aldrig få øje på den uden fra dette højdepunkt, hvor netop nu i den sene aftensol alle ter-

rænets mærkelige former træder så tydeligt frem. Her er lige så smukt og storladent som på Vejrhøj, men på en helt anden vis. Fra Vejrhøj ser alt landet vidt omkring ud som en uhyre flade uden nogen som helst bevægelse. Her er man derimod omringet af svære banker, ganske vist lavere end Knøsen, men dog så højt hvælvede mod luften, at deres pragtfulde former tydeligt træder frem. Især gælder dette mod vest, hvor bakkekudier og sorte kløfter veksler med hinanden, og hvor de mægtige skove Store Møsten, som dækker en 95 m høj banke, og Delhoved Skov løfter deres kupler mod horisonten. I sydvest ses vidt over Åmosen helt til Kløveshøj; i nord løfter den tre mil fjerne Vejrhøj sin tunge krop tydelig og klar mod himlen. Men mod nordøst åbnes udsigter, som næsten synes uendelige – egn løfter sig bag egn, lige til Odsherreds vældige vidder helt ude i Rørviglandet smelter sammen i kimningen, til jord og himmel går ud i ét i aftenens soldis.

Ganske nær i nordvest ligger på en lav og jævn engflade den besynderligt langstrakte, ganske isolerede *Tornved Bakke*, der vender sin ene ende med dens grusgrav som et åbent, rødt sår lige mod solnedgangen. Den minder om et stort sigtebrød, hvor endeskorpen er skåret af – eller om en kæmpebavians nøgne bag.

Knøsen er ligesom Vejrhøj et af Sjællands skønneste steder, det første barskt i sin karakter, det andet romantisk og blidt; men tilfælles har de det storslåede, det højtidsfulde, som er såre sjældent at træffe i det danske ølandskab. – Her på dette sted, hvor det sjællandske landskab når sin største ynde, ville jeg kunne falde ned og tilbede denne verdens skønhed, uden at Satan står ved min side med en vid og indbydende gestus ud over den dejlige jord. Her som så ofte før, når skønheden møder mig i en af sine mange skikkelser, føler jeg det overflødige i fristerens tilstedeværelse.

Jeg håber *en passant*, at dette fabelvæsen, en uværdig repræsentant for det såkaldte ondes princip, står over for sin endelige afskaffelse.

Men lad os bevæge os fra disse højder til „de nedrige steder“, til dalen med Hellig Kors Kilde, der ligger nær ved vejen gennem skoven syd for herregården Kongsdal, umiddelbart før man når hovedlandevejen mellem Ringsted og Dragsholm.

En jævn, grøn eng med saftigt, højt græs, omgivet af lave skrænter, indelukket af skov og smålunde, men med enkelte store ege, som er vandret ud og står ensomt på den jævne flade. Engang må denne have dannet bunden af en lille sø. På det sted, som var dennes nordre bred, ligger den gamle helligkilde, som engang var indviet til guden Ull. Nu er den en udtørret brønd, kun med lidt mudder på sin bund og blot et par alen dyb, sat i en

rundkreds med små, utilhugne kampesten. Men fem vældige ege står vagt omkring dens frønnede trækarm, og deres grene luder langt over engene ved dens sider og skærmer det gamle, hellige sted.

Kilden er kun en af de mange helligdomme, som egnen har rummet for denne guddom, hvis navn første gang på denne rejse kom mig i minde under takstræet ved Bromølle. Kilden bevarede sin hellighed lige fra hedenskabets ældste tider, længe før troen på Odin og Tor kom til Norden. Den beholdt sin magt over sindene gennem hedenskab, kristendom og folketro lige til vor tid. – Hvad er der ikke hændt her på den nu så ensomme og stille plet, som i årtusinder var samlingssted for slægt efter slægt! Ulls våbenglade sønner dyrkede her deres stærke gud, hvor siden præster og klerke i snøftende andagt sank om i græsset under bønner til blodige martyrer og støvede helgener, og hvor sidst den usle almue hængte sine pjalter på grene og buske om kilden og drak af dens vand for at blive befriet for vanførhed og skab. Således aftog trinvis dens storhed og glans. Og nu er den død, dens strøm rinder ikke mere.

På den stille eng, indrammet af de vældige træer, græsser løsgående kvæg omkring mig. En hare hopper ud fra skovbrynet og lunter over lysningen. Et par fasaner letter fra græsset, og højt oppe mod aftenhimlen kredser en enlig musvåge i store cirkler.

Træernes kroner rødmer og gløder i solens nedgangsskær, deres skygger bliver lange og kolde. Hvor stille der er omkring den gamle kilde! Selv er den for bestandig blevet tavs, og den slukker ingens tørst mere. Men endnu er der et skær af helligdom omkring den.

Mens solen skrider under horisonten, følger jeg landevejen mod vest gennem den skønne *Kongsdal Skov*. Vejen er ofte omgivet af åbne, lave flader, brudt af dejlige trægrupper, under hvilke der ligger lave, gamle småhuse, som hører under herregården. Her er lige så fredeligt som nede ved den gamle kilde, ligesom dernede er nogle græssende køer det eneste tegn på, at mennesker holder til her. Husene ligger og drømmer under de store træers kroner; så stille er her, at man kunne tro, de hørte under Torneroses slot og ikke under *Kongsdal*. Men hist og her blinker det bag en rude, folkene derinde er allerede ved at tænde lys.

Uhyre brat brydes denne blide, sjællandske idyl, da vejen svinger op over de høje, åbne bakker nordvest for herregården; og da jeg her bryder af mod sydvest ad en bivej op mod *Ulviggård*, er det, som om jeg er kommet til et andet himmelstrøg; barskt og næsten fjendsk virker dette land på sindet i den hårde efterårsskumring. En himmel så kold som stål og med farver af ir og blod over solnedgangen i vest hvælver sig over de hårde, skaldede bakker, der er omringet af sorte granskove. Der står en kulde ud fra dette sted, som næsten tager vejret fra mig. Alt her virker øde og uhyggeligt trods den orden, som hersker om de få bygninger heroppe, den store forpagtergård og dens arbejderboliger. De er den sidste rest af landsbyen *Ulvig*, der engang i tidernes morgen er groet op her, hvor viet har været for Ull – ikke mere end en halv mil fra det sted, hvor gudens kilde sprang ud nede i den yndige dal, som jeg just kommer fra. Hvilken modsætning til denne danner ikke disse

hårde, åbne banker! Et ugæstmildt, frastødende sted, som det ligger her i den begyndende septembemat. Selv da den første stjerne tændes, virker dens glans uhyggeligt. Det er, som om den bueskydende guds øje blinker koldt og truende imod mig fra den mørke himmel over hans gamle offersteder.

Indbyggerne i *Holmstrup* er ikke overtroiske. Jeg indskærper læseren dette udtrykkeligt, for at han ikke skal nære ravgale forestillinger om disse mennesker, blot fordi de bor i nogle af de mest gammeldags og slettest holdte huse på Sjælland og for så vidt kunne se ud til at være lidt „tilbage“, som det hedder. Det er de ingenlunde. Jeg må bare bede den fremmede om at begive sig ud på byens mark lige syd for kirken. Her vil han få et slående indtryk af, at de Holmstrupper hverken er overtroiske eller på anden måde gammeldags. Så ville de nemlig ikke have handlet med den berømte gamle helligkilde, som de har gjort. Jeg kom hertil en skøn og solfyldt middagsstund og glædede mig til at se det fornemme sted og få det afbildet. Jeg kom og så og afbildede. Værsgo! ⁵⁵

Et pumpeværk med en vindmotor er plantet lige over kilden, en lang pumpegang bevæger sig automatisk op og ned i en cementbeholder! og under skrigen og hylen af usmurt jern forsyner den Holmstrup med vand. Det er en af de nydeligste former for hærværk, jeg har set. Dersom Sankt Søren en skønne dag lader falde ild ned fra sin himmel over Holmstrups stråtage og hans kilde samtidig strejker og nægter at udlevere blot så meget som en spand vand til slukningen, så – ja, så ville det være en skam! For byen er på grund af sit gammeldags ydre en seværdighed af rang, og den bør skånes for retfærdighedens sværd og ild.

Karoline Graves skriver så sent som i 1921, at man intetsteds får et bedre indtryk af, hvordan landsbyer og marker så ud i ældre tid end her. „I Byen, der har 3–4 Gaarde og nogle Huse, er ikke andre grundmurede Bygninger end Skolen. Husene bliver lappet sammen, saa længe det paa nogen Maade lader sig gøre. Forbedringer laves ikke. Jordsmonnet er bakket, for hver Jordlod er Markskel, undertiden flere Favne brede, snart Sten, snart Hvidtjørn og andet Krat . . .“

Noget er der jo forandret på dette i de femten år, som er forløbet siden; men meget er det ikke. En mængde af de gamle boliger står endnu. En af de smukkeste og mest velholdte ligger ved hovedvejen gennem byen; den har stråtag med ryttere, gavlen er foroven af fjæl, forneden halmdækket. Facaden er overkalket bindingsværk; men også denne har i den ene ende et halmdækket stykke under vinduerne.⁵⁵

Mærkeligere, ældre og næsten i ruiner er en yderlænge, det eneste tilbageværende af en tidligere firlænget gård, som nu har fået nyt stuehus, og hvis

to andre yderlænger er nedrevet. Stedet tilhører ringeren ved kirken.⁵⁶ Denne længe er vistnok en af de ældste rester af den sære by, der kravler sammen om sit eneste imponerende bygningsværk, den gamle pragtfulde kirke, som skuer vidt over byen og det fattige, men storslåede landskab.

Eggen heromkring forekommer overhovedet meget gammeldags, hvad byggeskikken angår. Huse med halmdækkede vægge og med fjæle- eller spåndækkede, ofte sorttjærede gavle, med stråtage og overkalket bindingsværk og med de små vinduer siddende helt oppe under tagskægget er overordentlig almindelige. Disse ældgamle, næsten altid stærkt vanrøgtede boliger, er ofte trods al deres jammer og faldefærdighed af en rørende skønhed.

Jeg kom en dag forbi et sådant hus, der syntes at være skabt sammen med det romantiske landskab, hvori det ligger. Jeg satte mig ned på vejkanthen skrås over for det og afsang alle vers af H. C. Andersens: „Hist hvor Vejen slaar en Bugt . . .“, hvorpå jeg tændte min pibe. Jeg havde svært ved at rive mig løs fra stedet, hvor jeg naturligvis havde vakt nogen opmærksomhed. En smuk ung kone belurede mig over hækken, og en tre-fire søde og tillidsfulde unger legede nær ved mig på vejen, struttende af sundhed, skønt den gamle rønnes vinduer sikkert aldrig har været indrettet på at kunne lukkes op.

Huset lå i det prægtige bakkeland ved vejen mellem Dønnerup og Tornvedskoven. Måske ligger det der endnu.⁵⁶

Omkring Holbæk Fjord

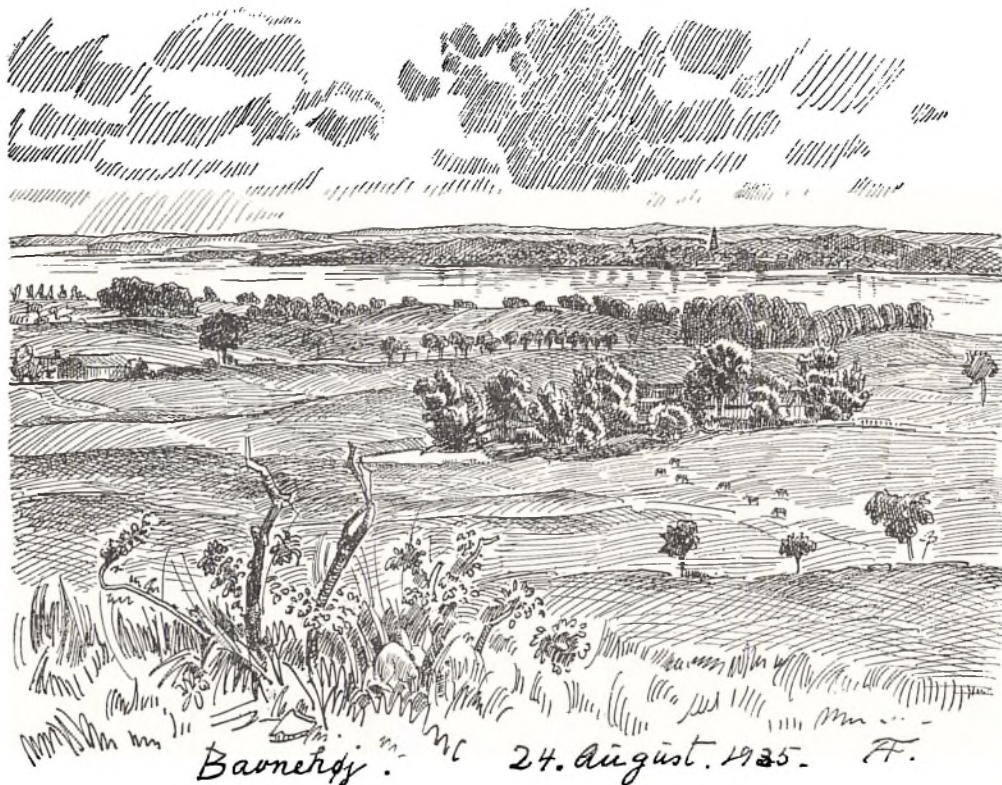
Når man fra de kraftigt formede bakkelandskaber omkring Sejerøbugten tager ind i landet og ad landevejen til Holbæk nærmer sig Holbæk Fjords vestligste udløber, virker landskabet herinde straks ensformigt, fladt og kedeligt. Men svinger man fra landevejen mod nord over Mårsø og nærmer sig Hørby, kommer der hurtigt bevægelse i terrænet. Efterhånden som vejen stiger, løfter sig til alle sider over sletterne skøntformede, blide åse, men overalt splittet af små, funklende vandarme – de allerinderste blænkere fra det store, nordsjællandske fjordsystem, som skiller østen fra vesten.

Så snart man er kommet over de smukke enge, hvor *Tuse Å* langsomt bugter sig ud mod fjordens bund, har man overskredet grænsen mellem den store Holbækslette og det høje bakkeland, som danner halvøen *Tuse Næs*, og som skiller Holbæk Fjord fra Lammefjorden. På kortet synes denne halvø plumpt formet, den ligner hovedet af en flodhest, som spærrer kæberne op for at svælge Orø. En eneste kæmpetand rager ud af gabet, det er halvøen Hønehalsen uden for Udby Vig. – Men alle sådanne groteske forestillinger forsvinder, når man ser ud over halvøen fra dens egne banker. Denne blanding af blidhed og kraft, som præger dens runde former, er typisk sjællandsk. Og sjællandsk er det, at man helt herinde ved den største danske øs midte møder det friske hav i hundreder af skikkelser, stykket ud i fjorde og sunde og bredninger, de ældgamle sejleveje helt ind til øens bankende hjerte, handelsveje eller hærveje, alt efter som tidernes puls slog, hvor flåder har trængtes på liv og død, fra længe før sagaerne blev til.

Få steder har man et udsyn over dette mærkelige, havdelte land som fra *Tuse Næs'* banker. Endnu har det herude bevaret sin friskhed, og luften sin saltsmag gennem det karske pust fra den brede Isefjord – i langt højere grad end ved Roskilde Fjord, der har sat saltet over styr og er blevet et bredt flodløb med snese af småarme og lunkne vande, så man inderst knap kender grænsen mellem fjorde og åer.

Jeg står på halvøens højeste punkt, *Bavnehøj*, som i al beskedenhed når 62 m, og ser mig om. Solen skinner, disen er ringere end ellers i disse dage, og en frisk brise fra sydøst blæser over landet.

Hønejagten er gået ind i dag, og jeg står og lytter efter skud; men ikke et eneste falder fjern eller nær. Jeg hører kun blæstens sagte susen. Er der ingen jagt mere i landet uden for herregårdene? Må vi til at oprette vildtautomater, for at jægerne kan få noget på tasken?

Rundt om mig er bakketoppen dækket af et krat af slåen, hvidtjørn, roser, benved, hyld og enkelte små, forkrøblede ege, og i læ af dette nogle få aske. Det er rester af bankens urbevoksning, som nu har samlet sig heroppe, endnu uantastet af øksen. Lyset stråler festligt over buskene i krattets sydside, hvor slåen og hyben kæmper om en plads i solen. Bærrerne på slåenbuskene hænger i fede klynger mellem de små, kun skillingstore blade; deres sømmelige blått virker klædeligt og net på baggrund af hybenbærrenes uanstændige rødt – læbestift over hele den bare krop! De sidste er for øjet, de første spiser man. Jeg kan for øvrigt blot ved synet af slåenbærrenes snerpende blått smage dem sådan, som jeg åd dem, da jeg var dreng – allerede længe før de var modne. Man vendte tærne indad ved denne fornemmelse og lignede en kryds- og tværsopgave i ansigtet af lutter nydelse. Men det er kun dumme drenge, der handler sådan med Guds gaver, de samme, som går og bryder „Heidenröslein“ af og stikker sig på den. Man bliver klogere med tiden. Slåenbærrerne skal ha' lidt modgang først – når man i de tidlige novemberdage nyder dem friske fra buskene, hvor nattefrosten just har fået deres små hjerter til at skælve, da har de den rette aroma, denne blanding af beskhed og sødme, af hede og kølighed, som kun den bitre erfaring kan frembringe.

Morgenbrisen renser luften mere og mere, i det klare vejr ser jeg milevidt over land og fjorde. Kun i nord og nordvest rager andre banker op og spær- rer for synet, blandt disse det 53 m høje Kulbjerg og det 46 m høje Bøge- bjerg. Til andre sider ses vide sletter, bølgende bakkedrag og blinkende vande. Holbækfjorden ligger blank som et sølvskjold lige under formiddagssolen, bag den svinder landets dønninger bort i glitrende tåger. Rundt om mig ligger de lavt faldende marker med gårde og huse og landevejenes lige træækker i lyse kalkfarver, hist og her med små, endnu grønne skovklatter. Lige under mig løber brede pløjjord, tromlede og græsslåede, med violette toner mel- lem gule stubmarker og græsmarkernes hvidliggrønne felter, hvis edderkoppe- spind solen endnu ikke har befriet for duggen.

På bankens sydlige hæld, hvor solen er stærkest, står strålende kongelys i høje stager med blændende gule flammer og med lange solskygger hen over det korte græs.

Ved krattets vestside finder jeg lige i udkanten en indgang til et grævlinge- bo, tydelig kendeligt fra rævens hule blandt andet på den uorden og malpro- perhed, som præger dets omgivelser. Tabt halm ligger i lange striber, som peger fra boet ud over markerne mod de steder, hvor den er stjålet. Grævlin- gen er et svinebæst – vel at mærke *uden for sin bopæl!* Den er åbenbart alle- rede ved at udstyre denne til sovekammer under den lange vinterdvale. Jaja, sådan skulle man ha' det!

Lige neden for banken mod nordvest findes i lavningen på det nederste hæld ud mod vejen et herligt sted, et stort, åbent mosehul, omgivet af nogle kæmpemæssige popler med en herlig vækst. Stedet er typisk for de flade, åbne strækninger mellem halvøens mange skovklædte banker.⁵⁷

Knap en kilometer vestligere kommer jeg op i det kaotisk formede bakke- drag, Tanderup Høje, hvor agre, levende hegn og store diger af sten og jord

slynger sig op og ned, og hvor det højeste punkt er det mærkeligt formede *Kulbjerg* med dets skovklædte top.⁵⁷

Hvor smilende er ikke også landet her, frodigt overalt med fine marker og småskove jævnt skrånende ned mod den yndige fjord.

Kulbjerg kaldes også Børnehøj, og et uhyggeligt sagn knytter sig til den. Det siger, at da den sorte død på Valdemar Atterdags tid gik over Danmark, satte den også sine frygtelige spor her på Tuse Næs. Da blev nogle folk herude enige om at standse den sorte vandrer ved at søge at formilde ham, og det kunne sikrest gøres ved frivilligt at ofre ham levende mennesker. – Da man nu forsamledes for at drøfte, hvem der skulle være ofrene, kom der et par tiggerbørn ind og bad om lidt mad. Det tog ikke folkene lang tid at afgøre de to små staklers skæbne. Snart efter førte flokken dem med sig op på Kulbjerg. Her gravede folkene et dybt hul i jorden, satte nogle spisevarer derned og gav så de sultne børn lov til at gå ned og tage for sig af den gode mad. Straks, da børnene begyndte at spise, begyndte man at kaste hullet til, og de små græd og klagede over, at der kom jord på deres mad. Det brød folkene sig ikke om, men hastede med at få dem helt dækket med jorden.

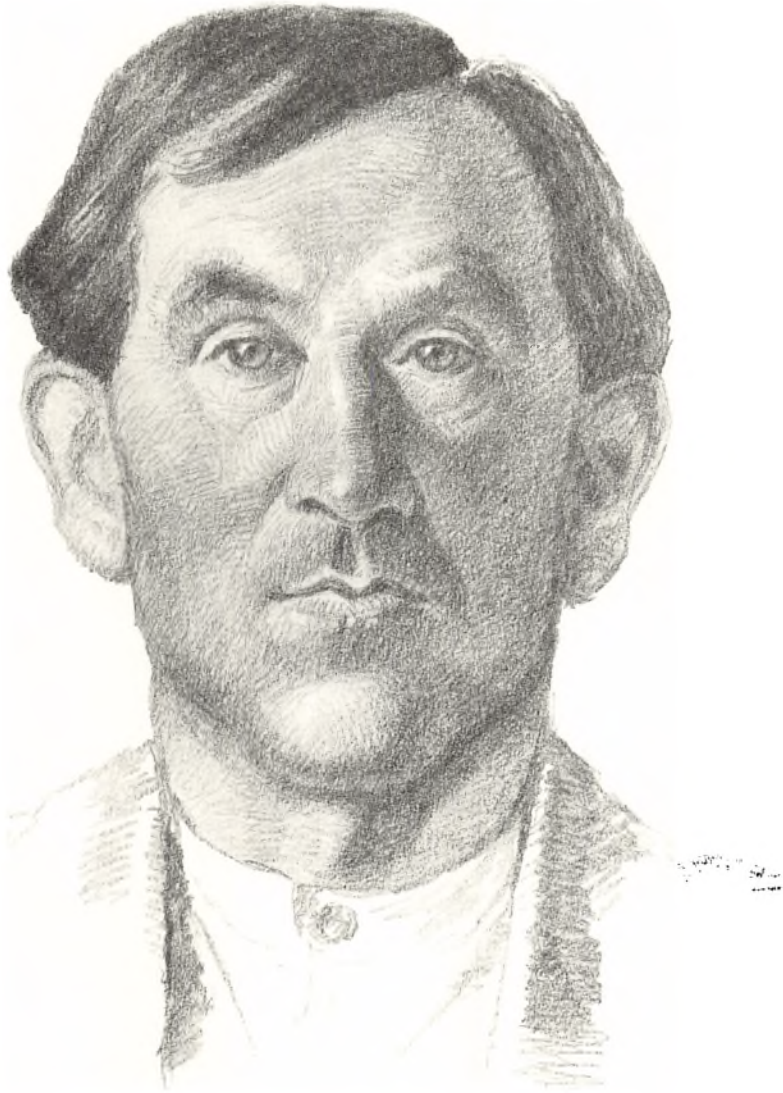
Men oppe fra stedet, hvor dette skete, kan man endnu i stille sommernætter høre de stakkels døde børns gråd.

Sagn af denne art kendes flere steder i landet; således er det almindeligt i egne, som har været stærkt truet af stormfloder; her gravede man efter sagnene levende børn ind i havdigerne for at besværgе vand og storm om at skåne disse. Men et sådant lille menneskeligt træk som dette, at børnene græder over, at deres mad bliver griset til, er usædvanligt; det kaster et mærkeligt skær af sandsynlighed og sørgmodighed over dette sagn.

Herude på Tuse Næs traf jeg en lille boelsmand, hvis usædvanlige ansigt vakte min opmærksomhed. Det skarptformede hoved med den skrå pande, ansigtets brune lød og det sorte, stride hår gav ham et næsten indianeragtigt fysiognomi, hvis besynderlighed øgedes ved, at det var i høj grad asymmetrisk. Skønt kun midt i halvtredserne er manden svagelig. Han selv er meget tavs, men hans kone fortæller om ham, mens han hører på det, at hans strenge arbejde, dels for godset, under hvilket hans hus hører, og dels på hans lod, har brudt ham ned, så han nu overhovedet ikke kan arbejde mere.

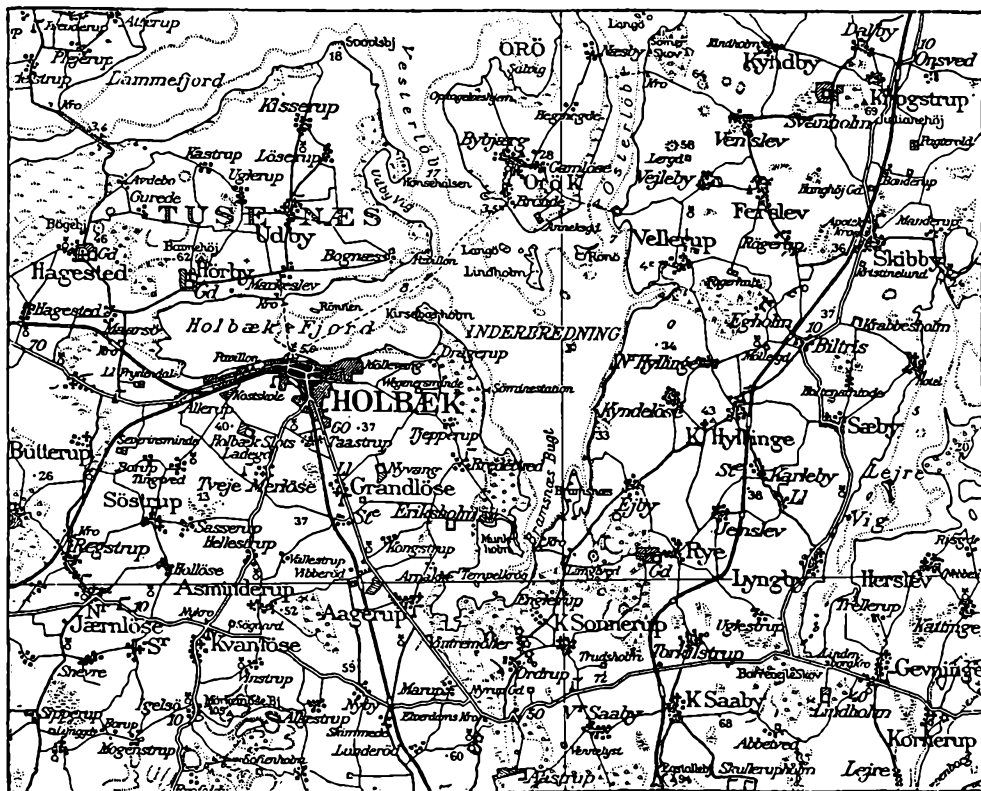
Man forstår dette, når man ser hans lille svage skikkelse og krummede ryg – men man tænker på den svundne tid, da dette stærktformede, mærkelige hoved herskede over en krop, som stod i forhold til det og endnu lystrede det.

Det var gæstfri og elskværdige folk, meget oplyste; og de havde tre sunde og stærke børn. Jeg undres over, hvad sådanne fem mennesker egentlig lever

C. Fr.
1934

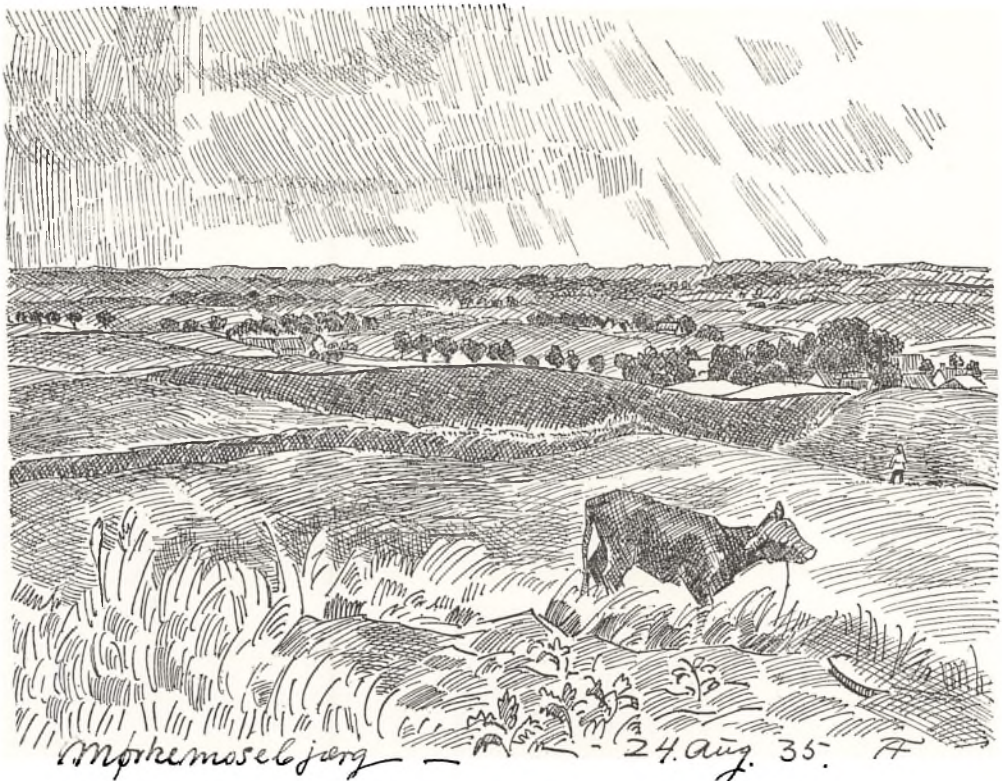
BOELSMAND JENS PETER JENSEN FRA TUSE NÆS

af, når manden intet som helst kan foretage sig! Det er ikke altid, at smilet fra det solbeskinnede, frodige landskab følger én ind i disse små boliger, som ligger og passer så smukt ind i idyllen langs veje og stier . . .

Fra den bakkede halvø tager jeg vejen mod syd over de store flader, som under navn af Holbæksletten strækker sig syd og vest for fjorden. Et udmærket overblik over dette landskab får jeg fra *Søstrup Kirkebakke*, hvor jeg i nord ser *Bavnehøj* på *Tuse Næs* rage op over fladerne omtrent som en sjællandsk *Daugbjerg Dås*. Endnu bedre og mærkeligere synes landskabet fra den bratte og spidse bakke, der ligger stejl som et fort lige vest for kirken. Herfra hindrer intet udsigten over denne mærkelige gamle bundmoræneslette, der fuldkommen skovløs og flad som en pandekage, men med store bøndergårde som syltetøjsklatter over den fede dej breder sig til alle sider, i syd og syd-vest begrænset af *Grøntved Overdrev*, højlandet ved *Kongsted* og *Knabstrup* og de store skovstrækninger om *Jyderup*, men mod vest strækker sig uden grænser forbi de vældige moseagtige flader bag *Løvenborg*, så langt, at jord og himmel længst ude synes at smelte sammen.

Nogle få kilometer sydvestligere løfter *Nørre Jernløse Kirke* sit anelige

romanske tårn op over sletten. Den er en af Holbæk amts mærkeligste landsbykirker både ved sin ælde og sin skønhed. Den sidste har den delvis bevaret trods den slette behandling, den var genstand for under en restaurering i 1895. Dens skib og det senere tilbyggede tårn er af kamp, men dens prægtige kor og apsis er opført af det i disse egne ret hyppigt anvendte materiale frådsten og stammer fra det 12. århundrede.⁵⁸

Frådstenen eller kildekalken, dette mærkelige, næsten lavaagtige stof, er en gullighvid kalkstensdannelse, som indeholder en mængde planterester og ser ud omtrent som en til kalkmasse omdannet tørv. Den er pragtfuld i stoffet og forvitrer på en overordentlig malerisk måde. Da den tillige på grund af sin store porøsitet er meget let og samtidig nem at bearbejde, fandt den i ældre tid hyppig anvendelse som byggemateriale, især til kirker, i de egne, hvor den forekommer. Ved Maglekilde og Vintremøller, den sidste kun to mil øst for Nørre Jernløse, er et par af de steder i Danmark, hvor den findes i rigest mængde.

Koret med apsis er i sin art et af de smukkeste arbejder, vi har i landet. De lette lisener bærer for oven en buefrise, og over denne og den enkle gesims er taget dækket med „munke og nonner“. Tre vinduer, af hvilke de to yderste er runde, det midterste kløverformet, sidder i apsis oven over en lille niche

med en sløjfe – den sidste er gentaget andre steder på kirken. Mærkeligt ved det hele er „lindormen“, denne vore ældste kirkebygningers bestandige trussel – nu afløst af menighedsrådene – her fremstillet som et uhyggeligt, larveagtigt fabeldyr, der er anbragt under buefrisen, kravlende nedad med retning mod det midterste vindue, som dens hoved er i farlig nærhed af.

Med sine dejlige former, og med farver, der spiller fra køligt blågråt til lysende okker, er dette kor noget af det festligste, man kan tænke sig.

Et landskab af en ejendommelig vildhed, den kraftigste modsætning til Holbækslettens kultiverede tamhed, danner egnen omkring det nære *Mørkemosebjerg*, et helt lille alpelandskab, som man må søge magen til oppe i Ods-herreds alvorligste egne. Besynderligt er det at komme herop i disse højder lige nede fra den lille *Maglesø*, som ligger fuldstændig indelukket ved bankernes østlige fod. Det er som at være undsluppet fra et fangehul og komme op i lys og frihed. – Seks-syv mil ser man ud til siderne fra denne 105 meters højde, helt til Kattegat i vest rækker blikket. Det er dog ikke først og fremmest de vide udsigter, men selve stedet og dets nærmere omgivelser, som virker så betagende. De mægtige bakker rundt omkring synes at have væltet sig op og ned som dønninger i et oprørt hav, hvis fråden har været på sit højeste, da en mægtig røst har standset al bevægelse i et eneste nu, og alt er stivnet i en pludselig krampetrækning.

Lerede pløjemark, græsfelter og stubmarker, adskilt ved lange diger, styrter sig op og ned rundt omkring mig. Vejrmøller, som ellers synes højtliggende nede fra dalene, svinger deres solglinsende vinger dybt under mit stade. Længst ude, hvor bakkelandet brat synker ned mod fladerne, skifter landet pludselig farve. Det er, som om jeg befinder mig på en høj ø, omgivet af et hav af blånende fjerntoner – med hvide gårde og kirker, så langt øjet rækker, og så nær hinanden, at det ligner sammenhængende byer. Kun i syd løfter mørke skove sig yderst på bakkeøens rand som en takket vold op mod den klare luft.

Er dette virkelig Sjælland?

Det virker helt beroligende, at jeg en mils vej ude i nordøst skimter en lille blinkende fjord, omgivet af blide skove på mildt rundede åse – et glimt af Tempelkrogen og Bramsnæs Vig og Dejlighedsbakken. Så véd jeg igen, hvor jeg er! Man er jo efterhånden i disse strøg blevet så tilpasset efter idyller, at man bli'r helt urolig, når der ikke er i det mindste én inden for synsvidde.

I øvrigt behøver jeg ikke at flytte mig *så* langt for at finde idyllen. Den kommer jeg uformodet midt ind i, da jeg nogle minutter senere kører gennem den lille landsby *Igelsø*, som sammen med sin „sø“, der blot er en stor, hyggelig dam, og sin vejrmølle ligger nær ved landevejen, der fører mod nord til

Holbæk, og som med sine yndige haver og prægtige gamle boliger synes helt at være blevet glemt af den nye tid.⁵⁹ Nej – hvad siger jeg! Dette er nedskrevet i byens østlige udkant. Da jeg kommer ud til dens modsatte side, får jeg at se, at helt forglemt er den ikke. Her er der kommet spy på den – den er ramt af den almindelige skæbne, cementpesten er allerede inden for dens enemærker.

På min vej herfra mod nord gør jeg en lille afstikker til det smukke dyssekammer på Jørgen Pedersens mark ved Vallestrup, et anseligt oldtidsminde, som ligger i et lavt, men smukt bølget og fuldstændig åbent landskab. Overliggeren er højst besynderlig, det er som om den bestandig skifter form, når man vandrer rundt om den, og jeg ville påtage mig at bringe 5–6 billeder af den, så forskellige, at man måtte tro, det var lige så mange forskellige sten. Jeg valgte at afbilde den fra den side, hvor den er mest kuriøs og ved sin regelmæssighed i nogen grad minder om den tidligere omtalte overligger på et af kamrene på Dyssegårdens mark ved Ruds Vedby.⁵⁹

Da jeg gik bort fra stedet, rejste jeg i en stubmark en agerhønsflok på 18 stykker, som jeg bogstavelig talt vadede ind i, før den lettede. Atter et fortidsminde – og en lille begivenhed, som øger septemberstemningen.

Jeg tager videre mod nord til den nære *Tveje Merløse Kirke*, hvor jeg atter ligesom i Nørre Jernløse Kirke finder frådstenen anvendt som byggemateriale. Den er opført i det 12. århundrede, og må efter flere spor at dømme snart efter være nedbrændt, hvorefter den er genopført i sin nuværende skikkelse, forsynet med sine enestående tvillingtårne, der ligesom den øverste del af skibet er af frådsten. Er kirken i Nørre Jernløse et yndigt lille klenodie af en landsbykirke, så er denne i sin storstilede alvor imponant og alvorlig som en domkirke. Dens tårne, som har givet Merløse sogn sit øgenavn (Tveje ∩: en tvedelt gren), er afgørende for dens store stil. Fra en aflang, rektangulær grundflade, som går på tværs af skibets længderetning, deler den sig for oven i de to tårne, hvis alvor og tyngde bliver fuld af ynde på grund af deres indad skrånende flader, og de øverste mindre tårne, som ender i bikubefor-

mede kupler med knapformede prydelser som afslutning. – Vi har kun en eneste landsbykirke til i landet med tvillingtårne, Fjenneslev, for hvilken denne åbenbart har været et forbillede; men den er i sammenligning med dette mærkelige og ædle bygningsværk ret kedsommelig.

Det er hævet over enhver tvivl, at Tveje Merløse Kirke ikke alene er landets smukkeste og fornemste landsbykirke, men den er overhovedet en af vore mærkeligste bygninger. Måske skyldes det et mirakel, at den står den dag i dag. Thi i året 1555 bestemtes det udtrykkeligt ved et „klemmebrev“, at den skulle nedrives og sogneboerne søge til Holbæk Kirke; men af ganske ukendte og uforklarlige grunde blev denne beslutning aldrig udført. Vi kender en anden og mere forklarlig årsag til, at vi har den bevaret netop i dens *oprindelige* skikkelse, nemlig denne, at det var arkitekten professor H. Storck, som i 1895 kom til at lede dens grundige restaurering, og at det var på tilskyndelse af muremester Licht, at man hentede materialet til restaureringen i det gamle frådstensbrud ved Vintremøller, som man i den anledning åbnede på ny. Kirken bevarede takket være dette ikke alene sin oprindelige arkitektur, men tillige sin patina. Jeg har næppe nogen sinde, ikke engang i Italien, set noget bygningsværk, hvor form og stof har dannet en mere fuldkommen harmoni. Dens mærkelige tårne, som helt til deres øverste spids er af frådsten, virker med deres varme farve op mod den blå himmel så ædelt som det fornemste stykke keramik fra Han-dynastiets tid.⁵⁸

Indvendig er dens største seværdighed skille-muren mellem forhallen og skibet, som har tre rundbuer, der bæres af to piller, over hvilke der løber et galleri med tre bueåbninger, delt af søjler med terningkapitæler – en henrivende detalje i dette helt igennem skønne bygningsværk.

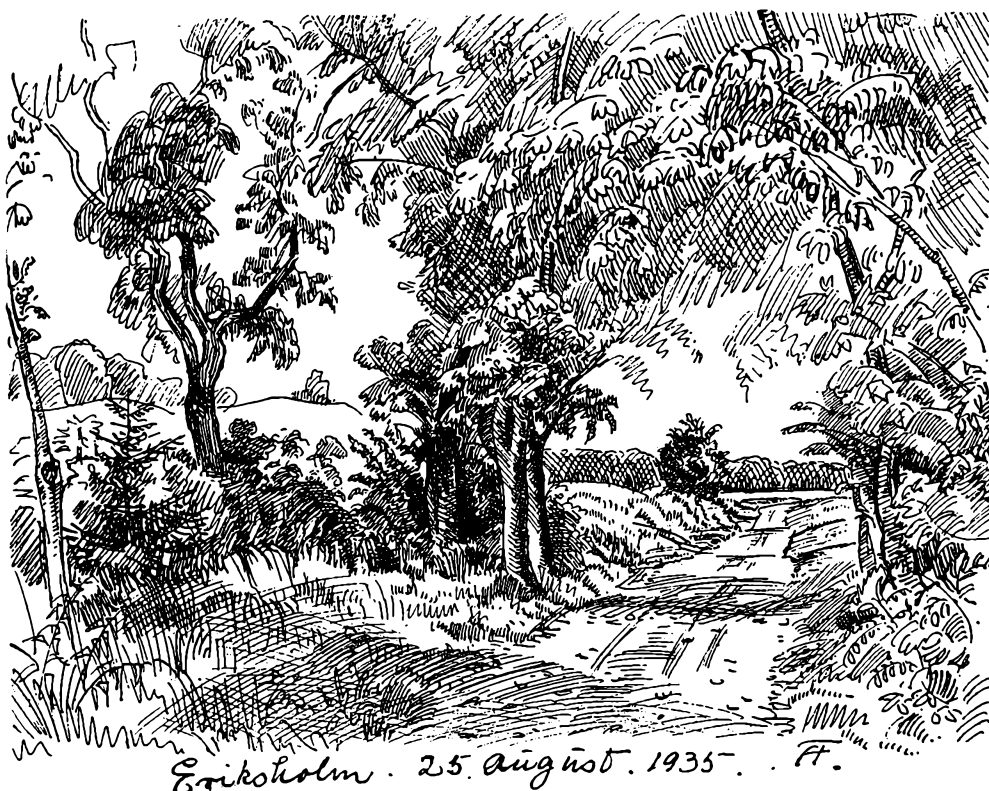
Landskabet omkring den allerinderste del af inderbredningen, *Bramsnæs Bugt* og *Tempelkrogen* fanger ikke min interesse; det er for meget ferskvands-idyl og turist-attraktion, det virker kedeligt, når man kommer fra Tuse Næs, og især når man har de havprægede og barske egne fra Odsherred og Kalundborgegnen i minde. Af større interesse er kun den lille mærkelige halvø *Munkholm*, og selv set fra denne er landskabet trist og dødt. Kun til den side, hvor halvøen er forbundet med kysten ved det mærkeligt formede drag, og hvor den ældgamle stendæmning med dens vej snor sig over mod kysten ved Eriks-holm, er billedet smukt, set fra de høje klinter på nordsiden.

Munkholm har et eneste hus, eller rettere et lille boelsted, som er over hundrede år gammelt. Dets ejer fortæller mig, at halvøens første beboer kom herover omkring 1828 og byggede stedet; men han flygtede snart herfra, fordi han ikke kunne udholde ensomheden. Allerede et par år efter, i 1831, kom fortællerens bedsteforældre herud, og *de* kedede sig åbenbart ikke. Han siger,

at de slog tiden ihjel med at opdyrke „øen“ og få tyve børn, ni drenge og elleve piger! Og slægten har levet herude siden, det vil sige i mere end et helt århundrede.

Oprindelig havde disse folk et landbrug på 15 tdr. land, hvoraf 12 var under plov. Men i 1912 tog godsejeren jorden fra dem og lod den beplante med eg og birk. Af disse vækster har egene i løbet af de næsten 25 år nået en højde af ca. 3 alen og er stærkt forkrøblede, enkelte af dem er så oversåede med galæbler, at man næsten ikke kan se bladene. Nogle af birkene har i samme tidsrum nået en maksimumshøjde af 6 alen! Det eneste, man har opnået, er at ødelægge beboernes virksomhed, samt at udsigten fra stedet efter at være forringet måske med tiden helt vil blive skjult. Nu lever den sidste ejer næsten udelukkende af fiskeri på fjorden.

Stedets navn viser, at halvøen tidligere har været en ø i fjorden. Men hvoraf kommer navnet Munkholm? Boelsmanden fortæller, at han på højderne herude har fundet store samlinger af murbrokker i forskellig størrelse, hvilket tyder på, at der på dette sted kan have ligget et teglværk. Der var svære murestenen imellem, og dette i forbindelse med stedets navn kunne tyde på, at her har ligget et kloster. Hans formodning er nær ved at være rigtig, idet Sorø Kloster her i middelalderen havde sin ladegård, af hvilke stenene i grunden

må være de sidste rester. Stedet synes vel egnet til at have huset en sådan bolig. Og herfra stammer vel også den mærkelige, aldeles lige række af ældgamle elme, som står på toppen af den bratte skrænt på halvøens nordside, fem-seks mægtige træer, som utvivlsomt er plantede. – I græsset mellem egne, isærovre på vestsiden, finder jeg mængder af store, fede vinbjergsnegle, som sidder i hele sammenklumpede kolonier rundt omkring.

Stedet med dets forglemte historie og dets uhyre ensomhed rummer en mærkelig stemning; men beretningerne om dets skønhed er stærkt overdrevne.

Kommer man derimod fra *Eriksholm* mod vest ad vejen op i bakkerne, får man en ganske smuk udsigt over de brat faldende bakkedrag med de herlige trægrupper ned over Tempelkrog og de skovklædte strækninger på dens østlige bred – et typisk midtsjællandsk landskab, om end bestandig en ferskvandsidyl.

Noget anderledes virker stedet, når man vestfra kommer hertil. Landskabet med alle de kringlede små sunde og vige, som danner Bramsnæsbugtens sydlige udløbere, tager sig brillant ud fra landets højder. Der gives måske næppe et finere fjordlandskab i Danmark – det bølgende land med de utallige veje, skovene, de prægtige halvøer, som deler vandene. Alt er, som det skal være.

Fra Dejlighedsbakken ved bugtens østside ser man ud over den lille Bramsnæs Vig og bugten til den store Bredetved Skov ved Eriksholm.⁶⁰ Den lille højstammede bøgeskov på bakkens top står allerede med visne, brune blade; de stærke, glatte bøgestammers solbelyste søjler står skinnende mod fjordens blå vande, forgrunden med dens græsmarker sænker sig i bløde fald dybt mod den lave kyst. Rundt om mig vandrer græssende kvæg, enkelte lærker letter foran min fod og står på stive vinger over de dugvåde marker. Blæsten suser morgenkold gennem de visne bøgeblade, og solen sender flakkende lys gennem skyernes rifter over fjorde og lande.

Ja – alt er, som det skal være. Landskabet er næsten *for* fint tilrettelagt for publikum – stof til teatermaleri! Mistanken er på forhånd vakt ved det afskrækkende navn Dejlighedsbakken.

En nydelig vej fører herfra mod sydvest gennem skoven ved Tempelkrogs østside, omgivet af gamle bønderboliger, som når deres største skønhed i den lille højtliggende landsby *Ordrup*, en mærkelig gammeldags by, beliggende nær ved det føromtalte frådstensbrud ved Vintremøller.

Tempelkrogen fortsætter mod syd i en bred, næsten milelang lavning ned mod Åstrup, *Elverdamsdalen*, omgivet af lave bakkedrag og gennemstrømmet af Elverdams Å, som nu kun er et smalt vandløb, der bugter sig gennem frodige enge. Navnet er malende og smukt – og det er et af de yndefuldeste landskaber, jeg kender, rigt, men beskedent, ikke brovtende med sin velstand, kulturen i dens skønneste hjemlige form, det danske lavland med dets å og smålunde og græssende kvæg.⁶⁰

Det opstemmede vand i en lille dam nær åen danner tilløb til den hundred-årige *Elverdams Vandmølle*, hvis overfaldshjul endnu er i gang. Tværs over den ældgamle gårdsplads fører en på høje støtter hvilende akvædukt, en ældgammel trærende, vandet hen til hjulet. Denne rende er ikke blot grøn og mosgroet, men så bevokset med langt græs og brogede urter, at det ser ud, som om den har revet sig løs fra grunden og taget jordsmonnet og hele dets bevoksning med sig op – omtrent, som hvis en kæmpehøj pludselig havde rejst sig på gloende pæle. Møllen er helt igennem en af de besynderligste bygninger, jeg har set; man er hundrede år tilbage i tiden, når man står inde på den store gårdsplads, hvor kun stuehuset er fra de senere år.

De gamle vandmøller fortrængtes af stubmøllerne, og disse atter af de hollandske vejmøller, ja, selv dem er man allerede for længst blevet vant til kun at møde som ruiner. Nu er det dampmøllernes tid, alt det gamle skal gå til grunde. Men Elverdams Vandmølle bør aldrig rammes af den almindelige skæbne. Kan den ikke bevares helt som et af de smukkeste minder i sin art om en svunden tid? ⁶¹

Elverdamsdalen – hvilket henrivende navn, så blidt og hjemligt, så dansk i sin klang! Det er som toner af en folkevise. Og sådan virker dalen overalt, hvor man færdes i den. Det er lavlandets skæreste poesi.

I den skønne kirke i *Sonnerup* møder man denne stemning igen, her er selv stenene i samklang med denne blidhed – atter frådstenen fra Vintremøller, der så yndefuldt har føjet sig for bygmesterens og hans svendes hænder.⁶¹

Og den samme stemning mødte jeg på ny i den lille landsby *Rye*. Her fandt jeg en gammel gård, Rostmosegården hedder den, som i sine omtrent to hundrede år gamle længer endnu bærer minder om en tid, da eventyr og sagn gik fra mund til mund i de mørke aftener omkring tællepråsen i bondens stuer, når rokkehjulet snurrede og karterne gik.

Det var ganske tilfældigt, jeg fandt herind. Jeg var på jagt efter Kallekærssoen, det mystiske uhyre i svineskikkelse, som er i slægt med gravsoen og glumsoen, og som har haft sit domæne i nærheden af *Rye*. Sagnet fortæller om dette utyske, at det boede i en stenkiste på det sted, hvor sognevejen fra *Rye* til *Jenslev* rammes af sognevejen, der nordpå fører til Kirke *Hyllinge*. Stedet er let kendeligt ved syv høje, mærkeligt slanke asketræer, som på afstand ligner stive popler. Her har tidligere været et kær, som ved forårstid ofte stod under vand helt op til vejens overflade. Stenkisten er for længst forsvundet, men sagnet lever endnu – og Gud ved, om troen på uhyret helt er uddød!

I modsætning til sine ovennævnte slægtninge var Kallekærssoen et fornemt væsen, for så vidt som den var *forgylt* over hele kroppen! Tilfælles med dem havde den sin skarpe ryg, hvis bestemmelse var at skære folk op, når den rendte ind mellem benene på dem. I begmørke aftener lyste den som en ildstribе, når den fór hen ad vejen. Blot synet af den kunne få folk til at gå fra forstanden, og det betød altid ulykke at møde den. Mellem nytår og helligtrekongersdag havde den grise, og i stille nætter kunne folk høre den hyle langt væk. Alt dette er berettet i fuldt alvor af folk på egnen så sent som i 1910. Og i 1914 hændte det sankthansaften, da en del unge var samlede til blus på en høj i nærheden, at man, da bålet var udbrændt og der blev en pause i legen, hørte nogle langtrukne hyl langt borte fra. En gammel mand udbrød da: „Det var såmænd Kallekærssoen; det er et dårligt varsel!“ Og der gik et gys af uhygge gennem forsamlingen. Så nær er vi ved overtroen endnu!

På min vej gennem *Rye* var det, at jeg opdagede Rostmosegården; efter dens ydre takserede jeg den til at være et sted, hvor jeg kunne få suppleret min viden om det grumme fabeldyr. Og jeg tog ikke fejl, selv om det kom anderledes, end jeg havde tænkt.

Det var som at træde ind på en gårdsplads fra Holbergs tid, da jeg fra den mørke port kom ind mellem de fire gamle længer, hvis regelmæssighed kun brødes af stuehusets bislag, og hvor det eneste nye var en pumpe af jern lige inden for porten.⁶²

Men lige op ad denne sad en ung kvinde, lys og skøn som selve Freja. Ved en idéassociation satte jeg uvilkårligt gudindens navn i forbindelse med galten Gyldenbørste, som var hendes „ganger“, når hun i spidsen for aserne fór gennem luften på Asgårdsrejen! Er Kallekærsoen i slægt med dette dyr, så har vi jo gudesagnet om ganger og rytterske lige ved hånden! Hun så strålende ud, som hun sad dér og legede med gårdens katterflok – atter Freja, som leger med fritterne, forspandet for hendes vogn . . .

Da jeg var kommet så vidt i mine meditationer, vendte hun sig om. Og jeg var ikke længe om at komme tilbage til nutiden! Der fulgte en formel præsentation, og to ældre damer blev bragt til veje, den unge piges mor, som ejer stedet, og en moster, som var på besøg.

Det var overraskende at komme ind i det gamle stuehus og se, hvor fint det var blevet indrettet til beboelse. Men det mest besynderlige var dog, at disse moderne, dannede mennesker kendte Kallekærsoen så godt, som om den kunne have været et af deres husdyr. Det var mærkeligt at sidde her i den lyse havestue, hvor solen faldt ind gennem vinduerne, og lytte til de to ældre da-

mers fantastiske fortællinger om svinedyrets og dets fælles bedrifter i de mørke nætter. Som børn havde de begge været uhyre angste for dette fabeldyr, som især indbyggerne i Ejby snakkede så meget om, og som bestandig omtaltes som et faktum. Mange andre mystiske væsner var på spil i hin ikke fjerne tid. På vejene i Rye færdedes en kulsort mand, som satte skræk i den ensomme nattevandrers. Ulykke førte det altid med sig at møde disse utysker, som optrådte i de mest forskelligartede og mærkværdige skikkelser.

De to søstres mor kom engang i en bælgmørk nat gående alene hjem ad vejen gennem byen, da hun pludselig mødte et spøgelse, som i skikkelse af en

vindueskarm(!) fulgte hende hele vejen langs strædet, til hun nåede Rostmosegården. Hun blev syg af rædsel og gik straks i seng – men otte dage efter var hun død . . .

Ude ved Kallekæret står lige i vejsvinget de syv høje asketræer. Men damerne fortæller, at der indtil for få år siden har stået hele tolv på stedet; og de kaldtes altid „soen og de elleve grise“.⁶²

Så mødte jeg dog i denne gamle gård atter et lille eventyr, lige som jeg var på vej til at forlade disse egne. Det kommer oftest uformodet – og man får det måske så meget kærere, fordi man véd, at man aldrig skal møde det igen.

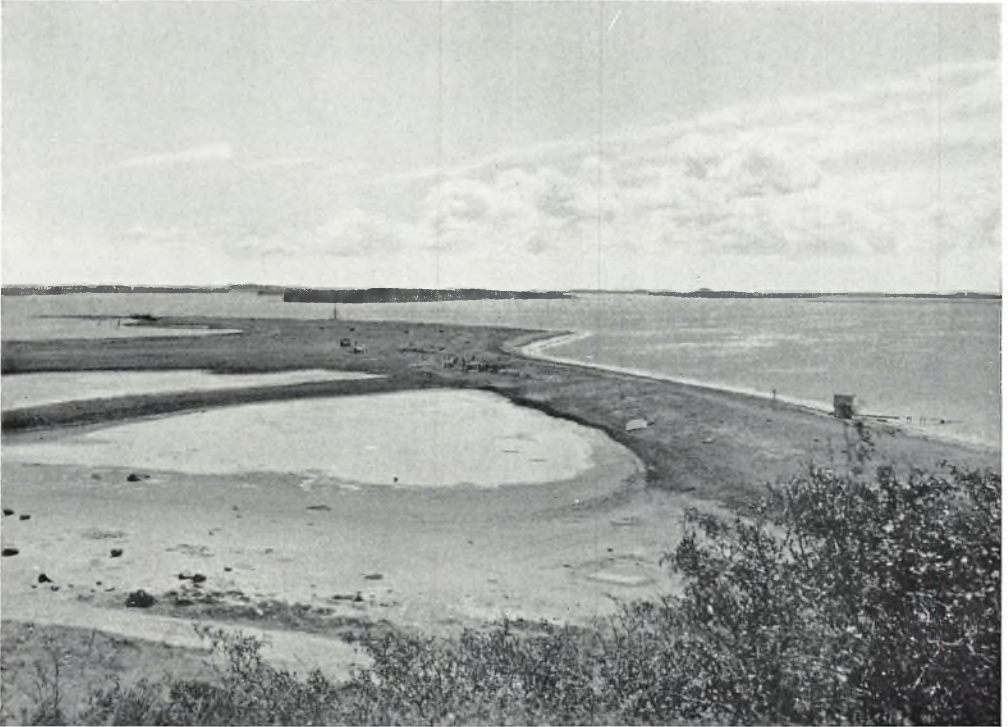
Det tænkte jeg på, da jeg sagde farvel til Freja, hendes mor og hendes moster.

Achton Friis

Fotografier til
Danmarks store Øer

FYN · LANGELAND
NORDVESTSJÆLLAND

**Et brøktal i bogens tekst – f. eks. 7 – betyder,
at et tilhørende fotografi findes på tavle 7. Endvidere er der
sidehenvisning ved hvert fotografi.**

Udsigt mod syd over Korshavn og dens øer. (15)

Peder Martin Pedersens gård i Martofte, set gennem den østre port. (18)

TAVLE 2

Den smukke vej gennem Dalby med kirken i baggrunden. (18)

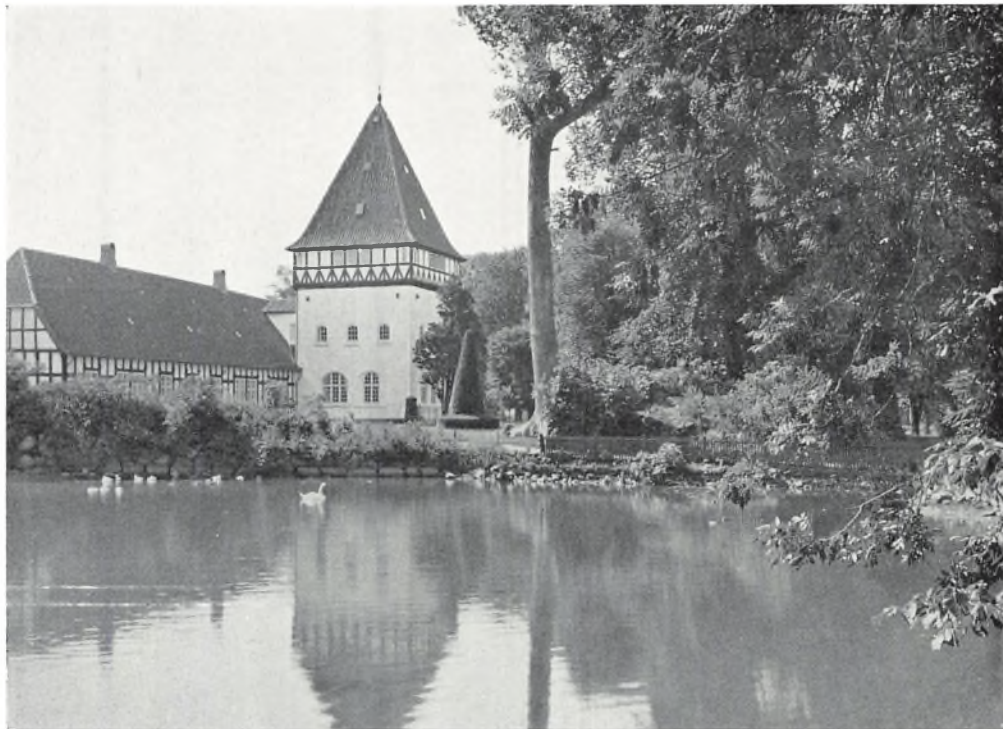
Gamle huse ved det udtørrede gadekær i Tårup. (23)

„Røverne fra Nordenskov“. På en bakke på halvøen Skoven. (20)

Rasmus Andersens gård i Nordskov, set gennem sydporten. (17)

Herregården Risinge, set fra landevejen. (32)

Stuehus af gammel gård i Viby, Hindsholm. (23)

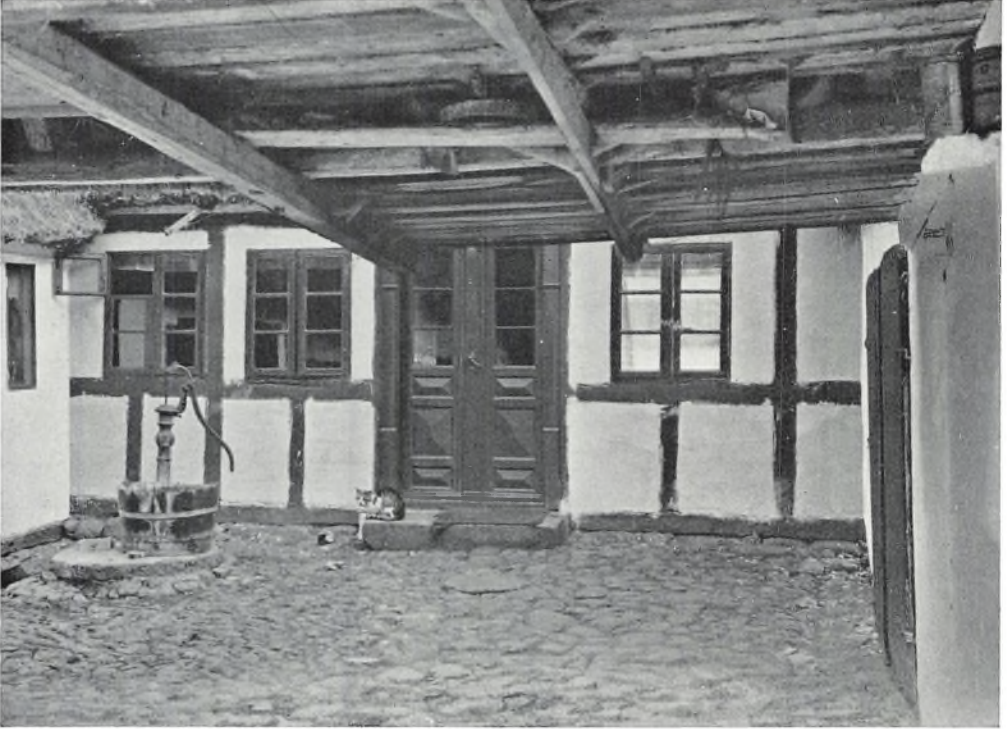

To fiskerdrenge fra Kerteminde. (26)

Indgangen til Mårhøj Jættestue, set fra gravkammeret. (23)

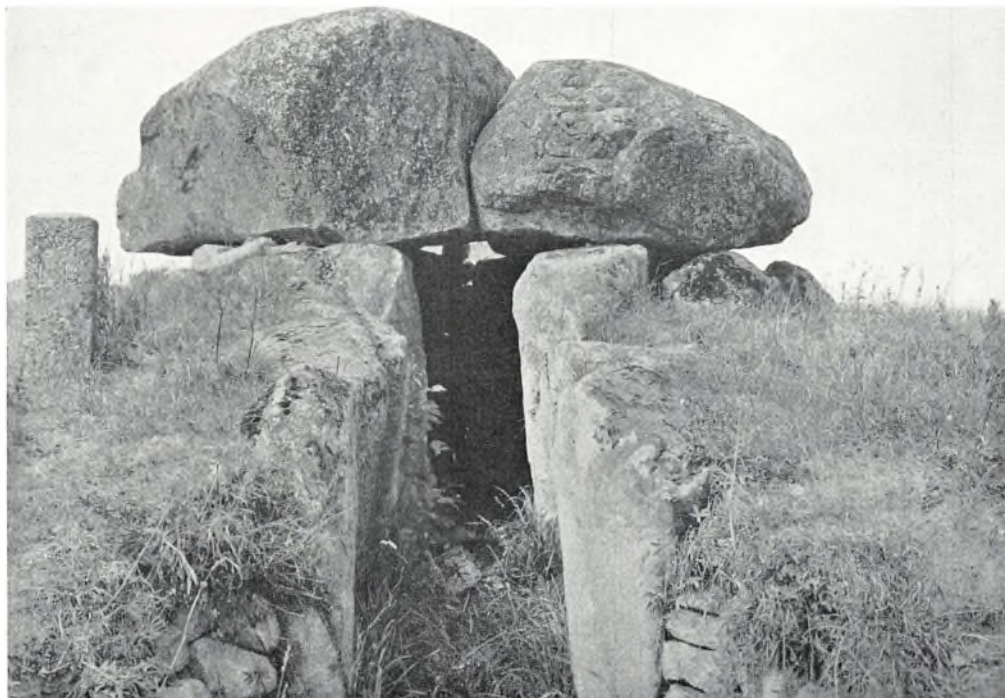
TAVLE 6

Hans Rasmussens gård i Hessum, set gennem porten. Gårdspladsen er ca. 5 × 6 m. (47)

„Myrdestedet“ i Dallund, set gennem porten. (43)

Karhøj dyssekammer. (41)

Under egene med hejrekolonien i Egebjerggård Storskov.
Grunden er afsvedet af fuglenes ekskrementer. (45)

Ung pige fra Otterup-egnen. (50)

Gårdejer Rasmus Rasmussen i Otterup, 86 år. (49)

Tangtækkede fiskerhytter ved stranden nær Gyldensten. I baggrunden Æbelø. (52)

Solbad ved vejen nær Harridslevgård. (51)

TAVLE I O

Niels Jørgen Thomsen i sin humlehave i Skåstrup. (54)

Niels Jørgen Thomsen fra Skåstrup, 73 år. (54)

Stranden ved Røjle Klint. I baggrunden landet ved Fredericia. (64)

Gamle ege i den vestlige del af Hindsgavl Skov. (68)

TAVLE I 2

Den nederste halvdel af Ingslev-kirkedøren. (66)

Nørrelykkehus, rundbygget gård på Ejlskov Mark; et af „Pythusene“. (56)

Den vældige lade på Ellegård, Fønsskovhalvøen. (76)

Kælderen under Ellegårds ladebygning. Fønsskovhalvøen. (76)

TAVLE I 4

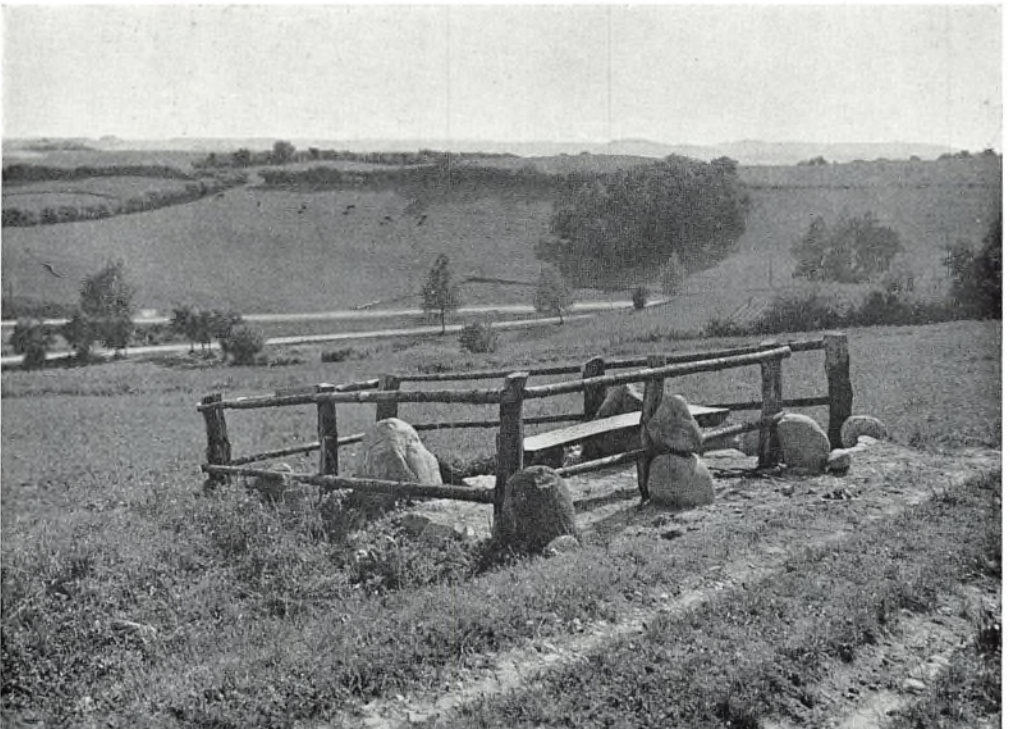
Udsigt fra bakkerne vest for Vissenbjerg over landsbyen Bred mod Skydebjerg. (80)

Eg i Sparretoen Skov, omklamret af en vældig vedbend. (77)

Langesø set fra øst. (88)

Skt. Helenes Kilde på sydsiden af Store Ernebjerg. (85)

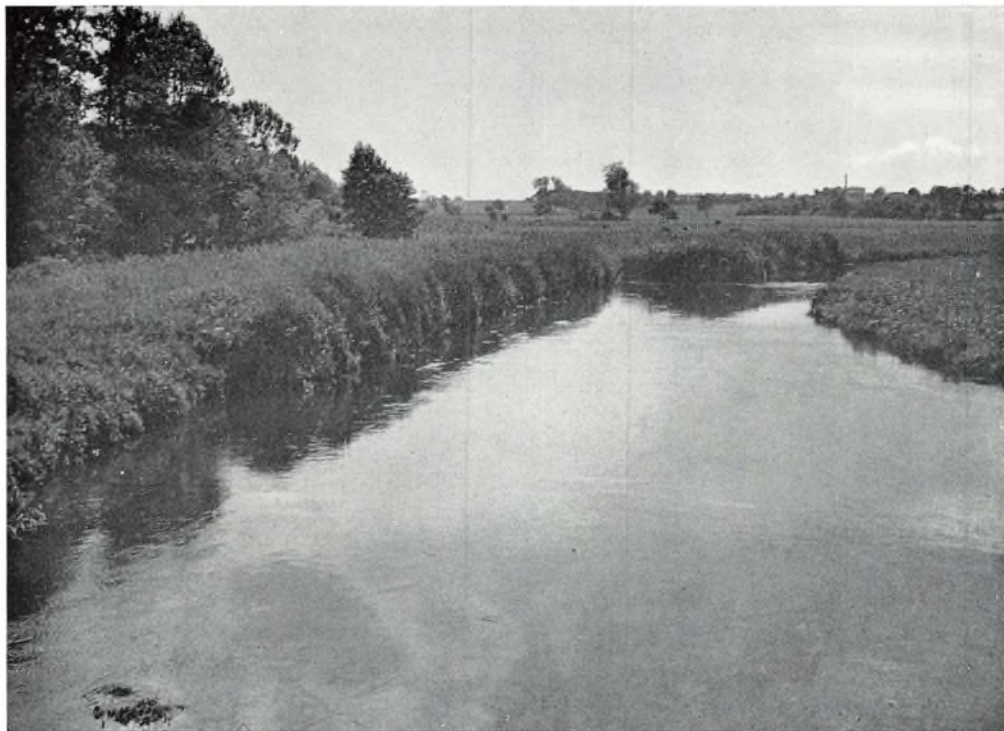
TAVLE I 6

Åstedet i Brønde Å-dalen ved Årup. (90)

Gadekæret i Barløse, set fra det sted, hvor Dankvart Dreyers gård lå. (91)

Odense Å ved Åsum Bro. (99)

Ved vejen gennem Ørsbjerg. (90)

TAVLE I 8

Fra broen over Odense A ved Biskorup. (99)

Simon Nielsens sulelade i Rågelund, set tværs over indkørselsporten. (103)

Åsumgård. Stuehuset og del af søndre længe. (102)

Den gamle bysmedje i Åsum. (102)

TAVLE 20

Boelsted i Bellinge. I baggrunden kirken. (110)

Bramstrups sydlige længe, set over voldgraven. (110)

Landskab ved Fraugdegård. Husmand Carl Rasmussen med sin ko. (113)

Gamle pile langs vejen mellem Neder- og Over-Holluf. (112)

TAVLE 22

Bybækken gennem Davinde forbi yderlænge af en typisk bondegård. (115)

Bystævnet i Davinde. (115)

Vejmanden i Højby. (111)

Fruen i Davinde Vandmølle. (116)

TAVLE 24

Gård ved gadekæret i Turup. (120)

Maren Kristoffersens gård i Gamtofte med rundbygget hjørne. (120)

Vejen forbi Landmålergården i Gummerup. (121)

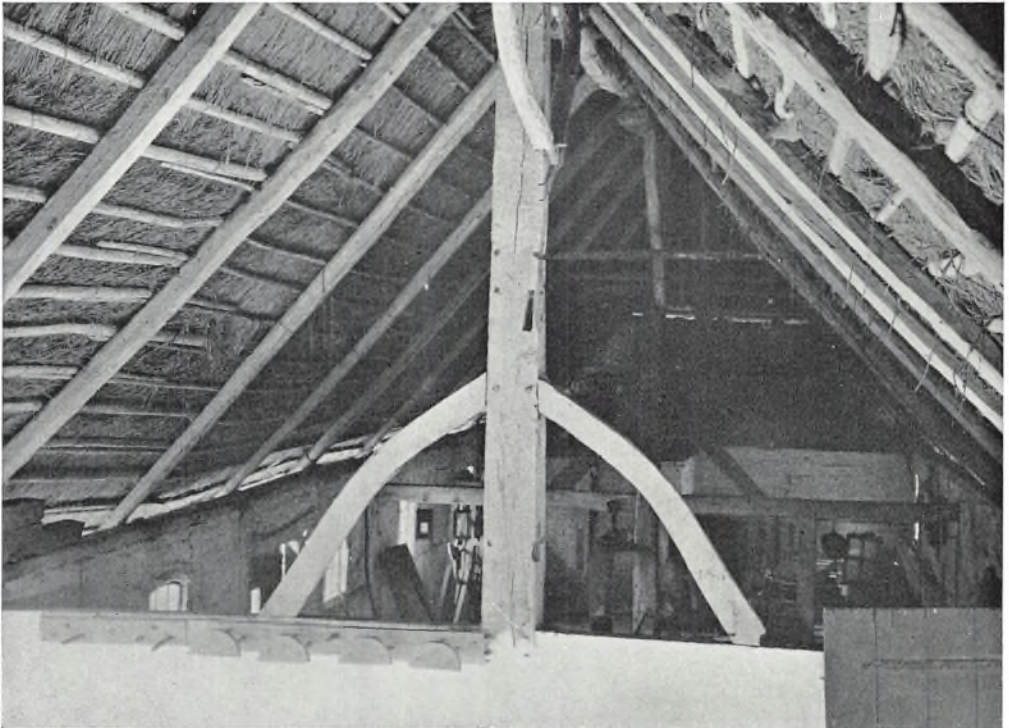

Stuehuset i Landmålergården i Gummerup. Frontispicen sidder på længens midte. (121)

TAVLE 26

Ellebæksgårds stuehus i Helnæs by, opført 1777. (135)

Sulelade i Landmålergården i Gummerup, set over indkørselsporten. (12)

Vejen op til Hans Sørensen's gård i Helnæs by. (135)

Vejen op til Hans Sørensen's gård i Helnæs by. (135)

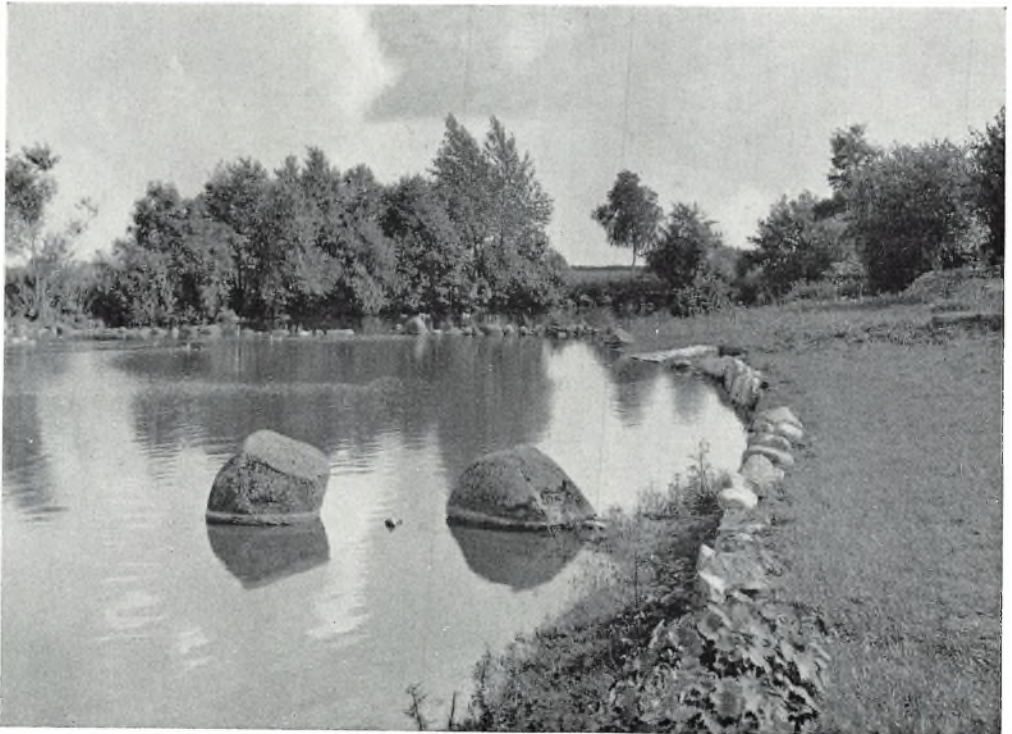
Dyssekammer nær fyret på Helnæs; i baggrunden havet. (136)

Portalen til Dreslette Kirkegård. (128)

Yderlænge af Broværk Vandmølle ved Odense Å. (145)

Det smukke gadekær i Brenderup. (171)

TAVLE 30

Ollerup Provstegårds stuehus. Nedbrændt 1935. (162)

Stuehus af gård i Horne by, liggende lavt bag sit havedige. (158)

Filipsgyden, hvor de dræbte svenskere er begravet. (167)

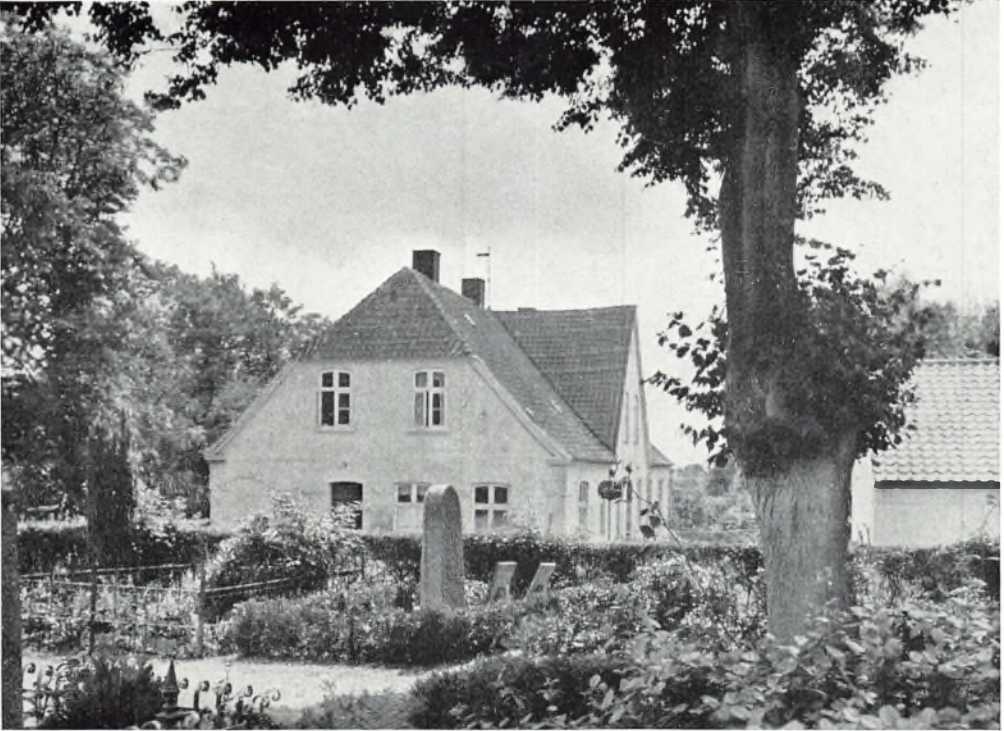
Ansigtet på Kværndrup Kirkes nordmur. Ca. 25 cm højt. (166)

Ved forpagterboligen på Egeskov. (171)

Det af kammerherre Sehested opførte stenalderhus i Broholms park. (177)

Skårup Præstegård, set fra kirkegården. (180)

Døbefonten i Ellinge Kirke. (187)

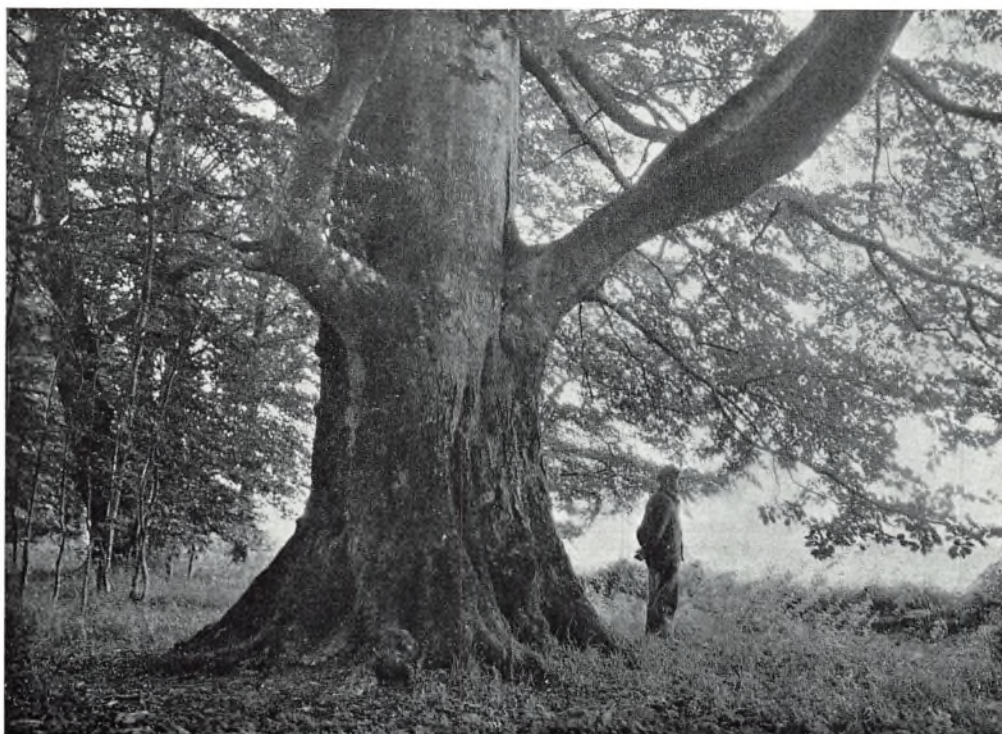
Vildsvinene på Ravnholt. (190)

Gadekæret i Refs Vindinge. (187)

Dyssen ved landevejen vest for Lindeskov. (192)

„Mabøgen“ i Vesteræble Skov. (191)

TAVLE 36

Regissegårds stuehus mod gårdspladsen. (193)

Om bord på „Rylen“. Johannes Larsen og hans søn Andreas. (204)

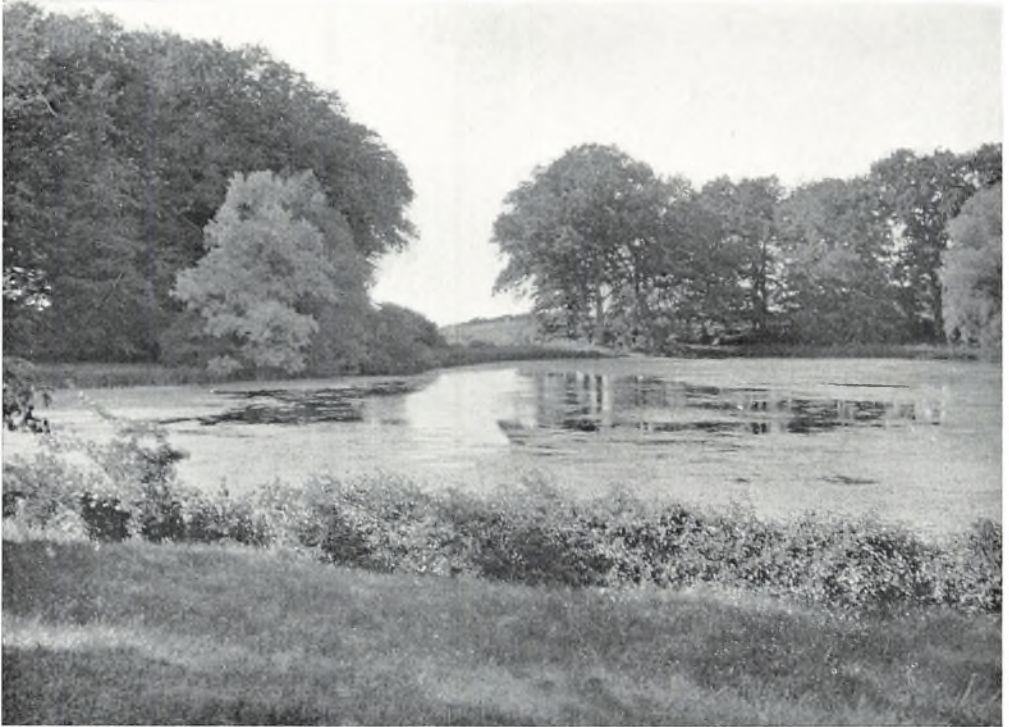

Frankeklint, Langelands nordspids, set fra vestsiden. (205)

Monumentet for Vincents Steensen ved Andemose Knøs. (214)

TAVLE 38

Egeløkke Park. Udsigt fra hovedbygningen mod vest. (222)

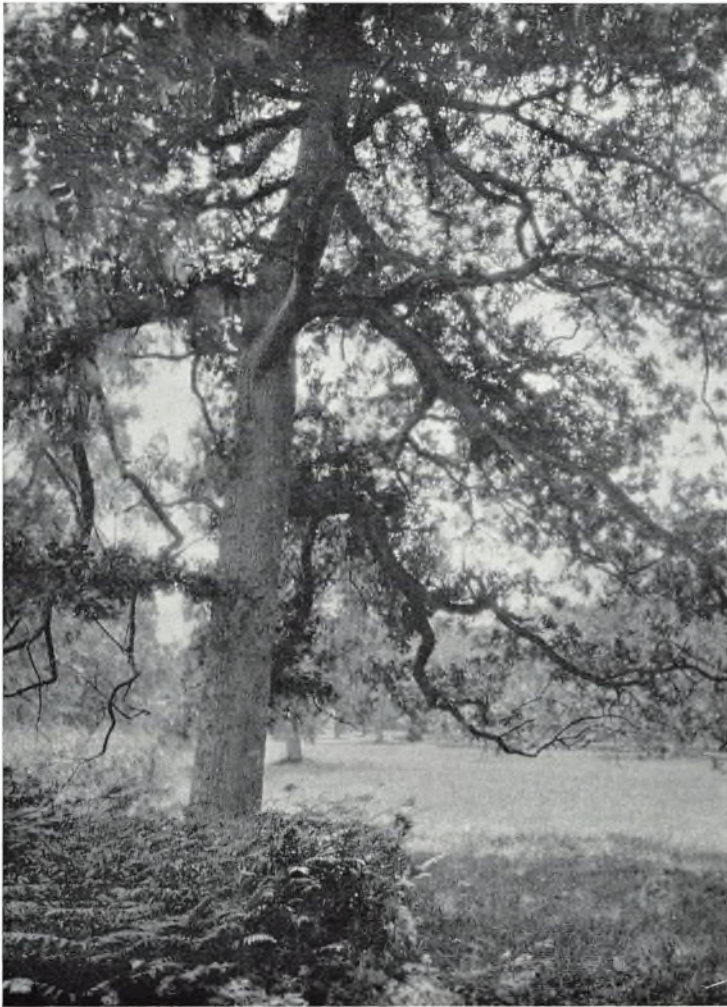
Ved den gamle eg i Egeløkke Park. (217)

Blodageren ved Stoense. I baggrunden Stoense Kirke og landsby. (215)

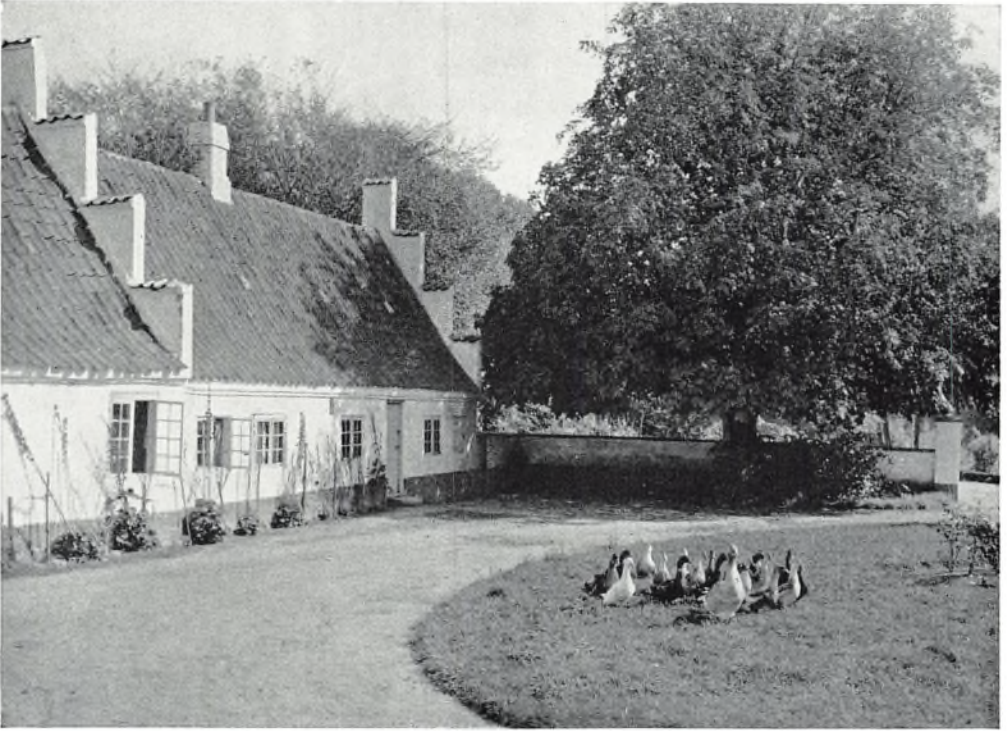
Vedbendbegroet eg i Tranekær by. (224)

Fårevejle Park. Ørnebregner under et egetræ. (235)

To af basreliefferne på Skrobelev Kirke. De sidder *ikke* i nærheden af hinanden, som her på fotografiet. (231)

Teglværksgårdens gårdsplads, set fra stuehuset. (260)

På Sanddopperne. I baggrunden Dragholm Slot. (263)

TAVLE 42

Fra landevejen nær Vindekilde på Bjergenes sydside. (263)

Den gamle hønsekone på Dragsholm, Sidse Marie Jensen. (272)

Ved landevejen på Bjergenes sydskråning med udsigt over lavlandet. (263)

Gårde i Bjergene med Vejrhøjbankerne i baggrunden. (267)

TAVLE 44

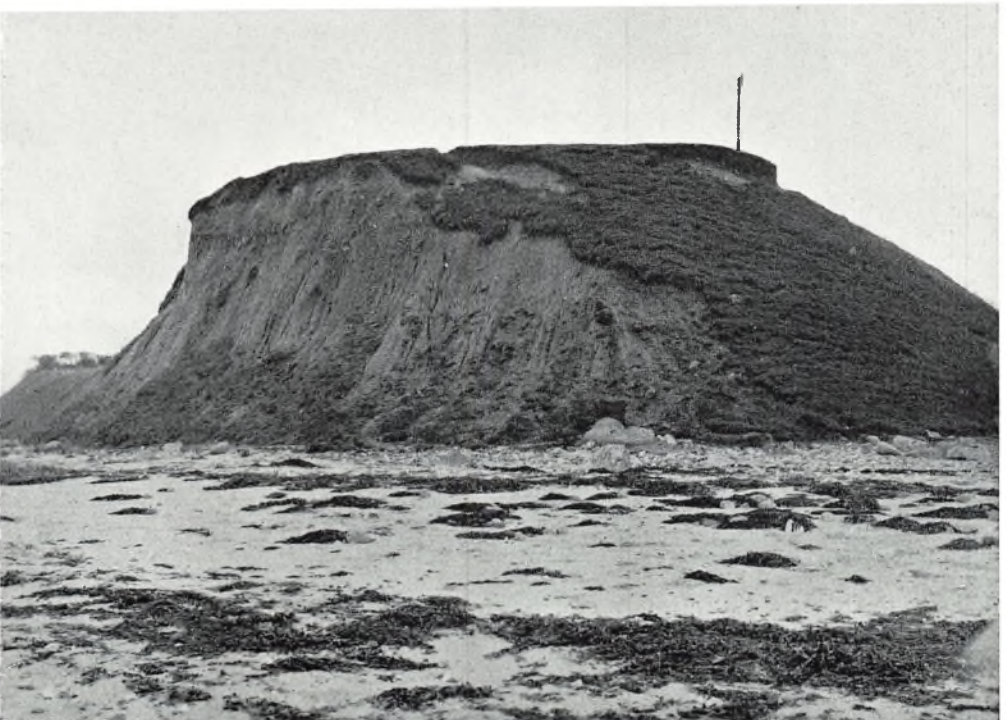
Graven på Odden Kirkegård. (288)

Dragsholm fra parken. I kælderens til højre var Bothwells fængsel. (274)

Frenderup-dyssen. (276)

Gnibens yderste huk mod havet. (290)

TAVLE 46

Husmand Frederik Jensen i Tangmosens glade ende. (294)

Skomager Ingvar Jensen i Tangmosens alvorlige ende. (294)

Ude i Tangmosen. (293)

Vejen forbi smedjen i Skippinge. (296)

TAVLE 48

Ellemosegård i Vejleby ved Hørve, set fra gårdspladsen. Bemærk bislaget på stuehuset. (297)

Dyrehaven yderst på Asnæs. Sten, iris, tidsler og tjørne. (315)

Dyssekammer ved Kongstrup på Røsnæs. (316)

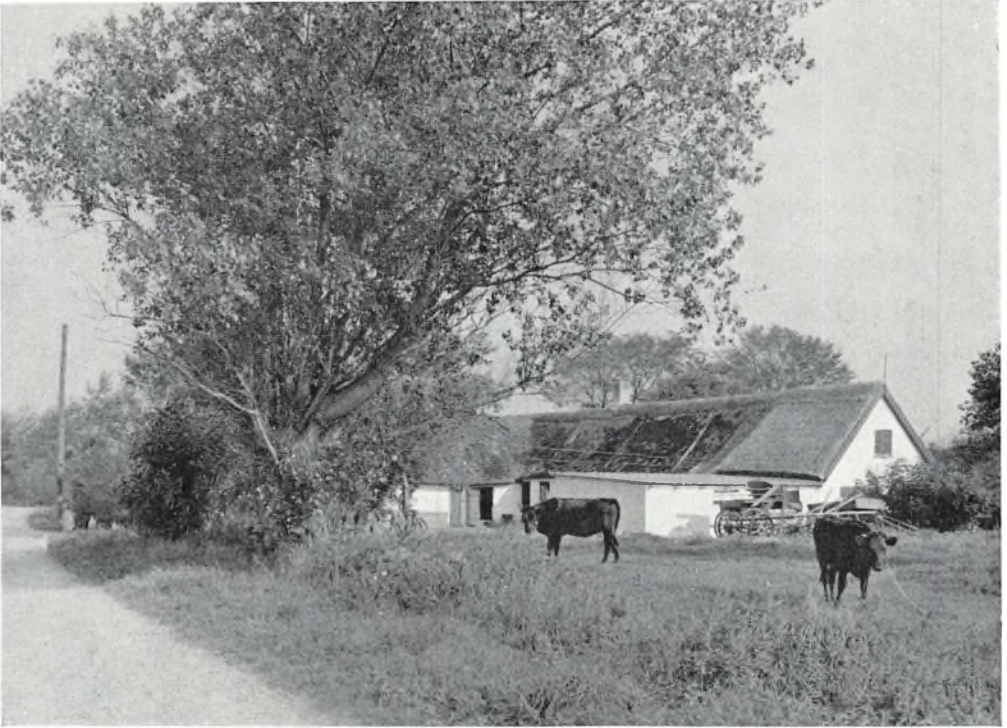
Det yderste Røsnæs med fyret, set fra sydsidens klinger. Bemærk den lave tågebanke, der når til fyrets midte. (319)

Hulegen i Davrup Skov. (326)

Ubby jættestues vogtere. (325)

Ved vejen gennem Frankerup. (322)

Skarresø nær Jyderup. I forgrunden en stor eg. (329)

TAVLE 52

Halleby Å, set fra broen ved Øresø Vandmølle. (331)

I skoven nær Gryde Mølle. (330)

Den 1500-årige taks i Bromølle Krohave. (332)

Egekorset ved Konradineslyst. (338)

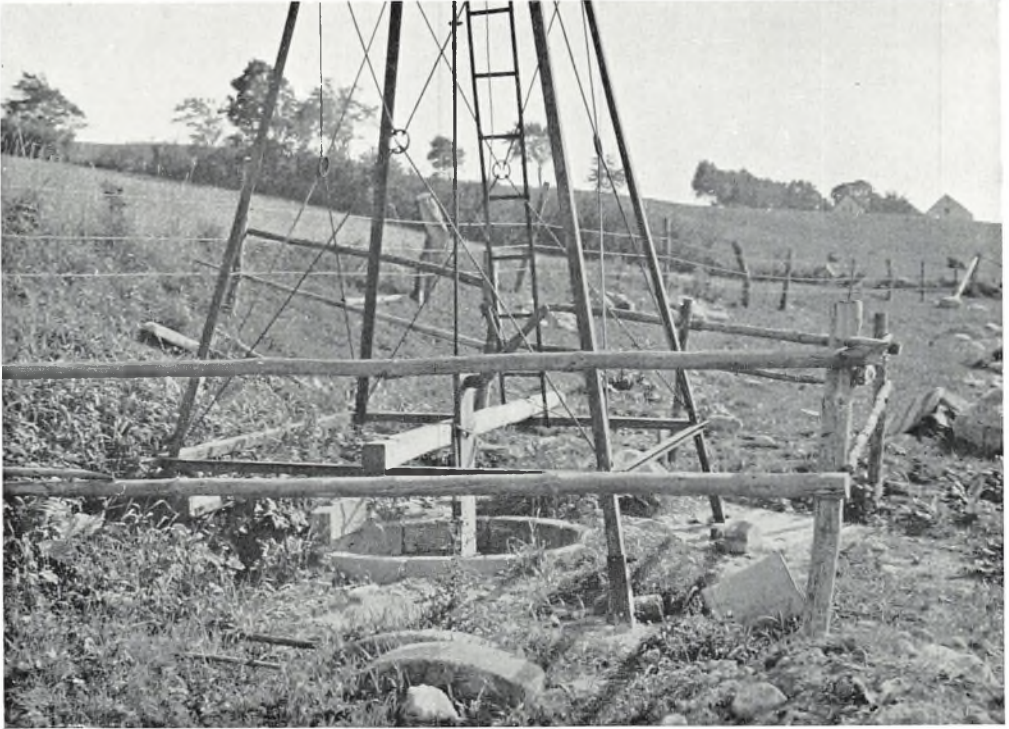
TAVLE 54

„Skrædderens falske Vidner“, bautasten på Bøgebjerg. (338)

Et af de fire gravkamre på Langdyssegårds mark. (340)

Den skændede Sankt Sørens Kilde i Holmstrup. (345)

Gammelt hus med halmdækket gavl i Holmstrup. (345)

TAVLE 56

Hist hvor vejen slår en bugt ... (346)

Den sidste længe af gammel bondegård i Holmstrup. (346)

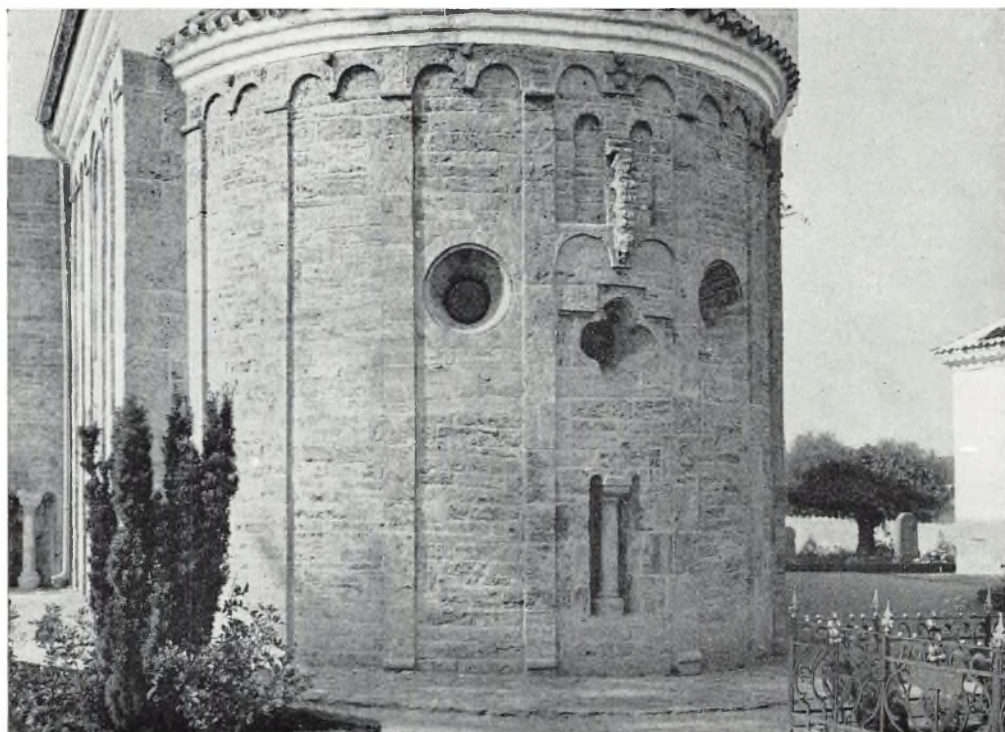
Mose ved Bavnehøj på Tuse Næs. (349)

Kulbjerg kaldet „Børnehøj“ på Tuse Næs. (350)

Tveje Merløse Kirke. (357)

Koret på Nørre Jernløse Kirke. (354)

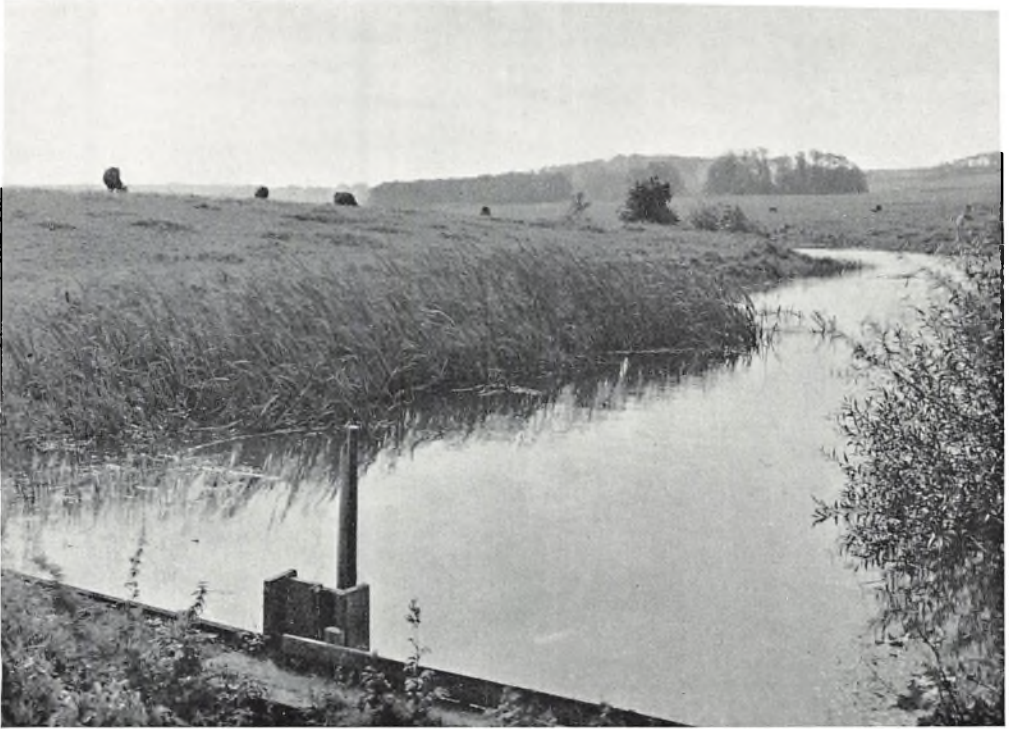

Dyssekammeret ved Vallestrup. (356)

Vej gennem den ældste del af Igel sø. (356)

TAVLE 60

I Elverdamsdalen ved vandmøllen. (360)

Udsigt fra Dejlighedsbakken over Bramsnæs Vig. (360)

Elverdams Vandmølle. Bemærk den gamle trærende, som fører vandet til hjulet. (360)

Sonnerup Kirkes våbenhus. (361)

TAVLE 62

Kallekæret ved Rye. (363)

I Rostmosegården i Rye. (362)